

નિરુદ્ધાણ

વેળાત

જાણીતી મીસ

નોવસ ગિપરથા.

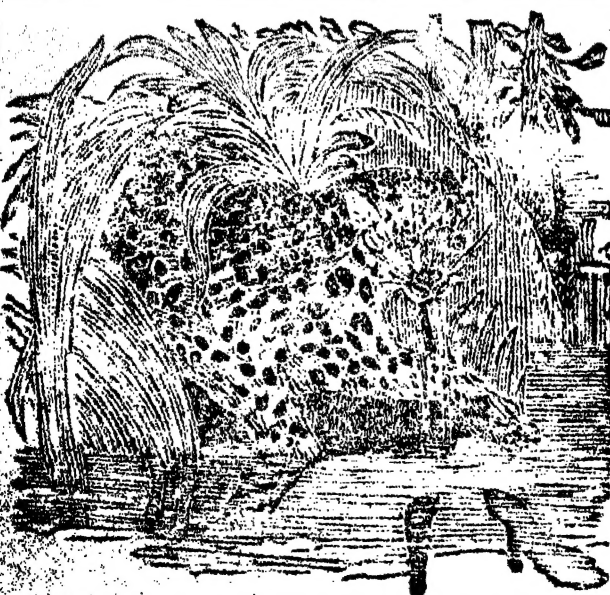
નસીયત!

૪૦૭૦

દુશ્મન દારા

યાને

એક ખાસમાં હારેલો પુંજઈનો શેઠીઆ.

સાથે રચી પ્રગટ કરનાર

અસજી મીસ

પી. દી. મુક્ષદમનું બુક દીપો, અબ્બરગેટ,

૪૦૭૦

ખજવા

કમેરા

ડીયાલ, ચોપડી, બાકશ,
મલતા હાવાથી હરકોઈ
અથવા હીલતી, કોઈપણ
પલવારમાં કોઈપણ ન જાણ
કે છે,

૪૧૨૨

કમેરાઓથી ફોટોગ્રાફ પારી શકે
જુ કેમેરાઓની માફક એમાં ફાક્સ લેવાની કે
સીટ કાપણ કરાકુત નથી, પણ
અથવા દારી જે અથવાથી
ગ્રાફ પારી શકાએ છે.

દખાવમાં શોભાવતા, સારી બનાવટના અને વરણોનાં
ફોટોગ્રાફ લઈ શકે એવા ટકાજી હોવા જોઈએ
શાઓ ગજવામાં પણ મોહલથી રાખી
શકાએ છે.

તે એકી વખતે બાર જેમ અને ચાર વીકટોરીઆ પીકચર
લેતી બાઈસીકલ પીકચર લેએ તેવા, અને બીજા બીજા
મને સ્ટુડીઓને લાયકના કેમેરા, બીજા બીજાને લેન્સો, માગિન્ટ,
જ, વીગનેત ગ્લાસીઝ, પ્લેટ રેક, ઇસતાંડ, ઇલેક્ટ્રીક ડ્રાય પ્લેટ,
પોરસીલેન, અને ગ્લાસ ડીશીઝ વગેરે

ફોટોગ્રાફનો સામાન તથા દવાઈ
પારીયામેથી મલશે.

લેનારને ફોટોગ્રાફ પાડવાનો હુનર મફત શી
ધરાકોને એ કેમેરાઓની અજમાયસ પણ આ
મુલાશો નીચે ટેકાણેથી મલશે.

એરવશા દાદાભાઈ કરનજીઆ.

બાં ૯, ઘોલીતલાવ, મુબઈ.

નવું બુક દીપો

તરેહવાર ચોપડીઓનો સંગ્રહ !
ઈંગ્લેન્ડ ! ગુજરાતી ! શરસી ! ફ્રેન્ચ ! અંગ્રેજી !
દરેક પ્રકારની શાળાપંચોગી ચોપડીઓ .

કલમથી લખાયેલાં ઈંગ્લેન્ડ તથા ગુજરાતી વા
તેમજ નાટકના પૂરતકા ! વીદ્યા ! હુન્નર !
તવારીખ ! ગણીત ! વાર્તા ! નાટક અને

એવાજ ખીજાં તરેહવાર પ્રકારના

ઉપયોગી પૂરતકા હમારે ત્યાંથી

કોઈ પણ વખતે મલી શકશે.

કોઈ પણ અહરથે છપાવી પ્રગટ કરેલી ચોપડીઓ,
તેમજ અમારી દુકાનને અનુસરતો કોઈ પણ પ્રકારનો માલ
જાંગડ કમીશનથી વેચી આપવામાં આવશે
બહાર ગામના ઓરદરો પુરતકા, શતોશકારક શી
બજારી આપીશું.

પીરોશા દીનશા મુકાદમ

ચોપડીઓ વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,
૧૩૪, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, ઘડીઆલની સાંખે, કોટ,

ઈંગ્લેન્ડ બોલવાની રૂઢીનો ગુજરાતીમાં તરજ
ભાગ. ૧- ૨- ૩-

દરેક ભાગનો એક આનો

પીરોશા દીનશા મુકાદમને ત્યાંથી મળશે

૧૩૪, બજારગેટ, કોટ મુંબઈ.

(૪૩૨૭ ૭૫૨૫૧),

દુશમન દારાપ.

યાને

એક પ્યારમાં હારેલો મુંબઈનો શેઠીઓ.

એક કદપીત વારતા.

રમનાર

રૂસતમજી હારમજી મીસતરી.

મુંબઈ.

(સર્વ હક નોધાવ્યા છે.)

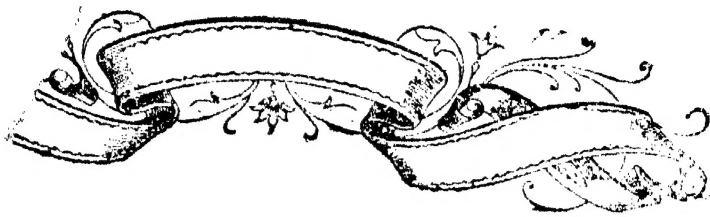
સને

દી બા ચો.

આ વારતાની ચોપડી મારા કદરવાન દોસ્તોની સનમુખ હ
કેલું એટલુંજ છે કે પેલલાં તો આ વાત ખરી બનેલી નથી. ફક્ત
વાંચણને માટે ઇંગ્રેજ ઉપરથી રચી કાઢાડી જેમ બને તેમ નસીયા. અ
ધુસાડી બની કાઢી છે; ખીણું જે મારે મારા મહેરબાન વાંચનારને કેલું હ
તે એક અરજ છે. હું કાંઈ નામાંકીત લખનાર નથી તેમજ ધણા સારા હ
ખનારનો દાવો કરતો નથી. નામ અને સરસાઈ લાંબા વખત ઉપર અધ
રાખે છે. નાનું ઝાડ વખત જવે મોટું થાય છે અને તે તેવારે ફળ આપે
નાના બાલકની પરવરશ કરે અને તે બાલક મોટું થાય ત્યારે કામ લા
તેજ પ્રમાણે ચોપડી લખવામાં હું એક બાલક છું, તેથી બિનજનન ના
તોજ હું વધી શકું. ત્રીણું હું મારા વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચું છું કે હું
એક આદમ છું. આદમ માત્ર અપુર્ણ છે તો તેના કામમા સંપુર્ણતા બેવી
એ કેવલ ત્રણ પગની બીલાડીની શોધમાં જવા બરાબર છે. મારા કામમાં
ખામી તો હોવીજ બેધમે અને તે ખામી તરફ ઉદાર બન કરી, રહેમ
નજરથી બેશે, એવું હું માગી લઉછું.

ફક્તમજ હોરમસજ મી.

પ્રુ દ ર ત.

(વહોરે વાચે રાધા શીકૃષણ) — રાહડા.

પ્રુખી તારી ગાતાં વહે દાહડા,
હુખલા બની જય જે હોય જાડા — ખુખી.

નહીં તારા ઇનસારમાં ખાડા,
નહીં તાણી તોડીને અખાડા — ખુખી.

નતીજે પામે જે જય આડા,
મુવે વાધે જે થાય જાડા — ખુખી.

આખર સાચી ચાહે જે રહી સાદા,
તારો અચાવ જો તન મનથી માંદા — ખુખી.

અચે નહીં જન લએ લુટે વાડા,
મગર જેઓ ખપતાં હોય ગાંડાં — ખુખી.

૪૧૨૨

દુશમન દારાબ.

પ્ર ક ૨ ૯—૧.

દલગીરી ભરેલું કુટુંબ થવું.

સુખ શાંતી વચ્ચે જે આવેછ જીવદહ,
તેના જેવો બીજો નથી કોઈ મુદ્દહ.

સુરત શહેરના લગભગ વેરાન અને દુરના ભાગમાં એક ચીનના વેપારીને પોતાના કુટુંબ સાથે કાઠપણ ભલા અને ઉદાર મનના શખસના દિલમાં અદેખાઈ ઉપજાવે એવી સુખી જીંદગી ગુજારતો, વાંચનાર સાથે ઓછાપણ કરાવીશું. આ વેપારી જે કે બોહલાં કુટુંબ ધરાવનારનો દાવો રજુ કરી શકતો હતો નહીં, તોપણ તેના નાના કુટુંબમાં જે થોડાં માણસો હતાં તેનો તે બેશક વાજબી રીતે મગરૂર હતો. તેનું કુટુંબ ફક્ત ચાર માણસનું બનેલું હતું. એક તો પોતે. બીજી તેની મોહરદાર. ત્રીજો તેનો એક પુત્રો છોકરો, અને ચોથી તેની એક પુત્રી છોકરી. તેના કુટુંબના સુખનો તેમજ તેની ધણીઆણી અને બેટીની ખુબસુરતીનો ખરો હેવાલ આ કલમ તો શું, પણ એક ખ્યાલી કવી પણ

પુરતા ઇનસાફથી આપી શકે નહીં. આ સુખી કુંડુંબના પાલનાર આ ચીનના વેપારીને નાદરશાહ ચીનાઇને નામે આપણે હવે પછી ઓળખશું.

તેની ઘણીઆણી જેનું નામ પીરોજ હતું, તેણીએ જો કે નાદરશાહ જેવા હલકે વાંધેના વેપારીને પોતાનું દિલ અર્પણ કર્યું હતું તોપણ મારા પ્રિય વાંચનાર, તેણી પોતે પોતાના ભરથાર કરતાં પચાસ કરતાં વધુ સરસ પંકતીથી ઉતરેલી હતી. પીરોજ પોતાના ઉમરાવ આપની અફગાનીથી બચવાને અને પોતાના નાદરશાહ તરફના ખરા પ્યારને ખુલ્લો રસ્તો આપવાને, પોતાના આપના ધરથી છુપી રીતે નાહસી આવી, નાદરશાહ સાથે પરણી હતી, તે વિષે કોઇને તો શું પણ તેમના છોકરાંએને પણ તેણીએ કહ્યું હતું નહીં. તેણી જાણતી હતી કે નાદરશાહ તેણીના કરતાં ઉતરતી પદવીનો છે, પણ હાલના જમાનાની લગભગ ઘણીખરી સ્ત્રીઓથી તદ્દન વેગલી પડી, તેણી નાદરશાહના ભોલા પણ ભલા, ઉદાર અને પ્રમાણિક ખવાસને એક આ જનોજ ગણતી હતી, અને આપને છોડી ગઇ ત્યારથી પોતાના ભરથાર તરફના પ્યારમાં પોતાના આપ તરફનો પ્યાર પણ ઉમેરી દીધો હતો અને તેથી નાદરશાહને તેણી બેવડી આહતી હતી. પરણવા પછી વીસ વરસ ગુજરી ગયાં પણ દુઃખ તે શું, અને તંગી તે શું, તે વિષે આ નાના પણ સુખી કુંડુંબને ખીલકુલ ખબર હતી નહીં. પણ, આહા ! આ દુનિયામાં હંમેશ સુખી કોણ રહેછે ? આ દુનિયામાં સુખ એ-કલું ક્યાં જોવામાં આવેછે ? સુખ પાછલ દુઃખ તો કોઇ વખત દુઃખ પાછલ સુખ આવેલું છેજ, એમ નક્કી સમજવું. તો પછી આપણી વારતાનું આ નાનું કુંડુંબ વીસ વરસ સુધી સદંતર સુખ ભોગવે અને દુઃખ ન જોય એ માની શકાય ? તેમના દુઃખની જાણ વણાવા માંડી હતી, અને તેમાં વખત જવે તેઓ ખચીત સપડાશે.

આવા સુખના વીસ વરસ ગયા કેડે એક જુન મહિનો બેઠો-આહા ! ખુરો તે મહિનો ! તે મહિનાની લગભગ આખેરીએ નાદરશાહ પોતાની મોહરદારને લઇ પોતાની નાની વાડીમાં ફરતો હતો તે વારે કોણ એમ જાણતું હતું કે તે દહાડેથી તેમનો દહાડો ખરગસ્તે હતો ? એવો કયો કાસદ છે કે દુઃખની ખબર ખરાખર વખતસર પહોંચાડે ?

વાડીમાં ફરતાં જ્યારે વેપારીએ વાત બદલી ત્યારે પીરોજનું મોઢું શીકકું મારી ગયું, અને તેણી ધુજતા આવાજે બોલી, “ઓ પ્યારા નાદરશાહ, તમે તમારા વેપારને અર્થે ઘણી વખત મારાથી છુટા પડ્યા છો, અને મેં તમને છુટા પડવા દીધા હતા, પણ આ વખતે મારાથી જુદાઈનું દુઃખ ખમાય એવું લાગતું નથી. મને જુદાઈ બોલજ સાંભળી કમકમાત અને ધુજરાં છુટે છે.”

પીરોજની આંખ જો કે આંસુથી ભરાઈ ન હતી તો પણ તેણીના દાખી રાખેલા હોઠ ઉપરથી સામેત થતું હતું કે અંદરખાનેથી તેણીને ઘણું લાગતું હતું, પણ તેણી હિમત રાખી બોલતી હતી.

નાદરશાહના મનથી દરિયામાં મુસાફરી કરવી એક બચ્ચાંની રમત હતી, તે તેની મોહરદારનું આ દુઃખ જોઈ શક્યો નહીં, અને તેથી તેની છાતી ધપકવા લાગી, પણ હિમત રાખીને તેણીને સમજાવવા માંડ્યું, “મારી પ્યારી, ખચીત તું નાદાની દેખાડે છે. તારા જેવી એક કેળવાયેલી અને અનુભવી સ્ત્રીને દુઃખનો ખોટો ખ્યાલ કરવો તદ્દન છાજતો નથી. હવે આ છેલ્લીવાર જઈ વેપારમાં નસીબ અજમાવી બાકીના દહાડા તારી સાથે એકાંત વાંસમાં બેઠુતની છાંદગી તરીકે ગુજારવાનો મારો વિચાર છે. માટે પ્યારી, મારા જતી વખતે તારે જરા પણ દલગીરી બતાવવી નહીં જોઈએ. વહાલી, મારા જતી વખતે તારે એમ આંખ આંસુથી ભરવી નહીં જોઈએ.”

“પ્યારા નાદર, હું ખીલકુલ આંસુ તો લાવી શકતી નથી, પણ મારા દિલમાં જુદાઈનું નામ સાંભળી કમકમાત છુટે છે. મને આજ કેટલા દહાડા થયા સ્વપ્ના આવે છે, તે ઉપરથી હું એટલુંજ કહું છું કે મને આ તારી મુઆફરીમાં બહુ ભય દીસે છે. માટે પ્યારા તું તારો વિચાર માંડી વાળ ! પ્યારા, જો તું ના જા !”

“મારી પ્યારી, મેં ક્યે દહાડે તારો સખુન પાછો ફેરવ્યો છે ? પણ તું ડાહી છે, તો કહે કે હું મારા દોસ્તોને આપેલો વચન કેવી રીતે તોડી શકું ? અગર હું વચન આપી બંધાઈ ગયો નહીં હોતો, તો પ્યારી પીરોજ, તારી આવી એકતો શું, પણ હજારો અરજ હું બાહાલ રાખતો. હું તદ્દન લાચાર છું. પ્યારી, ધીરજ ધર ! હિમત રાખ ! ખોદા નેગેહબાન છે તો દુશ-

મન ધુળમાં ગોટાં ખાય છે ! દહાડો યુલંદ છે તો શેતાન ફાંફાં મારે છે- કાલે સ્તીમર ઊપડે છે અને જો આ ઘાંટીમાં દમ હશે તો હું તો જીવનાં ! ”

વધુ બોલવું ફાકટ હતું. પીરાળ જાણતી હતી કે તેનો ભરથાર પોતાનો બોલ અને આખર પોતાની જાંઘળી કરતાં અને તેણીના સુખ કરતાં વધારે ગણતો હતો, અને તેથી તેણી સુખ રહી.

નાદરશાહે પીરાળનો હાથ ચુપી કહ્યું, “જો પ્યારી પીરાળ, સાંભળ હું કહું તે. વખત બહુ થોડો રહ્યો છે. મેં આટલાં વરસમાં તાર અને તારાં છોકરાં માટે એક નાની પુંજ એકઠી કીધી છે. મારા ગજવામાં હાલ બે લાખ રૂપિયાની નોટ છે. મેં પારકા દેશના કાગળને પત્રો ખરીદ્યાં હતાં, પણ ભલા દોસ્તોની સલાહથી, તે મેં વેચી નાખી તેના પૈસા ઊભા કીધા છે. હું ચીનથી પાછો ફરું અને આ પૈસાનો કાંઈ ઉપયોગ કરું તે પેલલાં, સુખમાં એક જાણીતી પેહડી છે, જ્યાં મારા બાપ બપાવા નાણા રાખતાં હતા. ત્યાં જો રૂપિયા વીઆજે મુકી જઈશ, અને તેની રસીદ તને મોકલાવીશ. આ આપણી વાડીના ખતપત્રો પણ ત્યાંજ વધારે સહીસત્તામત રહેશે. મેં માફ ઉવિલ પણ કીધું છે, કે જેથી કરી મારી કમ્મ રનએ તમો દુઃખી થાઓ નહીં.”

“ઓ પ્યારા નાદર, તારો દરેક બોલ તીર મીસાલ જખમ કરે છે ! તું જાણે મરવાજ જતો હોય એમ વાત કરે છે ! ”

“નહીં પ્યારી, હું એક કાલ્યા માણસ પેઠે અગાઉથી જાહેવાણું કરું છું. મોહોત ક્યારે આવશે તે કોને ખબર પડે છે, કે મને પડે ? પણ ચાલ. હવે મને મારાં છોકરાંને ભેટવું છે.”

નાદરશાહ પીરાળને વાડીમાં ફરતી મુકી ઘરમાં જાય છે તેટલામ્ સામેથી એક સતર વરસની છોકરી દોડતી દોડતી આવી પોતાના બાપને વલગી પડી. આ છોડી ઊપર જેવી મેહરબાનીથી સુરજ પ્રકાશતો હતો તેવી મેહરબાનીથી તે જવલે કાંઈ બીજાં એહરા ઊપર પ્રકાશયો હશે. કેવું ડાળ ! કેવો ઘટમ ! કેવી આલ ! કેવી હપ ! કેવી આંખો ! કેવા બાલ ! મુવેલાં તેને જોઈ જાગૃત થાય તો જીવતાંની આંખમાં તે કેવી લાગે ! ખુબ સુરત હેશાન ! આહા ! તેના ફાયદા છે તેમ ગેરફાયદા પણ છે, તે આપણી વાર્તામાં આગલ ચાલતાં આપણને જણાશે. આ નાદરશાહની

એક પુરી છોકરી હતી, અને તેનું નામ ગુલ હતું અને તે ખરે એક તાણું જોલાળી કુલ હતું. તેણી બાપને ક્રોડી કરી બોલી, “બાવા, માયજીજ તમારી સાથે વાતો કર્યા કરશે કે? એવણુબી કેવાં છે કે બીજાંએને વખત આપતાંજ નથી! આજે તો તમે જવાના છેઓ ત્યારે હું તમારી સાથે વાત કયારે કરું? બાવાજી, ઘરમાં બેડી બેડી ઘડિઆલની મીનીટ મીનીટ હું ગણતી હતી. બાવાજી, બાવાજી, તમારાથી છુટાં પડતાં કેવી છાતી ક્રોડી જાય છે!”

એમ કહી ગુલની આંખમાંથી બે ત્રણ આંસુ પડ્યાં, પણ જે ભયે તેણીની માયના દિલમાં વાસો કીધો હતો તે ભય તેણીના દિલમાં હતી નહીં શકત એક આપથી છુટાં પડતાં ખુદરતી રીતે તેણીને લાગ્યું હતું, અને તેઓનાં નસીબમાં જે દુઃખ લખેલું હતું તેની તેણીને કાંઈ પણ આગાહી થઈ હતી નહીં.

“બાવાજી, ખુશર ઘોડા ઉપર જીન નાખવા ગયો છે, તે તમારી સાથે ઘોડા ઉપર બેસીને આવશે, અને મુંબઈ જતી ગાડીમાં તમને બેસાડી પાછો આવશે. ખુશર કેટલો ભાગ્યવાન છે કે મારા કરતાં તમારી સાથે તે અર્ધો કલાક વધારે રહેશે! અલગત મરદોને ઓરતો કરતાં કેટલીક રીતે વધારે સુખનો ખર્ચ,” એમ ગુલ બાપ સાથે વાત કરેછે, તેટલાં ગાડી દરવાજા આગલ આવી ઉભી પીરોજન પોતાના ભરથારને જતાં વખતે વલગી પડી બોલી, “મારા પ્યારા, મારા જીન-હું તારા સાર દુવા કર્યા કરીશ, પણ પ્યારા મને જવાબ આપ, તે મને હમણા મુંબઈની પેહડી વિષે કહ્યું તે પેહડીનું નામ શું? મને તેનું નામ કહે, મને એ પુછવાની કાંઈ મતલબ છે.”

“મારા બાપ બપાવાના વખતમાં તે પેહડીના માલિકોનું નામ લી-મજી લેભાગુ અને જમારપ જીદદી કરીને હતાં, પણ જમારપનો છોકરો જે મુંબઈમાં દારાબ નાણુવડીને નામે ઓલખાય છે, તે એકલો હાથ પેહડી ચલાવે છે. ચાલ, પ્યારી, ગાડી બોલી થાય છે. હું જાગીશું અહ! બોદ તમારો નેગેહબાન થાઓ!”

ગાડીમાં બેસી નાદરશાહ વેપારી હજી તો થોડેક દુર ગયો નહીં, તેટલામાં પીરોજને ચકરી આવી, અને તેણી જમીન ઉપર બેસુધ

થઈ પડી, અને જ્યારે ગુલ પોતાની માથ પાસ ગઈ, ત્યારે તેણીએ તેણીને ભોંય ઉપર ખેસુધઈ પડેલી જોઈ. તેણીની ચીસ સાંભળી ધરના એકાદ બે માણસો દોડી આવ્યાં અને તેમની મદદથી ગુલે પોતાની વહાલી માથને કોચ ઉપર સુવાડી, અને એક ચાકરને પોતાના દાક-તરને તેડવા મોકલ્યો, અને દાકતર આવે તે અગાઉ કોલંગવૉટર સું-ધાડ ચોપડ કર્યા કીધું, અને તેણીની આગલની આગલ ઉભેલી હતી, તેટલાં પીરોજ ફાટેલી આંખોં વતી આનુષાનુ જોઈ બોલી ઉઠી “ દારાખ નાણાવટી ! દારાખ નાણાવટી ! નહીં ! નહીં ! ખારા નાદર ત્યાં ના જતો ! નહીં ! નહીં ! તેને રૂપીઆ ના આપતો ! અરે ! હું જાણતી હતી કે કાંઈ પણ દુઃખ આગલ આવેછે ! પણ આહા ! મને આવી આગાહી નહીં થઈ ! ”

આવા બોલો બોલી તેણી પાછી આંખો મીચી સુઈ રહી. દાક-તર આવ્યો પણ તે તો નહીં પણ તેનો પેદર પણ ઉતરી આવતે તો તેણીને દવા આપી શકતે નહીં. અંગમાં દુઃખ લગારે હતું નહીં. મ-નના દુઃખની એટલે ગમની દવા તો છેજ નહીં.

દાકતરે ખુશરૂને પાસેના ઓરડામાં રહી દરદીને ખીલકુલ ગડ-ખડથી દુર રાખવા કહ્યું અને જતો રહ્યો. જતાં જતાં ગુલના સવા-લના જવાબમાં કહી ગયો કે કાંઈ નહીં, તમારા આવાજના છુટા પડવાથી એવણને ગમ લાગેલો દીસે છે, અને બેહદ ગમથી મગજ ઉપર જખરી અસર થયેલી છે, પણ થોડા વખતમાં શાંતી પકડશે. ગભરાવું નહીં, કાલ પડતાં જરા હુશિયાર થશે.

૪૦૭૦

દારાખ નાણાવટી.

ગરમ થયું છે લોહું, હથોડો તું માર;
દાવ જવા દએ તો, તું જંગલી ગમાર.

સુરતના સ્તેશનથી અમીરધે નાદરશાહ મુંબઈ આવ્યા. મુંબઈના ચર્ચિતના સ્તેશન ઉપર ઉતર્યા કે ભારતી બગીચરી બાણીતી દારાખ નાણાવટીની પેહડી તરફ ચાલુ મુકયું, કે જ્યાં જ્યાં નાણાને ઠેકાણે લગાડે, પછી જે પોતાના જીવને હાણી પોહાંએ તો અચ્ચાં છોકરાં રખડી નહીં મરે. દારાખ નાણાવટીની પેહડી સર્વે ગાડી-વાલાને અખર તેથી ગાડી તુરત પેહડીના દરવાજા આગલ જઈ ઉભી. આ પેહડીમાં હાલ લીમજી સેભાગુને કાંઈ પણ ભાગ હતો નહીં. હાલ તે જામારપ જીદદીના નાના છોકરા દારાખના હસ્તકમાં હતી. આ દારાખની ઉમર પીસતાલીસ એક વરસની હતી. કહેવત છે કે ‘ભરતીમાં ભરાય’ તેમ તેના આપની મોટી દોલત આખા છતાં, નસીબ દેવીને તેનીજ તીજેરીમાં ખીજી દોલત રેડવાનું મન થયું હતું અને તે એ કે દારાખને તેની આછડી તરફથી પણ મોટી દોલત મળી હતી.

હાલમાં નાની વયના માણસો સંસારમાં પડી જીદગીની મજાહમાં રેલ છેલ ફરેછે તેવા માણસોમાંનો દારાખ એક હતો. સોળ વરસની ઉમરે તેનો આપ તેને પોતાનું ફેડી લેવા આ જોહાનથી અસખાખ ઊઠાવી ગયો હતો અને તે દહાડેથી તે પોતાને ગમે તેમ, એવકુદ રાજાઓ મીસાલ, એશ આરામ, રાંગરંગ, ખુશખુશાલી, મોજ મજાહમાં વખત ગુમાવતો. ઘણાખરે તે પોતાના દાદર ખાતેના કુસાદે બંગલામાં રહેતો, અને કોઈ કોઈ વારજ પેહડી ઉપર જઈ બેસતો. ત્રીસ વરસની ઉમરે તે પરણ્યો હતો.

પણ તેનાં લાગતાં વલગતાંએને ખબર હતી કે તે પોતાની બાઈડીને કેટલો આદરો હતો. તેણીને દાદર ખાતેના બંગલામાં રાખી ગમેતેમ એશઆરામ અને મજાદ કરવાને તેણીને છુટ હતી. પરંપુ પ્રધી પોતે ઘણો ખર્ચ વખત કોટના મકાનમાં એકલો રહેતો હતો.

નોંધશાહજી દહાડે તેની પેહડી ઉપર ગયો તે દાહાડે તો દારાખ પેહડી ઉપર હતો. આ વખતે હંમેશના ખુશાલ અને આંનદી એહરા ઉપર ગમગીની અને ચીંતા દેખાતાં હતાં. પેહડી પડી ભાગવાની ખુબ ચોમેર થઈ રહી હતી. વેપારમાં પુષ્કલ ખોટ આવી હતી, અને દારાખ બાપદાદાની વચ્ચે રકાવી રાખેલી આખર ખોવાની અણી ઉપર હતો, તેવામાં નાદારશાહ ત્યાં જઈ પુગ્યો. આ વેળા તે એક ખુણામાં આવેલા ઓરડામાં બેસી ચોપડા તપાસતો હતો, અને જેમ પણ જતી હતી તેમ પોતાના જન-મારાનો ભંગ થયેલો જોવાની આશામાં હતો. તેની આગલ કોઈ નહીં પણ તેનો વડો મેહતો બેસેલો હતો, આ મેહતો દારાખના બાપના વખતથી જ પેહડી ઉપર રહ્યો હતો, અને વખત જવે દારાખ અને તેની વચ્ચે ધર-વટ જેવું થઈ પડ્યું હતું. આ મેહતાનું નામ ખરશેદજી હતું અને તેનું એક ખભું ખોદાયજીએ બિચું કરી દીધું હતું, તેથી તેને સઘલાં ખાંતલા ખુધાના નામથી ઓલખાતાં હતાં. આ ખુધામાં પરાક્રમ ઘણું હતાં, અને તે જતી રીતે હુશિયાર અને ચચલ હતો, તેથી દારાખની છુપી હીલચાલો તે તપાસતો રહેતો હતો અને દારાખને તે ખબર હોવાથીજ તેણે તેને પોતાની તરફેણમાં ખેંચી લીધો હતો. ખતલો ખુધો એટલો ખધો હતો તે છતાં કોઈ તેને મોઢાં ઉપરથી પારખી શકતું હતું નહીં. લોકો તેને બનાવતા તો જાણે તે કાંઈ સમજતો નહીં હોય તેમ અખાડા કરતો. પેહડી ઉપરના અથવા ખીજ દોસ્તો તેને ખવાડવા પીવાડવા લઈ જઈ ત્યાં છાકટો બનાવવાની તજવીજ કરી તેના ગલાસમાં દારૂ હોમાવ્યા કરતા. પણ ખોદા જાણે તેની હોજરી રખરની હતી કે શું, કે તે જેટલો આપે તેટલો જેમ માતલાંમાં પાણી નામે તેમ, મોઢું વલુ કરી, ગત દહ સેરવી દેતો! એટલું છતાં કેદ તે શું, તેની તેને ખીલકુલ ખબર હતી નહીં. તે નિમકહલાલ મેહતો હતો પણ તે દારાખની છુપી વાતો જાણતો હતો, તેથી દારાખ તેનાથી ઘણો બીહતો હતો. આ ખુધાને કોઈ રક્ષાર

કુટનાર હતું નહીં. તે કુવારીજ જીવગી ભોગવતો રખડ્યા કરતો હતો, અને સોનાપોરની ગલીમાં તેણે એક કાતરીયું બાટે રાખ્યું હતું. દારાખ અને ખતલા ખુધાથી વાંચનારને વાકેફ કરી, હવે નાદરશાહ તરફ પાછા ફરીશું. ગાડી જેવી જિભી કે તેણે બાહાર કઢી પડી ઉપર જઈ ખતલા ખુધાને પુછ્યું, “હું મીં દારાખશાહને જોવા માંગું છું.” તેના જવાબમાં ખતલા ખુધાએ તેની સામે ડોકું ધુણાવી ટીકાટીકાને જોયું, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, કે રખેને આ શખ્સ પોતાના નાણા ઉપાડવા આવ્યો હોય, અને નહીં મળવે બાહાર જઈ પેહડી ધરી પડી તેની વાત કરી, સત્યાનાશ અને ખાતુ ખરાખ વાલી નાખે. એવો વિચાર કરી તેણે જવાબ દીધો, “નહીં બનશે સાહેબ, મીં દારાખશાહ બહુ કામમાં છે અને તેથી તમને મળી શકશે નહીં. તમારે શું કામ છે તે મને કહો.”

“મને દારાખશાહનેજ મળવું છે. મને અગત્યનું કામ છે, જેમાં મારો નહીં, પણ મારાં વહાલાંનો લાભ સમાવડો છે. મારે નજદીક વીસ વરસની ભેગી કામેલી નાણાની રકમ અહીં વાળે મુકવી છે, અને તેથી હું તેવણને પોતાને જોવા માંગું છું.”

ખતલો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ ખીચારો ખુબક ચાલી ચલાવીને વાઘના મોંમાં આવીને મરવા માગે છે. ચાલો, પણ પેહડીનું કામ તો ધીકશે અને નામ દુખતું તો બચશે.

“એમ છે તો સાહેબ તમારું નામ શું કહો.”

“મારું નામ નાદરશાહ પેસતનજી ચીનાઈ છે. મારા બાપ બપાવા દાદાથી અમે આ પેહડીને થોડાં ઘણાં નાણાં ધીરતા આવ્યા છીએ. મીં દારાખશાહ મને વખતે નામે ઓલખશે.”

ખરું કે દારાખ નાદરશાહને ઓલખતો હતો. ઓળખતો હતો એટલુંજ નહીં, પણ એ નામ તેના જીગરમાં બીલામાંના અક્ષરે લખેલું હતું.

ખતલાએ દારાખ આગલ જઈને કહ્યું, સાહેબ, કોઈ અભાગ્યો અડગરો લાંબટાંગ ચીનાઈ ખોખું પેહરીને રૂપીઆ વીઆળે મુકવા આવેલો છે. નામ નાદરશાહ પેસતનજી ચીનાઈ કરી આપ્યું છે. અંદર બોલાવું?”

“હા,” દારાખે દમમાંજ જવાબ આપ્યો.

નાદરશાહ પેસતનજી ચીનાઈનું નામ સાંભળી દારાખના દિલમાં ભેદી ઉઠી આવ્યું હતું, કારણ તેને તે પોતાનો કદો શત્રુ ગણતો.

હતો. તે છતાં તે હોઠ દાખી બેસી રહ્યો, તેટલામાં નાદરશાહ અંદર દાખલ થયો અને બોલ્યો, “ મી. દારાખશાહ, હું કાલે ચીન જવાનો છું. તેથી આ બે લાખ રૂપિયા હું તમારે ત્યાં વીચાજે મુકી જવા માગું છું. હું પાછો આવીશ ત્યારે લઈશ. ખીજું, આ મારી વાડીનું ખત પત્ર છે તે પણ તમારે ત્યાં સહીસહામત રહેશે, એવું હું ધારું છું. વારું, સાહેબ વીચાજ શું ગણશો ? ”

“ સેકડે પાંચ ટકા, ” દારાખે જવાબ દીધો.

ખુદરતે તેની આખર જવાબના સાંધણ તરીકે આ બે લાખ રૂપિયા મોકલાવ્યા હતા, અને આ રૂપિયામાંથી પેહડી ભાગી પડવાની ખુમ સાંભલી જે કોઈ પોતાના નાણા ઉપાડવા દોડી જાય, તેઓને શાંત પાડવાથી ખરી ખુમને ખોટી પાડવાને આ અછી તક હતી.

દારાખે ધારા મુજબ રસીદ લખી આપી, તે લઈ ખુશી થઈ નાદરશાહ બાદર નિકલી જગીમાં બેસી પાલવા બંદરે જઈ પુગ્યો. ત્યાંજ તેના દોસ્તો ઉમેલા હતા તેની સાથે તે વાતમાં મશગુલ થયો અને બોલ્યો, “ ચાલો ભાઈ, હું તો મારા બચ્ચાં છોકરાંનું સંઘલું નક્કી કરી આવ્યો છું. પેલા જામારપ જીદદીના પોરીઆ દારાખની પેહડી ઉપર બે લાખ રૂપિયા વીચાજે મુક્યા અને ખત પત્ર પણ તેના સ્વાધીનમાં રાખ્યાં છે. પાછા આવશું ત્યાર પછી વાત ! ચાલો ભાઈઓ, કોઈ મછવો હોય તો સ્તીમર ઉપર જઈ આવીએ. ”

આ વાત સંઘલાઓએ સાંભલી પણ તેમાં એક ગુસ્તાદ નામનો ખુખસુરત અને જુવાન બાહાદુર અને ભણેલો, માંજરો અને ખરો પરાક્રમી રાખસ ઉમેલો હતો. તેને ન્યુસપેપર વાંચવાની ટેવ હોવાથી પેહડીના પોકલપણાની ખુમ તેના વાંચવામાં આવી હતી, અને તેથી તે બોલી ઉઠ્યો, “ મારા ભલા પણ બોલા દોસ્ત, તમે ક્યાં ચાલી ચલાવીને નાણા મુકી આવ્યા ! તે પેહડીનું તો આજકાલ તલીયું બેસી જવાનું છે. જાઓ, જવો પાછાં નાણા ઉપાડી લેઓ. ”

નાદરશાહને પોતની બાયડી છોકસં એટલાં વાહાલાં હતાં કે પોતાના પોકલપણાની ખબર છતાં નાણા વીચાજે લઈ, તેના બાયડી છોકરાંને રખડાવવાનો હેતુ રાખનાર રાખસ ઉપર બહુ ગુસ્સો ચઢી આવ્યો.

અને તે રાતો પીસો થઇ હાથો અફાલવા લાગ્યો અને બોલ્યો, “ચંડાલે ત્યારે નાણાં લીધાં શું કામ? જાણી જોઇ મારા નાણા દુખાડવા! મારાં બાઇડી છોકરાંને નાગા લુખાં કરી નાખવા! એ મુજ ચંડાલ મારા હાથમાંથી ક્યાં જવાનો છે! દોસ્તો, હું મારતી ગાડીએ જાઉં છું અને પૈસા પાછા લઇ આવી, કોઇ બીજી પેઢીને ધીરીને હું પાછો આવું છું, પણ જો સ્ત્રીમર ઉપર તે અગાઉ હું નહીં આવું, તો તમે ફતેહ કરજો. રૂપીઆ પાછા લઉં નહીં ત્યાં સુધી એ ચંડાલની પુઠ છોડું નહીં!” પણ એ પૈસા સાથે કેટલા સંકટો જોડાયલાં હતાં તેની આ ચીનના વેપારીને બીલકુલ ખબર હતી નહીં.

ગાડીમાં બેસી દારાખની પેઢીએ પાછો ગયો. સીપાઇ બારણા બંધ કરતો હતો, અને દારાખ પોતાના દાદર ખાતેના બંગલે પધારવા હતા. નાદરશાહને સીપાઇ તરફથી ખબર પડે, તે તરતજ ચર્ચગે-તના સ્ટેશન ઉપર જઇ ત્યાં સારા બાગે પાંચ મીનીતમાં ગાડી આવી પુગી. તેમાં બેસી દાદરે ગયો. અને ત્યાંથી ઉતરી દારાખ નાણાવટીના બંગલે જઈ પુગ્યો.

એક હઠીલો માંગનાર.

જ્યાં સમાયું હોય વહાલાં અને ખારાંનું મુખ,
ત્યાં કોણ બંદો શાંતીથી બંધ રાખે મુખ?

આ

ગલ ચાલીએ તે અગાઉ મેહરબાન વાંચનારને દારાખના દાદર ખાતેના બંગલાનો મુકતેસર હેવાલ આપવાને વાજબી ધારીએ છીએ. આ બંગલાની બાહાર ‘નાણાવટી હોલ’ કરી પીતલના પતરાં ઉપર લખેલું હતું, અને તે બંગલો તદ્દન અસલી અને પુરાતન બાંધણીનો

હતો. સેંકડો વરસો સુધી તે કોઇ ઔરંગઝેબની ઓલાદના એક અ-
શીલ્પી નવાબની મીલકત હતી પણ અશીમની દોરતી ખુબ રાખવાથી
અને તેના પરિણામ તરીકે ગરીબાઈનાં ચક્રર તળે કચડાવાના સખબથી
તેણે આ નાણાવટીના વડાવેને વેચ્યો હતો. આ મકાન એક કુટુંબને
રહેવાના ઘર કરતાં એક લશકરની યરાકને વધારે મળતું આવતું હતું.
ઊત્તર દિશા તરફનો ચોક્કસ ભાગ તો તદ્દન વપરાસ વગર પડેલો હતો.
કારણ નાણાવટીના બાપ બપાવાના વખતથી તેઓના ખાનદાનમાં એવી
ખુબ હડી રહી હતી, કે તે ભાગમાં કોઇ દેવ દેવસ્થાન કે પીર બાવા દર-
રોજ, નહીંતો આંદરાત આંદરાતે તે ભાગની મુલાકાત લએછે.

ત્યાંના ચાકરોનો પુરસદનો વખત તો હુત ડાકણુનીજ વાતમાં જતો.
કોઇ બોલતો, “મકન, હમઝેજ કે કાલે રાતે વાડીમાં દુતેલો હતો તીવારે
દીડેલું તો કાંઈ હફેદ હફેદ ચીજ દીખાયલી, ને તે ઇવારે નાની દીખાય
ને તીવારે મોટી દીખાય ! ” તેના જવાબમાં બીજને વળી તાઝિકો પુરતો,
“હુવે આ ઘરમાં દેવ દેવહસ્થાન છીજ તેહ. ”

આવી ધારતી તેમના દિલમાં પેસવાથી તે ભાગ તરફ કોઇ ચાકર
ફટકતો નહીં, અને તેથી ત્યાંના ઔરડામાં ત્રણ ત્રણ પુટ ધુલના ઢગલા
થઈ પડેલા હતા. તે ભાગ તરફ જે ઔરડા આવેલા હતા તેમાંથી એકમાંથી
બીજમાં સેદલાઈથી જઈ શકાતું હતું, અને છેલ્લા ઔરડામાંની અંદર
એક સીડી બનાવેલી હતી, જે સીડી ઊપરથી ઉતરી ફેટલુંક ચાલે તો
બાગના એક દુરના ભાગમાં નિકળાતું હતું. આ જમીનની અંદરનો
રસ્તો નકાબના વખતનો બનાવેલો હતો, પણ તે વિષે એકાદ બે બુદ્ધ
નોકરો સિવાય દારાબ અને તેના બાપ બપાવાને કે તેના કોઇ પણ ઘરના
બાણસને ખબર હતી નહીં, અને તેથી તે અંદરનો રસ્તો ધુળ મટાડાં
અને જન જનાવરોથી ભરાઈ જઈ લગભગ પુરાઈ ગયો હતો.

ઊપલા દાદરના મકાનમાં જુન મહિનાની એક સાંજે દારાબ પોતાના
જમવાના ઔરડામાં બેઠેલો હતો. દારૂની જામો ચક્ચક થતી હતી. છરી
કાંટા જપજપ થતા હતા. પકવાનોની રકાબી મગમમ થતી હતી, પણ
તે વચ્ચે દારાબ એકલો હતો નહીં. તેની સામે તેનો વીસવાસુ મેહતો
પેલો ખંધો ખતલો ખુંધો બેસી, જેમ અને તેમ મોંદું આવતુંજ રાખવાની

વેતરણુ કરતો હતો. દારૂતો આપણે ઊપર કહી ગયા તેમ તે થોડો તો પીતો હતોજ નહીં. દારાબે પોતાની આગલ વાઘન ગ્લાસ મુકેલું હતું અને ખીચારા ગરીબ ખુંધા આગલ ઘણું મોટું નહીં, પણ સોદાવોટર ગ્લાસ મુકેલું હતું, અને તેખી ખીચારો એકી વખતે અરધુંજ ખાલી કરતો. દારૂ પણ તે નરમ હોય તેજ પીતો. કારણ ત્રણ સ્તારનો હોય તોજ મોંઢે ભગાડતો!

દારાબને આ ખતલાને તાલો મીઠો રાખવાને ફરજ પડી હતી. દારાબની મતલબ પેલા બે લાખ હોઈયાં કરી જવાની હતી. પણ ખતલાને તે વિષે ખબર હતી તેથી બક્ષેશો અને નવાજેશ અને બાહારની મેહરબાનીથી તેનું મોટું અંધ રાખવાને દારાબને ફરજ પડી હતી.

વળી દારાબ નાદરશાહ ચીનાઈને પોતાના છેક દિલના તળીયાં વેરથી ધિક્કારતો હતો, પણ તે છતાં દારાબે તેનું મોટું તો પેહલીજ વાર દીધું હતું. આ ધિક્કાર દારાબના દિલમાં એક પોતાની અસલની છુપી વાતથી ઉત્તપન થયો હતો. અને તે વાતમાં નાદરશા ચીનાઈની આચડી પીરોજને સંબંધ હતો, આ બનાવો ધ્યાનમાં લઈ દારાબે વિચાર કીધો કે પોતાની પેહડી છોડી જઈ બે લાખ રૂપિયા પચાવી પાડી, બાહાર ગામ નાહસી જઈ, ખીજે નામે ત્યાં એક વાર ફરીથી નસીબને કસોટી ઉપર કસવું. તેનો વિચાર પોતાની છોકરી શીરીનને સાથે લઈ જવાનો હતો. તેનો છોકરો તો આપથી જુદો પડી પોતાનું ખોલી ખાતો હતો, કારણ આપ દીકરાના વિચાર એક એકથી તદન જુદાજ હતા. તેઓ વચ્ચે બીલકુલ ખ્યાર હતોજ નહીં. સઘલા વિચાર વચ્ચે દારાબને ખતલાનો દર હતો. ખતલો તેની ઘણી વાતો જાણતો હતો અને રખેને તે બધું બોપાઈ ફેડી દેએ, એ વિચારથી તે ઘણો ગભરાતો હતો, પણ તેને તાલમેલથી જીતવાની યુક્તિ કરતો હતો.

“ખતલા, આપણી આસપાસ તોફાન ફરી વળ્યું હતું, પણ આજના બે લાખથી આપણે સહીસલામત ઉતરી શકશું. કેમ? એક બે જણ નાણા ઉપાડવા આવ્યા અને તેઓને નાણા મળ્યાં તો પછી ખુબ ખેસી જશે. કેમ બોલતો નહીં?”

“હા, પણ પેલો બોલો વેપારી પાછો આવે ત્યારે તેને પછી?”
ખતલાએ દારાબ તરફ આડકતરી નજરે ટીકીટીકી પુછ્યું.

“એહ ! તેટલાંતો આપણી પેહડી ઉપર કાંઈ નવુંબુનું થઈ ઉઠવાયલ થઈ જશે. તે વખતની વાત તે વખતે. ગાંડા, બિવિખનો વિચાર કેવો કરવો !”

“ખરું છે ! પણ ઉઠવાયલ થાય ત્યારે કેની ! પણ ઉઠવાયલ કેમ થશે ? અને કેટલી થશે ? અને ક્યારે થશે ? જ્યાં લાખો રૂપીઆની ખોટ ત્યાં બે લાખ રૂપીઆની શી ખીસાદ !”

“મેં જે વેપારમાં પૈસો રોક્યોછે તે તરફ પવન બદલાઈ પણ જાય. મેં કાંઈ એક ટોપલીમાં ઇંડાં ભર્યાં નથી કે બધાં ભાગી જાય અને હું પાયામાલ થઈ જાઉં.”

જવાબમાં ફક્ત ખતલાએ ડોકું હીલવ્યું, અને પછી ટીકા કીધા “છટ છટ ! ખાતી વખતે એના રડાકુટાની કેવી વાત ! ખાલી લોહી ઉડી જાય ત્યારે ખાધાનો શું ગુણ ? થવાનું હશે તે થશે. મેં પણ એજ ધંધામાં ઘણાં વરસ કાઢડ્યાંછે અને હું બધું સમજું છું.”

દારાખનું ખતલા સાથે કાંઈ ચાલ્યું નહીં. સુરજ તરફ ધુલ ફેંકવી અને ખતલા ખંધાને દેખતી આંખે આંધળો બનાવવો એમાં કાંઈ ફરક હતો નહીં, પણ આ વાત ચાલતી હતી તેટલામાં ત્યાં કોઈના મોઢાંમાંથી નિચલા શબ્દો બાહાર પડ્યા :—

“મીં દારાખશાહ ક્યાછે ? અરે મીં દારાખશાહ મને મારા બેલાખ રૂપીયા પાછા આપો સાહેબ !”

આથી વીજલી પેટે દારાખ ચમક્યો, પણ હિમત પકડી નાદર શાહને કહ્યું, “મીં ચીનાઈ, તમારા અચખુચા આવ્યાથી હું ચોંક્યો અંહ ! આહાહા ! મને કાંઈ એમ ચોંકવાની ટેવ નથી અંહ સાહેબ, પણ આ મકાનમાં ભુત ડાકણ વિષે ઘણી વાતો થાય છે. બેસો સાહેબ, કાંઈ નહીં; બેસોતો ખરા, જરા આંદી પાણી લેશો ? આંદી કાંઈ હલકો નથી. મેં મારે માટે ખાસ મારા ખાસ આડલાની મારફતે લીવરપુલથી મંગાવ્યો છે.—ખતલા, કોઈને બોલાવીને બતી મંગાવ, કેટલા વારમાં અંધારું થઈ ગયું !”

“એતો આપણે પેહડીની બધી ખટપટમાં ગુંટાયા હતા તેથી કેટલો વખત ગયો તે જણાયું નહીં.”

ઉપલી ટકોર ખતલાએ જાણી જોઈ કીધી અને તે દારાજી મનમાં સમજી ગયો.

“કેમ મીઠા. ચીનાઈ, કેમ કાંઈ નાણા આજને આજ પાછાં લેવા આવવું પડ્યું ? અંહી ! એનો તમને કાંઈ ખીજો રસ્તો કરવો હશે, સમજાયો. પણ સંભાળજો, કોઈ કુંપતીના શેર જેર લેવો તો સંભાળજો અંહી ! બજાર ઘણું ખરાબ છે. અમો અમારી સંભાલમાં છીએ તેથી આટલા ટકીયા છીએ, નહીં તો ખીજી કેટલીક પેહડીના જેવા અમારા પણ હાલ થતે.”

“મીઠા દારાજીશાહ, વામાટામા કરી, વાત લંબાવી, વાત ઉપરથી વાત ઉપર આવવું, એ મારી રીત નથી. ચટ દધને કામ કરવું, અને પટ દધને બોલી દેવું, એ મારી રીત છે, તો સાંભલો સાહેબ, હું મારાં નાણાં પાછા લેવા આવ્યો છું.”

“તમને અમારી પેહડી ઉપર ત્યારે વીસવાસ નહીં હશે ?”

“હા સાહેબ, ખીલકુલ નહીં.

“તમને કોઈએ જમાવ્યા હશે, બેશક કોઈ ચંડાલોને ગીચત કરવાનો વા થયો હશે. ખાનગી પેહડીમાં મુંબઈની સર્વથી શ્રેષ્ઠ પેહડી જે આજ સેંકડો વરસ થયાં પાણીના રેલાની માફક ચાલતી આવી છે તે કોઈ મુજથી દેખી શકાયું નહીં હશે. મારું જો ચાલતું હોય તો એવા ચંડાલોને ત્રણ લાકડે ચઢાવી દઉં.”

“હશે સાહેબ, મેં સાંભળ્યું તે ખરું હોય કે ખોટું હોય, પણ મને મારાં નાણાં પાછાં આપવામાં શું છે ? હશે, ખોટું હશે. હું કાંઈ પણ શકમરેણું કામ કરતો નથી.”

“તમને તમારાં નાણાં તો પાછાં મલશે. પણ સાહેબ, મને હસવું આવે છે કે તમે કેટલા બોલા અને કાચાકાનના છો. તમો આટલો વેપાર કરો છો તે કાણ જાણે તમે લોકોને કેમ ધીરતા હશે, તેનો મને વિચાર આવે છે.”

“સાહેબ તમારે ગમે તેમ બોલો ને હસો. મને મારા રૂપીઆ આપો કે હું જાઉં.”

“હીક છે. તમને તમારા રૂપીઆ તો જરૂર આપશું, પણ તમે એમ તો નથી સમજતા કે હું એવી મોટી રકમ સાથે લઇ રૂ. છું. કાલ પડે, આંધ્રીસ ઉઘડે, એકના બારણા ખુલે, પછી તમને નાણાં મળશે.”

“મને તો આજે જ નેધયે છે. હું અહીંવેર આંધ્રીસ કારણ મને હા-મણા મળવાની આશા હતી. સ્ત્રીમર ૧૦ વાગે ઉપડે છે. તેટલામાં હું નહીં જાઉં તો મારા દોસ્તોને મારી વાટ જોવા મેં ના કહ્યું છે.”

આ વખતે અંધારામાં નાણાવટીના મોં ઉપરથી હુઆઈનો ઓ-જો ફરી ગયો, પણ અંધારાના સળગતી કાંઈને દેખાયો નહીં. તે કે-ટલો વાર વિચાર કરતો જોડો પછી ખતલાને ખેરવવાની મતલબથી ક-હ્યું, “મીં ખરશેદજી, કેટલા વાગ્યા તે તમને ખબર છે કે? અગી-આર તો વાગ્યા. છેલ્લી ગાડી સાડા અગીઆરની છે અહ! ઉતાવલ કરશો નહીં તો ગાડી મલશે નહીં.”

ખતલો સમજી ગયો અને ટકોરમાં જવાળ આપ્યો, “સાહેબ, તમે મારે માટે કેટલી શીકર રાખો છો! હા વખત તો થયો અને મને હવે જવું તો નેધયે.”

ખતલો ખીનું કાંઈ જોલે તે અગાઉ દારાબે તેને માટે ગાડી જોડવાને એકદમ હુકમ કર્યો.

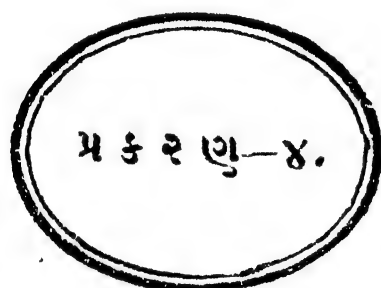
નાદરશાહ ઉભો રહ્યો હતો અને તેનો દેખાવ બેચેનીથી બરપુર હતો. તે જોલ્યો, “સાહેબ, મારા રૂપીઆ વિષે મને નક્કી જવાળ નેધયે છે. સાહેબ, એ નાણાં જે મારે પોતાને માટે વાપરવા હોતે, તો હું ખીલકુલ દરકાર કરતે નહીં, પણ એમાં મારાં પ્યારાંનો સંદતર લાભ સમાયલો છે!”

આ વખતે એક આકર ગાડી તૈયાર છેકરી કહેવા દાખલ થયો. તેને દારાબે કહ્યું, “આ શેઠને લાઈબ્રેરીના ઓરડામાં લઈ જઈને બે સાડ.” પછી નાદરશાહ તરફ ફરી કહ્યું, “જાઓ સાહેબ આ-મારા મેહતા સાથ વાત કરી હું હમણા આવીને તમારો નિકાળ કાઢાડું છું.”

નાદરશાહના ઓરડામાંથી જવા પછી દારાબે ખતલાને કહ્યું, “આજ ખતલા તું હવે જા. પેલા હડીલા માંગનારને હવે જેમ તેમ સમજાવીને કાઢડું છું.”

“ સમજે એવું મને નથી લાગતું. બેઝાનો છુટકા કર્યા વગર એ કાંઈ બનવાનું નથી. ”

“ અરે મારા બાપ બપાવાથી અમારા ખાનદાનને સમજાવતાં આવડે છે, પણ ખતલા, ગાડી જતી રહેશે. જા જા, “એમ કહી તેને બાહાર કાઢાડી ગાડીમાં બેસાડી પાછો ફર્યો, ત્યારે તેના મગજ ઉપર પસીનો છુટી આવ્યો, અને બહન ધુજવા લાગ્યું; અને હવે આગલ કેમ વધવું તેનો દદ ઠરાવ કરી મનમાં બોલ્યો, “ આહા! એ કામ બહુ કઠણ છે! બંધકાર છે! કેમ હિમત પકડું! ઓ ખુદા મદદ કર! કાંઈ નહીં, મારી પ્યારી પીરોજની ચાદ તાજી કર! તેની તરફનો મારો પ્યાર અને મારી તરફનો તેણીનો ધિક્કાર સાથે મળી મને હિમત આપશે, ” એમ મન સાથે બોલી તે પોતાની લાઘવેરીમાં ગયો.

કરજ આપવાની નવી રીત.

ઓ પૈસારે પૈસા તું ખુરી ચીજ છે,
હર કીસમની બદી અહીં તું જથીજ છે.

ધણીજ કીમતી અને બપકાદાર ચોપડીએ તરફ બોપતો, નાદ-રશાહ લાઘવેરીમાં એમથી તેમ લટાર મારતો હતો, ત્યાં જઈ દારાબે કહ્યું, “ આલો સાહેબ હવે તમારો ફડચો લાવીએ. તમને હમણાજ પૈસા જોઈએ છે નહીં ? ”

“ હા સાહેબ. મારી તકરાર કે મારું માગવું ગમે તેવું કહ્યું હોય તે છતાં હું તમને ફરીથી કહું કે આ પૈસા મારા પોતાના લા-બને માટે નથી, પણ મારાં વહાલાંના લાબને માટે છે અને તેટલા વારતે મારી જીવથી કાંઈ એવડબી થતી હોય તો તે સાહેબ મને માફ છે. ”

“ વાઈ, પણ જો હું હમણા નહીં આપી શકું તો કાલે તમે મારી આશીસમાં આવશો કે નહીં ? ”

“ તે તો છેજ તો. ”

“ અને સમજો કે પૈસા આપતાં જરા વખત લાગશે તો ? ”

“ તો ! તો ! પૈસા મળે ત્યાં મુધી તમારો પીછો નહીં છોડવાનો ! હું તમારા ઓળાની માફક તમારી સાથેજ રહેવાનો, અને આશીસના ઓટલા ઉપર બેઠો રહી મોટેથી પોકારી તમોને હજારો ગાળો દઈ, હું તો તમારી આખર લેવાનો. તમે સાહેબ જાણતા નથી ! મેં તમને નહીં કહ્યું કે એ પૈસા મારા નથી ? એ મારાં બાયડી છોકરાંને માટે મેં એકઠા કીધા છે. તમારે ગમે તો આ મારો જીવ લઓ, પણ નાણા તો પાછાં આપવાં પડશે. જરૂર પાછાં આપવાં પડશે. હું તમને છોડવાનો નહીં. ”

“ વાઈ સાહેબ, થંડા પડે. ઉસકેરાઈ ના જાઓ. હું તો તમને ફક્ત કામના સરેસતા મુજબ પુછું છું. મને તો તમારા પૈસા પાછા આપવાજ છે, એટલે હું તમારા બોલની દરકાર કરતો નથી. હું હવે ખુલ્લે ખુલ્લું જોઉં છું કે તમને કોઈએ ખુબ બમાવી, તમારા કાનમાં ખુબ ઝેર રેડ્યું છે. મેં તમને કહ્યું કે બે લાખ જેવી મોટી રકમ હું તો નહીં, પણ કોઈ પણ સાથે લઈ શકે નહીં, અને આવી વખતે હું કોઈને એટલી મોટી રકમ આપી શકું પણ નહી. આગળોટ કાલે બપોડે છે, નહીં ? ”

“ હા સાહેબ, દસ વાગે. ”

“ અને જો તમે નહીં જાઓ તો તમને મોટો ગોદો લાગે, નહીં ? ”

“ ગોદો લાગે અને તે કાંઈ જોવો તેવો કે ! ”

“ જુવો સાહેબ સારે. જો કે તમે મારા ધરમાંજ આવી, મારા પ્ર-માણિકપણા ઉપર શક લાવી, મને હરહરતું અપમાન કીધું છે. તે છતાં હું તમારી તરફ ઉદાર મનથી વરતું છું. સારા ભાગ્યે આજે મારા ધરમાંથી બે લાખ કરતાં વધારે રૂપિયા નિકળી શકશે. તમારા નસીબ બહુ મોટાં છે. મારા તો ધણાં ધહરાકો છે તેમાં એક બુદ્ધિ ઓરત છે. તે રાંડ બહુ વેદમી છે. તેણીને કોઈએ કાન ભરી બમાવી કે રેલ્લેનું ખાતું ધસી પડવાનું છે, તેથી બધા શેરે ઉતાવળે ખોટ ખાઈ વેચી, મને વ્યાજે રૂપિયા આપી ગઈ છે. તે કાલેજ અહીં આપી ગઈ તેથી હજી અહીંજ છે. આવો મારો

સાથે બીજા ઓરડામાં, જ્યાં હું મારી બધી કમતી સ્ત્રીઓ રાખું છું. દસ દસ હજારની નોટ આપું તો ચાલશે કે ? ”

“ મેહરબાની થશે-ચાલશે. ”

“ છટ છટ ! મેહરબાની શાની ! તમારી બાઇડીના લાભ ખાતર આટલું કરું છું અહ ! બાકી તમે પોતે તો મને હરહરતો, ગેરમનસાફ કીધો છો ! ”

તેઓ બેઉ જણા ઓરડામાંથી નિકલવા જતા હતા, તેવામાં એક ઓગણીસ વરસની છોકરી ઉપર ઉપર આવી બિભી અને બોલી, “ બાવા, હું તારની તમને શોધ્યા કરું છું ! આજે બધો વખત અહીંથી ત્યાં ભરાયાજ કરશો કે ? ”

“ ચાલ દુકતી ! નિકલ ! હું આવું છું ! તું જાણતી નથી કે આ ઓરડામાં હું ખાનગી કામ કરું છું ! ”

જે છોકરી ઉપર કડોર દિલના, શેતાની ખસલતના, બલકે શેતાન પોતે પણ સખ્તાઇ વાપરવાને આનાકાની કરે, તેવી એક મનોહર સુંદર છોકરીને તેણીને આપ પોતે છોકરી કાઢે ત્યારે તે આપ કેવો ચડાલ અને કેવ કંઠણ હૈયાનો હોવો જોઇયે ?

તેણી બીચારી ઘરમાં એકલી હતી. તેણીની બરદાસ્ત રાખવા માટે રાખેલી સ્ત્રી પોતાના સગાંને મળવા ગઇ હતી અને તેણી અંધાર થવાથી ઘરમાં એકલી બીહતી હતી. એકતો ઘરમાં ભુત પક્ષીની બુમ અને બીજું તો અંધાર એટલે ભુત પક્ષી નહીં દેખાતા હોય, તોપણ ખ્યાલી ભુત પક્ષીઓ અને ડાકણો મનની આંખ આગલ દેખાય, તે વચ્ચે એક કામંચ ઓગણીસ વરસની છોકરી એકલી કેમ રહી શકે ?

દારાબ સંગ દિલનો તો હતો, પણ તે પોતાની છોકરી સાથે સખ્તાઇ હરગેજ વાપરતો નહીં, બિલકી તેણીને લાડ લડાવી લાડકી બનાવી દીધી હતી, અને જે માયા વગરના શબ્દો તેણીને વાપર્યા તે આ પેહલીજ વાર હતા.

તેણીના જવા પછી દારાબે નાદરશાહને કહ્યું, “ ચાલો શેઠ, મોકું થાપછે. દાદરેથી છેલ્લી ગાડી સાડા અગીઆર વાગે ઉપડેલ, અહ અહીંથી તમે ચાલીને જશો કે ? ”

“ ચાલવાને શું હરકત છે? જરૂર પડે તો ૧૦૦ કોસે ચાલીએ. ”

“ ચાલો તારે આવો હું તમને તમારા રૂપીઆ આપું. ”

દારાએ એક હાથમાં કુચીનો ઝુમખો લીધો, અને બીજા હાથમાં દીવો લઈ આગલ ચાલ્યો, તેની પછવાડે નાદરશાહ ચાલ્યો. દારાએ જઈ એક ઓરડો ઉઘાડ્યો અને નાદરશાહને કહ્યું, “ સાહેબ, હું આ ઓરડામાં કોઈને ખીલકુલ આવવા દેતો નથી, તેથીજ અહીં આટલી ધુલ છે અહીં! કોઈને ખબર પડે કે અહીં દલ્લો મુકેલો છે તો પછી તેના પગ નહીં થઈ જાય તાર? ”

“ હા સાહેબ, પણ અહીં તો ગુંગલાઈ મરવાનું છે. આ ઓરડો ખજાનો મુકવાને બદલે મુલેલાં મુડાં મુકવાને વધારે લાયકનો છે! બાપરે! હજી સુધી આવો બીહામણો ઓરડો નથી જોયો! ”

તે ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં, અને સાંધી બીજામાં જઈ, એક ઓરડામાં આવ્યા, જ્યાં એક બાળુએ એક લોખંડની તીજેરી મુકેલી હતી, બીજા બાળુએ એક તેપલ અને એક ખુરસી મુકેલી હતી. તે દેખાડી દારાએ કહ્યું, “ આ મારો ખાનગી આસીસ રૂમ છે. અહીં હું લોહિના ખત, પત્રો, ખજાનો, જરૂર જવહેર રાખું છું, અને આએ બારણું ઉઘાડો તો એક ઓરડો છે, તેમાં હું રૂપાનાં વાસણો પલેટો વગેરે રાખું છું, ” એમ બોલતાં બોલતાં તીજેરીમાંથી એક ઇસ્તોકરી કાઢી તેપલ ઉપર મુકી, અને વાત ચાલુ રાખી “આએ ઇસ્તોકરીમાં પેલી બુદીના રૂપીઆ છે. ” નાદરશાહ ઇસ્તોકરી તરફ નિહાલીને જોતો ઉભો હતો, તેટલામાં દારાએ તીજેરી આગલ જઈ કાંઈ બાળુ હાથમાં લીધું જે નાદરશાહે જોયું નહીં. આ ચીજ દીવાની રોશણીથી ચકચક થતી હતી અને તે દારાએ પોતાના બદીઆનની બોહેમાં તરતજ છુપાવી દીધી અને નાદરશાહ તરફ ચાલી કહ્યું, “ આવો સાહેબ, હું તમને આ મારો છુપો ગુફા, જ્યાં મેં લખો રૂપીઆની મીલકત ભરી છે તે દેખાડું. હું ધારું છું કે તમને ભુતડાકણનો વહેમ નથી ”

“ખીલકુલ નહીં. તમે કહો તો, તમે કહો સાં, કહો તે વખતે જાણે ભુત શું? ડાકણ શું? અહલહલ! હું સાહેબ ભુત ડાકણની વાત માનતો

નથી. એતો ફક્ત નબલા મગજનો ખ્યાલ છે, અને અબણુ ભોક્ષની શીલસુશી છે. ”

દારાબે તે ગુફાનો દરવાજો ઉઘાડ્યો, જે જોઈ નાદરશાહ ટકોરમાં બોલ્યો, “અરેખીઅન નાઇસમાં જે અલાઉદ્દીનના ગુફા વિષે વાંચીએ છીએ, તેના જેવોજ આએ એક ગુફા છે. ”

“વાત ખરી, તેના કરતાં સરસ, પણ જે તમને ચીન-ગ્રામ, વેલાત અને પેરીસની નવાઇ જેવી ચીજો જોવી હોય તો અંદર ઉતરો. જોવાથી બહુ મગ્નહ પડશે. ”

નાદરશાહે પોતે દીવો હાથમાં લઈ ત્યાં સીડી ઉપરથી ગુફામાં ઉતરવા માંડ્યું, પણ તે હજી એક પગથીયું ઉતરે નહીં, તેટલામાં દારાબનો હાથ ઉંચો થયો અને નાદરશાહ ચીનાઇની પીઠ ઉપર આવી પડ્યો. જે ફટકો પડતાં વાર, ચીસ પાડી બીબી સીડી ઉપરથી નાદરશાહ તરતજ નીચે પડ્યો.

દારાબે બદીઆનની તજે પેલી ચીજ સંતાડી બારણું બંધ કરી દીધું અને ત્યાંથી બહાર નિકલી પોતાના ઓરડા તરફ ચાલુ મુક્યું નહીં, તેટલામાં તેની છોકરી તેની સામે થઈ. તેણીએ આગત આવતાં વાર પૂછ્યું, “બાવાજી, તમારો દોસ્તદાર ક્યા છે ? ”

“દીકરી તેતો ગયોખી. ”

“ક્યાંથી ગયો ! ક્યારે ! હું અહીંજ છું. મેં તો જોયો નહીં ? બાવા તમે મારી મશકેરી કરો છો નહીં ? ”

“ગાંડી છે ગાંડી ! મશકેરી કરો છો નહીં (ખીચ પાડી) પેલા ઓરડામાં બહાર નિકલવાનું બારણું નથી ? લાંબો કાવો ખાય તેના કરતાં ખીચારાને ટુંકો રસ્તો દેખાડી દીધો તે સારું કે નહીં ? ”

“તેતો હશે બાવા, પણ એવા અધારા બીલામણા ઓરડામાં તમારાથી કેમ એટલો વાર રહેવાય છે ! વાત કરવાને ખીજા ઓરડા નથી શું ? ”

“જા શીરીન, જા તારા ઓરડામાં જઈ મુઠ્ઠા. તું શું સમજે ? તે ઓરડામાં અગત્યના કાગળાં હતાં તે આપવાના હતા. ”

“વારું બાવાજી, તમે આજે આટલા બધાં શીકક કેમ પ-

ડી ગયા છો? વળી તમે મારી સાથે આટલા દમમાં ક્યારે વાત કરતા હતા? મારી ખાતરી છે કે આજે કાંઈ બન્યું છે ખરું.”

“હા શીરીન, હમણાં જે આવ્યો હતો તેની સાથે જરા કફેર કામ હતું. પણ હવે કાંઈ નહીં, મેં તેનો નિકાલ કાલાડી નાખ્યો છે. પણ જન શીરીન તું હવે જઈને સુધ્ધન—મને ઊંધ આવેછે અને હજી મેં મેલના કાગળ નથી લખ્યાં.”

“વારં સારે, બાવા સાહેબ મેહરબાન” એમ કહી તેણી પોતાના બાપને રાખેતા મુજબ ચુમી આપવા જતી હતી તેટલામાં તેણીની નજર તેણીના બાપના સદરા ઉપર પડી જે જોઈ તેણી ચીસ પાડી બીડી “બાવા આએ શું?”

“શું છે ગાંડીનું છોકરી, આજે તારું મગજ ઠેકાણે નથી શું?”

“બાવા જુવો હું ગાંડી છેકા કે નહીં? જુવો બાવા, આએ તમારા સદરા ઉપર કેટલું બધું લોહી!”

“અરે શીરીન! તું કેટલી પોચી છાતીવાલી છે. લોહીએ એજ કે બીજું? હું હમણાં ઓરડામાં નિચી મુંડીએ વાંચતો હતો સારે મારા નાક-માંથી લોહી ગળ્યું. કાણ જાણે મારા મગજમાં પુષ્કળ લોહી ભરાયું છે શું?—જન હવે ખોદાતું નામ લઈ સુધ્ધન—સકારી ઉઠજે અંહી!”

શીરીન પોતાના ઓરડામાં જઈ સુધ્ધ ગઈ તે અગાઉ વિચાર કરી કરીને ઊંધાઈ કે “આજે જ્યાં છે ત્યાં બાવાજીને કાંઈ ખરું. કાંઈ પેહડીની ખટપટ હોવી જોઈએ.”

દારાખના પગ ધુજતા હતા, હિમત બીડી ગઈ હતી અને તેથી જરા ખાતલીના પ્રવાહી પદાર્થથી હિમતને પાછી બોલાવવા તેણે જમવાના ઓરડા તરફ ચાલુ મુક્યું, પણ અફસોસ! જે શખ્સને તે આ વખતે જોવાને ખીલકુલ નારાજ, તેજ શખ્સ ન્યુસપેપર વાંચતો ત્યાં એઠેલો હતો. શીરીને લોહી દેખાડ્યું તે વખતે દારાખે બદીઆનના બતન પોયાં હતાં તેથી લોહીનો દાઢ તો ઢકાઈ ગયો પણ તેથી શું થઈ ગયું? તેનો એહરો તો ઊંધાડો હતો.

“તું અહીં ખતલા! તું અહીં ક્યાંથી? હું તો બાણુ તું સોનાપુર પુગી પણ ગયો હશે!”

“નહીરે સોનાપુર પુગતાં તો મને ઘણો વખત બેઠયે સાહેબ. તમારા તાહેલાં તાહેલાંથી હું આજે પછાડામાં પડ્યો. ત્રેન જતી રહી તેથી એક રાત અહીંજ તોડી પાડવાનું દરસ્ત ધાર્યું. મને અહીં સુવા દેવામાં કાંઈ અડચણ તો નથી ? ”

“ અડચણ શાની ! બીલકુલ નહીં. કોઈને હાંક માર કે તને કોલીઓ પાંચરી આપે. ”

“ બોલાઉં છું--પણ શું છે ? શું છે ? એટલા ધુન્ને છો શાના ? એ ચેલરો કેમ શીકરો પડી ગયો ? કાંઈ પેટમાં દુઃખ તું હોય તો કહો. હું પણ શોખ માટે થોડું હામીઓ પાર્થક વૈદુ શીખ્યો છું--જુવો થોડું ધણું સાંભળી લેઓ--પેટમાં દુઃખ તું હોય ત્યારે પેટમાં દુખે એવી ચીજ ખાવી. પેટમાં આગ બગતી હોય ત્યારે મરચાં ખુમ ખાવાં. પાણીની સોસ લાગતી હોય ત્યારે મીઠાસ ઘણો ખાવો. તાપ આવતી હોય ત્યારે કેરી કરમડાં ખુમ ખાવાં. ટાક વાગતી હોય ત્યારે થંડા બરફ પાણી જેવાં પાણીથી ઉપરા સાપરી નાલવું. એવા ઘણા હામીઓ પાર્થક ઉપાયો છે, તે કહેવા બેસું તો સોનાપુર જઈ પુગું તોપણ પુરી નહીં થાય. તમને શું છે ? બોલો તો ખરા. ”

“ હવે તારી શીલસુશી બંધ કર અને મુગો મુગો મરીરહે. હમણાજ જરા ટાઢ વાગી આવી. ” એમ કહી તેમણ ઉપર આન્ડીની ખાટલી હતી તેમાંથી શોદા વાતરનું ગલાસ પોણું ભર્યું અને કાચો ઓટી ગયો. ”

“ અંહ ત્યારે તું ત્રેન ચુકી ગયો નહી ? ”

“ હા--મેં તમારા ઘોડાવાલાને મોકલી દીધો અને ઉપર જઈને પુછ્યું કે ત્રેન ક્યારે આવશે ત્યારે કોઈ બુદ્ધતા રામોસીએ ઊંધાતો જવાબ દીધો, “ અબ્બી ત્રેન ફજરમે--પણ વાર પેલા ચીનાઈને ખેરવ્યો કે, ર-ખીઆ લઈ ગયો કે ? ”

“ તેને ગયાં ને તો અંદા કલાક થવા આવ્યો. ”

“ પછી પણ થયું શું ? એતો બસ રૂપીઆ ને બસ રૂપીઆ આપો એમ લઈ બેઠો હતો. ”

“ પાંચ ટકાને બદલે દસ ટકા આપવા કહ્યું તેથી તે ખુશી થઈને ગયો. ”

ખતલાએ આ બધું સાંભળી લીધું અને ડોકું હીલવી એક હાથે દાઢીના ખાલના ખુપરા ધસતો ધસતો એક આંખ મીચી બોલ્યો, “અહીંથી તે ક્યાં ગયો હશે ? સ્તેશન બિપરજ નહીં ? હું ધાર છું. તે કાંઈ દુકાને રસ્તે પુગી ગયો હશે.”

“હા-મેં તેને પછવાડેનો રસ્તો ખતલાવ્યો.”

“ત્યારે તો તે મને મળવો બંધાયે ! હું પણ તેજ રસ્તે પાછો ફર્યો.”

“કાણુ જાણે તે કાંઈ આડો ફાટો હશે. એ બીચારો અહીં કયે ફાટો આવેલો ને રસ્તો જાણે.”

“પણ તે ફેટલો ગફલતી છે કે આંખે વરસાદનો દગલો પણ અહીં-જ મુકી ગયો છે.”

“બહુજ ગફલતી દીસેછે ખરો-ખતલા હું આખા દહાડાના પછા-ડાથી બહુ થાકી ગયો છું. હવે બિંધ આવેછે. હું કાંઈને કહું છું કે તને એક ચોરડો બિંધાડી આપશે, લે ખતલા, લે ચોંટા લે. સંભાળજે ઘણું કડક છે અહીં !”

“કડક છે ! હોય કેમ ! ઘણું તરમ હોવા બંધાયે. તમે બન્ડી થોડો ખીચા વાલા તે છતાં હમણાને હમણા પોણી આટલી તો ખી ગયા ત્યારે સખત તો હોયજ કેમ ?”

દારાખ ખતલાથી આંજોજ થઈ પોતાના ચોરડામાં સુવા ગયો. ચોરડામાં જઈ બારણાં બંધ કરીયાં કે તેના અંતઃકરણના ડાંખ શરૂ થયા. ઘણું સમજાવી તેને શાંત પાડવા માંડ્યું કે “કાંઈ નહીં મેં સોગંદ લીધા હતા તે પાર પાડ્યા છે. હવે પીરોજન, તું તારાં નાદરશાહને ક્યાંથી પાછી મળશે ? હવે ભારી ગરરી નિચી પડશે ! હવે તને મારે તાબે થવું પડશે ! ખુદરતનો ખનાવ અજાણ છે ! વીસ વરસની વાત ઉપર મેં સોગંદ લીધા હતા ! અને આજે મને તક મળી ! મેં આ નાદરશાહને જોયો તો આંજોજ ! આગલ ફક્ત નામે જોડાખતો હતો ! આહા ખુદરતની મરજી અજાણ છે ! મારા નસીબમાં વેર લેવાનું અને એના સરજતમાં મરવાનું તે ચાલી ચલાવી ખુદરતે એને અહીં મોકલ્યો ! એમાં મારો શું વાક છે ? ખુદરતે મને એ કરવા સરજ્યો હશે ને મેં તે કીધું.”

“વળી મને ખેવડો ફાચદો ! બે લાખ રૂપિયા મને પચ્યા અને મારી આખર તો જતી બચશે ! એકજ ફટકામાં બંદાએ કામ પાર પાડ્યું”

હો ! સાચાશ સાચાશ દારાબ ! તું કેવો હિમતવાન છે. હમણાખી મરવાનું ને પછી ખી મરવાનું. એ મારે હાથે નહીં મરતે તો વખતે દરીઆમાં તોફાન થતે અને મરતે. ચાલ અંદા, તું હવે નિરાંતે ઊંઘ. નાદરશાહ જેવા એક માણસ ગયાથી દુનીઆને કાંઈ ખોટ નથી જવાની. હાલ મારી બે મતલબ તો સરી ”

આવી રીતે પોતાના મનને સમજાવી ધીરજ આપી ઉંઘવાને ઘણા કાંઈ મારવાં, પણ ઉંઘ આવે ક્યાંથી ? ઉંઘની દેવી એટલી સાવધ અને ખીલકણ છે કે, એવા કદોરા અને સખ્ત દિલના માણસ આગળ તે આવવાને ખીલકણ હિમત કરતી નથી.

જરા અંખ મીચે કે નાદરશાહ રૂપીઆ માંગતો દેખાય ! આથી તદ્દન કંટાળી જઈ એક ઇઝીયેરમાં જઈ સુતો. ત્યાં તેને વિચાર આવ્યો કે “રૂપીઆની રસીદ કોઈના હાથમાં ગઈ તો ?” પણ પાછો વિચાર કરેછે કે “કોના હાથમાં જાય ? કેવી રીતે જાય ? તે તો તેની સાથેજ હોવી જોઈએ અને તે તેની સાથેજ અંધારા ગારમાં સળડશે- પણ સળર, નાદરશાહનો વરસાદનો દગલો ખાહાર રહી ગયો છે તેમાં તો રસીદ નહીં હોય ?” આ વિચાર આવ્યાથી મીનગતી સલગાવી ધીમે ધીમે પોતાના ઓરડામાંથી જ્યાં દગલો હતો ત્યાં ગયો. ખતલો ખીન્ન ઓરડામાં જઈ સુઈ ગયો હતો. ઓરડામાં અંધારું હતું અને દગલો જ્યાંનો ત્યાં પડેલો હતો. તેના તેણે ગજવે ગજવાં ફરી ફરીને તપાસ્યાં પણ કાંઈ પણ કાગળ નિકળ્યું નહીં, તે વારે તેને ફરી વિચાર આવ્યો કે રખેને ખતલો અગાઉથી ગજવાં તપાસ્યાં હોય, અને રસીદ લઈ લીધી હોય. પણ પાછી મનને ધિરજ આપી કે “ખતલાને શી એટલી ગરજ કે ગજવાં તપાસે અને નાદરશાહ જેવો કંબુસ અને સાવધ માણસ બે લાખ રૂપીઆની રસીદ એક ઉપર પેદરવાના દગલામાં મુકે એ પેહલા તો માની નહીં શકાય. ”

પ્રકરણ-૫.

ખરો પ્યાર.

ખરો પ્યાર જીવનમાં ને આહાર રહેવું પડેછે;

દુર રહ્યાથી પ્યાર ભુલેછે એમ કોઈપણ દીન ઠહેછે ?

પી રોગની માંદગી ઘણી ધામેથી દેડે થતી ગઈ. તેણીએ ધારતી ખાધી હતી અને તે ધારતી હજી ગઈ ન હતી. કેવા ધીરજથી અને કેવી માયાથી ગુલ પોતાની માયની ખીદમતમાં વખત ગુજારતી હતી. અરે એવી ચાકરી તો કોઈ કરશે નહીં. ખુશરૂ ગુલ કરતાં ઓછી ખરદાસ્ત લેતો ન હતો. આવા માયા ભર્યાં છોકરાંઓની માયા આગલ દાક્તરની દવા શી ખીસાદમાં ? દિલાસો એ પણ દુઃખની એક મોટી દવા છે અને દિલાસો આપવામાં આ ભાઈ બેહન ખીલકુલ પછાત હતાં નહીં. આ ભાઈ બેહને જેવી રીતે પોતાની માયની ચાકરી કાઢી તેવી કોઈ પણ માવતરની ચાકરી થઈ નહીં હશે, એમ કેહવાને કાંઈ પણ સહરાગાત નથી. આહા ! વલી કેવો હેતવંતો ભાઈ કે વાદલ ખુલ્લુ હોય તે વારે જરા પછવાડે જઈ ફરી આવવાને બોલોંસ કરતો અને તે કેવો માયાલુ દીકરો હતો કે પોતે ઘરમાં રહી પોતાની વહાલી માતાની ખીદમતમાં સર જુકાવી ઉભો રહેતો ! એવા હેતવાલાં છોકરાં તો થોડાંનેજ હોય છે. આજ કાલતો આપ દીકરાને વેર અને માય તરફ દીકરીને કેહર રહેછે, પણ જેવારે ખુશરૂ ગુલને આહાર ફરવા જવા કહેતો તે વારે ગુલના ગાલ ઉપર ગુલાખી ગુલનો ગમતો રંગ ચઢી આવતો, જે ઉપર ખરાખર ધ્યાન રાખી તેના બેદો બાળવાને ખુશરૂ કરતાં અલખત કોઈ વધારે હુશિઆર માણસ બેઠતું હતું. તેણીને આહાર ફરવા તો ગમતું હતું અને તેમાં તેણીની કાંઈ મતલબ હતી, પણ પોતાની માય તરફનો પ્યાર આડે આવતો હતો અને તેણીની મતલબ સાથે ત-

કરાર કરતો હતો, પણ આખરે માય તરફનો ખ્યાર હારી પોતાની મત-લખ તરફનો ખ્યાર જીતી મગન થઇ પ્રકાશતો હતો. પીરોબને માંદા પડ્યા પછી નજદીક એક અઠવાડીયું ગયું પછી તેણી પેહલી વાર બાગની પછવાડે ફરવા નિકળી. તેણીને ઘણું દુર જવા ના કહેવામાં આવ્યું હતું, તે છતાં તેણી આગતની આગત ચાલી. બાગની પાછલતા જંગલના રલીઆમણા દેખાવનું ખાતી લંબાણુ ખ્યાન કરવા કરતાં ફક્ત ખ્યાલ કરવો દીક પડશે. એટલું કહીશું તો બસ થશે કે સાંના આકાશના અને જંગલના ઝાડોનો દેખાવ સુરજ અસ્ત પામ્યા પછી એટલો તો ધ્યાન ખેંચનારો હતો કે એક દરદી તે જોવામાં ગુંટાયાથી પોતાનું હડીલું દરદ પણ વીસરી ગય. તેણી આગલ ચાલી ચાલી અને એક ઝાડની ઘટા આગલ જઈ ઉભી. તેણીથી થોડેક દુર એક યુવાન શખ્સ જે નહીં જણાય ઇંગ્રેજ કે નહીં જણાય પારસી, તે પોતાની પીછીથી ઝાડોનો અને આસપાસના દેખાવનો આબેહુલ ચીતાર પાડતો, પોતાના કામમાં મશગુલ હતો. આ શખ્સને નિહાળતી ગુલામી ગુલ થાંભ થઈ ઉભી. આ શખ્સનો દેખાવજ કહી આપતો હતો કે તે કોઈ ઉંચા ખાનદાનનું ઘોઢી પોતાની રગમાં ધરાવતો હતો. તેની નજર જેવી ગુલ ઉપર પડી કે તે તરફ ઉઠી તેણીની આગલ જઈ ખોલ્યો, “ મારી ખ્યારી તુ કેટલી મોડી આવી. તેં કેટલો વખત મને ડોલા તણાવ્યા કીધા. ખ ચીત, તેં મને અરધો મારી નાખ્યો છે. ”

તેના જવાબમાં ગુલે શીરીન હલકથી જવાબ આપ્યો, “એ કરતાં જલદી હું ખીલકુલ આવી શકી નહીં. શોહલ, આજે જો કે આવી છું તોપણ હું બેચેન છું, અને આવીશું તે તારે ખાતર આવીશું. અરે! માયજી આગ્નરી છે, નહીં તો આપણે અદરામાં છીએ તેની રૂડી વધામણી તેવણને હું કહેતો! આહા! તને મારા માયજી આગલ લઈ જવાની મને ક્યારે તક મળશે! જો તું એમ કહેકે મારા માયજી તારી ગરીબાઈ આડી બાવશે તો તેમાં તું ભુલેછે, અને મારા માયજીને નાહક જેર ઇનસાફ કરેછે. તેવણ એવાં બલાં છે અને ડાહ્યાં છે કે જ્યાં મારો ખરો ખ્યાર હશે સાંજ મને પરણાવશે. પૈસાદાર ઉપર જો મારો ખ્યાર નહીં હોય તો મારી ખાતરી છે કે તેવણ મને ખીલકુલ બેંહોસ કરશે નહીં. તેવણને તારી

ચાલ ચલણ પસંદ પડી એટલે બસ છે. ખરું છે કે દાલના જમાનામાં પૈસાથી ગધા જેવા પણ ઘોડામાં ખપેછે, પણ હું તો ખાતરીથી ધારું છું કે પૈસાથી માણસને બીલકુલ લાયકી મળતી નથી, બલકે ન છાજતે કેટલાં પૈસા હોવાથી ઘણાં માદાં પરીણામ નીપજે છે. ”

શેરાબ બધું સાંભળી લઘ બારે નીસાશે નાખી બોલ્યો, “ ગુલ, હશે, તારી માય ઉમદા મનની હશે ! પણ તને દુનીઆનો ખરાબર અનુભવ નથી ! એવાં ઘણાં છે કે જેઓ પૈસાને પોતાનો પીતા સમજે છે. પૈસાને તેઓ ખુદાજ માનેછે. કેટલાંકો પોતાના વહાલાંમાં વહાલાંને પૈસાને અર્પણ કરી દેએછે. ખરે, ગુલ તને દુનીઆના છાલકાપણાનો ઘણો થોડો અનુભવ છે, નહીં તો તું એમ નહીં કહેતે કે ગરીબાઈ આપણા ખાર વચ્ચે નહીં આવશે ! ”

“પણ મારા માય કે બાવા ગેમાંનું કોઈ પૈસાના પુનર્ગતી નથી. બાવાજી એટલા બોલા છે કે ફક્ત મને જાણે કળુલ કરવું પડશે કે હું માલે ગરીબ પણ દિલે તંવંગર અને તારા જેવા એક લાયક નરને જીંદગીનો ભાગ્યો કરવાને બધાઈ સુકી છું. ખારા શોદલ, તું તંવંગર નથી એમ કહેવાને તું ભુલેછે. ખેવકુદ છે આ દુનીઆ કે ફક્ત માલની તંવંગરીને માન આપી દિલની તંવંગરીને લેશ બાર પણ કાઠું આપતા નથી ! ”

“ ધિરજ ધર પ્યારી, મારી પાશે તને સુખના સાંધણો પુરાં પાડવાને જર હતે તો, આહા, તારા બાવાના ચીન જવા આગમજ તારો હાથ મારા હાથસે જોડવાને હું ભાગ્યશાલી થતે; પણ ગુલ, હાલતો હું ગરીબ છું, અને મારું પોતાનું ગુજરાન માહા મુશકેલીથી કરું છું, તો પછી પરણી તારી જીંદગીની ધુળ કરવાની કેમ હિમત કરું ! ”

“ હંમેશ એવો દહાડો નથી રહેવાનો. તારા હાથમાં આવો સરસ હુન્નર છે કે તું આગલ ચાલતાં ફાવશે. ”

“ ફાવું કે નહીં ફાવું, તેની હું દરકાર કરતો નથી. મારા જેવો એક માણસ લાયકાત છતાં પણ ફાવે એ હું તો માની શકતો નથી. હું કેટલો ઝાસીઆરો અને કેટલો અભાગ્યો છું ! જે માણસ જીવર થુંકે પણ નહીં, તે માણસને માન આપી ચાલવું પડેછે ! તે મને ધિક્કારે છે ! મને તે ગમતો નથી ! તે મારી જીંદગાનીની ધુળ ફેરેછે, તો હું કેમ ફાવું ! ”

આજે તો લાયકાત ન છતાં થોડુંક શીખેલા અને થોડા હુશિઆર જરથી અને લાગ વગથી ઢાલે છે, પણ ખ્યારી, હાલતો હું ઘણી મેહનત કરું છું. આખા દહાડામાં મેં આટલું ચીતાર્યું છે. જો તને ગમે છે કે નહીં? તને જો પસંદ પડ્યું તો મારે મનથી બસ છે. ખ્યારી, તું જ મારે મનથી આખી દુનીઆ છે. મને વધુ જરૂર કે ખીજી કંઈ જોઈતું નથી. જીવવું થોડું છે, તો બસ તારું અને મારું ગુજરાન થઈ શકે એટલું જ હું મેલવવા માંગુ છું, અને પછી ખ્યારી, હું તને સુખી કરવા ઇચ્છીશ.”

ગુલ તેને ખ્યાર ભરયા ગુસ્સાથી વળગી પડી, અને બોલી, “શોહલ, તું નીરાશ ના થા. શોહલ, મારી ખાતરી છે કે તું એક નામાર્જીત પેન્તર થશે.”

ખ્યારભરી વાતો કરી અને એક એકને ભેટયા પછી મારે ગમગીનીમાં તેઓ છુટાં પડ્યાં. ગુલ પોતાની માય સાથે થાય તેની વાટ જોતી હતી અને શોહલ પોતાનો વખત ફેરવાય તેની રાહ જોતો હતો.

તેઓનો ખ્યાર રફતે રફતે પેદા થયો હતો. ખુશર અને ગુલ વાર-વાર ફરવા જતાં ત્યારે આ શોહલને કાંઈને કાંઈ જંગલના દેખાવનાં ચીતાર લેતો જોતાં હતાં, અને તેઓ તેની આગલ જમ્મ ઉમાં રહેતાં હતાં, ત્યાંથી તેઓને આલખાણ થઈ હતી અને તે આલખાણ ઉપરથી એક મેકને તપાસી લેવાને તેઓને જોગવાઈ મળી હતી. અને તેના પરિણામ તરીકે તેઓ બેડ વચ્ચે ઘાટો ખ્યાર ઊત્તપન થયો હતો.

આહા ! પણ જ્યાં દુઃખ આવવા લાગ્યું હોય ત્યાં તે એકલું આવતું નથી. પોતાની સાથે જોડ્યો લેતું આવે છે. ગુલ ખીચારી માય સાથે માય કે લગનના ગાંઠથી જોડાવાની આશા રાખતી, પણ ખુશરતે શોરાખના મનમાં એવો વિચાર મેળ્યો હતો કે પરણવું તે અગાઉ સંસાર ચલાવવાના સાંધણો તૈયાર રાખવાં, નહીં તો અમરચું પરણી પોતાની અને પોતાના ઘરની ફજેતી કરવી એ કાંઈ શીખેલા અને હાલયા માણસનું કામ નથી, અને તેથી છુટાં પડતી વખતે તેને પોતાના મન સાથે સોગંદ લીધા કે “જ્યાંસુધી હું મારું અને મારાં બાયડી છોકરાંનું ગુજરાન કરવાને બરાબર શક્તિવાન થાઈ નહીં, ત્યાંસુધી હું પરણવાથી હાથ હિચકીશ, અને જો ગુજરાન ચલાવવાને શક્તિવાન થાઈ તો પછી ગુલ

સાથે પરણવું; અને જો ગુલ બેવફા થઈ તો પછી મારે તેણીની અને તેણીની બેવફાઈની યાદમાં મદદ કુંવારો રહેવું, પણ અરે! ગુલ બેવફા થઈ નથી તે અગાજ એવો મારે ખ્યાલ પણ લાવવો નહીં જોઈયે ! એથી નાહક તેણીને ગેર ઇનસાફ થાયછે.”

ગયા વખતની વાત.

બેવફા નાર-પોતાના બરથાર-ને ઠગવાનું કામ-નખ ધારે છે;

વફાદાર નાર-આગલ ખુરા લાચાર-થઈ શુખો શામ-જખ મારેછે.

પી રોજ સાજ થઈ પણ તે બહુ ધીમે. ઘણુંજ આસ્તે મોઢાં ઉપર રતાસ અને આંખમાં નુર પાછું આવતું ગયું; અને જ્યારે તેણીનું મન શાંત પડ્યું ત્યારે તેણીનો પેલ્લો સવાલ એ હતો કે “કાંઈ કાગજ આવ્યું છે? નાદરશાહનું કાંઈ કાગજ મળ્યું છે?” અફસોસ ! ના કહેવાથી તેણીને કેવું દુઃખ લાગ્યું ! ગુલ અને ખુશરને એ ટકું દુઃખ નહીં લાગતું તેનું કારણ તેઓ એમ સમજતાં હતાં કે કાંઈ કામના રોકાણના સબબથી કાગજ નહીં લખાયું હશે, અને કુરસદ મળે જરૂર કાગજ લખી મોકળશે; પણ પીરોજને તેણીના વહાલા નાદરે કહ્યું હતું કે જતાંને વાર જઈને દારાખ નાણાવટીને ત્યાં નાણાં વ્યાજે મુઠ્ઠી રસીદ તારી ઊપર મોકલાવી દઉં; અને તેથી કાગજ નહીં તોપણ રસીદ તો આવવીજ જોઈયે. તેણીને કાંઈ પૈસાની જોઈયે તે કરતાં વધારે ચીંતા નહીં હતી, અને નાદરશાહને તે પૈસા ઊપર કેટલું ધ્યાન હતું તે તેણી બરાબર જાણતી હતી, અને તે છતાં તેણે ચીન જવા આમ મજા કાંઈ પણ કાગજ પોસ્ત કીધું નહીં, તેથી બેહદ અજાણી લાગતી હતી અને તહરેવાર ધાસ્તીઓ તહરેવાર આકારમાં મનની નજર

આગલ આવી ઊભી રહેતી હતી. તેણીની શીકર ચીંતાનો ખ્યાલ આ કલમ કશી થઇ શકતો નથી, તેણીના છોકરાં તેણીને ઘણી ધીરજ આપતાં, પણ તેની જોષયે તેવી અસર થતી હતી નહીં. ખીજી બાબતુએ ગુલ પોતાની માયને સાજી થતી જોષ મગન થતી હતી અને ક્યારે તેનો બાપ પાછો ફરે તેનો વિચાર કરતી હતી, કે જ્યેથી તે પોતાના શોહલ સાથે લગનના ગાંઠથી જોડાય. તેણી હવે વારંવાર સાંજના ફરવા જતી તેવારે પોતાના વહાલાને મળતી હતી ખરી, પણ એમને એમ દહાડા પછી દહાડા વહી ગયા, જંગલનો દેખાવ અદલાઈ ગયો, રૂતુ ફેરવાઈ ગઈ, દહાડા નાના થવા લાગ્યા, પણ આંખ તાણી તાણી ખરે પગે વાટ જોતાં નાદરશાહ તરફથી કાંઈપી જાતની ખબર મળી નહીં.

પીરોજ પોતાના જાનીની યાદમાં બલાપામાં દહાડા ગુજરતી ખોદનાં શુકર ગુજર કરતી હતી. ફરવા હરવા ક્યાંથી ગમે અને કોઈને મળી તેની સાથે રંગમાં ઉતરી વાતો કેમ થાય? તેણીનું ધ્યાન એકજ ઠેકાણે લાગેલું હતું, અને તે પોતાના ભોલા ભરથારની યાદદારતમાં હતું. તેના જવાને ત્રણ મહીના થઈ ગયા પણ તેની તરફથી કાંઈપણ સમાચાર મળ્યા નહીં. ફક્ત પીરોજનેજ શીકર ચીંતા લાગતી હતી. તેણીના છોકરાં તો હજી માયને ધીરજ આપતાં હતાં કે “કામ કાજમાં ગુંટાયલા હશે અને તેમાથી ફરસુદ મજે ત્યારે કાગજ લખે કે.”

એક દહાડો પીરોજએ ખુશરે અને ગુલને શેહરમાં કાંઈ સામાન લેવા મોકળ્યાં. તેઓને કામમાં ગુંટાયલાં અને સુખી જોવાને તેણી ઘણી ખુશી હતી, અને ઇચ્છતી હતી કે તેના ગમમાં તેઓ ભાગ લેતાં દુર રહે તો સારું, એ તદ્દન ખુદરતી હતું.

તેણી તે દહાડે પોતાના ઓરડામાં બેસી નાદરશાહની યાદદારતમાં ચક્ર્યુર હતી. આ દીવસે તેણી જોટલી ખુશસુરત દીસતી હતી તેવી કદાચ કોઈ દીવસે દેખાઈ નહીં હશે. તેણીએ કપડાં બદલ્યાં હતાં, અને સંભાર કીધો હતો. ખીજી કોઈ સ્ત્રી કોઈના ગમમાં હોય તો નાહે નહીં, કપડાં નહીં બદલે, ભુખી રહે, તેમ પીરોજ કરતી હતી નહીં. ભુખુ રહેવું એ કાંઈ ગમની દવા નથી. નાહવું ધોવું નહીં અને કુવડ રહેવું એ કાંઈ ગમનો મલમ નથી, પણ એથી ઉત્તરું, કુવડ રહેવાથી કોઈ ખીજી જા-

તના મલમની શરીરને જરૂર પડી જાય છે. પીરોળ કેલવાયલી હતી અને તેથી તેણીને કાંઈ કહેવા પુછવાની જરૂર પડે એવું હતું નહીં.

આવી રીતે નાછી ઘેઘ, કષ્ટાં બદલી, સેતો પાડી, ખારી વાટે બેઠી હતી અને વિચારમાં વિચાર કરતી હતી કે “વીસ વરસ થઈ ગયાં તોખી શું દારાળ નાણાવટીનો મારી તરફનાં પ્યારનો જખમ રૂઝાયો નહીં હશે ?” તેવામાં તેણીના ઓરડાના ખરણમાંથી એક શખ્સ અંદર દાખલ થયો, જેને જોઈ તેણી ચોંકી બેઠી-“દારાળ નાણાવટી! એ હું શું બેઠી છું!”

આ અંદર દાખલ થનારના આપણા મમાઈ બપાઈ કહે તેમ “આવરદા સો વરસના હતા,” કારણ આ શખ્સ બીજો કોઈ નહીં પણ દારાળ નાણાવટી પોતે હતા. તેનો ચેહરો હંમેશા કરતાં જરા વધારે શીકકા હતો પણ મક્કમપણું ચેહરા ઉપર સાફ છાપ કરી બેઠું હતું. પીરોળ બેઠી હતી, સાંતલગ આવી એક પાસેની ખુરસી ઉપર બેઠો અને તેણે પીરોળના ઉપલા સવાલનો જવાબ આપ્યો.

“હા, પીરોળ, હું દારાળ નાણાવટી છું. આપણે વીસ વરસની લાંબી મુદત બાદ પાછાં મળ્યાં છીએ અને જે ચોરત મારી જીંદગીના દુઃખનું કારણ હતી તેને આજે વીસ વરસ બાદ, તક મલકે બેઠો બેઠો છું.”

પીરોળ પોતાની ખુરસીમાં જ બેસી રહી તે કીરતાર તરફ હાથ ઉંચા કરી કાકલુદીના અવાજે બોલી, “જો બોદા વીસ વરસની સુખી જીંદગી પછી શું આ શખ્સના ચિત્કાર ભરેલા સખુનો તું મને આજે પાછા સંભલાવે છે !”

“હા પીરોળ. વીસ વરસ સુખી એમજ સમજ કે આપણ વચ્ચે સુલેહ થઈ હતી, પણ આજે હું લડાઈ પાછી શરૂ કરવા માગું છું એમ સમજ. બાદ રાખતું કે હું હારવા નહીં પણ જીતવાજ આગ્યો છું.”

પીરોળ આ સાંભળી પોતાનું મોં પોતાના હાથવતી ઢાંકી ધુજતી ધુજતી બેસી રહી. તેણી વધારે બોલી શકી નહીં. પણ દારાળે બોલતું જારી રાખ્યું, “આહા ! પીરોળ, વીસ વરસ ઉપર તું જેટલી મોહ પમાડનારી હતી તેટલી, બલકે તેથી વધુ મોહ પમાડનારી તું મને આજે દેખાય છે. તું તારા ઉમરાવ બાપના ઘરમાં હતી તે વેલાનો તારો

દમ ક્યાં અને હમણાનો દમ ક્યાં ! બેશક તારો તોર ઓછો પડેલો જણાય છે. ”

“ એ સાંભલી પીરોળ બોલી ઉઠી, “ તું ભુલેછે. દારાખ તું ભુલેછે. મારો દમ દમામ ઓછો નથી થયો; બલકે તેથી સોગણો વધ્યો છે, અને તે દમ વની હું મારી અને મારા ભરથારની લાજ અને શરમ સાચવી શકું છું. ”

“ હીક છે, ત્યારે તો મારી ક્ષતેલથી હું સોગણો વધારે મગર થઈશ. એટલું તો આક્રમ્સ છે કે આ વખતે હું નિષ્ફળ થવા નથી આવ્યો. ”

“ વાર, તું અહીં શામાટે આવ્યો છે ? તને આ ઘર કોણે દેખાડ્યું ? ”

“ કોણ દેખાડે વળી ? તારા ઘણાંએ પોતે દેખાડ્યું. ”

“ મારા ઘણાંએ ? ત્યારે તે સ્ત્રીન ગયો તે અમમજ તારે ત્યાં આવ્યો હતો. નહીં ? ”

“ હા, તે ગને ચલ્યો હતો. ”

“ ત્યારે તેણે તારે ત્યાં નાણાની રકમ વાળે મુકી ખરી ! ”

દારાખે બેશરમ ભરેલી નગરથી પીરોળ તરફ બોધ બતાવ્યો, “ મારી પ્યારી પીરોળ, નાણાની રકમ શું ? અને વાળ શું ? હેર ખાવાની તેણી પાસે અડધી નહીં હતી. લાવે કોણના બાપને લાંથી ? કોઈનું ઘર ફાટે ત્યારેજ તો ! ”

“ એ શું બકેછે ! ચાંલી ચલાવી અંચે બેલ્યા તું મશકેરી કરવા અને લાગણી ઉસકેરવા આવ્યો છે કે ! તારું અહીં કામ શું છે તે કહે. ”

“ મારે જે કહેવું છે તે એ કે તારો વરજેવારે મારે ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેની હાલત બીખારી કરતાં પણ બદતર હતી. તે પોતાની સ્ત્રીની મુસાફરીનો ખરચ ચલાવવાને મારી પાસે રૂપીઆ ઉછીના લેવા આવ્યો હતો, અને તેની જમીનગીરી તરીકે આ વાડીનું ખત મારે ત્યાં ખીરની મુક્યું છે. ”

“ તે તારી પાસે રૂપીઆ ઉછીના લેવા આવ્યો ! એ તું કોણને સમજાવે છે ? તે તો તારે ત્યાં બે લાખ રૂપીઆ વાળે મુકનાર હતો. ”

“ તદન જુહું ! હરહરતું જુહું ! તેની પાસે થોડું ઘણું હતું એમ મને તેના કહેવા ઉપરથી માલમ પડ્યું પણ તે જુગાર અને ખીજા

સટામાં શુભાવી દીધા, અને તેથીજ પાછું ચીન જઈ એક વાર વધુ વે-
પારમાં નસીબ અજમાવાને તેનું મન થયું; અને પૈસા ન હોવાથી મારી
પાસે પૈસા લઈ ગયો.”

“આહા! એ નહીં ખમાય એવું દુઃખ છે. નાદરશાહ તું કો-
ણનો ઓસીઆરો થયો? આ આવા ઘાટકી દિલના શખસનો તું ઓ-
સીઆરો! અપ્રસોસ!”

“હા, જો તો ખરી પીરોગ, તે આવી ચલાવીને મારે ઘેર આપે
એ નવાઈ જેવું નહીં? જો ખુદરતની મરજી એવી નહીં હતે તે
એ કોઈ કાળેથી બનતે? તો પછી ખુદરતને આશીન થવામાં હાથપણ
કે નહીં?”

પીરોગના દિલમાં વસવસા ઉત્તપન થયા. તે વિચાર કરતી મુગી
એક નાદરશાહના છેલ્લા બોલો તેણીને બરાબર યાદ હતા પણ તેણે
તેણીને જુદું બોલી ઉઠાવી તો નહીં હોય? પોતાની હાલતનો ખરો
ભરમ કહેતાં તે શરમાયો તો નહીં હોય. અથવા તો પોતાનાં વહાલાંને
પોતાની તંગ હાલતથી વાકેફ કરી દુઃખી નહીં કરવાં, એવો વિચાર તો
તેને આગ્યો નહીં હોય?

“નહીં નહીં,” તેણીએ વિચારનો છોટો આજ્ઞો. “તે મારાથી
કદી ઈર્ષી છુપાવે નહીં. ગરીબ થયાં તો શું થઈ ગયું; તેથી મારો શું
તેની ઉપરથી ખાર ઓછો થવાને હતો કે તે મને નહીં કહે? વીસ વરસ
મારી સાથે કહાડયાં તો શું મને તે ઓલખતો નહીં કે?”

તેણી દારાખને ધિક્કારતી હતી અને તેથી તેના બોલ ઉપર તેણીને
ખીસકુલ ભરસો આગ્યો નહીં, પણ જ્યારે તેણે કહ્યું કે મારી પાસ
નાદરશાહના અક્ષર છે ત્યારે તેણીને તેના બોલ ઉપર ભરસો આવવા
લાગ્યો પણ ખાતરીથી માનવા તરતજ પુછ્યું, “ક્યાં છે, નાદરશાહના હાથ
દસ્ત ક્યાં છે? તું દેખાડે નહીં ત્યાં સુધી હું માતું નહીં.”

“શાંતથા. એમ દેખાડો નહીં. હું તને તારા ઘણીની સહી દે-
ખાડીશ ખરો પણ જેમ તું જલદી જશે તેમ તું જલદી બેચેન થશે
માટે એ વાત પડતી મુકી હાલતો પાછલા વખતની યાદ કરવાનો વખત
છે. આજે છેક વીસ વરસે આપણા વચ્ચે પાછી લડાઈ જાગી છે, તેમાં

એમાંથી એક જરૂર મહાત્મા થશે તોજ હાથ બંધ પડશે. વાર તને પાછલા વખતની યાદ છે ? ”

“ કેમ દારાબ તે વારની તારી ધિક્કારવા બેગ વર્તણૂક પાછી યાદ કરવાને બીજકુલ શરમાતો નથી ? ”

“ મેં ફક્ત પાછલા વખતની વાત કેવી યાદ રાખી છે તે તો તું જાણે. ”

પીરોજને એ વાત સાંભળવા ગમતી હતી નહીં તેથી ધુજતા ધુજતા હાથે પોતાના કાન ઢાંકી નાખ્યા પણ દારાબે વાત શરૂ કરીધી:—

“ પીરોજ, સાંભળ. વીસ વરસની વાત ઉપર હું મુખ્યમાં દાદરના બંગલામાં મારા બાપના વખતમાં અમનચમનમાં રહેતો હતો. મારા બાપનું નામ એટલું તો પ્રખ્યાત પામ્યું હતું કે તેથી મારા એતાબ વગરના નામને પણ બહુ આદરમાન મળતું હતું. હું હાંદુસ્થાનમાં કહેવાતી મોટામાં મોટી સ્કુલમાં કેલવાયો હતો પણ નીતી અને ધર્મ સંબંધી કેલવણી મને કોઈએ આપી નહી. અફસોસ! તેથી મને જેઓ અરાબર ઓળખતા હતા તેઓ મારી જીવાની જીંદગી કેટલી તોફાની હતી તે જાણતા હતા. હું ગામને ઇગનારો આફઝાતુનને હાટેલીમાં બાંદ દેખાડનારો. તેને એક સત્તર વરસની છોકરીએ બેવકુફ બનાવ્યો ! ”

આ છેલ્લા બેસો બોલી દારાબ પીરોજ તરફ ટીકીટીકી જોતો થોડી પળ થોખ્યો, અને પછી પોતાની વાત ચાલુ રાખી.

“ તારી પડોસમાં અને બીજી મારી ઓળખાણમાં ઘણી સુંદર નાજનીનો રહેતી હતી પણ તેમાં સર્વથી ખુબસુરત કહેવાતી છોકરી, સાંના જાણીતા માતબર શહેરી જ્ઞાનબાહાદુર સરજન જમશેદજી સખીલાસ, એમ. ડી., આર. સી. પી., સી. એસ. આઈ., અને છેવટે આફ્રિકાના સીધીઓ તરફ ઘણી દીલસોજી બતાવ્યાથી હાસીના રાબાએ (W.A.B. white among the black) ડબલ્યુ. એ. બી. નો એતાબ આપ્યો હતો તેવણીને તે એક પુરી બેટી હતી. પીરોજ, તેણીની ખુબસુરતીનું વર્ણન સાંભળવું છે? સાંભળ, તેણી જેટલી તે યેજા ખુબ સુરત હતી તેટલી હમણા પણ છે પણ તેણીની મગજથી હાલ નિચી પડી છે. તેણીના બાપના ઘરની જાહે જલાલી હવે તેણીના મનથી સ્વપ્નો છે. એટલું ખરું કે હજી જેમ સુરજના પ્રકાશ સામે જોઈ નહીં શકાય તેમ

તેણીની ખુબ સુરતી એટલી પ્રકાશીત છે કે ઘણાવાર જોઈએ તો આંખમાં પાણી આવી પડે છે. તે નાટકમાં જવાની હોય તો હું પણ જતો. તેણી જ્યાં ફરવા જતી ત્યાં હું પેહલો. કોઈવાર ઘોડા ઉપર તો કોઈવાર ગાડીમાં, પણ હું તેને મળ્યા વગર રહેતો નહીં. હજારો રૂપિયા મળવાના હોય તે પણ છોડી પેહલાં હું તેણીને મળતો. એ શું થોડી માયા? મેં તેણીને જે દહાડેથી જોઈ હતી તે દહાડેથી હું આંધલો થઈ ગયો હતો. ખીછ બધી સ્ત્રીઓ મારા મનથી ગોયા અંધારામાં હતી. અફસોસ કે મેં તેણીને દીવાનાની મીસાલ એક બેઅકલીની માફક, વગર વિચાર કરવે મારું દિલ આપી મારા સુખનો સાથી કરવાનો ઠરાવ કરી બેઠો!”

મોઢાં ઉપરથી હાથ ખીસાડી નાખી પીરોજ દારાબ તરફ ધિક્કારની નજરે જોતી બેઠી.

“હા! પીરોજ.” દારાબે વાત જતરી રાખી, “તું હસેછે, તું મને ધિક્કારે છે તે હું સમજું છું—પણ સાંભળ, મને મારી વાત પુરી કરવા દે. તે છોકરીને મેં મારી સ્ત્રી કરવા ધાર્યું તેમાં શું ખોટું હતું? પણ અફસોસ મને તેણીએ સજડ બનાવ્યો. તેણી મારી સાથે હસી હસી, મીઠી મીઠી વાતો કરી, મને મારા પ્યારમાં આડકતરી રીતે ઉત્તેજન આપતી હતી. હું દરેક રીતે ઠગાયો. કોઈને દાદ મલતી હતી નહીં અને હું સર્વમાં પેહલો ગણાતો હતો અને તેણી મારી ઉપર ખીજ કરતાં વધારે ધ્યાન આપતી હતી. આંખુ આંખુનાં પણ એમજ સમજતાં હતાં.”

“તેણી નાદાન નખલા મગજની હશે પણ તે છતાં તને ઠગવાની મુરાદ રાખેલી નહીં હોય એમ કાંય નહીં મનાય?” પીરોજએ ટીકા કીધા.

“વારે વાહ! મને કાંઈજ હેરાન નહીં કીધો? લોકો ખુન કરીને પણ ત્યારે એમ કહું કે અમે કોઈને હેરાન નથી કીધો! અરેરે! એ છોકરીએ મારા નાનકડા પ્યારને પાલી મોટો કીધો બરાબર છે, અને જ્યારે તેણી મનેજ આહું છે, એવી આશામાં છતી આંખે આંધળો થઈ આશા બર તેણીની પછવાડે હું જેમ ગોળ ઉપર માંખ બમે તેમ ભમ્યો, તેમાં હું કેવો અને કેટલો ઠગાયો! અને જ્યારે તેણીએ મને એક દહાડે વાત કરતાં મને કહ્યું કે હું તો ખીજને પરણવાને વચન આપી ચુકીશું ત્યારે મારા જીવનમાં તે બોલોથી કેટલો જોડો જખમ થયો હશે વારં વારં!”

“પણ, ” દારાબે બોલવું જારી રાખ્યું, “પણ હું કાંઈ બીજાઓની માફક માફ કરતા કે ભુલી જતાં શીખ્યો હતો નહીં. માફ કરવું તે શું અને વાત કેવીરીતે ખાઈ જવી તે હું સમજતોજ નથી. હું તે દહાડે તેણીની આગલથી જતો રહી પ્યારથી જખમાયલો, મારે મગજ લઈ, મારા ઘરથી કેટલેક દુર, દરીએ કીનારે જેમ ભટકાશું તેમ રખડ્યો, અને પછી ખોદાને હાજર નાજર જાણી ખુલ્લું અવાજે સાંના દરીઆના મોઝની ગર્જનામાં મારો ફરીઆદનો અવાજ ભેલી, મેં સોગંદ લીધા કે મોટે મા વહેલે તે છોકરી મારા હાથમાં આવવી જોઈએ, અગર મારી ખરી હકદાર ઓરત તરીકે નહીં, તો ફક્ત મારા તેણી તરફના નાસીપાસીથી ઘેરાઈ ગમગીનીમાં ચકચુર થયલા પ્યારને શાંત પમાડી છિછેરનાર તરીકે. મારું ખાનદાન કોણનું ? હું કોણ ? તેનો તેણીએ બીલકુલ વિચાર કીધોજ નહીં હશે કે મને એવી રીતે ઠગ્યો !-બીજેજ દહાડે હું તેણીને મળ્યો તેવારે મેં તેણીને મારા સોગંદથી વાકેફ કીધી હતી. પણ તેણી પણ મોટા ખાનદાનથી ઉતરેલી હતી તેથી પોતાના દરજ્જાને છાજતા શખ્દોમાંજ તેણીએ મને તુચ્છકારી કાઢાડ્યો હતો. ”

“અને તેજ સ્ત્રી આજે પણ તારી તરફ તેટલાજ ધિક્કારની નજરથી જુલે છે. ” પીરોજએ થડે પેટે જવાબ દીધો.

“સાંભળ હવે પીરોજ, થોડુંક બાકી રહ્યું છે. તોપણ છ મહિના સુધી હું તેણીની પાછલ ફર્મા કીધો અને તેણીને જોઈ મારું મન રીઝવતો. તેણીનો બાપ મને આહતો હતો અને મને પોતાનો જમાઈ કરવાને ઉભે પગે ખડો હતો, અને તેથી મને તેણીના ઘરમાં જવાને ઘણી તક મળતી હતી. આટલું છતાં પણ તેણીમને બાહારથી તાઢો મીઠો રાખતી હતી કે રખેને હું તેણીના બાપ આગલ તેણી પોતાના ખાનદાન કરતાં એક હલકાને વચન આપી ચુકી છે તે કહી દઉં. અલબત્ત, તેણી મને જોવાને રાજી નહીં હતી તે છતાં તેણીનું મોઢું બંધ થઈ ગયું હતું. મેં તેણીની આબરૂનો નાશ કરવામાં બાકી કાંઈ રાખ્યું નહીં. મારા દોસ્તો અને પૈસાને માન આપનારા મારી પાસે કાંઈ થોડા નહીં હતા. તેઓ હું જાણતો હતો કે મારા ખરા દોસ્તો તો નહીં હતા, પણ જ્યાં સુધી મારી પાસ પૈસા હોય, ત્યાંસુધી તેઓ મને છોડી જાય કે મારું કહેલું બધું નહીં લાવે, એ

કે ખોટું સમજતો હતો. મેં પોતે તો નહીં પણ એવા હલકાઓને મોંઢે તે છોકરીની આખર ખુબ વેરી નાખી અને તેણીના આપના કાન ઉપર એ વાત જાય એવી ઘણી તદબીરો કીધી-તેણી આખરે કંઠાલી જઈ એક રાત્રે નાહસી ગઈ. ક્યાં ગઈ તેનો પેહલાં તો પતો મળ્યો નહીં, પણ થોડા દહાડા પછી એક અખખારમાં નાદરશાહ ચીનાઈ સ્થિતિમાં તેણીના લગન વિષે વાંચવામાં આવ્યું. સાંમળ, પીરોળ અહીં આપણા નાટકનો પેહલો અંક પુરો થાય છે. બીજો અંક આસરે ત્રણ મહિનાની વાત ઉપર શરૂ થયો, તે એ કે જે નરને ખાતર તેમને ધિક્કાર્યો અને તુચ્છકાર્યો અને બનાવ્યો અને ઉગાંવ્યો અને જેના કરતાં તેમને હલકો ગણ્યો, તેજ શખ્સ મારી પેહડી ઉપરથી મારીજ ખુસામત કરી પૈસા વીચાળે લઈ ગયો. ”

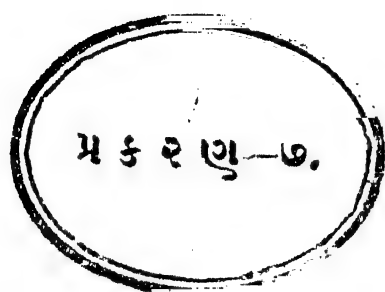
પીરોળ પોતાની ખુરસીમાંથી ઊઠી, હિમત ધરી, પોતાની વશદારી અને પોતાના ખાનદાનને છાજતો ચેહરો ધારણ કરી, બોલી, “દારાખ, તું આ ઘરમાંથી હમણાં હમણાં તરતજ ચાલ્યો જ, તારી હાજરી આ ઘરને બહુ અપમાન અને નાપાક કરે છે. વીસ વરસની વાત ઉપર તું બ્યારે મારા આગ્રહના ઘરમાં આવતો હતો, તેવારે હું તને કાંઈ કહી શકતી હતી નહીં. પણ આ ઘર માફ છે તે તું જાણ. હું તને અહીંથી એકદમ જવા કહું છું ખુબ યાદ રાખજે કે મારી વાડીનો દરવાજો તારા અપવિત્ર નાપાક પગલાંથી હવેથી કદી પણ ઓલંગતો ના. ”

“ તારા બોલ ઘણા સખત છે પણ હું લાચાર છું ! હું જાઉં છું પણ તે થોડોજ વખત વખત એવો જરૂર, ખાતરીથી કહું છું કે જરૂર આવશે જે વખતે આ ઘરમાં આવવાને મને બેહતર હક મળશે. હાલ તો હું જાઉં છું, પણ જતી વખતે આ ન્યુસપેપરની અંદર આ ફકરો વાંચવાને કહું છું. ”

પીરોળનાં હાથમાં તેણે પેલું ન્યુસપેપર આપ્યું જેમાં તે ખાસ ફકરા નિચે દારાખે લાટી દોરી રાખી હતી. તે ફકરો નિચે પ્રમાણે હતો:-

“ મુંબઈના બારામાંથી ગઈ તા. ૨૭ મી જુનને દિવસે સ્ત્રીમશીપ “ Cologne water ” ચીન જવા ઉપડી હતી તેનો પતો હજી મળતો નથી. એથી તેના ઘણીઓને બહુ શીકર ચીંતા ઉત્પન્ન થઈ છે. ”

ન્યુસપેપર સુધાં એક લાંબી ચીસ પાડી ભોંય ઉપર બેભાન પડી, જેને પડતાં જોઈ ઘાટકી દારાખ મુછમાં હસ્તો બોલ્યો, “ આહા ! પીરોળ, મેં તને કહ્યું નહીં કે આપણા નાટકમાં બીજો અંક શરૂ થયો છે ? ”

ચોરાયલું કાગળ.

દગ્ગ કરો, પ્રાંટો ધરો, કરો મરો, મુખી ફરો,
દગ્ગો અહીં, ટુટે નહીં, જોદા નહીં, માનું ખરો.

પેલા દયાહીન દારાબે પીરોળને મુઢીમાં આણવાને કાંઈએ ઉપાય લીધા નહીં. તેણી ચટ્ટીપાટ પડી હતી. તેની આગલ ગુંટણ મંડીએ પડી તેણીના મોં સામે ટગર ટગર બોયું. પણ તે દયા વગરના દેવને દયા ક્યાંથી આવે? દયા લાવવાને બદલે તે મનમાં બડબડ્યો, “ત-દન બેભાન થઈ પડેલી છે—ચાલ દીકર થયું.” એમ બોલી ઉભો થઈ ચોરડાની આસપાસ બેઠા લાગ્યો. ચોરડો દીક સણુગારેલો હતો. સધલા સણુગાર વચ્ચે તેની નજર એક તેબલ ઉપર પડી જેમાં કુંચીનો કુમખો લટકતો હતો. તે બેઠો બેઠો તે મનમાં બોલ્યો, “આએ એની લખવાની તેબલ જેવી જણાય છે, અને જે એ ખરું હોય તો મને બેઠે છે તે મેળવવાને હું કદાચ નિષ્ફળ થાઉં.” એવો વિચાર આવ્યાથી એકવાર ફરીથી ગુંટણમંડીએ પડી પીરોળ બેભાન છે એવી ખાતરી કરી, આંખ આંખના ચોરડામાં કાઢી કે નહી તેની ખાતરી કરી, ધારતીથી ગભરાય-લો તે તેબલ આગલ ગયો અને આસ્તે રહી અવાજ કર્યા વગર ખાતું ઉ-ધાડતાંનેવાર બહાર ધણું કાગળઆંના બંડલો તેની નજરે પડ્યાં. તેમાં એક બંડલ ધણી સફાઈ અને સંભાળથી બહુ શીટથી બાંધેલું હતું, તે બેઠો દારાબને વિચાર આવ્યો કે એ બંડલમાં પીરોળએ પોતાના ભરથારના હાથના કાગળને રાખ્યાં હોવાંજ બેઠે, અને એવું ધારી તે બંડલ ઉઘાડ-જેથી હાથમાં લીધું નહીં તેટલાં તેની ઉપર લખેલા “મારા વહાલા ના-

રતા હાથના કાગળે ” એ શબ્દો તેની નજરે પડ્યા. બંડલ ઉખેડતાં દારાળ બડબડ્યો કે “ જો આખું નામ હશે તો તડકો ! ”

બંડલ ઉખેડી તેમાંથી એક કાગળ કાઢાડ્યું જે ઉધાડતાં વાર તેણે સહી તરફ નજર ફીધી તો “ નાદરશાહ પેસતનજી ચીનાઈ ” એવું આખું નામ લખેલું હતું. જેથી દારાળ હરખાઈ ગયો અને બોલ્યો, “ આહા ! ખુદરત પોતે મને મદદ કરતી જણાય છે ! ”

કાગળ ગળવામાં હાથી, બાકીના કાગળો ધુજતે હાથે જેમના તેમ પાછાં બાંધી, બ્યાંથી બિચક્યું હતું ત્યાં તે બંડલને ગોઠવી, ખાનુ બધ કરી ચોરડામાંથી બાહાર સડી ગયો. વાડીના દરવાજા ઉપર ઉભેલી આયાને તે કહેતો ગયો કે “ તારાં બાઈને હું મળવા આવ્યો પણ તેવણ તો બેસુદ્ધ પડેલાં છે. દોઢ અંદર અને મને કહે કે તમારો દાકતર ક્યાં રહે છે. ”

આયાએ જવાબ આપ્યો, “ દાકતર શોરાળજી, અહીંથી ડાખા હાથ ઉપરની ગલીના નાકાં ઉપરજ રહે છે. ” “ ઠીક છે ” દારાળે કહ્યું.

આયા અંદર દોડી, અને દારાળ કે જેના દુવાર પગલાંથી તેનો પગ મુકતાં ને વાર તે ઘરનું સુખ ગુમ થઈ ગયું હતું, તે જે ધર્મશાળામાં જિતયો હતો તે તરફ ચાલ્યો, પણ જતા જતાં તે દાકતરને મોકલાવતો ગયો ખરો. મગન થતો રસ્તામાં ચાલે છે તેટલામાં ધરધતું ડંગકાર્તમાં એક સોનેરી બાલની છોકરી બેઠેલી હતી અને તેણીની પાસે એક સાદો અને શોભાળો છોકરો હતો. તેઓને જોતાં દારાળ ચોંક્યો કારણ આ બેઠેલ છોકરાંની સુરતો જે જતનો દેખાવ આજ કેટલાં કેટલાં વરસ સુધી તેના મગજમાં ભમ્યા કરતો હતો તેને આબેહુલ મળતી આવતી હતી. તે છોકરાં બીજાં કોઈ નહીં પણ પીરોજના છોકરાં હતાં, જેઓ પોતાની માથે મોકલેલા કામેથી પાછાં ફરતાં હતાં. જોતાં ને વાર દારાળે સોંગંદ લીધા કે “ પીરોજનું અને પીરોજના આખાં કુંડુઆનું સલામાશવાળું, તેણીને જીતી સારાં ગામમાં રસવાઈ કરે. આહા ! પીરોજ તને મારે તાબે થઈ સુખે રહેતાં શું નહીં હતાં ? હવે તો તારી મરજી ઉપરાંત જીતું નહીં તો મારી રગમાં ક્યાની લોહી નહીં ! ”

એવા વિચાર કરતો તે જે ધર્મશાળામાં જિતયો હતો ત્યાં આવી પુગ્યો, જ્યાં તેની વાટ જોતું કોઈ બેઠું હતું અને તે શખ્સ તેનો

વીસવાસુ. ખાધો મેહતો પેલો ખતલો ખુધો હતો. તે દારાબની સાથેજ મુ અધધી આવ્યો હતો. દારાબની ગરદન તેના હાથમાં હતી અને તે દારાબ સારી રવેશે જાણતો હતો, અને તેથી તેણે ઠરાવ કીધો હતો કે “ ખતલો બધું જાણે છે પણ જો હું એને ખુશી રાખી તેની ઉપર પાડ નવાજેશોનો ચોરો કર્યો કરું તો શાયદ તેના બોજ તજે તે સુપ રહેશે. ”

ખતલાને બે સ્ત્રીજનો પુષ્કળ શોખ હતો. પેલો તો એ કે જે શોખ દુનીયામાં કોઈને હોયજ નહીં. તે એ કે તે દોડીયાના દેવને દીવ દમણ સુધી જઈ નમસ્કાર કરતો. તેની બખીલી ! બસ તેની વાતજ નહીં થાય. તેની ગાંઠથી એક દોડીયું છોડવનારને બહુ દુશીઆર અને હીકમતી કહી શકાય. આવા શોખને ખાતર તે પાતાલમાં પણ જવા હિમત કરે તેમાં નવાઈ જેવું ન હતું. ધર્મશાળામાં તેને જેમ બને તેમ બપોળની બાટલીનો ઊપયોગ કરવાની છુટ હતી. તેમાં કાંઈ દારાબની જુદીજ મતલબ હતી. તે ખતલાને ખાતેનમાં ધિક્કારતો હતો, અને તેને જેમ બને તેમ જલદી પેલી જલ્દાન પોહોંચાડી દેવાને ખુશી હતો, પણ જો ખતલો પોતાની બોડથીજ હેરાન થઈ પ્રાણ મુકે તો તેથી અતઃકરણ તો નહીં કરે; પણ એ સધલા વિચારમાં દારાબ જખ મારતો હતો.

જેવારે દારાબ ધર્મ શાળામાં પાછો ફર્યો તેવારે ખતલો એકલો હોવાથી કંટાલા ભર્યો વખત ગ્લાસ ખાતલી સાથે વાત કરી કાઢાડતો હતો.

“ કેમ ખતલા, તું કાંઈ બીધેલો દીસે છે ? ”

“ હા સાહેબ. હું જરા ચોંક્યો ખરો અને તેથી મારા ગુલામી ગાલનો રતાસ ઉડી ગયો હોય તેમાં કાંઈ શક નહીં. જીવોની સાહેબ, હું એકવાર એક સ્ત્રીને ચાહતો હતો, પણ તે ક્યાં, હું ક્યાં, તેથી મારું કાંઈ વળ્યું નહીં, પણ મારા ખરા ખારની ધધાણી તરીકે હું કુંવારોજ રહ્યું છું. બ્યારે હમણા અહીં ઉભો હતો તેટલાંમાં તેનાજ જેવી કોઈ છોકરી મળી. ખોદા જાણે કે તેજ કે બીજી ! તેને જોઈને મારું આંગ ધુજવા લાગ્યું, અને મારા મુમારા ગાલ શીકા મારી ગયા. ”

“ ખતલા, હું તો તને હિમતવાલો ગણતો હતો, પણ તું તો કોઈ બાયલો દેખાય છે. ”

“ નહીંરે સાહેબ. ભલા ભલા ખારની આગત્ર હુજે છે. ખાર જેવો વેંતેરાવર ખીજે કોણુછે? હુજવાનું તો જરાક વાર. આએ ખાતલીમાં હિમત લાવવાને બહુ ઉમદા ગુણુછે. ગમે તેવી ખીલક એ દુર કરી શકે છે. હું હિમતવાસોછું કે ખીલકણુછું તેની તમને શી દરકાર સાહેબ. હું તમારું કામ કરી શકું એટલે પછી તમને ખીજી શી ચીંતા ? ચાલો સાહેબ તમે મને શું કહો છો. મને અહીં લાવવાનું કામ શું ? ”

“ એતો જવાબ હું પછી આપીશ. હમણા તો તું ખા પી. ”

“ સાહેબ, હું તમારો ઉપકાર માનું છું. જમવાનું નામ દીધું અને ગણવાનું નામ દીધું એટલે અંદા કદી ના પાડે નહીં. દાઝ ધાન, પાંકિને ઇંડાં, અને કોઈવાર ચાહ અને પાકે ખાનારો તેને આગે કેટલે દલાડે વજી સ્વાદીષ્ટ પકવાનો ઉપર હાથ મારવાની તક મલી છે. પણ તે સાહેબ તમારી પગની પુનઃથી અને તમારા દિલ ગુરદાની દયાથીજ અંદ સાહેબ. ”

“ મારું કામ બન્ન લાવનારને હું નિહાલ કરી નાખું છું. હું કાંઈ મોટે પીપેરી વગાડવા માંગતો નથી પણ હું તારી મેહનત જોઈ લઈ અછો ખરો વાલીશ. ”

“ એ ડાહ્યા અને વિચારવાલા માણસનું કામછે. ”

દારાબ ખતલાનું ગલાસ બંધી કરતો અને ખતલો ઓટયા કરતો. દારાબ પોતે પીવાના અખાડા કરતો, ખતલો તેથી મુછમાં દસ્યા કરતો, અને મનમાં સમજતો કે દારાબ તેને જાકડો બનાવવા માગેછે. પણ ખતલાના મનથી દારાબ ફાં ફાં મારતો હતો.

જમી રહી ખતલો બોલ્યો. “સાહેબ, હવે બોલો તમે શું કહોછો!”

“ જો, ખતલા હું તને સાફસાફ કહી દઈ તારાથી કાંઈ છુપું રાખવા માગતો નથી. તું જાણુછે કે મારાં કેટલાં કામો એવાં છે કે હું નહીં ધારતો કે કોઈ મને પ્રમાણિક કહે. ”

“ધારવાનું શું છે ? હું કહું સાહેબ. તમારા કામો સાહેબ સોમાંથી દસ પ્રમાણિકપણે થાય છે. બાકી બીજાં-સાહેબ, કહેવાને આંચકી લાગેછે. કહું કે સાહેબ ? બીજાં બધાં અ-અ-અ પ્રમાણિક.

“ પણ ખતલા આ દુનિયા કેવી છે ? ”

“તે તો સાહેબ હું જાણુ છું. દુનીઆ એક રૂપાલી છીનાલની માફક છે. એક છીનાલ સ્ત્રી બાહેરથી પતીવતાપણું વધારે દેખાડવા જાય છે. તેમ આ દુનીઆનો બાહારનો દેખાવ પ્રમાણીક છે.”

“રાસ્ત કહ્યું. ખુની પકડયો તો ફાંસીને સજાવાર અને બચી ગયો તો સાધુ થઈ ફરે. સોમાંથી પોણાસો વેસધારી સાધુઓ છે એમ કહીએ તો ચાલે કે ?”

“કાંય નહીં? કોણ ના કહેછે કે નહીં ચાલે? મને દેખાડો કે હું તર્ક-શાસ્ત્રથી તકરાર કરું.”

“વારં, પણ તું પેલો નાદરશાહ આવ્યો હતો તેને ઓલખેછે કે ?”

“બરાબર. નામે લાંબો વખત થયો ઓળખું છું.”

“ત્યારે સાંભળ હું કહું તે. તે તો બીચારો મરી ગયો.”

“નહીં નહીં! મરી ગયો! ક્યારે ?”

“હા, સ્તીમર કોલનવાટર ભાગી ગઈ છે કે દુબી ગઈ છે તેનો પતો નથી લાગતો.”

“કેમ જાણ્યું કે નારદશાહ તેમાં હતો ?”

“કેમ જાણ્યું? તે મને રૂપીઆ આપવા આવ્યો ત્યારે બોલ્યો હતો કે હું સ્તીમર ‘કોલનવાટર’ માં કાલે ચીન જાઉં છું.”

“સાહેબ, આ બાબદમાં મારું તર્કશાસ્ત્ર કાંઈ કામે લાગતું નથી. હું કારણ આપી શકતો નથી પણ બોદાની ખુદરત અપાર છે. કાંઈ એવું કાંય નહીં બન્યું હોય કે તેનાથી તે સ્તીમરમાં જવાયું નહીં હોય ?”

“છટ! છટ! ખતલા, ખાતરીથી કહું છું કે તે તેજ સ્તીમરમાં હતો, અને તેથી તે દુબી મુવોજ હોવો જાઈએ, અને તેથી તો હું તેના રૂપીઆ પચાવી પાડવા માંગુ છું.”

“વહાણ દુબ્યું હોય તો પણ તે બચ્યો કાંય નહીં હોય? વારં, એક બારગી તે દુબી ગયો, તો તેના કોઈરડનાર કુટનાર છે કે નહીં? તેઓનો દાવો લાગુ પડશે. તમને એ રૂપીઆ પચે નહીં. નહીં પચે—નહીં પચે.”

“તે લોકો પાસે કાંઈ પુરાવો હોય ત્યારે કે ?”

“કાંય નહીં? તમારા હાથની રસીદ ક્યાં ગઈ ?”

“તેપણુ નાદરશાહ સાથે દરીઆમાં જ રહી ગઈ એમ નહીં કાંય બને?”

“ તે સ્તીમરમાં બેઠો તે અગાજી પોસ્તમાં, નહીં તો કોઈ ઓલખી-તાં પાસે તે ઘર મોકલાવી હોય એમ નહીં કાંય મનાય ? ”

“ તારાથી હું થાકો. સમજ જે હોય તે. એ તો એક સટો છે. આ રૂપીઆની બાબતમાં તારા (સવાય બીજા) કોઈ જાણતું નથી, તેથી તારી ઉપર ભરસો રાખી શકું કે ? ”

“ હું તો જાણું છું અને તમે ભરસો તો મેળ્યો છેજ. હવે પાછું પુ-છવાતું શું કામ છે ? ”

“ જો હું દર છ છ મહિને ૫૦૦ રૂપીઆ તને દસ વરસ સુધી આપવા કમ્બુ, તો તું એ વાત કોઈને કહેશે તો નહીં ? ”

“ એમ હોય તો હું ખીલકુલ નહીં કહું. ”

“ મારી ઉપર વીસવાસ નહીં આવતો હોય તો તારે ગમે તેમ લખત કરી લે. હું સહી આપવા તૈયાર છું. ”

“ તમે સાહેબ લાખ બે લાખ રૂપીઆ હોય તોજ પચાવી પાડોછો, નહીં તો ખાલી બદનામી માથે લેતા નથી. હજાર દસ હજારમાં તમારું શું દલદર શીટવાનું હતું?—તેમાં તમે લુચ્ચાઈ તો નહીં કરો. પણ સાહેબ તમારી યાદદાસ્ત શક્તિ બહુ નબળી છે, તેની મને શીકર લાગેછે. માટે લખત કરો તો હીક. ”

“ તૈયાર છું. પણ મને તારી ખીજ મદદ પણ જોઈયે છે. ”

“ હીક છે. મણુ બે મણુ જેટલી જોઈશે એટલી આપીશુ. ”

“ તું તારા ઢોંગ છોડી દે. નાદરશાહ રૂપીઆ સાથે પોતાની વાડીનું ખત પણ મુકી ગયોછે. એ પણ હું પચાવી પાડવા માગું છું. ”

“ વાડીની કીમત શું મોટી હશે. જવા દઓને, એ બને પણ કેમ ? ”

“ નાદરશાહ ચીન ગયો તેની અગાઉની તારીખનું એક ખોટું લખત બનાવવું, અને તેમાં મારી પાસે તેને રૂપીઆ લીધા હોય તેમ જણાવવું, અને જો રૂપીઆ ચોક્કસ મુદ્દતે નહીં મળે તો વાડી અને સર-સામાન મારો થાય એવી સરત નાખવી. ”

“ જવા દો, ખોટાની દરગાહમાં પછી જવાબ આપવો પડશે. ચનવદ પુલ તપરથી તમારાથી પસાર નહીં થવાશે અહીં. ”

“અસ કર હવે તારી નસીયત. આજે ‘કાજી’ તો કહેનેકા કૂચ કર-
નેકા નહીં’ એવી વાત પુષ્કળ ઠેકાણે છે—પછી સમજ, તે લખત વકીલને
ત્યાં બનેલુ હોવું જોઈએ અને તે ઉપર તારી સાક્ષી મુકાવીશું.”

“નહીં બા. મારી હાજરીમાં એવું કાંઈ થયું નથી. માટે હું ખોટી
સહી તો નહીં કરું બા.”

“ગાંડોછે, ખતલા તું. ગાંડોછે. ચનવદ પુલ ઉપરથી તને પસાર
થવું હશે, નહીં ? ગાંડો છે, ચનવદ પુલ છે એવું કાણુ જોઈ આવ્યું છે ?
ચાલ દારની કેદમાં બધા તારાં ચેરાં મુકી દે. આ પાંચસો લે કે તારી બધી
કેદ ઉતરી જશે.”

“પાંચસોથી તો મારી પા કેદ ઉતરશે. બે હજાર આપો તોજ
બધી કેદ જાય.”

“તો લે, તું રાજીથા, હવે તું યાદ કર કે કોઈ તારો એવો ઓળ-
ખીતો છે કે તે વકીલનું કામ જાણતો હોય, અને લખત ધડી શકે, અને
સાથે ખીજાઓની સહી આબેહુલ કરી શકે ?”

“ઉભારહો. મને યાદ કરવા દો એવો મહાપરાક્રમી મારો
દોસ્ત કોઈ છે ?”

આંખ સુચી કરી, માથું દાખતો, બાજુ કેવું એક બેજુ કસતો હોય
તેમ ખાલી દેખાવ કરતો ચાર પાંચ મીનીટ ખતલો ખુદો મુગો બેઠો. જે
વારના તેના દેખાવ સાથે સરખાવતાં ઓરંગ-આર્જિતેંગનો ચેહરો તો
જરા પણ ઠીક ! પછી તે બોલ્યો, “મારા મુરખી, હવે મને યાદ આવ્યું.
હું એવો એક દોસ્ત ધરાવાને કેટલો બાગ્યશાળી કહેવાઈ !”

“ઠીકછે ભાઈ, વખત જવા નહીં દેવો. તરતજ લખત તૈયાર
થવું જોઈએ.”

“ઠીક છે, પણ તેને દોડીઆં જટકવાં પડશે અહ !”

“કાંઈ નહીં. તેને પણ આપણે નિહાલ કરી નાખશું.”

“વાર પછી ખોટી સહી કરવી છે તે કેમ, કાણુની, કેવી ?”

દારાબે પેલું ચોરેલું કાગળ ગજવામાંથી કાઢાડી ખતલાને આપી
કહ્યું, “લે આ. આ નિચે સહી છે તેના જેવી, સમજ્યો. ?”

“ અહુ’ સાહેબ, માર’ કામતો જુવો, પછી કાંઈ ખીજા કામમાં દોડતા દોડતા મદદ લેવા આવશો. ”

વાત પુરી થઈ પછી તેઓ અનેજણ જુદા જુદા ઓરડામાં સુઈ ગયા. સાં દારાખે સુતાં સુતાં વિચાર કીધો “ ખતરો ત્રણ બાટલી તદ્દન પી ગયો પણ જાણે કાંઈ છેજ નહીં ! પણ આહા ! એ ક્યારે મરશે ! એ મારાથી ક્યારે દુર થશે કે હું એનથી જીવું. અફસોસ ! ઊંચે તે દહાડો, જે દહાડે મેં પેલા બોલા નાદરશાહનો જીવ લીધો ! તે દહાડેથી હું ક્યારે એનથી ઉઝીડો છું ? ” આવી રીતે હાથ અફસોસ મારતા તેણે ખીજાના ઊપર પછાડ માર્યા કીધા.

ખીમારી અને તપાસ.

આદમના નામ સાથે દુઃખ જોડાયલું છે ;

સમુદ્રી તે દિમતથી દુઃખ સોહવાયલું છે.

ગુલ અને ખુશરૂ પાછાં ઘર ગયાં ત્યારે તેઓ ઊપર કેવી આફત પડ્યાની હતી ! તેઓ શું જોવાના હતા ! તેઓ કેવાં હલકા દિલે બાહાર ગયાં હતાં અને પાછાં આવે ત્યારે તેઓ માટે કેટલું દુઃખ તૈયાર હતું ! તેઓએ પોતાની માથને પાછી પછાડાઈ ખીજાને પડેલી દીડી. દાકતર આવ્યો હતો. આ દાકતર બેઠો બાઈ બેઠનને નાનપણથી ઓલખતો હોવાથી તે તેઓની વાટ જોતો બેઠો હતો. તેને જોતાને વાર ગુલ આકલી પડી બોલી ઊઠી, “ શેરાખજ, કોણ જાણે માથને કાંઈ ખાવાના માદા સમાચાર તો નહીં મળ્યા હોય ! બોલો બોલો દાકતર, માથને શું છે ? બોલો, એમ મોઢાં સામે જોયા શું કરો છો ? ”

“ હા, દાકતર, બોલો, અમને એમ વખતના લગાડો, ” ખુશરૂ આતુરતાથી બોલ્યો.

દાકતરે ધીરા સાહે જવાબ આપ્યો, “ ગભરાવાનું કાંઈ કામ નથી-
ખબર મળી છે તે કાંઈ ચોક્કસ હોય એમ કેમ કહેવાય ? આશા મુકી દેવી
નહીં જોઈએ. મમગીન બેઠા હોઈએ ત્યારે ખુશાલી એકદમ આવી પડે છે.”

“ દાકતર, એમ વામાટામાં શું કરો છો ? અમારો જીવ ઠેકાણે નથી.”

“ વાંચો ત્યારે આ ન્યુસપેપરમાં શું લખે છે.”

તેઓએ વાંચી જોયું, વાંચતાં તેઓના હાથ ધુન્નવા લાગ્યા.

દાકતરે કહ્યું, “ કેમ કહેવાય કે બોલેબોલ ખરું છે ?”

“ નહીં નહીં દાકતર, હવે આશા નથી રહી, ” ખુશરૂએ કહ્યું,
“ મારા બાવાના જતીજ વખતે માયને દુઃખની આગાહી થઈ હતી,
અને તેના દુઃખથીજ તેવણે લાંબી માંદગી ભોગવી. ઓ બેઠા, હજીતો
સાળન થયાંને થોડા દહાડા થયા નથી તેટલાં વળી બીજાં કેવો કારી ફટકો !”

બીજા બાળુ ઉપર મુઝતો એકદમ બેચુદ્ધ થઈ પડી, તે જોઈ દા-
કતર શેરાબજીએ ખુશરૂને ઠપકો આપી કહ્યું, “ શેઠ, તમે ધિરજ
ધરો અને બાઈ માણસ આગલ એવું દુઃખદાયક બોલો નહીં. મરદોએ
ઝારતોને દુઃખ વચ્ચે ધિરજ આપવી, કે મમગીનીમાં ચકચાર થઈ તે-
ઓના દુઃખમાં વધારો કરવો ? ”

પોતાની માય બેઠનની માંદગીમાં તેઓ આગલ રહી ખડે પગે
તેઓની ચાકરી બજાવી, તે ઉપરાંત ખુશરૂ પોતાના બાપને વીસરી ગયો
એમ આપણે કેમ માની શકીએ ? માય આગલ આયા અને વી-
સવાસુ નોકરોને રાખી તે કોઈ કોઈવાર મુંબઈ જઈ પોતાની બા-
પની સ્તીમરના સમાચાર મેલવવા પાછલ બહુ રખડ કરતો, પણ એ સંધલી
મેહનતનું પ્રજા મળ્યું નહીં. મહેનત ફોકટ ગઈ. ફક્ત એટલી ખબર
મળી કે દરીઆમાંથી એક સ્તીમરનો લાકડાનો કટકો મળી આવ્યો હતો,
તે ઉપર ‘ કોલોંગવોતર ’ કરી લખેલું હતું. એજ પુરાવો બસ હતો
કે સ્તીમર બાગી ગઈ દુબ્ધી ગઈ હતી. તુટેલાં હૈયે તે પોતાની માયની
દલગીરીને વિચાર કરતો સુરત ખાતે પાછો ફર્યો અને તે દહાડા પછી
પોતાની માય તરફ વધારે ધ્યાન આપવા લાગ્યો. કટલે દહાડે પીરોજ
ઢાલીઆ ઉપરથી ઉઠી, ખુરસીએ બેસવાને શક્તીવાન થઈ. સંધ્યું બંધ-
બસ હતું અને દીસેમખર મહિનાનો પવન આંગમાં કમકમાત ઉપજાવે

એવી થંડીથી ટુંકતો હતો. તેણી ખુરસી ઉપર નાદરશાહની સખી તરફ નિહાવતી બેઠી હતી. ગુલ પણ જરા ઉઠી બેસી શકતી હતી તેથી તેણી પણ પોતાના ચોરડામાંથી આવી ત્યાં બેઠી હતી.

“ગુલ, તું કેટલી શીક્ષી પડી ગઈ છે? તું કેટલા દહાડાની આજ્ઞરી છે?”

“માયજી તમે જે દહાડે પાછાં પડ્યાં તેજ દહાડેથી.”

“તે મને તો કાંઈએ નહીં કહ્યું?”

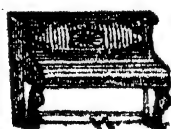
“તમને કહી તમારું દુઃખ વધારવા કોને ગમે? માયજી આપણી માંદગીમાં ખુશરૂએ બેઠાંએ તે કરતાં અને અને તે કરતાં વધુ મહેનત કીધી છે. બાઈ હું તારો કેમ પાડ વાલીશ?”

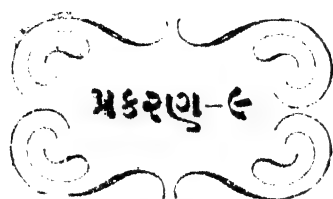
ખુશરૂ પીરોગતના એક હાથ ઉપર બેઠો હતો. ગુલ બીજા હાથ ઉપર હતી. તેઓ બેઠને પીરોગતને છાતી સાથે દાખ્યાં અને બોલી, “મારાં પ્યારાં, વીસ વરસ કેવાં સુખનાં ગયાં, અને કોણ જાણતું હતું કે તમારાં નસીબમાં દુઃખ ખમવાનું છે!” એ વખતે તેઓ એક એકને વલગી કેટલી મીનીટ પડી રહ્યાં, જે વેળાનો દેખાવ એક અધોર પાપીના કુર દિલને પીગલાવી દયા ઉપજાવવાને યસ હતો. ખુશરૂ મનમાં વિચાર કરતો હતો કે માયજી બાવાની ખબર પુછશે તો શું જવાબ આપીશ, પણ તેણીને ખુદરતી આગાહી અગાઉથી મળી હતી કે નાદરશાહને કાંઈ પણ હેરાન ગતી પુગી હતી, તેથી ખુશરૂને પુછવાની કાંઈ ઉતાવળ હતી નહીં, પણ તેણીએ આસ્તે રહી સવાલ કીધો:—“ખુશરૂ, ખરી વાત મારાથી શામાટે છુપાવે છે? તારા દલગીરી ભરેલા ચેહરા ઉપરથી શું હું સમજતી નથી? આહા! ત્યારે તમારા બાપનો કાંઈજ પતો નહીં લાગતો! બોહા, નાદર વગર જીવવું કેટલું નકામું છે!”

“માયજી, મેં ઘણી પુછપરછ કીધી પણ ચોકકસ પતો નથી લાગતો.”

“પણ સ્તીમરતો પતો મલ્યો કે નહીં?”

“માયજી શું કહું? અમારે ખાતર હિમત પકડો! અમને તમારો દિલાસો છો. હવે તમારા સિવાય અમારું બીજું કોણ રહ્યું છે?”

લખત.

વરસોવેર સુખ પાછલ દુઃખનો દેદાર,
ઊંઘ ભુખ ભક્ષી કરેછ જીંદગી ખેબર.

પી રોજ અને તેણીનાં છોકરાંનાં હૈયાં લગભગ તુટી ગયાં હતાં. હવે ખીચું સખત દુઃખ તે શું જાણ્યે ? તેઓ કેવાં મુઠે મોઢે દુઃખ ખમતાં હતાં ! નાદરશાહ તેમના મનની આંખ આગલ સદા હાજર હતો. ખાવા પીવા તેમને ક્યાંથી ગમે ? વળી જેઓ હજારો વખત તેઓના ઘરમાં આવી ખાતાં પીતાં હતાં, તેઓમાંનું નામજાદ પણ આ દુઃખની વેળા દેખાતું હતું નહીં, સિવાય કે તેઓના ઘરમાં લાંબાં વખતથી આવતો જતો એક મેરવાનજી નામનો ખુદો વકીલ આવ્યા કરતો હતો, જે જમ્મીપણના ખોજ તો આવી ધંધો છોડી દઇ સુખે મરવા મુખમંથી સુરત આવ્યો હતો. ખીજ સવાલો વચ્ચે તેણે એક દાહડે પી-રોજને પુછ્યું, “ કેમ હવે શું કરવાં માંગોછો ? તમારાં છોકરાંઓની પુંજ કેટલી ગણાઇ છે ? ”

પીરોજએ દારાળ નાણાવટીએ આવી તેણીને કહેલી સઘલી વાત વીગતવારે કહી સંભળાવી, જે સાંભળી મેરવાનજી બોલ્યો, “ અજાયબ ! હું તો હમેશ એમ ધારતો હતો કે ખેહસ્તીએ બે ત્રણ લાખ રૂપીઆ સે-રવી મુક્યા હશે ! ”

“ વાત ખરી છે. હું પણ એમજ ધારતી હતી અને હજી એમ ખાતરીથી માતું છું. છેલ્લે દાહડેજ મને જતી વખતે તેવણ કહી ગયા કે મુખમં જતાંનેવાર દારાળ નાણાવટીની પેહડી ઉપર જઇ બે લાખ રૂપી-આ વીઆજે મુકી રસીદ મોકલાવતો જઇશ. ”

“ એમ ! અને દારાળ નાણાવટી કહેછે કે મને નાણાં નથી મળ્યાં ? ”

“તે તો નહીં, પણ સામું મારા વરનું કરજ નજાવેછે ! હું તો જ્યાં-
સુધી નાદરશાહના હાથ દરકત જોઈને નહીં, ત્યાંસુધી હરગીજ માનું નહીં.”

“આખ પીરોજખાખ, આ સધળું ભરમ ભરેળું છે. પણ દારાખ
નાણાવટી જેવા શેઠીઆ ઊપર કેમ શક લખ જવાય ? મુંબઈમાં તો શું
પણ આખા મુંબઈ ઇલાકામાં તે બાદશાહી જીંદગી ગુજરે છે. તેની
પાસે લાખો રૂપીઆ છે. દરરોજ તેની પેહડી ઉપર નાણાની મોટી ઉથલ
પાથલ થઈ રેલછેલ આવેછે, તેવો નર શું તમારા વર ઉપર તરકટ જોડી
કાઢાડે ! હું કેમ માનું ? તે નાગે ભુખો હતે તો વલી સમજતે.”

“મેરવાનજી તમે જ્યારે એ નાણાવટીને આસમાન સુધી ચડાવાને
તૈયાર છો તો પછી હું શું બોલું ? હા તેની પાસે લાખો રૂપીઆ છે, પણ
રૂપીઆથી કાંઈ માણસમાં ઊમદા ગુણ નથી આવતા. મને તો તેની ખાન-
ગી ચાલ ચલણ વિષે બહુ હલકું મત છે.”

“ત્યારે તમને અને તેને એલખાણ હશે.”

“નાનપણથી હું તેને એળખું છું. એટલા સુધી હું કહું તો ચાલે
કે આદમખદના નામને એમ લગાડનારે જો દુનીઆમાં પેદા થયે
હોય તો તે છે.”

મેરવાનજી પીરોજ સામે જોઈ હસી બોલ્યા, “બાનુ, એવું તો
તમારાજ મોંઢે સાંભળું છું.”

“મેરવાનજી, આ બાબદથી મને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થાયછે. હું ખરું
માનું છું કે મારો વર એ લાખ રૂપીઆ તેને આપી ગયો છે, અને નાણા
તરકટથી આખ જઈ દારાખ મને અને મારા છોકરાંને રખડાવા માંજેછે.”

“નહીં નહીં, બાનું, તમો બરાબર વિચાર કરતાં નથી. એ ખાલી
તમારો વેહમ છે, તે છતાં હું પોતે મુંબઈ જઈ દારાખ નાણાવટીને મળું,
અને તેની વાત સાંભળી લઉં. તમારા મરનાર નાદરશાહની બલાખ, તેમજ
તમારી અને તમારાં છોકરાંની સ્થિતિસાથ અને મરીબાધને લીધે હું મારા-
થી બનવું કરીશ.”

મેરવાનજીએ આ બલાં કામમાં હીલ કીધી નહીં. તેણે બીજેજ
દહાડે મુંબઈ જઈ ત્રીજે દહાડે પાછા સુરતમાં સુરતમાં. મુંબઈમાં તેણે
દારાખ સાથે લાંબો વખત વાત કીધી હતી. તેનું પરિણામ એ આવું હતું

કે દારાખે મેરવાનજી વકીલને તા. ૨૬ મી જુનને દીને લખેલું નાદરશાહે પેસતનજી ચીનાઈની સહી સાથનું લખત દેખાડયું, જેની રહે નાદરશાહે સાઠ હજાર રૂપીઆ વીઆજે લીધા હતા અને જે છ મહિના પછી નાણાં પાછાં નહીં ફેરવે તો વાડીનું ખત, જે દારાખના સ્વાધીનમાં હતું, તે દારાખનું થાય, અને ઘરના સર સામાન ઊપર પણ તેનો હક લાગુ પડે, એવું પણ ખુદલું જણાવેલું હતું. લખત ઉપર અતલા ખુદાની અને ખીજ વકીલના વડા કારભારીની શાક્ષી તરીકે સહી હતી.

લખતને ચાર મહિના થઈ ગયા હતા, અને ખીચરી પીરોજ અને તેના છોકરાંના બાગ્યમાં પોતાની વાડી અને બાપીકી મીલકત વાપરવા જેજ મહિના બાકી રહ્યા હતા ! અફસોસ ! બધાંઓ આ દુનીઆમાં ઘણું સ કટ દેખે છે ! મેરવાનજી વકીલ ઘણા દુશીઆર તો હતા પણ લખત બરાબર કાયદાસર કીધેલું જેઘ તેમાં કાંઈ પણ ખોડખાંપડ વીણી કાઢાડી દારાખનું ખોટાઈ શોધી કાઢાડી શક્યા નહીં.

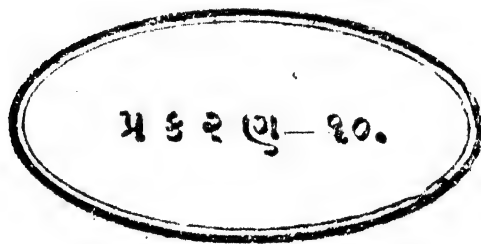
મેરવાનજી સુરત પાછા ફરવા આગમજ નાદરશાહના વકીલને સાં પણ જતા આવ્યા હતા, જ્યાં નાદરશાહે જાદગી ઊપર બફસો ન રાખી ડહાપણને અર્થે પોતાનું વસીયતનામું કરી રાખ્યું હતું, અને તેમાં સમક્ષે પૈસો માલ મીલકત પોતાની જૈરી છોકરાંના નામ ઉપર કરી રાખ્યો હતો, પણ મેરવાનજીએ તે જોતાંનેવાર માથું ધુણાવ્યું, તેનું કારણ એ કે તે વસીયત તો દારાખ સાથના લખતની એક વરસ અગાજીનું કીધેલું હતું.

મેરવાનજી પીરોજને આ ખેદકારક અને દુઃખ દાયક વાતથી વાકેફ કરવા પ્રાણ સુરત જવા નિકળ્યા. રસ્તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે “મરદો પોતાની આસ્તીથી ધણીવાર ખરી ખીના છુપી રાખેછે, અને તેના એક દાખલા તરીકે નાદરશાહે પણ પોતાની પીરોજને હડાવી છે એમાં કાંઈ શક નથી.”

પાણીના રેલા માફક વખત પસાર થઈ વહેતો મચે અને ૨૫ મી માર્ચનો દીન કે જે દિવસે લખતના છ મહિનાની મુદત પુરી થવાની હતી, તે વખત હજાના સપાટા સમાન પાસે આવતો જતો હતો. જે દિવસ અજાહ તે વાડી છોડી જવાને પીરોજ ધિરજથી તૈયારી કરતી હતી. તેણી પાસેજે કાંઈ રોકડ નાણું હતું, તે લગભગ થઈ રહ્યું હતું. નાદરશાહે રોકડ

નાણાં મોઢલાવી આપવાને જે આશા આપી હતી તે આશા સદનતર સ્વગ વાસી થઈ હતી. ઘોડાવાલા, હમાલ, આયાના પગાર ચડી ગયા, માલવાલા-ઓના ખીલ પણ હજી અપાયાં ન હતાં.

તેણી નાનપણથી પૈસાની રેલછેલ વચ્ચે ઉછરી હતી અને જે કંઈ આપીકા ઘરમાંથી તેણી અડધી વગર નિકળી આવી હતી, તે છતાં આઠ-લાં વરસ, વરના સુખ તથા તેણીએ આપીકા ઘરની મોજ મગલ યાદ કર્યા પીના કાણડયાં હતાં, અને જ્યારે તેને ખુરા, આખર લેવાડનાર, તેમજ આખર બલવનાર પૈસાની જરૂર પડી, ત્યારે ખચીત તેણી વિચાર કરતી તદ્દન નાચાર થઈ બેઠી. મોહાત સિવાય ખીલું કાંઈ તેણીને દુઃખમાંથી છોડવે એવી આશા દિલમાં તદ્દન મરી ગઈ હતી. આખરે પોતાની સાંકડી, બાંગડી વગેરે જરૂર જવાહેર વેચવાનો ઠરાવ કરી, મેરવાનજ વકીલ પાસે તે વેચાવી મંગાવ્યાં. ચાર હજાર રૂપિયા ઉપજ્યા તેમાંથી તેણીએ ચાર નજરઓના પગાર અને માલવાલાના ખીલો ચુકવી આપ્યાં અને બાકી ૧૨૦૦ રૂપડી હાથમાં રહી, જે લઈ પોતાની વાડી છોડી ખીજે ઢેકાણે જઈ રહી પોતાનું ગુજરાન કરવાનું હવે રહ્યું હતું.

પ્રકરણ—૧૦.

ઝાડમાં છુપાવેલું.

શમગીનીના વાદલથી જે પ્યાર ઢંકાય,
તે પ્યાર ખરો એમ કદી નહીં અંકાય.

વરસોના વરસ વહી જાયછે, તો બે મહિના જતાં કેટલો વાર !
આખરે તે પણ ગયાં અને રજા માર્ય નો દીન આવ્યો કે
જે દિવસે આ દુઃખી કુંડુ અને પોતાનું રહેઠાણ છોડી જવાનું હતું.

.દારાએ હજી તેઓને કાંઈ પણ ખબર આપી ન હતી, પણ પીસા-
બએ ઠરાવ કીધો હતો કે દારાબ જેવા શખ્સના આજાર કે આસરા હેઠલ

ખીલકુલ રહેવું નહીં. પછી કાંઈ નહીં, ખોદા જેવું ધર આપે ત્યાં રહેવું. દારાબ આવીને તેણીને બાહાર કાઢે તે અગાઉ તેણીએ પોતેજ રૂપમી માર્યની સહવારના ત્યાંથી મુ'બઈ જવાનો ઠરાવ કીધો હતો. શુભે પોતાની માયને ઘણી સમજાવી કે હવે થોડા દહાડા પછી જઈશું, પણ તેણીએ કહ્યું “આ ધર કાયદાસર દારાબ નાણાવટીનું થયું, કે તે પળથી હું અહીં એક કલાક નહીં ઉભી રહું.” ખીચારી શુભ શું જાણે કે દારાબને તેણીની માય સારી પેઠે ઝોળખતી હતી. પીરોજને થોડા દહાડા અગાઉથી ખુશરૂને મુ'બઈ મોકલ્યો હતો કે ત્યાં કોઈ રહેવાનું ધર બાંહે લઈ, ત્યાં થોડા જોઈતો સર સામાન મુકી તૈયાર રાખે, અને પોતે કાંઈ પોતાને માટે નોકરી શોધી કાઢાડે, પણ તેણે જોકે મુ'બઈની યુનિવર્સિટીની બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કીધી હતી, તે છતાં તે ખીચારાને કોઈએ દાદ આપી નહીં. સરકારને અરજ કીધી તો ‘કેનદીદેત’ તરીકે રાખવા માંગ્યો. છાપાખાનાવાલાઓને અરજ કીધી તો ત્યાં પણ દાદ લાગી નહીં. રકુલોના વડાઓને લખ્યું તો અનુભવી માણસો જોઈપેછે એવો જવાબ મળ્યો. વળી કાંઈ ખાલી જગ્યા વિષે ન્યુસપેપરમાં જાહેર ખબર આવે તો એક જગ્યા માટે સાતસો ઉમેદવારો બાહાર પડે, અને તેમાંથી મોટાં જોઈ એક ચુટી કહડાય, અથવા કોઈ ગજવાં ભરે તેનું કામ પાર થાય. કોઈ આશીસમાં તાતીઆ દાદનોજ પગ પેસારો તો ત્યાં પારસીની દાદ લાગે નહીં, એવી રીતે રખડી રખડી આખરે ખીચારો થાકો, પણ કાંઈ દાદ લાગી નહીં.

ખુશરૂએ પોતાની મા અને બેહનને રાખવાને એક આઠ રૂપીએ કોટમાં મરઘાં સેરીમાં એક માર બાંહે લીધો હતો.

૨૪ મી તારીખે જ્યારે ખુશરૂ મુ'બઈમાં બીજે દહાડે પોતાની માય બેહનના આવવાની રાહ જોતો હતો, જે દહાડે પીરોજ પોતાની ચીજો બાંધવા મુકવામાં શુભાયલી હતી, તે દહાડે શુભ કાંઈ જુદાજ વિચારમાં હતી, તે જાણવા જોગ છે. તેણી જે દહાડેથી માંદી પડી હતી તે દહાડેથી તેના શોહલને તેણી મળી નહીં હતી, અને દીઠો પણ નહીં હતો, તેથી સાંજ પડતાં તેણી વાડીનાં પાછલા દરવાજે જંગલમાં નિકલી. પોતાની માંદગીમાં તેણીએ પોતાના બાઈને શોહલ સાથે, આગલ વારંવાર પુછ્યું હતું, કે તે મળેછે કે નહીં, પણ તેનો તેણીને નનામાં જવાબ મળ્યો

હતો, અને તેથી તેણીએ વિચાર કીધો હતો કે, “હું આટલી માંદી પડી, પણ તેણે કાંઈ પણ મારી ખર્ચર પુછવાની તજવીજ કીધી નહીં, ત્યારે તે મને પ્યાર બાહારથી દેખાડી, અંદરખાનેથી મારી તરફ બેદરકાર રહેતો હોવો જોઈએ. મારી માય પાસે આવી પોતાનો પ્યાર બહેર કરવા તે ના પાડતો હતો તેનું કારણ હવે હું સમજું.” એવો વિચાર કરી તેણીએ સાજ થવા પછી ફરવા જતી વખતે બીલકુલ તેની તરફનો રસ્તો લીધો નહીં, પણ જ્યારે પોતાનું મથક છોડીને જવાનું નક્કી થયું. ત્યારે તેને એકવાર દુરથી પણ જોયા વગર ચાલ્યું નહીં. તે જે તરફ રહેતો હતો ત્યાં તેણીએ ચાલું મુક્યું, અને રસ્તામાં વિચાર કરવા લાગી, “વખતે તે પણ માંદો કાંય નહીં હોય? અથવા તો તેને જંગલ કાંય નહીં છોડી જવું પડ્યું હોય?” તે જંગલની એક બાજુએ ગામડીઆઓનાં કેટલાંક ઝૂપડાં હતાં ત્યાં શોહલ રહેતો હતો, તે તરફ તેણી ચાલી, અને વિચારવા લાગી કે “જો અમને રહેવાનું આવું એક ઝુપડું જી મલે તો કેવું સારું!”

શોહલનાં ઘરના ઓટલા ઉપર એક ગામડીઓ બેઠો હતો તેણે ગુલને ઓળખી આવકાર દીધો, “હા હા, હ તો પેલાં નાદરદા ચીનવાલાના ગુલબાઈ દીધું. ગુલબાઈ તમને દુરથી દીઠેલાં તે વારે હું હમજોલો કે કોઈ પીર બાવા જંગલમાં તડકાનાં ચાંદણમાં ફરવા નિકળ્યા હોહો અંદર લીડો, આ માયરા ઉપર બેહો. પેલા પોયરા હોરાખ જેવું મનીખ નહીં હો! ધણુ. હારું મનીખ! ઉં ઓલી તમારી વાડી બણી ધણી વાર ખર્ચર પુછવા આવવો, પણ તમે તો દીહેલાં નહીં. તમારા ઘરમાં પેલો દુરતી ઢેરો હ-બેલો હતો, તીને પુએછેલું કે ગુલબાઈ કેમ છે, તો જવાબ મળેલો કે હારી પખેન છે.”

“મોટી બેહેરખાની થઈ ડોશા કાકા.”

“હમાં મેરખાની હાની! ઓલા તારા બપે મારે હારું પોરને હાલ ખીનનો મુરખો મોકલેલો તે મેરખાની નહીં થીએલી?”

ગુલને શોહલનો વિચાર હતો અને ડોશા કાકા તો તાહેલાં કરવા મડયા, તે ગુલને ગમ્યું નહીં. કાંઈ વાત કરી શોહલ વિષે પુછપરછ કરવા ધારી, તેણી બોલી, “ડોશા કાકા તમારા પડોસી કરતાં તમારું ઝુપડું ધણું સારું સુકું છે. બીજાઓને ત્યાં તો આપસી કે પીકચરનું નામ પણ નથી.”

“ ડોહા કાકા આરહી ક્યાંથી લાવેલાં, અને પીયર તે હું હમજે ? એ તો પેલો પોયરો હોરાળ પીછી પીછોરા કરી ઇં ટાંગતો, તે રીહેલાં. ખીયારો પાછો ઇં ક્યારે આવહે તે કોને ખબર છે.”

“ કાંય ? તે ક્યાં ગયો ? ગુલે આતુરતાથી પુછ્યું.”

“ જોદાને ખબર કાં ગીએલો તે. હમજ, બએન્યું એમ કે તમે માંદા પડેલાંને, તેજ ખારીમાં કોઈ એહકી જેવો પારહો આવવો અને મને પુએ-છ્યું કે મારો હજો કાંછે. મેં જવાબ આએખ્યો કે મેં તમારા હગાને દીઠેલો ની ” એમ હું કહું, સારે તીને મને આ હખીઓ તરફ દીખાડી કહેલું કે આ હખી પાડી તે પોછરો મારો હજો થાય. એમ અહતો કીહે ની ઇત-લામાં તો હોરાળ આવવો. હગા હગા એલા એરડામાં વાતો કચરવા મંચડયા, ને પાહેના એરડામાંથી મેં ઘણાઈ કાન તાએન્યાં, પણ કાંઈ પુરતું હમબરાયું નહીં. મારાં તો ગાંજ ગગરી પયરા, કે એ પોયરો જતો રેહે તો પછી બીજો એવો ભાડુત ક્યાંથી આવહે, અને મને આવું હરહ ભાડું કાણુ આપહે. તીને પણ જવા નહીં ગએમ્યું પણ હું કરે ? અહ અહ, હું વીહરી જતો તો. જતી વખતે તારા હાર પણ કાંઈ કેઈ ગીએલો ખરો. જતાં જતાં ઉભો રીહીલો અને મને કાનમાં કીએલું કે પેલી મારી ગુલ આવે તેને કીજે કે પેલાં જાડની હખી મેં પાયરીછે તે લેજે, અને મેર-ખાની કરી તે જાડને એકવાર ફરીથી જો જો. ”

“ ડોશા કાકા, પેલા પાણીના તલાવ આગલ જાડ નથી, તે મને અને મારા ભાઈને ઘણું પસંદ પડેછે, પણ અમે તો કાલથી મુખ્ત ઝૂવાના છીએ, હવે એ જાડ ક્યારે જોઈશું ! ”

થોડી સાધારણ વાત કરી ગુલ સાંથી તુટેલાં દિલે પાછી ફરી, પણ શોહલે તેણીને કહેવડાવ્યું હતું કે “ મેહેરખાની કરી તે જાડ એકવાર પાછું જો જો, ” તેની મતલબ શું ? એની અંદર ખ્યારનો શું પેગામ સમાય-લો છે ? તેનો વિચાર કરતી તેણી જાડ તરફ ચાલી. તે જાડ નિચે શોહલે એક બાંક મુક્યો હતો, તેની ઉપર પોતાની થાક ઉતારવા તેણી બેઠી. બેઠાં બેઠાં તેણીને ગયા વખતનાં એટલા વિચારો આવ્યા, કે તે વિચારમાં તેણી ગરક થઈ ગઈ, અને કેટલો વખત વહી ગયો તે જણાયું નહીં. તેણી તે જાડ તરફ નિહાલતી બેઠી, તેટલાંમાં તેણીની નજર થડ ઉપર પડી અને

તેની અંદર શોહલે એક ખાડો પાડેલો હતો, તે ઊપર તેની આંખો પડી. આ ખાડામાં શોહલ પોતાની કાંઠ કાંઠ ચીજ રાખતો હતો, તેથી તેણે વિચાર આવ્યો કે શોહલે કાંઈ કાગળ મા રે માટે છુપું અહીં મુક્યું તો નહીં હોય? અને તે તરફ મારું ધ્યાન ખેંચવા આવા બેદ ભર્યા બોલો ખાછલ મુકી તો નહીં ગયો હોય? તરતજ તેણીએ ખાડામાં હાથ મુક્યો. લાં ઝાડનાં પાતરાં અને લીલ પુષ્કળ થઇ હતી. પણ હાથને કાંઈ લાગ્યું ખરું. તે ઊંચકીને જોય છે તો તે એક પરખીકું! તે ઊપર લખેલું હતું કે “મારી પ્યારી ગુલને માટે” તે જોઇ તેણી હરખાઇ ગઇ. અંદર શું લખેલું હતું તે જાણવાને માટે હવા મીસાલ તેણીએ ધર તરફનો રસ્તો લીધો. જતાંતેવાર દીવા આગલ બેસી કાગળ વાંચ્યું. તે ટુંક અને નિચે પ્રમાણે હતું:—

“મારી પ્યારી ગુલ, બનાવો, કે જે હું અહીં જણાવી શકતો નથી, તે મને સુરત છોડી જવા ની ફરજ પાડે છે. જ્યારે પાછો આવીશ ત્યારે ખચીત તારી સાથે લગ્નના ગાંઠથી બેઠાવાનું આવીશ. હું તારી પાસ કરગરી માંગી લઈ છું કે હાલતો ઈરાન દેશના શીસઝ શેહેર મને કાગળ લખવાં. પ્યારી, લખવાને જુલતીના, અને તેમાં મને જણાવજે કે તને મારી ઉપર ભરસો છે કે નહીં. વળી જણાવજે કે મારી માફક તારો પ્યાર ફેરવાયા વગરનો રહેશે કે નહીં. હાલ એજ અરજ, હું છું, પ્યારી ગુલ, સદા તારી યાદનો કરનાર,

શોરાબ. ૧૧

ગુલ આ વાંચી હરખનાં આંસુ વરસાવા લાગી, અને મનમાં બોલી “કેવો ભલો શોરાબ! મેં તેને માટે કેવા ખોટા ખ્યાલો કીધા! મુઠ્ઠા હું! અરેરે, પણ રખેને અમો ગરીબ થઇ ગયાં છીએ તે તેને ખબર પડે ત્યારે પોતાનું મન ફેરવી નાંખે!” એવા બેવકુફ વિચાર કરતી, બોલી પણ ભલી ગુલ પોતાના ઓરડામાં કલાકો સુધી બેસી રહી.

તે દહાડે તે ઘરમાં કોઇ ઉંઘાયું નહીં. ચાકરો નફરો સર્વેને રજા આપવામાં આવી હતી. તેઓએ નાદરશાહના ઘરમાં અર્ધો જનમારો કાઢાડ્યો હતો, અને તેથી તેઓને છુટા પડતી વખતે બહુ લાગ્યું, અને તેઓ દયા દેખાડવા લાગ્યા. પણ તેઓની લુખી દયાથી ખીચારી પીરોળનું કાંઈપણ દુઃખ ઓછું થાય? સહવાર પડી, અને તેઓ સ્તેશન તરફ ચાલ્યાં.

વાખાના માર્યાં.

અફસોસ કે છે જગમાં આ જોડો દમામ.

નજર ઠગ, મગજ દર. પ્રકૃલિત તમામ !

પુશર સ્તેશન ઉપર વાટ જોતો હતો અને જેવાં તેની માય
જેહન સ્તેશન પર ઉતરી કે તેમને ગાડી કરી બાંડે રાખેલાં
ઘરમાં લઈ ગયો.

પીરોગ કપડાં અને પોતાની જરૂરની ચીજો સિવાય પોતાના ભર-
થારની મીલકતને જેમની તેમ પાછલ મુકી આવી હતી, કારણ તેણી બહુ
પ્રમાણિક હતી, અને કાયદાસર મીલકત ઉપર દારાખનો હક લાગુ પડ્યો
હતો; પણ આટલા પ્રમાણિકપણાં વચ્ચે તેણીએ કાયદો જરા લગરી
ભાંગ્યો હતો. કોય પલગથી તે પુલીયાં સુધીની ચીજ ઉપર દારાખનો
હક હતો, તે છતાં તેણી એ આરસી પોતાની સાથે લઈ આવી હતી. આ
આરસીમાં પોતાના ભરથારનો ફોટોગ્રાફ જડાવેલો હતો અને તે દારાખના
હાથમાં જવા દેવા તેણી કોઈ પણ પ્રકારે રાજ હતી નહીં.

હવે બીચારી પીરોગ પાસે થોડાક રૂપીઆ બાકી હતા, અને તે પુરા
ચાચ પછી પવન ખાઈ પેટ ભરવાનો વખત નજદીક હતો. પુશર દરરોજ
બાહાર ભટકતો, જાહેર ખખરો વાંચી ચરણ કરતો, પણ નહીં કેથે દાદ કે
નહીં ફરિઆદ. આહા ! શું જમાનો છે કે થોડું શીખી લાગવગથી લોકો
મોટી જગ્યે ધુસી. ધણીને ઉઠર માફક ફેલી ફેલી ખીસા તર કર્યા જાય
છે, અને મહેનત કરી ખી.એ. થયેલો શખ્સ પાંચ પચીસની નોકરીને માટે
રખડે ! મુખમાં એવા ખીએ ચોંકે ઘણા પડેલા છે, જેઓ નોકરી વગરના
રખડતા ફરેછે. કેલવણી બ્યારે એક શહેરમાં વધી તો પછી તેની કિમત

ઘટે એ દેખાઇતું છે. મુખ્યમાં અગાઉ કાલાવાલા કરી સામા પગાર આપી તખીખી અને ખીજી કેલવણી સરકાર પોતે આપતી હતી, પણ તે વખત વહી ગયા. હવે તો ધંધો હુન્નર શીખ્યા તો કાંઈ પણ વળે, નહીં તો ખી. એ. અને એમ. એ. ના ખેતાઓ અને સરડીશીક્ટો સામે ટગર ટગર જોઈ આંખને ટાઢક અને પેટને ધિરજ આપવાની છે.

ખીચારી પીરોજન કાંઈ પાડપાડોસીનું સીવી સાંધી થોડું ઘણું ફસાતી હતી. કોઈની કોર તો કોઈનું તીવ્રી કામ ભરી આપતી. એ પ્રમાણે ધંધો વહીતર કરતી પણ તેટલાંમાં કાંઈ ત્રણ જણનું પુરું થાય ?

ગુલને તેના આપે ઇંગ્રેજ ભારતરો રાખી પોતાને ઘર સઘલી જાતની તરખીયત આપી હતી, અને તેનો ઉપયોગ કરવાને હવે ગુલે પણ બાહાર પડવાનો વિચાર કીધો. તેણી પીઆનો વગાડી, એવું સરસ ગુઠી ભરી જાણતી હતી કે કાંઈ કહેવાની વાત નહીં. તેણી અને તેણીનો ભાઈ દરરોજ ચાર આના ખરચી ટાઇમ્સ આફ ઇન્ડિયાની એક નકલ ખરીદતાં અને જે જે જાહેરખબર પોતાના લાયકની હોય તે માટે ચરજી કરતાં, પણ દરેક વખતે નિરાશી અને હાર સિવાય આ એકવર મુખી કુટુંબને ખીજું કાંઈ મળ્યું નહીં. ચાર ચાર મહિના થઈ ગયા પણ આ કુટુંબની ત ગી વધતી અને વધતી ગઈ. પૈસા ઓછા થયા, તેમ ભવિષ્યના વિચારથી અડધું લોહી ઉડી ગયું. પીરોજના સીવવાં સાંધવા ઉપરજ તેઓનું ગુજરાન ચાલવા લાગ્યું. બહુ મુશ્કેલીથી તેણી ભાડાંના આઠ રૂપીઆ આપી શકતી, અને ભાડું બાદ કરતાં, બાકી રહેતું તેમાંથી કોઈ કોઈ વાર દહાડામાં એકવાર ખાઈ તેઓ સંતોષ પામતાં, અને એક એક તરફ માયા અને ખ્યારની નજરે જોઈ બાકીની ભુખ મટાડતાં ! નસીબ દેવી તેઓ ઉપર પ્રસન્ન નહીં થાય અને નહીંજ થાય, પછી છેવટે જરા રહેમ કરવાને તેણીના મનમાં આવ્યું ખરું.

એક દડાડે ગુલે એક જાહેર ખબર વાંચી કે એક સ્ત્રીને પોતાની બે છોકરીઓને પીઆનો અને ઇંગ્રેજ વાંચતાં લખતાં શીખવવાને એક શીખેલી છોકરી જોઈએ છે. ગુલને તે પેપરની આશીસમાં પુછવાથી તેણીનું સરનામું મળ્યું, અને તેણી તેણીના ઘર ચાલતી ગઈ. જે સ્ત્રીને ત્યાં તે ગઈ તે એક પૈસાદાર વીધવા હતી. અને તેણી નામે જરખાઈ હતી. તેને

લાંબાં પોકલ ભેજાંની વધી ગયલી બે છોકરીઓ, એક સતર અને એક એગણીસ વરસની હતી. આ જરબાઈ એટલી તો ટચાક હતી કે ચોરડા સણગારવામાં અને પોતાના પોશાક પાછલ પોતાનું મન તન અને ધન અર્પણ કરી બેઠી હતી. તેણી ૪૫ વરસની વયે પુગેલી હતી પણ જ્યારે જુવાન હતી ત્યારે વાલકેશ્વર ઊપર રહેનારી સ્ત્રીઓમાં તેણી એક ખુબ સુરત ગણાતી હતી. હાલ તેણી પોતાના મરનાર વરના પૈસા ઊપર કુદતી હતી. તેણી ઘણી મગરબ હતી, પણ જે નરે તેણીની તારીફ કીધી, તે નર બેશક તેણીને ચાહતો હોવો જોઈએ, એમ તેણી ખાતરીથી સમજતી હતી. તેણી ખીચું ઘર કરી પોતાનું સ્થત્રપણું ખોવા ધમ્મતી ન હતી, પણ કોઈ બિલકુલ દોષ્યતુર સજ્જડ ખીચું મળી જાય, તો પરણવ. ખુશી હતી કારણ કેડાઉપણથી તેણીના મોટા પૈસાનું હલે તક્કીયું લાગવા માંડ્યું હતું.

જરબાઈ ગુલને જોતાંજ પોતાની છોકરીઓને કહેવા લાગી, “આઈ માય, બાનુ, આએ કેવી મજાહતી છોકરી છે !” પછી દમ ખાઈ તેણીએ ગુલને પુછ્યું. “શું કામ છે, છોકરી ?”

“તમે જાહેરખખર આપી છે કે તમને એક માસ્તર જોઈએ છે.”

“હા, તને ઇંગ્રેજ બરાબર આવડે છે કે ? પીઆનો વગાડતાં આવડે છે ? પીઆના સાથ ગાતાં પણ આવડતું જોઈએ આહ. એ વતરોગે મારી છોકરીઓને ગુઠવા ભરવાનું પણ શીખવવું પડશે.”

“હા બાઈ, હું એ બધું કરી શકીશ,” ગુલે જવાબ દીધો.

“તો ઠીક છે. તું એટલી મજાની છોકરી છે કે મારું ઘર શોભી નિકલશે ! ઠીક છે, પણ તારે કોઈ સારા માણસની ભલામણ આપવી પડશે.”

“મુંબઈના વકીલ શેકે મેરવાનજી જેવણ હાલ સુરતમાં આવી રહેલા છે તેવણ મને અને મારાં કુટુંબને સારીપેઠે ઝાલખે છે.”

આ બોલથી પાછલી વાત માદ આવી ગુલની આંખમાં આંસુ આવી પડ્યાં પણ તે તરતજ તુછી નાખ્યાં.

“ઠીક છે હું તેવણને લખી મારી ખાતરી કરીશ, પણ હમણાં તો જા, કાલથી તું આવજે.”

ગુલ સાંજ બિભી અને પુછ્યું, “પણ બાઈ પગાર ?”

“ હા ખરા, મરે હું તે વીસરી જાઉં છું. તને પગાર જોઈશે નહીં? તે ખાનગી કોઈને શીખવું નથી અને પેલલીજવાર શીખવવા માંગે છે તેથી એકદમ પગાર કેમ નકી થાય? પણ આ છોકરીએનો આપ ઘણો સંજી હતો અને તે પ્રમાણે હું પણ મોટું મન કરું છું અને તને મહિને દહાડે દસ રૂપીઆ આપીશ. આતવારે પણ આવવું આલ. ”

ગુણે વધારે આજ્ઞા રાખી હતી પણ તંગીની વખતે દસતો દયા.

“ તારું આઈ પણ ક્યે વખતે આવવાનું? ”

“ અપોરે એકથી ત્રણ. યસ જેજ કલાક. જમીનેજ નિકળજે કે બુખી નહીં થાય. ”

દરરોજ એ કલાક ! કોટથી વાલકેશ્વર ! અને દસ રૂપીઆ ! નગદીક એક કલાકે અઢી આના ! મુખમનો કેલ ઘાતી પણ કોટથી વાલકેશ્વર ફક્ત એક ચીડી લઈ જાય તો છ આના કે આઠ આના લંઘા વગર જાય નહીં. પણ તંગી, ભુખમરો, નાચારી આગલ કોનો ચારે રહેઠે કે ગુલનોરહે.

“ કેમ કયુલ છે કે નહીં? ”

“ હા આઈ, હું કાલથી આપીશ. ”

ગુણ મઠ પછી જરઆઈ પોતાની વડી છોકરીને કહેવા લાગી કે “ કેમ આઈ, મેં દીક કીધું કે? પેલી ખીછ કાણ પીલાં તીલાં રહેવા આવી હતી, તે રાડનો સાદ કાગડા જેવો હતો અને દેખાત ખીલામણો અને રંગે કાગડાની પાંખ જેવી, તેને ૨૦ રૂપીઆ કહયા તે નહીં, અને આજે ગુલ તો સો ઘણી સરસ અને દુશિઆર દીસેછે. જે ઘડી મારું થર તો શોભી નિકળશે ! ”

પણ આ આઈમાય પોતાની માયથી તદન ઉલટી હતી, તેણી જરાં સમજી હતી અને પોતાની માયના આહારના દેખાવને ધિક્કારતી હતી. તેણીએ જવાબ આપ્યો.

“ સોગણી સરસ છે ત્યારે તેને દસજ રૂપીઆ આપવા કહ્યું, એ શુ સારા માણસનું કામ કે? લાયકાત જાણવા છતાં, વધારે ગુજસ છતાં, એકદમ આપવું એ દયા વગરનું કામ નહીં? ”

“ દયા વગરનું ! સારા માણસનું કામ કે ! મુઠ તું તો હંમેશની ચક્રમ છે. તે ના કહેતે તો કાંઈ એ પાંચ વધતે, નહીં તો અમશુ વધવાનું શું કામ ? જા, બરાઈ એસ. તે પડ્યું ! ”

નાણાવટીનું બીજું કારસ્થાન.

સીદ્ધ થયું છે કે ઉધરતા પ્યારમાં હાર
ના દુઃખ જેવું સખત નહીં કોઇ બી લગાર.

બીજે દહાડેથી બીચારી ગુલ ઠેડવેલા વખતે વાલકેશ્વર ચાલતી જતી, અને જરબાઈની બે છોકરીઓ સાથે માથું ફેડી ઘરે આવતી. બે માંથી એક ચાલસુ અને છટ્ટી ગયલી હતી, અને બીચારી બીજીની સમજણ શક્તિ ખુદરતી રીતે ઓછી હતી. આઘ હુશિયાર નહીં હતી પણ મહેનત કરતી હતી, અને બાનું હુશિયાર હતી ત્યારે બહુ આળસુ હતી, તેથી તેઓ બેઉએ ઇંગ્રેજ શીખવામાં તેમજ વાણંતમાં ઘણું સારું અભ્યાસ કર્યો નહીં બીચારી ગુલને જો કે એમાં ઘણી મેહનત હતી તે છતાં હોઠ ચણ-ફણાવીઆ વગર, તેણી મુગે મોઢે દીન પછી દીન ગરજની મારી જ્યાં કીધી.

હવે ખુશરૂનું નસીબ પણ જરા સમજાયું હતું, અને રખડતાં રખડતાં ઘણી ખુશામતે તેને ચાકરી મલી, પણ તે બહુ મેહનતની, અને થોડા પગારની હતી. કોઇ એક પારસી વકીલની આશીસમાં લેને કેળી પંદર રૂપીઆની કોપી કલાર્કની જગ્યા મલી, જ્યાં તેને સહવારના દસથી તે સાંજના છ વાગ્યા સુધી નિચી મુંડીએ કોપી તુ કોપી કરવી પડતી હતી. ગુલના દસ અને ખુશરૂના પંદર રૂપીઆ ઊપરાંત પીરોગના પસીનાના પૈસાથી તેઓ પોતાનું ગુજરાન ઠીક ચલાવી શક્યાં, પણ તેથી એમ નહીં સમજવું કે તેઓની હાલત સુધરી છે. જ્યાં દુઃખ આવવાજ લાગ્યું ત્યાં તે સામા ઘણીને વધારે બીજવવા અને વધારે કાયર કરવા જરા સુખ

દેખાડી, તે થોડા વખતમાં છીનવી લએછે, અને તેજ પ્રમાણે વળી દુક મુદ્દ તમાં આ કુટુંબના સુખ વચ્ચે ખલલ પડી હતી, અને નવું તોફાન જાગ્યું.

ગુલ જરખાઈને લાં નજદીક દોઢ મહિનો શીખવવા ગઈ પછી એક દહાડે જરખાઈએ પોતાના ઘરમાં પોતાના મિત્રોને ખાણું આપ્યું અને ગુલને પણ તેડું કીધું. તેણીને જવા તો ગમ્યું નહીં પણ જરખાઈની તેણીને તેડું કરવાની મતલબ શી હતી તે તેણી જાણતી હતી. મિત્રો આગલ જ્યારે તેણી છોકરીઓ ગાય ત્યારે સાથે પીઆનો વગાડી તેઓને ગભરાતાં અટકાવે એવી મતલબથી તેણીને તેડું કરવામાં આવ્યું હતું, અને જરખાઈને ખુશી રાખવા માટે ગુલને તેડું સ્વીકારવાની ફરજ પડી હતી.

ખાણાને દિવસે ઘરમાં ધામધુમ હતી, જરખાઈએ પોતે તદ્દન નવીજ ફાસીનનો ખાસ પેશાક સીવડાવ્યો હતો અને પોતાની છોકરીઓને થોડું ઘણું અપાવી માંડી વાળ્યું હતું. આપણે આગલ વધીએ તે અગાઉ જરખાઈનું આ ખાણું આપવાની મતલબ વાંચનારને જણાવી વાકેફ કરીએ. જરખાઈ મતલબી હતી અને મતલબી માણસના દરેક કામમાં કાંઈને કાંઈ મતલબ સમાયલી રહેછે.

એકવાર ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જરખાઈ ૪૫ વરસની હતી. તેણી પરણ્યા વગર સ્વંત્ર રહેવા માંગતી હતી, પણ તેણીનો પૈસો લગભગ સફાઈ થયો હતો, અને તેથી કોઈ ખીસાતર સાથે નાતર કરી પાછા પૈસા મેળવવાનો તેણીનો વિચાર હતો, અને જે ઘણીના પૈસા ઉપર તેણીનો ડોળો ખેંચાયો હતો, તેને લાં ખાસ બોલાવ્યો હતો, અને તે ખીજે કોઈ નહીં પણ આપણી વારતાનો નાયક દારાજી નાણાવટી હતો. વળી જમવા બોલાવેલાંઓમાંથી એક સાહુ ખીલુ સાહુ પોતાની બેમાંથી એક છોકરીનો તેણી ઉઠાવ કરવા માંગતી હતી. અને તે માટે એક જીવાન પૈસાદાર મહત્ત્વ સાથે જરા ઓળખાણ હોવાથી તેને જાણી જોઈ તેડું કીધું હતું. આ મહત્ત્વ પોતે વકીલ હતો અને ગખડ આસામી હતો. તેનું નામ મીંડો ડોશાભાઈ હતું અને તેને આદમાય સાથે પરણાવી દેવાનો જરખાઈનો વિચાર હતો. મીંડો ડોશાભાઈ આવ્યો હતો પણ તે જરખાઈની મતલબથી તદ્દન ખીન વાકેફ હતો.

સર્વે જણુ આવીં. પકવાનો પીરસી તે ઉપર સર્વે જણુ હાથ મારી તર થયાં, પછી આધમાય ગાવા લાગી, અને ગુલ પોતાનાં આગલાં હવા માફક ઊડાડતી પીઆના ઉપર બેઠી, અને સર્વનું ધ્યાન ખેંચવાને શક્તિવાન થઇ. સર્વે જણુ તેણીની તરફ જોતાં, અને જરઆઇની છોકરીઓ ઉપર ખીલકુલ ધ્યાન નહીં આપતાં હતાં, આથી જરઆઇ ગુલ ઉપર બહુ ખીજવાઇ ગઇ, અને દિલમાં બળવા લાગી કે “મરે, મને ખીલકુલ ધ્યાન નહીં રહ્યું કે રાંડ ગુલ બહુ શોભાયમાન છે, તેથી હું મારી મતલબમાં નિષ્ફલ થઇશ. મેં તો તેડું કાઢ્યું તે એમ સમજી કે તેણી વગાડવા કામ લાગશે.” આ પ્રમાણે જરઆઇ પોતાના મનમાં બડબડતી હતી તેવારે ખીઆરી બોલી ગુલના મનમાં તો કાંઈ હતું નહીં.

ગુલને વખાણનારાં સર્વે જણુમાં મીં ડોશામાઇ વકીલ પેહલો હતો. તે તેની ઊપર અતીશય શ્રદ્ધા થઇ ગયો હતો અને ગુલની પાસેજ ખુરસી લઇ બેઠો હતો. તેણે તેની સાથે વાત કરવાની પણ દિમત કીધી અને ગુલે તેને ખુલા દિલથી સવાલના જવાબ આપ્યા હતા. થોડા વીસામા પછી જ્યારે આધમાય પાછી ગાવા લાગી, તેવારે જરઆઇ દારાખ સાથે ખીજા ઓરડામાં વાત કરતી હતી. જરઆઇએ દારાખને કહ્યું, “ચાલો આવો મારી છોકરીનું ગાયણુ તો સાંભળો. તેનો હલક કેવો મીઠોછો?”

દારાખે ગુલને હજી જોઇ નહીં હતી. તે જરઆઇ સાથે ખીજાં ઓરડામાં વાતો કર્યા કરતો હતો. તે હજી તો ઊંચર ઉપર પગ મુકે નહીં તેટલાં જરઆઇનો હાથ પકડી બાજુ લઈ જઈ પુછવા લાગ્યો કે, “આ ખીઆનો કોણ વગાડે છે?”

“કોઇ નાદરશાહ ચીનાઇની છોકરી ગુલઆઇ તો છે. છે તો અઢાર ઓમણીસ વરસની પણ હુશિઆર કેટલી છે!”

આ સાંભળી દારાખે વિચાર કીધો કે “જ્યાં મારી લાગવગ દોષ લાં તો પીરોજના વંશને કદી પણ ફાવી થડ ધાલી બેસવાં નહીં દઈ, હું એ લોક ઉપર બદ્દા છું, તો એ લોકને પાયામાળજ કરું, એમ વિચાર કરી, તેણે જરઆઇને કહ્યું, “અહ! ત્યારે નાદરશાહ ચીનાઇની છોકરી તારા મારે લાં શીખવવા આવે છે નહીં? પણ હું એ સાંભળી ધણો દલગીર છું.”

“કેમ?” જરઆઇએ ગભરાઇને પુછ્યું.

“ કારણ કે હું તમારા, તેમજ તમારી છોકરીઓના ભત્રાંસે ચાહના રહ્યું અને તેથી હું દલગીર છું કે તમે તમારી છોકરીઓને નાદરશાહ ચીનાઈની આંધડીના પેટે અવતરેલી છોકરીને શોંધી છે. ”

“ તમે મને ખચીત ગભરાવો છો. તમારી મતલબ શું છે તે હું સમજતી નથી. મને એ છોકરીની સારી ભલામણ થઈ છે. બોલો બોલો દારાબશાહ, બોલો તમારા બોલનો ભરમ શું છે ? ” જરૂરબાઈએ પુછ્યું. હમણા વખત નથી. પછી કહીશ.

ખીજી આગ્રુ ઉપર આછમાય ગાઈ રહી પછી લોટોએ બાનુને ગાવા કહ્યું. તેણી ના પાડતે પણ શુભે તેને સમજાવ્યું તેથી તેણી પણ ગાવા લાગી ! જે જોઈ જરૂરબાઈ બોલી ઊઠી, “ હુ ડીવાઈલું કે બન્યું છું ! બાનુ ગાય છે ! ” એમ અજ્ઞયખીથી તેણી બોલવા લાગી તેનું કારણ એ કે તેણીને બાનુ ઉપર ઘણું હેત હતું નહીં. આછમાયને તે ઘણી ચાહતી હતી અને બાનુ જે ગાય તો તેણી અલગતાં વધારે હુશિયાર હતી તેથી તે પોતાની તરફ ધ્યાન ખેંચે તો જરૂરબાઈની પોતાની મતલબ નહીં સર. તેણી શુભને કહેવાની હતી કે બાનુને નહીં ગવાડવું. પણ એમ કહેતાં ભુલી ગઈ હતી. વળી શુભ ઉપર દિલ કચવાઈ ખાટું થયું હતું તેથી તેણીને લોટોની નજરમાં નિચી પાડવાને આ અછી તક સમજી, તેણી ખીચારીને ઠપકો આપવા પડી.

“ શુભબાઈ, મને પુછ્યા પરછ્યા વગર તમારે બાનુને ગવાડવું નહીં હતું. હજી તો એ બચ્યું છે. ચાલારથી ઉંચા સાદે ગાય તો મોટપણે હેરાન થઈ પડે. ખીજું, એ હજી મેલાવડામાં ગાવાને લાયક નથી અને વળી તમે ગીત કેવું પસંદ કરીશું. કોઈ મરી ગયું છે કે જે એવું અફસોસવું ગીત ગવાડવું. ”

આ બધાંઓએ સાંભળ્યું અને તેમાં મીઠો ડોશાભાઈ વકીલ પણ હતો, ખીજાંઓ બધાં જરૂરબાઈના દોહયતુર પણ તરફ મનમાં ધિક્કાર અતલાવી મુગાં બેઠાં. શુભ પણ ડહાપણ ખરચી અખાડા કરી ગઈ, પણ મીઠો ડોશાભાઈએ તો જરૂરબાઈને ઠીક જવાબ આપ્યો.

“ જરૂરબાઈ, તમે નાહક આ ભલી છોકરીને સતાવો છો. બાનુએ ગીત એટલી સેહલાઈથી અને એટલું સરસ ગાયું છે કે આએ તેની બેહનના

ગીતને તદન ઝાંખ પમાડી મેળ્યું છે. અમારી સઘવાની આંખમાંથી આ-
સુ પડ્યાં છે, અને અમો સઘલું ખીજું વીસરી જઈ ગેશક ગીત સાંભ-
ળવામાં ગુંટાયા હતા. ખરે, શાઆશી બધી ગીત શીખવનારને ઘટે છે ! ”

એમ ગુલની તારીફ કરી ગુલને કહ્યું, “ તમે આવું સરસ શીખવી
શક્યાં છો તો તમે પોતે ગીતને હજી પણ સરસ ઇનસાફ આપી શકો.
મેહરબાની કરી તમે પોતે એક ગીત ગાવો.”

આથી તો જરઆઇને વધુ ચટકો લાગ્યો, પણ મીં ડોશાભાઈ વકીલ
તેણીનો ખાસ પરાણો હતો તેથી તેણી તેને કાંઈ કહી શકી નહીં.

ડોશાભાઈએ કહ્યું, “ જરઆઇ, તમે કહેશો તો જરૂર ગાશે, હું
ધાર છું કે એક પારકાની અરજ એકદમ કમુલ નહીં રાખશે.”

આથી જરઆઇને વધારે ઝેર ચઢ્યું પણ શું કરે, ફરજ પડેલી સ-
મજી ગુલને અરજ કીધી. બીચારી સાફ દિલની ગુલ શું જાણે કે જર-
આઇના દિલમાં શો દાઢ છે. તેણીએ તરતજ અરજ કમુલ રાખી ગાયું.
તેણીના ગાતી વખતે આખા હાલમાં ચુપકીદી પંચરાઈ અને દરેક જણની
આંખ તેણી તરફ ફેરવાઈ. એકવાર ફરીથી વધુ જોરસાથી સઘલાંઓની
આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. સાથે ગુલની આંખ પણ આંસુથી ભરાઈ, છાતી
ધ્રુવવા લાગી. કારણ એ કે ગીત ગાતી વખતે તેણીને પાછલો વખત
અને પોતાનો ખાપ યાદ આવ્યો. તેણીએ માલા મુશકેલીથી પોતાનો જુ-
સ્સો દાખી રાખ્યો, પણ ડોશાભાઈ વકીલ એટલો પાસે હતો કે તે જોઈ
શક્યો કે ગુલને ગીત ગાતી વખતે કાંઈ દુઃખદાયક વાત યાદ આવી હતી,
તેથી તેણે પુછ્યું, “ આ ગીત સાથ તમને કાંઈ પાછલો દુઃખદાયક ખનાવ
યાદ આવ્યો દેખાય છે. એટલું બધું પુછવાને મને હક નથી, પણ તમારી
તરફ એટલી દીલસોજી લાગે છે કે મને પુછ્યા વગર આદ્યું નહીં.”

બીચારી ભોલી ગુલે તેને તરતજ આસ્તેથી જવાબ આપ્યો, “ હા
સાહેબ. મને મારા મરનાર ખાવાજી યાદ આવ્યા. આહાં ! તેવણ કેવા
ખાયાલુ ખાવા હતા ! ”

એકવાર ફરીથી ગાયણ સાંભલી થોડા વખતમાં આસ્તે આસ્તે લોકો
રૂખસત લઈ ચાલતાં થયાં, અને ગુલ પણ નિચે ઊતરી. દાદર ઉપર તેણીની

પછવાડે કોઈ બીજું જીત્યું આ બીજું કોઈ નહીં, પણ જીવાન ડોશા-
ભાઈ વફીલ પોતે હતો.

“ મીસ ગુલબાઈ તમે આટલી રાતે એકલાં જશો કે ? મહેરબાની
કરી તમને તમારે ઘેર સહી સલામત પુગાડવાની મને રજા આપો. આવી
મોડી રાત્રે તમે એકલાં કેમ જશો ? મારી ગાડી તમારી ચાકરીમાં છે. ”

ગુલ જરા શરમાઈ નિચે જોવા લાગી, પણ તેણી શીખેલી અને સુ-
ધરેલી હતી. તેથી તેણીને મીં ડોસાભાઈના બોલમાં કંઈ નવું કે માહું
લાગ્યું નહીં. તેણીએ સામો સંન્યતાથી જવાબ વાળ્યો, “મીં ડોશાભાઈ,
મોટી મેહરબાની થઈ, પણ હું ચાલતી જવાની છું અને હું ધારૂં છું કે
મારો ભાઈ મને લેવા આવી બાહાર ઉભેલો હશે. ”

મીં ડોશાભાઈ દલગીર થઈ ગયો. અને બોલ્યો, “ તમારો ભાઈ !
હીકછે તમારા ભાઈ સાથે સુખે જાઓ, ” એમ કહી તે તેણી સાથે બા-
હાર નિકળ્યો.

આપણે વારં વાર સાંભલીએ છીએ કે કેટલાકોને જોતાંનેવાર કોઈ
સ્ત્રી ઉપર ખરો ખાર લાગેછે, તેજ પ્રમાણે મીં ડોશાભાઈના દિલમાં ખ-
રા ખારે વાસો કર્યો હતો.

ગુલે ખુશરૂને ડોશાભાઈની ઓળખાણ કરાવી અને તેઓ ત્રણડે મુ-
ગાંમુગાં સાથે ચાલ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં ડોશાભાઈના અને પોતાના ભાઈના
પોશાક વચ્ચેના તફાવત ઉપર ધ્યાન આપતી ગુલ ચાલતી હતી.

ખુશરૂનાં ચેહરા ઉપરથી તેનું અદસ્થપણ ખુલ્લું હતું તેમજ ગ-
રીબાઈ અને તંગી પોતાનો દેખાવ દેવામાં પછાત નહીં હતાં. ડોશાભાઈએ
આંદરણમાં આવી સરસ ‘walk’ ઉઠાંક કદી લીધી નહીં હતી. વાલકે-
શ્વરથી કિવન્સ રોડ ઉપરથી ચાલી છેડ ચર્યગેતના સ્ટેશન આગલથી તે
પાછો ફર્યો. તે પાછો ફર્યો નહીં હોતો તો ગુલ તેને મોંઠે ચઢી રૂખસતઃ લેવા
કહેતો, કારણ પોતે ક્યાં કહેછે, અને કેવી હાલતમાં રહેછે તે તદ્દન ખુલ્લું
કરવાને તેણી રાજી નહીં હતી. તેઓ પૈસે ગરીબ હતાં પણ દિલે તો તંબ
ગરૂહતાં કે નહીં ?

ડોશાભાઈએ ગુલને શેકહેન્ડ કીધી અને છુટો પડવા ગમતું નહીં
હોય તેમ દીર્યો. જતી વખતે કહેતો ગયો કે “હું તમારું ગીત કદી જુલી

નથી જનાર. હજી જાણે મારા કાનમાં મધુર સાદ પંથરાય છે ! એકવાર ફરીથી તે સાંભળવાની હું આશા રાખુ છું. ”

પુશ્કરએ ગરીબાઈમાં દોસ્તોની રીતી જોઈ લીધી હતી અને ગરીબાઈમાં દોસ્તો કેવા હોય છે તે જાણી લીધું હોવાથી તે હવે કોઈ સાથે ષધારે દોસ્તી કે મોહબત કરવાને નાપુશ્ક હતો, અને તેથી તે મુગો મુગો જ ચાલ્યા કીધો હતો. ડોશાભાઈએ જો જતી વખતે શેકહેન્દ નહીં કીધી હતે તો તે વગર તેને જરૂર ચાલતે.

આજલા થોડા અરસામાં ડોશાભાઈની અતુર ઇચ્છાએ તેની ખાતરી કરી આપી હતી કે આ ભાઈ બેઠન શીખેલાં ફેલવાયલાં, સખ્ય અને ઊંચા ખાનદાનનાં છે, પણ ગરીબાઈના ચક્કર તળે જળ્યર કચડાયલાં છે.

ડોશાભાઈ પોતાના અંતરોડના બમલા તરફ ચાલતો ચાલતો મનમાં બડબડવા લાગ્યો, “ આહા ! આવી છોકરી ઉપર ગરીબાઈનો મારો પડે અને બીચારીને કોટથી વાલદેશ્વર નજીવા જેવા પગાર અર્થે શીખવવા આવી, આવી અર્ધી રાત્રે થંડીમાં પગે ચાલતાં જવું પડે ! આહા જોદા, તેના કોમલ બદન તરફ તું કાંઈજ નીગાહ કરતો નથી ! ” થોડું આગલ ચાલતાં તેને વિચાર આવ્યો, “ પણ મારી પાસે શું પૈસા નથી ? હજારો રૂપીઆ બેંકમાં આજસુ પડી રહે અને હજારો રૂપીઆ ઘરમાં વગર કારણે બંધીવાન થઈ રહે તે છુટાં થઈ, આવી વખતે આવાં ગરીબ ક્ષોકોને કાંઈ નહીં કામ લાગે ? ઠીક છે, એનો હું રસતો કરું છું ! જે બને તે ખર્ચ કાલે જરૂર પાસે ગુલનું સરનામું લઈ તેની ઉપર રૂ. ૨૦૦૦૦ વગર નામે બક્ષેશ મોકલવા અને કોઈ પણ રીતે તે કમુલ રખાવવા, પછી મારે માટે જે ગામમાં બોલાય અથવા કહેવાય ! જોદા અને પીછાણે છે તે ટલુજ મારા મનને સંતોષ કારક છે. ”

દીકરી ઉપર સંકટ.

પૈસાદાર ગીબન કરે અને તે મારાં વહાણાંની,
લાજમ છે કે ચાકરી કરે તે પૈસાવાણાંની ?

ખી જે દહાડે ગુલ વખત સર વાલકેશ્વર ગઘ અને હજી તે દા-
દર ઉપર ચઢે નહીં તેટલાં જરબાઈના ધરના ધરાનીએ તે-
છડાઈ ભરેલા સાદે કહ્યું, “બાઈ, જરબાઈ. તામુને ગુલાવેચ. જલદી
જાયચ એંહ, સામજેચ કે ? ઘણા મોથા કામ છે. બાઈના હુકમ છે એક
મીનીય નહીં ઉભો રહેચ.”

જરબાઈ રાતનો ઉગ્નગરો હોવાથી તે દહાડે છેક બાર વાગે ઉડી હતી.
અને ગુલ ગઘ તે વખતે પોતાની છોકરીઓ સાથે જમતી હતી. આઘમા-
યના ભવાં ચહાડેલાં હતાં કારણ કે ગઘ રાત્રે ગુલ તરફ તેણીને અદેખાઈ
ઉત્તપન્ન થઈ હતી. ડોશાભાઈ વકીલને તેણીને માટે બોલાવ્યો હતો અને
તેણે તે ગુલને પકડી તે લોકને કાંઈ દાદ આપી હતી નહીં.

ગુલ ઓરડામાં દાખલ થઈ તેવીજ ચેતી ગઘ કે જરબાઈ અને
આઘમાય તેણી ઉપર ગુસ્સે થયલાં છે, પણ તેણીનું અંતઃકરણ સાફ હતું
તેથી તેણી કાંઈ પણ ધારતી કે શીકર વગર તેઓ આગલ સ્થીર દેખાવે
જઈ ઉભી. તેણીને જોતાં વાર જરબાઈ બોલી, “ગુલ, જ્યારે તું આ ઓ-
રડામાં પેહલવેહલી આવી ત્યારે મેં એક બચ્ચાંની માફક તારૂં બોલેલું
માન્યું. મેં તને જોતાં વાર પસંદ કીધી; તું ખુબસુરત છે અને હું એક
એવી સ્ત્રી છું કે ખુબસુરત ચીજે ઉપર મોહી પડું છું. તે મારે ત્યાં રહેવા
માંગ્યું, અને મેં તારી ઉપર ભરેશો રાખી, તને રાખી, અને મારી નિરદો-
ષ છોકરીઓ તારા સ્વાધીનમાં આપી અને જ્યારે તારા બોલમાં સમ્મા-
ન અને વફાઈ સમજી, હું બેશીકર રહી, વખત કાઢાડતી હતી, તેવારે મને
સુખવચ્ચે કાંઈ માયાલુ હેતવંતા માણસે જરબાઈ વાકેફ કીધી કે હું
તો એક સાંપને પાલું છું.”

આ સાંભલી ગુલ ચોંકી અને શીકડી મારી ગઇ. તેણીને અપમાન શું તેનો અનુભવ મળ્યો ન હતો. તેણી હલકાં ખાનદાનની નહીં હતી તેથી ખુદરતી રીતે પોતાના ખાનદાની લોહીને છાજતા શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો, “બાઈ તમારે ત્યાં શીખવવા આવું છું તેથી તમને મને જે તે બોલવાનો હક નથી. તમે આવી દહની બાહાર જ્યાં કોની આગલ ચલાવો છો તેની તમને ખીલકુલ ખચર નથી.”

“જો ખચર હતો તો સાફ જ તો, તો પક્ટી હું તારી ઉપર વીસવાસ રાખતો કે ? ” જરબાઈએ કોકું ધુણાવી કહ્યું.

“તમે શા ઉપરથી કહો છો કે હું સાંપ છું ? તમે મારી ઉપર વીસવાસ મુક્યો તેનો મેં કેવી રીતે ગેર લાભ લીધો છે ? ” ગુલે છાંવવા મગરખીથી પુછ્યું.

“નહીં, ગુલ, હું તને તે કહી શકિત નથી. બોલતાં મારી જીભ તણાય છે. વાત તો દલગીર થવા જેવી છે. મને તારી પોતાની ચાલચલણ સાંમે ટ્રાંધ વાંધો નથી, પણ તે મારાથી સઘળું સાચું છુપાવ્યું છે.”

“મેં સાચું છુપાવ્યું ! મેં તમને શું જુહું કહ્યું ? ”

“તું મારા ઘરમાં રહેવા આવી ત્યારે ઢોંગ કરીને આવી. ત-ત-તારી કંગાલ માયની ચાલચલણ તેં છુપાવી, ” જરબાઈએ ઢોંગ કરી દલગીરીનો દેખાવ ધારણ કર્યો.

“મારી માયની ચાલચલણ ! મારી માય ! મારી માયને શું છે ! એના જેવી માય ખીજ દુનીઆમાં કોઈ નહીં હશે. તમે મારી માયની સાથ સરખાવતાં કુચ ખીસાદમાં નહીં કહેવાઓ એ હું લિમતથી કહું છું. હું તેને મારા જીવ કરતાં વધારે ચાહું છું તે શામાટે ?

“જા. કંગાલ છોકરી, હું તારી હાલત ઉપર દયા કરું છું, તારા બાવા સાથે પરણવા અગમજ તારી માયની ચાલચલણ વિષે તું શું બોલતી નથી ? ”

“હું બોલું છું ! અરે એવો કોણ બદમાસ છે કે નાહક તેણીના નામને બદલે લગાડકાં તૈયાર થયો છે ! ”

“તે ધણી તારી માયને સારીપેકે અને નાનપણથી બોલખે છે. અ-ફસોસ ! ગુલ, તું કેવી ખુબસુરત છે ! નસીય તારાં કે તું બદ ઓરતને પેટ અવતરી છે ! ”

“ બસ બસ ! જરૂરમાં, હું મારું રાજનામું આપું છું. જે શખ્સે મારી માય વિષે નિય, ખોટી, અને શરમાવા જેવી ગીબત કીધી છે, તે પોતે નિય, ખોટા અને બેશરમ હોવો જોઈએ. એ બધું ગમે તે હોય પણ જે ઘરમાં મારી માય વિષે આવા સખુનો કાલાડવામાં આવ્યા છે, ત્યાં હું એક કલાક પણ ઉભી રહેવા ખુશી નથી. ”

“ જે ઘણીએ મને કહ્યું છે તે એટલો મોટો આસામી છે કે તે કદીપણ જુઠું બોલે ! કાંઈ ખોટા ખોટા કર. મને લાગે છે કે તને ખાચરીને કાંઈ ખબર નહીં હશે. તારી માય તારા આપ સાથે પરણવાને માટે પોતાના ઉમરાવ આપતું ઘર છોડી નાહાસી આવી તે પણ તને ખબર નથી ? ”

“ નાહાસી ગઈ ! જ્યારે તમે મારી માયજ વિષે કાંઈ બોલો છો તો તે મને ખરાબર જાણવાને હક છે માટે ખરાબર દિલ ખોલીને બોલો. ”

“ મારાથી વધારે બોલાય નહીં. જે યુગ્મ તે ખરું. મને તારી ઉપર હયા આવે છે પણ શું કરું. મારાં નામને અને મારાં ઘરને ખરાબ લાગે છે. કાલથી તું અહીં આવતી ના. ”

“ તમે ધારો છો કે તમે બોલાવો તો પણ હું આવું ? તમે ધારો છો મારું અતઃકરણ મને અહીં આવવા દેશે ? તમારા ઘરનો ઉબર પણ એકગીશ ? નહીં, કદી નહીં. જતી વખતે ખુદને હાજર જાણી એટલુંજ તેની પાસે માંગુ છું કે ખોટા કરને આપણે કોઈ દિવસે સાથે મળ્યે નહીં. હું તમારા હીદાર જોવાને પણ રાજ નથી. ”

એમ કહી ગુલ ત્યાંથી ઉતરી આવતી થઈ.

“ આમ, બેયું કે ? રાંડ તો જાણે રાજની રાણી હોય તેમ મીઝસ રાખતી દેખું. જે આંખણને દારાપશાએ ચેતવ્યાં નહીં હોતે તો એકતો આંખણને ગામમાં થુકતે, અને ખીજું તો ડોશાભાઈ વકીલનો ડોળો તેમાં ખોવાતે, તો તને તેમજ મને નિરાશ થવું પડતે. પણ ચાલો આટલી ગડબડ થઈ તો થઈ પણ અરધા મહિનાનો પગાર બચ્ચો તો ખરો. ”

પ્રકરણ-૧૪.

જાતાંને વાર પ્યાર.

ખોદાની માગુ છું મતલખી સ્ત્રીઓથી પનાહ,
જે ફતેહથી બગવેલ અજીમ ગુનાહના ગુનાહ.

ગુલને ગયા પછી થોડીક મીનીટે એક દ્વાદતીન જરખાઈના ઘર
આગલ આવી બિલી, જેમાંથી ડોશાબાઈ વકીલ જાતર્યો.
આખામાય બારીવાટે બિમેત્રી હતી, તેણી પોતાની માય પાસે દોડી ગઈ
અને બોલી, “માય માય, ડોશાબાઈ વકીલ આવે છે !”

“ડોશાબાઈ વકીલ ! જોયું આઈ, ગઈ રાતના ખાણાની મતલખ
પાર પડી. તું હવે થોડા વખતમાં મીસીસ ડોશાબાઈ થશે.”

“અમરથાં લુલમાં ગોટાં ખાઈ હવામાં ફીલ્લા ના ખાંધો. રાત્રે તો
મારી ઉપર જાંખીને જોયું પછુ નહીં, તે ધણી મારી સાથે લગ્ન કરશે !
જાઓ જાઓ, એ તો પેલી ગુલખાઈને ફરીથી જોવા આવ્યો હશે.”

“શુ ? ડોશાબાઈ મારા ઘરમાં ગુલને જોવા આવે ! એ કાંઈ ગાંડી
ખાંડી થઈ ગઈ છે શુ ?”

ડોશાબાઈના ઉપર આવી પુગ્યાથી વાત થતી અટકી.

“ડોશાબાઈ, તમે અમારાં ઘરને તમારાં પગલાંથી નવાજો છો તેના
અમે થોડાં આભારી નથી.”

“જરખાઈ, હું કાંઈ નહીં પાછો આવું ! મને ગઈ રાત્રે તમારે ત્યાં
એટલી મજા પડી કે તે તમને કહેવા આવ્યા વગર મને આવ્યું નહીં. તમે
તો થાકી ગયાં હશે. જાનુએ કેવું સરસ ગીત ગાયું ! આખામાયેથી ઠીક
માયું, અને સૌ દરતાં સરસ પેલી ગુલનો હાલક કેવો મધુર મીઠો હતો !
જાણે હજી તે સાદ મારા કાનમાં રમે છે !”

આ સાંભલી આઘમાયના ભવાં ચઢી ગયાં. જરખાઈની છાતી બેસી ગઈ, પણ ડોશાભાઈએ ગુલની વધારે ને વધારે તારીફ કર્યા કીધી. જરખાઈએ હિંમત પકડી. આશા છોડી દીધી નહીં. તેણીની પાસે ડોશાભાઈના કાનમાં રેડવાને ઝેર તૈયાર હતું.

તે રાતની બીજી પરચુટણ વાતો કરવા પછી ડોશાભાઈ પાછો બોલ્યો, “પેલી ગુલ કેવી ખુબસુરત હતી ! મેં હજી એવી છોકરી જોઈ નથી ! કેવી શુદ્ધ, સબ્ય અને લાયકીવાલી ! જરખાઈને તમારે મને તમારો તાબેદાર ગુલામ બનાવવો હોય તો એ ગુલના કુટુંબ સાથે મને ઓલખાણ કરાવો કે જોથી કરી ગુલની વધારે તપાસ કરવાને મને તકમલે.”

“ડોશાભાઈ, એ તમે કાંઈ ગાંડા—”

“નહીં જરખાઈ તમે એમ તો ધારતાજ ના કે તે ગરીબ છે તે હું જાણુંતો નથી. જે છોકરી વાલકેશ્વરથી અરધી રાત્રે જાય અને દસ રૂપિયાના પગાર માટે આટલી જાનની ભોગવે, અને વહીવટ કરે તેનાં કુટુંબની હાલત કેવી હોવી જોઈએ તે હું જાણું છું, પણ પૈસા સાથે મને શું કામ છે ? સારી ખસલત એજ મોટો ખર્ચનો સમજી છું. તેણીના કુટુંબ ઉપર કાંઈ અસાધારણ ગજબ પીટેલો દેખાય છે, પણ તેણીની રૂગમાં ખાનદાની લોહી છે. મારીજ વાત કરો—હું હાલ પૈસાવાલો છું અને ગાડી ઘોડે ધરું છું અને મારા આપ બપોવા બગી હાંકતા હતા, તે શું હું વીસરી જઈ કે ? હું શીખ્યો અને કમાયો અને ખોદાએ મારો દહાડો ફરવ્યો તેથી શું હું ખાનદાની થઈ ગયો કે ? મારું દિલ જે સ્ત્રી ઉપર હોય અને તે જો મને પોતાના દિલો જનથી ચાહતી હોય તો તેણીને પરણી સુખી કરવાના સાંધણો મારી પાસે જોઈએ તે કરતાં વધારે છે, તેથી હું આશા રાખું છું કે તમે મને એ કામમાં મદદ કરશો.”

જરખાઈના પાકી ગયાં. તેણી હોઠ દાખી બેસી રહી અને ડોશાભાઈને બોલાય એટલું બોલવા દીધું. તે બોલી રહ્યો પછી તેણી દલગીરી ભરેલા અવાજે બોલી, “ડોશાભાઈ શેઠ હું ધણી દલગીર છું. મને તમારી ઉપર દયા આવે છે. તમારા વિચારો બહુ ઉમદા છે પણ તે વિચારો એક નાલાયક છોકરી ઉપર ગુમાવો છો તેથી હું દલગીર છું.”

“ના લાયક ! કેમ કેકવી રીતે ?”

“ આજેજ સહવારે મેં તેણીને કાઢાડી મુકી કે રખેને મારી છોકરીઓ એવી સંગતથી બગડી જાય. ”

“ તમે કાઢાડી મુકી ! એવી સંગતથી બગડી જાય ! એ શું ખોસો છો ! વાર પણ તે બધું કેમ ? ”

“ તે હું કહેવા માગતી નથી. ડોશાભાઈ, મારે ઠેકાણે કોઈ પણ આબરુદાર ઓરત હોય તે પણ કદી એવા શબ્દો મોઢાંમાંથી તમારા જેવા બ્રહ્મચર્યા હજુરમાં કાઢાડે નહીં. મારા મોઢાંમાંથી એવા શબ્દો નિકળેજ કેમ વાર ? તેણીને અપમાન કરી આ ઘરમાંથી કાઢાડી મુકીએ એટલું કહ્યું તે બસ છે, તે ઊપરથી તમે દાનાવ છો તો સમજી જશો. ”

પણ તે અપમાન કરવાનું કારણ ? ” ડોશાભાઈએ લગભગ કાલાવાલા કરીને પુછ્યું.

“ તે તો હું કહી શકત નથી. એક સારા આદમી તરીકે તમે મને ફરીથી એ સવાલ પુછશો પણ નહીં. હું આટલું કહું છું તે તમે માનતા નથી ? ”

“ નહીં કાંય માનું ? તમારું નહીં માનું ! એ બનેજ કેમ ! તમને જુદું બોલવાનું કારણ શું ! જરબાઈ, મને આ ફટકો બહુ જબરો છે. હું તેની ઉપર મોહી પડ્યો છું. મને કેવું દુઃખ થાય છે તેનો તમે ખ્યાલ પણ કરી નહીં શકશો ! ”

ડોશાભાઈએ પોતાના બોલાપણામાં બધું જરબાઈને કહી દીધું. આઈ-તેની તરફ ચિઝ્કાર અને ગુસ્સાની નજરથી જોતી હતી. ગુલ વધારે ખુબસુરત હતી તેથી તેણી પેહલેથીજ અદેખાઈ કરતી હતી, પણ હવે તેણીને અંદર ખાનેથી મજબુત-ચિઝ્કારવા લાગી.

ડોશાભાઈ સાંથી ઉઠી, નિરાશ પાછા ફર્યા. જતી વખતે બોલ્યા, “ કાંઈ એ અદખી થઈ હોય તે માફ કરજો. હું કોઈ દહાડે નાસીપાસ થયો નથી, તેથી આ વખતે હું નાસીપાસી ધિરજથી સહન કરી શકતો નથી અને તેથી મારા દિલની વાત પણ તમને કહી દીધી છે. મારી વાત તમને ગમી પણ નહીં હશે, માટે મને માફ કરજો. ”

જરબાઈએ તેને શેકહાંડ કીધી પણ તેને એમ જવા દીધે નહીં.

“ ડોશાભાઈ, કાલે મેહરબાની કરી અમારે લાંજ જમજો. મને મારી સહીએ નાટકની તીકીટ મોકલાવી છે, ત્યાં આપણે જમીને સાથે જઈશું.” એટલી અરજ કમુલ રાખો. ”

ડોશાભાઈએ આનાકાની કીધી પણ પાછલથી અરજ કમુલ રાખી ચાલુ મુકયું, પણ તેમાં તેની મતલબ હતી. ગુલ વિષે કાંઈ વધારે ખબર મેલવવાની આશામાં તેણે હા પાડી હતી, અને નહીં કે આશ્ચર્ય તરફ કાંઈ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું તેથી.

ગુલની બીજ ચાકરી.

કુતરાં કીડાં ને કોતરના કોહલાં,
તે કીરતાની મદદથી જીવે છે ભોલાં;
તો તેની મોટાંમાં મોટી પેદાશ
પર તે ઝોહો માયાલુ રહે કદી ખાશ ?

ગુલ બીચારી સંતાપ કરતી ઘરમાંજ હતી. તે પોતાની માય અને ભાઈ સાથે દુઃખમાં દહાડા કહાડતી હતી. તેણીએ સોના જેવો બાપ ખોહયો, અને કમનશીએ જે શખ્સને તેણીએ દિલ આપ્યું હતું, તેપણ કોણ જાણે ક્યાં ગુમ થઈ ગયો ? તેણીએ તેની ઉપર કામજ લખ્યું હતું પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો હતો નહીં. તેણી અફસોસ કરતી હતી, પણ સઘળા અફસોસમાં પેટનું માગણું બહુ સખ્ત હતું. તેણી પોતાની માયને સીવવા સાંધવામાં મદદ કરતી હતી પણ તેનાથી શું વળે ? જે ધણીઓએ ચાકર નફરો, માડી ઘોડા, રેળછેળ વગેરે દહાડા કહાડ્યા હોય તેનું વીશ પચીશ રૂપીઆ જેટલી નાની રકમમાં શું પુર થાય ? આંઠ રૂપીઆ ભાડું આપતાં કોણ જાણે બાકીના પંદર મા વીશમાંથી પીરોગ

ત્રણ માણસનું કયા પ્રકારની ઉમદા કસરથી પુરું કરતી હતી, તે ખોદા જાણતો હતો.

આખરે ગુલે એક ન્યુસપેપરમાં ખબર વાંચી Wanted a pianiste in a Parsi family. Parsi preferred. Apply personally to R. A. Bhandaria, Camballa Hill.

ગુલે આ જાહેર ખબર વાંચી નાસતો કરી ચાલુ મુક્યું. ક્યાં કોટ અને ક્યાં ખંખલા હીલ! ઓગણીસ વરસની નાનુક છોકરી ગાડીઘોડે જાણમારો કહાડેલો, તેનાથી આટલું ચલાય? ચાલે નહીં તો શું કરે? ખંખલા હીલ જવા ગાડી કરે તો તેટલા પૈસામાંથી તો તેમનું બે દિવસનું ગુજરાન થાય. તેણી નામ પુછતી પુછતી ઉપલા ખંગલામાં જઈ પુગી. ત્યાં આગલા ઓરડામાં એક ખુદા બાવા મોટી ગુસ મારવાની લાકડી લઈ બેઠા હતા, તેવણે પુછ્યું, “છોકરી કોણને પુછે છે?”

“આર-એ ભંદારીયાને.” “કેમ, શું કામ છે?”

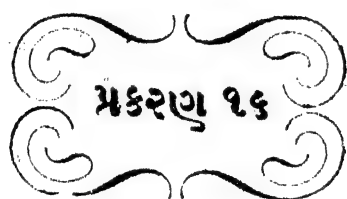
“એવણે આજે જાહેર ખબર નખાવી છે. હું પીયાનો ધણો સારો વગાડી જાણું છું.”

“જા-જા-પાંચી જા-પારસી કોમને ખરાબ લગાડે છે. ગુંટણુ જેટલી, તું શું પીયાનો શીખવશે? મારી (જપ) વરસની જૈરીને તું ટેંમણુ જેટલી શીખવે કે? તારા મા-બાપ કોણુ છે કે તને અંદી આવવા દીધી? તેઓની અક્લ ક્યાં ગુમ થઈ ગઈ છે કે કાચ્યાં કુંભારાને એકલાં મોકળે છે? ચાલ નિકળ છોકરી, તારે ઘેર જા.”

આ ખુદા બાવાને ગુલને ઝંકારી કાઢી મોકલાવી દેવાનું કારણુ શું? તેવણુ પૈસાવાલા હતા પણ અસહી વિચારને વળગેલા હતા. તેવણુની બાયડી બીજાં લોકોને જોઈ પીયાનો શીખવાની ખાહેશ રાખતી હતી અને તેથી ખુદાને બહુ પજવતી હતી. તેણીને રાજી રાખવા જાહેર ખબર આપી હતી પણ જે કોઈ આવતું તેને અનેક બહાનાથી ખેરવતા હતા.

બીચારી ગુલ પસીને ગાર થઈ પાંચી ફરી, પણ પ્રમાણીક માણસને ખુદા તદ્દન છોડી દેતો નથી. મોઢાઈપરથી ગરીબાઈ આવેછે, પણ તેથી ખુદા જે કીડીને તેના દરમાં કોઈને કોઈ રસ્તે ખોરાક પુરો પાડે છે, તે શું માણસ, કે જે મેહેનત કરવા ખુશી હોય તેને માટે કોઈ રસ્તો ખુ-

હો રાખતો નથી ? નહીં નહીં, એમ ધારવું ખીલકુલ ખોટું છે. નસીબ જેવું કાંઈ છે ખરું; પણ તેથી ધણું નહીં અને થોડું પણ મહેનત કરે તેને મળે ખરું. કોઈ નશીબવાલો ૧૦૦ રૂપીઆ કમાય તો તેટલીજ અમવા તેથી વધુ મહેનતે એક અભાગ્યો ૧૦-૧૫ તો કમાય, એમાં કાંઈ શક નથી. થોડા દહાડામાં ગુલને એક ભાડુતની ભલામણથી એક જાણીતી છોકરીઓની નિશાળમાં ઇંગ્લેન્ડ શીખવવા વીસ રૂપીએ ચાકરી મળી.

વખાણવા જોગ દયા.

દિલે દયાલુ ને મનમાં મયાલુ
ન જોય પૈસો ન કોઈ પરાયું.

એ ક બાળુ ઉપર ગુલ રકુલ માસતરની કંગાલમાં કંગાલ જીંદગી ભોગવતી હતી અને કલાસમાં બેસી ધાંટાં ગળાં પાડતી હતી, તે વારે ખીજ બાળુ ઉપર ખુશર પોતાની કોપી તુ કોપી કરવાનું ધધેડા સમાન વહીતરું મુકી દઈ પોતાના હુલ્લરની મદદથી કાંઈ એ પૈસા મેળવવાની ખાહેશ દેખાડતો હતો. મુંબાઈમાં કેલવણી કેટલી હદ સુધી ફાવે છે તેનો તેને પૂરતો અનુભવ મળ્યો હતો. મુંબાઈમાં કેલવણી લીધેલાઓ સંખ્યા બંધ રખડે છે, અને નશીબવાલા, લાગવગવાલા, ખાનદાની, પછી અભણ તો અભણ, ફાવે છે, એથી હવે ખુશર પૂરતે વાકેફ થયો હતો. તેણે ચિતારાનો અચ્છો અભ્યાસ કીધો હતો, તેથી જોઈતી ચીજો વેચાતી લઈ, ઘરમાં તરેહવાર ચીજોના ખીકચરો પાડી, તે વેચી પૈસા ઉભા કરવાના હેતુથી ઘરમાં ધાંચીના બળદ સમાન વહીતરું કરતો હતો. કેટલાક મોટાં ઓછાં પેનટો પાડી, તે બજારમાં પેહલી વાર વેચવા ગયો. તે એક હોરાજીની દુકાને ગયો કે જે હોરાજી આવાં ઓછાં પેનટો ખાસ વેલાત અને ખીજે દેશથી ઓરદરો કરી મંગાવતો હતો, સાં ખુશર જઈ બહાર જોતો ઉભો.

“ કેમ છોકરા, કાંઈ તફરાવવાનો વિચાર છે શું? ચાલ આગલ ચાલ ! ” હોરાજીએ ખુશરૂને દમ ભરાવી કહ્યું.

દુનિઆરે દુનિઆ ! તું કેવાં આદમીઓ ધરાવે છે ! આગલ થોડી ફેલવણી છતાં એવા બહારના દેખાવને ધણુ માન ન હતું. પણ હાલ કે બવણી વધવા છતાં અને બહારના દેખાવ ઉપર ભરસો ન રાખવો એવું દરેક નિશાળમાં શીખવ્યા છતાં, બહારના દેખાવ ઉપર ભલો પણ ભોલવાય છે. એ શું કેળવણીનો ખરો ઉપયોગ ? એ કેળવણી સંગીન કહેવાય ?

ખુશરૂએ હોરાજીને કહ્યું “ ભાઈ, હું ગરીબ છું પણ ચોર નથી. મેં ઘરમાં એસી આ સુંદર પીકચરો પાડ્યાં છે અને તે હું વેચવા માગું છું. ”

„ જોઈએ કેવાં છે, ” હોરાજીએ કહ્યું, “ પાડે છે સારાં. વેલાતને તકર મારે છે, પણ મારે ત્યાં થોડાજ દહાડા પર વેલાતથી માલ આવો છે. તે હજી વેચાવો નથી. આર મહીનાનો માલ ભરો છે. આજતો ફાતોચરાફો એવા આવે છે કે હાથના પીકચરોને ટકર મારે છે. પણ હજી જણીતા લોકના પીકચરો વેચાવાં નથી, તો તારાં કેમ વેચાવશે ! તમે ફાવે! એવું મને દીસતું નથી. ”

“ શું કરું ભાઈ, મારી માથ એહેન ઉપર આફતતું વાદલ આવ્યું છે, અને મારા સિવાય તેમનો પાલણુ કરનાર બીજો કોઈ નથી. જો તું લાગે તો ઘણાજ સસતાં આપું. ”

“ પણ લઈને કરું શું? આ બધો ચોરો તો કરો છે. ”

“ હીક ભાઈ, પણ જો તમે મને મારે લાયકનું કાંઈ કામકાજ સોંપશો તો ધરમ લાગશે. ” આવી રીતે દુકાનમાં તે હોરાજી સાથ વાત કરતો હતો, તે વારે તેજ દુકાનમાં એક પારસીની ભભકાદાર પેસાક પેહેરેલી ખુબસુરત છોકરી કાંઈ ખરીદ કરવા આવી હતી. તેણીની સાથે ૫૦ એક વરસની બુઢી પારસણ હતી પણ તેણીના દેખાવ ઉપરથી તેણી પેલી જુવાન છોકરીની ચાકરડી ઢીસતી હતી. ખુશરૂએ તેણીને બરોબર જોઈ હતી પણ તે પોતાના દુઃખના બલાપામાં અને નાંસીયા-સીની ગમગીનીમાં ચક્રચુર હતો, તેથી તેણે તેણીની તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં, અને દુકાનમાંથી ઉતરવા જતો હતો. તે દલામાં પાછલથી

તેણે બીજી બાઈડીને તેણીની સાથે જરા પંચાતી કરતી સાંભળી, તેથી તેનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું, અને તેથી તેણે પાછું ફરી જોયું. તે વારે પેલી જીવાન સ્ત્રીએ તેને હાથની નીશાની કરી થોભાવ્યો. આ વખતે તેને આ છોકરીની ખુબસુરતીનો અભ્યાસ કરી લેવાને અચ્છી તક મળી અને તેણે નિચે પ્રમાણે વિચાર કીધો:—

“આવી ખુબસુરતી આગળ હું બ્રાપાનો મારેલો ઉભો રહી શું કરું? એ તો કોઈ મોટી ચૈસાવાલી દીસેછે અને હું એક બીખારી કોઈની દાદવગરનો રખડતો છોકરો! હાલતો એ ક્યાં અને હું ક્યાં? એને માફ શું કામ હોય!” એમ વિચાર કરી તે એક સીડી પરથી નિચે ઉતર્યો, તેટલાંમાં પેલી છોકરી બહાર આવી અને બોલી “ઉભો રહે. ભાઈ તું ક્યાં જાયછે? મારે તારી સાથે વાત કરવીછે.” “બોલો બાઈ, હું તમારો ચાકર છું.” ખુશરૂએ જવાબ આપ્યો, અને આ ખુબસુરતીની તારીફ કરતો, ગભરાતો ચુપ ઉભો. જેમ તે ગભરાયો હતો તેમજ તેણી પણ ગભરાઈ હતી. તેણીના મોઢાં ઉપર લોહીજેસ ભર વહી આવ્યું હતું; તેનો તે પુરાવો આપતું હતું. તેણીએ ખુશરૂને ઉભો રાખ્યો હતો તે ફક્ત સંભાવતના કામ માટે. તેણીએ ખુશરૂને હોરાજી વચ્ચે જે વાત થઈ હતી તે સાંભળી હતી, અને તે ઉપરથી સમજી ગઈ હતી કે ખુશરૂ ગરીબાઈના હુમલા તળે કોઈ સાફ આદમી છે, અને તેથી તેને મદદ કરવાનો ઠરાવ કીધો હતો.

તેણીએ પૂછ્યું, “તને ચાકરીની ધણી અગત છે વાઈ?”

“શીરીન એવી હુજડાઈ ના કર, જે હું તો તને ના કહું છું, આંહી!” પેલી બુઢીબાઈએ કહ્યું. “કંઈ નહીં કાકી, આજે તો મને ગમે તેમ કરવા દો. મને આ છોકરા સાથે કામ છે,” શીરીને તેણીને જવાબ આપ્યો.

“પણ તારો બાપ!” દીના કાકી બોલ્યાં. “બાપા હું કરું છું તેમ કરવા દેએ છે” શીરીને જવાબ આપ્યો.

“પણ આએ દુકતાને શીરીન આપણે ઓલખતાં નથી.”

આ બધી વાત ધણી આસતે થઈ હતી, તે છતાં ખુશરૂ આ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે પંચાતી થતી જોઈ જરા દુર જઈ ઉભો. શીરીન દીના કાકીને તાબે થાય એવી હતી નહીં.

“ભાઈ કેમ જવાબ નથી આપતો ? તેં હમણા આંખે હોરાળને કહ્યું કે મને કામ જોઈયે છે, ” શીરીને ખુલ્લું.

“ હા બાઈ, તે ખરું છે. મને કામની ઘણીજ જરૂર છે.”

“ અને કોઈની જાતનું કામ હશે તો ચાલશે કે નહીં ? અલબત્ત ખગાર ઘણો સારો આપનામાં આવશે. ”

“ બાઈ મને ચાકરીની જરૂર છે પછી તે ગમે તેવી હોય ! હવે તો તમારા ઘેરનો ઓરડો વાલવા કહેશે તો તે પણ વાલીશ. તમે મને એક ઘાતીનું કામ કરવા કહેશે તો તે પણ કરીશ. મને મારાં વહા-
લાનું પેટ ભરવું છે તો કોઈ પણ કામ કરવા તૈયાર છું. ”

“ તારાં વહાલાં ! અંહ ! તું પરણેલો હશે, અને તારી જુવાન બા-
ઈની અને જે છોકરાં હોય તો તેઓનું પણ પુરું કરી શકતો જ હશે. ”

“ નહીં બાઈ, એટલો ભાગ્યવાન છું કે હું પરણેલો નથી, નહીં તો આ-
જા વખતમાં બાયડીના તાણા ખમવા પડતે. મારી રંડાયલી માથ અને મારી એક પુરી નાની બેઠન છે, તેઓ સિવાય મારાં બીજાં વહાલાં કોઈ નથી. ”

“ હું ધારું છું હું તને સારી ચાકરી આપી શકીશ, પણ જે તે કા-
મ કરવા તારી ખુશી નહીં હોય તો ? ”

“ નહીં બાઈ, ફરમાવો, શું કામ છે ? બનશે તો હું જરૂર કરીશ ? ”

“ જે સાંભળ, મને એક પુરો ભાઈ છે પણ તે બહાર ગામ છે. તેને પણ તારી માફક ચીતારો પાડવાનો સોખ હતો અને તે પોતાની પાછલ ઘ-
ણા ચીત્રો દોરી અધુરાં રહેવા દઈ ગયો છે. તે હવે તેની દરકાર કરતો નથી, પણ તે મને બહુ વહાલાં છે. તે તારે તારા તેસ્તને અનુસરતી રીતે પુરાં કરવાં. અમારો જંગલો બહુ મોટો છે, અને મારી પુરતી ખાતરી છે કે મારા બાવાજી તને એ કામ માટે મારા જંગલમાંજ એક જુદો ઓરડો આપશે. હું મારા બાવાને કહીશ કે તારી સાથે બધી ગોઠવણ કરે, હાલ તુરત તો આંખે કાંઈ ઉપર મારું નામ છે તે લે. ”

તેણીએ એક હાથી દાંતના કેસમાંથી ખુશરને પોતાનો કાંઈ આપ્યો. ખુશર દીનાકાકી તો એક હાથ જીપર બીજો હાથ ચહાલી તે વતી ગાલ ટેકવી ગુપ્તગુપ્ત ઉભાં હતાં. પેલો કાંઈ લઈ ખુશરે વાચ્યો:—“શીરીનબાઈ દોરાબશાહ નાણાવડી ! ”

આ નામ વાંચી ખુશર ચોંક્યો અને એક પગલું પાછળ હટ્યો તે જોઈ શીરીને પુછ્યું, “ તું મારા આપને ઝોળખતો જણાય છે, પણ તેમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી, મારા આવને તો દરેક જણ ઝોળખે છે. ”

ખીજી બાબુ ઉપર દારાખ નાણાવટી જેવા શેઠ્યાની છોકરી દુકાને દુકાનેથી પકડી લોકોને ચાકરી રાખે છે તે વિષે લોકો શું બોલશે, તેનો વિચાર દીના કાઠી કરતાં હતાં.

દારાખ નાણાવટીની છોકરી ખુશરને મદદ કરવા તૈયાર થાય, અને ખુશર તે મદદ કયુલ રાખે ! ખુશરએ વિચાર કીધો કે “ મારી માય અને બેહેન તાંગીમાં પડેલાં છે, અને આ સારી તક જ્યાં દર્શિ તો મને ખીજી તક કોણ જાણે ક્યારે મળશે ? દારાખ નાણાવટીએ તેમને ધરખાર વિનાના કરી મુક્યાં, પણ તેમાં તેનો કંઈ ઘણો વાંક નહીં કહેવાય. તેણે રૂપીઆ ધીરમા, અને લખતની સરત પ્રમાણે પાછા રૂપીઆ લેવાને દયા વગરનાં પગલાં ભર્યાં. પણ દારાખ નાણાવટીને અદલે કોઈ ખીબું હતે, તો તે એમ નહીં કરતે કે ? ”

એવો વિચાર કરતો હતો, એવામાં જતી વખતે શીરીને પુછ્યું, “ સારે મારા આવને કહું કે ? તું ખુશી છે કે ?

“ હા બાપ, હું તદન ખુશી છું. ”

“ કીક છે સારે, તારું સરનામું કહે. ”

ખુશર જરા ગભરાયો, પણ ખીજી પળે પોતાનું નામ ફેરવી કહ્યું, “ મારું નામ લીમજીભાઈ દારાખજી મેહતા છે. હું કોટમાં મરઘા સેરીની ગલીમાં રહું છું, ”

શીરીને નામ લખી લઈ, ગાડીમાં બેસી ચાલુ મુક્યું.

ખુશર થોડુંજ જાણતો હતો કે આ ગાડી દારાખશાહ નાણાવટીએ તેના આપના નાણાથી ટકાવી રાખી હતી, નહીં તો તે કયે દહાડેની કહાડી નાખવી પડતે. તે થોડુંજ જાણતો હતો કે દારાખના કર્પીણ કરતુકોથી તેઓ હેરાન થતાં હતાં. ખરી વાત છે કે નાદરશાહ ચીનાઈના બે લાખ રૂપીઆથી દારાખની પેહેડી ટકા રહી અને તેમાંથી તેણે ખીજી લાખો રૂપીઆ પેદા કીધા હતા. ખુશર ધર ગયો અને તેના મનમાં દગદગો પેદા થયો. જે ઘણીએ તેમના ઉપર સખતાઈ વાપરી તેમને નાગા બુખ્યાં કીધાં હતાં તેને સાં ચાકરી કરવી લાજમ ?

પુશરને એવા ધણા વિચારો આવ્યા કે તેથી તેણે પોતાને ઠપકાને ખાત્ર ગણ્યો, પણ આખરે તેણે ઠરાવ કીધો કે “ નહીં બસ જવું, તક ખોવી નહીં. દારાખને એમાં મેરો વાંક નથી.”

પુશર લાગત એ ત્રણ દહાડા પોતાના ઘરના ઓટલા ઉપર ઉભો રહી વખત કહાડતો હતો, કારણ કે પોસ્તનો સિપાઈ તેના છુપા નામનું કાગજ લાવે. અને તે જો તેની માથ જોયતો કાંઈ પણ સવાલ પુછ્યા વગર રહે નહીં.

ત્રીજે દહાડે તેને દારાખનું કાગજ મલયું, જે નિચે પ્રમાણે હતું:—
“ શેઠ લીમજીભાઈ, મારી છોકરીની મરજી પ્રમાણે હું મારા છોકરાના ચીત્રા પુરાં કરવા તમને ચાકરી રાખવા પુશીછું. મારા ઘરમાં તમને ઓરો મળશે, જ્યાં તમો રહી પણ શકશો. વગાર મહીને ૧૦૦ રૂપીઆ આપીશું, પણ મને એટલુંજ જોઈએ છે કે તમારે કોઈ સારા માણસની મલામણ આપવી.

લાઠ દારાખશાહ નાણાવટી ”

નાણાવટી હાલ.

છે. નીમક હરામના એલકાળનો દર,
તેથી ગમે એટલો ઢાંક પીછોડો કર,
પણ પાપ છુપું હરગેજ રહેતું નથી,
આખર કુટશેજ તે પણ તુંજથી.

તરતેજ પુશર પોતાની કાલેજના એક મીત્ર પાસે ગયો. આ મિત્ર મોટો પૈસાવાલો હતો. અને તેથી પુશરએ એવા મોટા

સાથે ઓળખાણ જારી રાખવી ખોટી છે, એવું સમજી તેને પડતો મેલ્યો હતો, પણ ‘ગરબ વિચારી આપડી.’ તેને આ વખતે તેને ત્યાં જવું પડ્યું.

આ દોસ્ત પૈસાવાલો શીખેલો હતો પણ તેના છાપરાના એકઠા જે નળીયાં ખીસેલાં હતાં. “કેમ ખરશેદ, છુપાં નામે દારાજી નાણાવટીને ત્યાં રહેવાનું કારણ ? અહ ! હું સમજ્યો કાંઈ પ્યારની વાત હશે કેમ ? તેની છોકરીમાં ડોળો ખેવાયો છે શું ?” નહીં દોસ્ત, મેં તેણીને મારા જનમમાં એક વાર અને તે પણ થોડીજ મીનીટ જોઈછે. અને તેને ત્યાં ચાકરી રહેવું છે અને ખર્ નામ નથી આપવું.” પેલા દોસ્તે દારાજીશાહ ઉપર ચીડી આપી, જે લઈ તે દારાજી નાણાવટીને ત્યાં જવા નિકળ્યો.

હવે દારાજી પોતાની છોકરીની આ હુજડાઈને કેમ ઉત્તેજન આપ્યું હતું તે જોઈએ.

શીરીનનું આપસાથે ઘણું ચાલતું હતું. દારાજી પણ તેણીને હદ વિનાનો ચાહતો હતો. તે પોતાના છોકરાને ધિક્કારતો હતો અને છોકરા તેને ધિક્કારતો હતો અને તૃતી ખુદરતી રીતે તેનો બધો પ્યાર એક પુરો છોકરી ઉપર હતો. શીરીનને તેણે ઘણી સમજાવી પણ તેણી હટી નહીં. કીસમતનો લેખ એવો હતો કે ખુશરૂ તેને ત્યાં આવે અને તેના પાપોથી વાકેફ થાય, તો ખુદરત સામે દારાજીનું શું ચાલે ?

ખુશરૂ બંગલાના દરવાજા આગળ આવી પુગયો. બંગલો જોઈને તે છક થઈ ગયો. બાગ એટલો વિસ્તારી હતો કે તે જોઈ ખુશરૂ દંગ થઈ ગયો, ઝાડપાન વચ્ચેથી તે અંદર બંગલા તરફ ચાલ્યો, પણ પોતાના વિચારોમાં ને વિચારોમાં થોડુંક આગલ ચાલેછે, તેટલાં ઝાડોમાંથી કોઈ દુઃખમાં પડેલાંનો અફસોસ કરવાનો સ્પષ્ટ તેના કાન ઉપર પડ્યો. તે તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું પણ ઝાડ આડે હોવાને લીધે તે કોઈને જોઈ શક્યો નહીં જે તરફથી સાદ આવ્યો હતો તે તરફ તે વળ્યો, અને જોય છે તો બાગના એક ખુણામાં એક બુટો ધરાની એક મોઢા પથ્થર ઉપર બેસી, ચુંટણ ઉપર હાથ ટેકી, તે વતી માથું દાબતો ભોંય તરફ જોતો બેઠેલો હતો. ખુશરૂ તેને જોતો થોડે દુર ઉભો તે વારે તે બોલ્યો, “અહુ ખુદા ! અહુ ખુદા ! કેમ ખમેચ !”

ખુશરૂની લાગણી ઉસકેરાઈ અને પછવાડેથી જઈ તેના ખભાં ઉપર

હાથ મુકેછે તેટલાં તે ફરીને બોલ્યો. “ તું કુણુ છે ? ખુલ કુણુ છે ? ને કાંથી આવ્યો ? ”

“ હું તો કાંઈ પારકો છું, મેં હાથ અફસોસનો અવાજ સાંભળ્યો તેથી અહીં આવ્યો. ”

“ પારખા છે ! ખરા ખુલેય ? તું પારખા છે ? બોલ બોલ તું પારખા છે કે ? ” આ ધરીનીએ પસીને ગરકાવ થઈ પુછ્યું, અને ખુશરૂ તેને પાછો જવાબ આપે તેટલાં તેની સાંમે ટીકા ટીકા જોઈ બોલ્યો, “ખરાખર છે. તું પારખા છે. આ જગા બહુ ખરાબ છે. તું આહીં શું કામ આવ્યો ? જા પણ હમણા હું કાંઈ બોલી કે ? કુદ કુદ વક્ત હું શું ખુલેય તે ખબર નહીં રહેય. હું કાંઈ હમણા ખારાખ ખુલી કે ? હું કાંઈ હમણા એવી બોલી કે તારા લોહી થંડા થઈ ગયા ? ”

“ બહા આદમી, તું એટલો ગભરાયછે કાંય ? તું હમણા શું બોલ્યો ? કાંઈ નહીં. તું એટલું બોલ્યો કે ‘ઓ ખુદા હવે કેમ ખમુ.’ થંડો પડ, મેં ખીચું કાંઈ સાંભળ્યું નથી. મેં તને હાથ મારતાં સાંભળ્યો તેથી હું અહીં આવ્યો. ”

“ હું કાંઈ નહીં બોલી ? ખુબ, પણ સાહીબ હું કુદ વખત એવું બોલેય કે ખીચ લોકો અજબ થાઈ જ ને તેની માયની નહીં સાંભળ્ય. હું કાંઈ તેવું બોલી તો નથી ? હું શું કરેય ? હું ખુદી થઈ જ, મને પાંતય એંસી વરસ થઈ જ. અમ્મે બધા નાણાવટી છે તેના હું માલી છે. હમણા દારાબ છે તેના આપ બાહુ અસરાફ આદમી હતી. બાહુ મજની મોણીસ. મારાપર બહુ દયા કરતીતી. તેના નીમક ખાધી જ અને હવે ખુદી થઈ જ તો તેના છોકરા સાથે હવે નીમક હરામ કેમ થાય છે ? અને તેને કેમ ફાસાવેય ? ”

“ નહીં નીમક હરામ નહીં જ થવું જોઈએ, અને તેને ફાસાવાનું હોય શું જ તું તેને ફાસાવે. ” આ બોલથી પેલા ધરાની માલીનું મગજ તેના અસલી ખ્યાલથી પાછું ફર્યું, અને જાણે ખુશરૂ તેની આગલ બોલે છે કે નહીં તેની ખબર નહીં હોય તેમ બોલવા લાગ્યો,

“ બાધા લોક દારાબને સારા આદમી ગણેય. હું જ તેના પાપ જાણેય ! ખુદા ! મારા મોત આપ કે હું દુઃખી નહીં થાયજ. ” એમ બોલી તે માથું નિચે નમાવી પાંચેક મીનીટ ધુનતો બેસી રહ્યો, પણ પાછું ડોક

જાન્યું થયું કે ખુસરોને જોઈ ગભરાયો. “તું ગઈ નથી ? હમણા હું શું ખોલી? કાંઈ નવું ખોલી કે? હું ગાંડાછે, મારા ખોલવાપર શક નહીં લઈ જાય. હું ઘણાવાર તારી આગળ ઉભા નહીં રહેય.” એમ કહી લાંથી ઉડી ચાલી ગયો.

ખુશરોએ તેને ઘેલામાં ખપાવી અંદર ઘર તરફ ચાલુ મુક્યું, અને શરીરને મલવાના વિચારમાં ધરાનીને વીસરી ગયો. તેને એક ઝોરડો દેખાડવામાં આવ્યો, જે તેના માટે ખાસ જોઈતા સામાનથી સીણુગારલો હતો, ત્યાં તે તરતજ પોતાને કામે મડ્યો, પણ કામની વચ્ચે તે તેની માય બેઠનને ઠગતો હતો તેનો વિચાર તેને હરદમ આવ્યા કરતો હતો.

ખોલખાણ અને નાસીપાસી.

નજરતું દેખેલું પણ ખોટું ઠરે છે,

ખુશાલીથી પણ કોઈવાર આદમ મરે છે.

ગુજ નિશાળમાં શીખવવા રહી હતી પણ તેણી ત્યાં અદેખાઈનો ભોગ થઈ પડી હતી. ખીજ છોકરીઓ ત્યાં ફેટલો વખતની શીખવવા આવતી હતી તેઓને કાંઈ પણ આગલ વધાર્યા કરતાં તે સ્કુલના વડાએ ગુજને તેણીની લાયકી જોઈ રહતે રહતે વધારી હતી, તેથી પેલી ખીજ છોકરીઓને અદેખાઈ અને વેર ઉત્પન્ન થયાં હતાં. આ છોકરીઓમાં એક નાજા કરી છોકરી હતી, તે ખીજીઓ કરતાં ઘણી હુશીયાર હતી પણ ગુજને પુગે નહીં, તેથી તેણીને વધવાનો આનંદ મળ્યો નહીં હતો, અને તેથી તેણી ગુજ તરફ ધિક્કારની નજરે જોતી હતી, પણ એ ધિક્કારથી ગુજને કેવું દુઃખ ઉત્પન્ન થશે, તે આપણે પાછળથી જોઈશું; પણ હાલ એક બનાવ બન્યો. તે ઉપર ટુંકમાં ધ્યાન આપીશું. એક દહાડો તે નિ-

શાળના વડાએ એક પોતાના ગરીબ મિત્રને મદદ કરવાને અર્થે મુ'બાઇ શે-
હેરના હોલમાં એક કાનસર્ત (ગાનારી મ'ડલી) ઊભી કીધી, અને એક
૩ પીઆની ટીકરિત રાખી. આ વડો ઇંગ્રેજી શીખેલો હોવાથી, ઇંગ્રેજીની ન-
કલ કરી કાનસર્તમાં તેણે સઘળી સ્ત્રીઓને સામેલ કીધી હતી અને તેમાં
આપણી વારતાની ગુલને પેહેલું ન'અર આપ્યું હતું.

કાનસર્ત શરૂ થયો અને ગુલ પીઆના ઉપર ગાતી ગાતી, ભેગાં થ-
યલાં લોકો તરફ નજર કરે નહીં તેટલામાં તેણીના દિલમાં એક વીજલી
સમાન આંચકો લાગ્યો. જે ગીત વગડતી હતી અને ગાતી હતી તે ગીત
જે તેણીને પકકું આવડતું નહીં હતે તો તેણી આ વખતે જરૂર અચકી
પડે, પણ ઘણીવાર અનેછે તેમ તેણીનું ધ્યાન ખીજેજ ઠેકાણે ગુ'ટાણું
અને હાથે ખીજુંજ કામ ચાલ્યા કીધું. આ આંચકો શાથી લાગ્યો ? ભે-
ગા મલેલા લોકોમાં એવો કોણ હતો કે જેને જોઇ ગુલ ચોકે ?

શોહલ, ગુલનો વહાલો શોહલ, પોતાના હ'મેશના પોશાકમાં લાં ૩-
પીયો ખરચી, આવી બેસી સાંભળતો હતો. તેની ઉપર ગુલની નજર પડી
હતી. તે પણ ગુલને નિહાલી જોતો હતો. પણ આહા ! ગુલેતો તેને ઓલ-
ખ્યો, પણ ગુલનો ચેહેરો જો કે ખુશ્સરતીમાં ઓછો થયો હતો નહીં,
તોપણ ગરીબાઇ અને તગીની શીકર ચીંતાથી બદલાઇ ગયો હતો, તેથી,
અને ખીજું એ કે શોહલ એમ બોલતો હતો કે ગુલ સુરતમાં હતી, તેથી
તેને કાંઇ એવો વિચાર નહી આવ્યો કે, આ ગુલ છે. તે નિહાલી જોતો હતો
તેનું કારણ એ કે તેને આ મોહું ગુલના જેવું ખલતું લાગ્યું હતું.

ખીજી બાજુ ઉપર ગુલ એમ સમજી કે, કાનસર્ત ખલાસ થયા પ-
છી મારો શોહલ મને મળશે, પણ નહીં. આપણે જાણીએ છીએ કે
તેને કાંઇ એવો વિચાર આવ્યો નહીં હતો, કે આ ગુલ પોતેછે, તેથી તે
તે કાનસર્ત પુરો થયો કે ચાલી ગયો.

શોહલને ખીસકુલ ખર્ચ નહી હતી કે, ગુલ મુ'બાઇમાં છે. તેણીએ
તેને એકાદ બે કાગળ લખ્યાં હતાં પણ તે તેને પુગયાં ન હતાં, અને તેથી
તેણે ગુલ ઉપર કાંઇ જવાબ પણ મોકલ્યો ન હતો. અને તે ધરાનથી ઠીક
કમાઇ એકાદ બેજ દીવસનોજ પાછો ફર્યો હતો. આ સામટા માઠા બનાવો-
થી ગુલ એમ વિચારતી હતી કે તેનો શોહલ તેને એવઢા થયો છે, અને ગુલ-

ને એમ દીસવા લાગ્યું કે, શોહલને હવે ગરીબ ગુલ ગમતી નથી, અને તેથી શોહલ પૈસાને ખરણવાનો જે ધિક્કાર બતલાવતો હતો અને તે ઉપર ગુલ આગલ લાંબી વાતો કરતો હતો, તે સમયે તેણીને યાદ આવતું હતું. કોનસર્ત પુરો થયો અને રસ્તામાં તેની માય સામે મલી. ખુશરુ દારાબ નાણાવતીને ત્યાંજ રહેતો હતો અને ગુલ રાત્રે એકલી કેમ આવશે તેની પીરોબને શીકર લાગી, તેથી તેણી તેને લેવા ગઈ હતી. એક માય દીકરાં ઘર તરફ મુઠાં મુઠાં ચાલ્યાં, પણ ગુલ શોહલના વક્ષપણ ઉપર આખે રસ્તે વિચારો કર્યા કરતી હતી.

નાનાભાઈ જંગમહાદુર.

છે આ મતલબી દુન્યા, છે આ મતલબનું જ દામ;

મતલબ સિવાય આ દુન્યામાં બીજું શું કામ ?

કોનસર્તમાં આ બનાવ બન્યો તે વારે ત્યાં બીજો તાગરો ઘડાતો હતો, તેની બીચારી ગુલને શું ખબર ! પેહેલીજ હારમાં ત્રણ શેઠયાઓ બેઠેલા હતા. એક ફકડ બરમુછયો જવાન હતો. બીજો લાંબ-ટાંગ બોબો શેઠયો હતો અને ત્રીજો એક દુન્યા ખાઈ ગયેલો મહાન પુરખ હતો. પેહેલાના ગજવાં ઝાટકી ઝાટકી કાઢાડે તો ત્રણ ફડીયાં સિવાય બીજું માફ. તેવણનું નામ માણેકશાહ હતું, પણ તેના દોસ્તોમાં તે માખી જંગને નામે ઓલખાતો હતો, કારણ તેને માંખ મારવાનો બહુ શોખ હતો. બીજો શખસ નાનાભાઈ જંગમહાદુર હતો અને તે હૈદરાબાદવાલો શેઠ નસરવાનજી જંગમહાદુરનો એક પુરો નામદાર શાહબદો હતો. બાપના મરણ પછી મુખ્યાઈ આવ્યા પછી, આ ત્રીજા શખસની સોબતીમાં એક દહાડો આડી નજર કરતાં કોઈએ એક તમાચો એવો તો જુરી કહાડ્યો હતો કે બચ્ચીસીમાંના ત્રણ ચાર ગગડી પડ્યા હતા, અને તે સખખ-થી મિત્ર મહોમાં તેવણ નાનાભાઈ બોખાને નામે ઓલખાતા હતા. ત્રીજો

ખસ તે આપણી વારતાનો નાયક દારાબશાહ નાણાવટી હતો. નાનાભાઈ બોબો પોતાની માય ઉપર આધાર રાખતો હતો. તેનો આપ જીવતાં જીવતાં નાનુંના લખણુ જોઈ સઘળું પોતાની આયડીને નામે કરી ગયો હતો. આ એક પુરો નાનું માયનો ઘણો વહાલો હતો. અને તેથી માય પાસ પૈસા મેળવી મોટા ખાંચરે ફરી શકતો હતો. દુશ્મન દારાબે તેને પોતાની તરફ હરી લીધો હતો. અને તેમાં તેની મતલબ સમાયલી હતી. તેને તે પોતાનો જમાઈ કરવા ઇચ્છતો હતો. કોનસર્તને દહાડે તેઓ એક પાસેના હોટેલમાં ખાઈને લાં ખીરાજ્યા હતા.

આપણે આગલ ચાલ્યે તે પેલેલાં આપણે ઉપર જણાવેલાં માખી-જગ સાથે વાંચનારને ઓલખાણ કરાવીશું. આ માખીજગને એક મધ-માખ સાથે સરખાવી શકાય. નાનુંના પૈસાના મધ ઉપર તે ભમતો હતો. નાનુંને કુસલાવી ખુશામત કરી કુલાવી ગધેડો બનાવવામાં તેને કાંઈ પુછતું પડતું હતું નહીં.

કોનસર્ત શરૂ થયો તેવારે નાનું ગુલને જોઈ ખુરસી ઉપર ફસડાઈ પડી બોલી ઉઠ્યો, “જોને માકુ, આ આદમ છે કે ફરેસ્તો !”

“વળી ફરેસ્તો કોણ થઈ ગયું ?” દારાબે પુછ્યું.

“આએ પીઆનો વગાડે છે તે, મેં એવી સંપૂર્ણ ખુબસુરતી હજી નથી જોઈ, પણ કેમ તમે એને જોઈ એટલા ચોકાઈ કેમ ?” નાનુંએ પુછ્યું.

ગુલને જોઈ દારાબને પાછલો વખત યાદ આવ્યો, તેને પોતાની જુવાનીનું સુખ દુઃખ યાદ આવ્યું. તેની સાથે પીરોજ પણ યાદ આવી. પીરોજ તરફ તેણે સોગંદ લીધા હતા તે પણ તેને યાદ આવ્યા, અને તરતજ તેને નાદારશાહનું ખુન યાદ આવ્યું, અને તેનું ૩૬ તેની સાંમે આવી ઉભું, અને તેથી તે ધુજવા લાગ્યો, પણ નાનુંના પુછવા ઉપરથી તેણે સમયસુચકતા વાપરી જવાબ આપ્યો, “નહીરે ચાર કાંઈ નથી, જરા તાઢ વાગી આવીછે. એક ઉવીસડીનું ગ્લાસ મારે માટે મંગાવ.”

“મમાવું છું, પણ આએ છોકરી સાથે મને ઓલખાણ કરવી છે, એ મને બહુ ગમેછે. ખોદા જાહે છે, મને હાલ દિલમાં એવું ચાયછે કે જેવું મને મારા જનમમાં થયું નથી. ઓલખાણ કરવી બહુ સહેલું છે.”

એનીજ સ્કુલમાં એક નામ કરીને માસતર છે, તેની સાથે મને બહુ સાફ છે. તે ક્યાં છે? એ એ જો પેલી રહી, આપણી બાબુમાંજ બેઠેલી છે. ”

દારાખે વાંકો વળી નામ તરફ જોયું. જોતાનેવાર ખુદરતે તેને ચોંકાવ્યો. આથી નાનુએ અન્નયન થઇ સવાલ કીધો,

“ શું છે દારાખશાહ શાહેજ, તમે આજે જોરાંને જાણને ચોંકાજો કેમ? ”

“ નહીરે યાર, તું કાંઈ ચાંડોછે. હજારો જૈરાં સાથે સાફ; અને વાત ચીત કરે તે આજે જૈરાં જોઈને ચોંકે ! ગાંડા મેં કહ્યું નહીં કે મને તાઢ વાગે તેમ થાયછે, તું દારૂ લાવ્યો કે ? ”

દારૂ આવ્યો, તે દારાખે પીધો અને ગમ વીસરાવ્યો પણ વખત જવે તેના મનમાં હજારો બદ વિચારો આવ્યા, અને મનમાં ને મનમાં કાંઈ તાજારો રચ્યા કીધો, અને આખરે નાનુ સાથે નિચે પ્રમાણે વાત છેડી:—

“ નાનુ, તું આજે છોકરી સાથે ઓલખાણ કરવા માંગેછે, નહીં ? કીકછે, મને લાગેછે કે એ છોકરી મારી ચોક્કસ ઓલખાણમાં છે. કાલનો દહાડો થોજ, જો બચ્યા, પછી તારો બેડો પાર ! ”

“ એ શું બકોછો દારાખ ! બેડો પાર શાનો ? અલાર સુધી તમારી તેમજ ખીજાઓની સાથે ખુરાઈ કીધીય, પણ આજે છોકરી સાથે જો ઓલખાણ પડે તો બધું છોડી દઇ એનો ખરો ખ્યાર છતવાની હું કોશિશ કર્યા વગર રહું નહીં. હું ધાર છું કે મારી કેળવણી તેમજ ખાનદાની ક્ષેત્રીથી તે કરવાને હું ફત્તેહમંદ થઇશ. ”

“ તો કીક છે, એ છોકરી સાથે તને જોટલોવાર ગમે તેટલોવાર, ગમે તેટલી વાત કરવાને હું તક આપીશ. ”

“ હું તમારો ઉપકાર માનું છું અને માનીશ. ”

કૉનસર્ત પુરો થયો. સર્વ જણે રૂખસન લીધી. અફસોસ, નિરદોષ ગુણ કેવી અંજાણી હતી ! તેણીના દેખાવે એક નાનું જેવા ચંડાલ બદ હવસીને ખરો ખ્યાર શું છે તે શીખવ્યું હતું, અને દારાખે તેણીને જોઈ મનમાં કેવો ખુરો ઠરાવ કીધો હતો, તેની તેણીને દેટલી થોડી ખબર હતી ! પણ શીકર નહીં. નેકીની ફત્તેહ છે. નેકી સિવાય બીજું સુખ આ દુન્યામાં જોઈ નહીં.

પૈસે ગરીબ, મને મોટાઈ.

“ તવંગરી બે દેલ અસ્ત, નેહ બે માલ ;

બોઝોરગી બે અકલ અસ્ત, નેહ બે સાલ. ”

પૈસા ગયા ને ગરીબ થયા, મનની મોટાઈ તો રહીછે,

પૈસા રહ્યા ને બેહ્યા થયા, એથી વધુ પુરુષ કયીછે ?

બી જે દહાડે સહવારના દસ વાગે જમી ગુલ રાખેતા મુજબ
સ્કુલમાં શીખવવા ગઈ, તેવારે પીરોજીએ વાસણ જિનની
ધરતું કામકાજ ઝડપમાં કરી પોતાનું સીવવાનું હાથમાં ધર્યું, અને સીવતી
હતી તેટલામાં દાદર ઉપર કોઈ ચડ્યું. પીરોજી સમજી કે મારો પુત્ર મ-
ળત્ર આંચો, પણ પેલો શખ્સ જંબર આંગળા આવી ઉભો કે પીરોજી
ચોકી, “કોણ ! દારાળ ! દારાળ ! તું વળી અહીં ! અમારા ગરીબ ઘરમાં
પણ તારાં અવરયાં પગલાં ! તને ઘર કોણે દેખાડ્યું ? તને અહીં આવ-
વાનું કામ શું ? ”

“ પ્યાર, પ્યાર મને અહીં લઈ આંચો, પ્યાર એજ માઈ કામ.
પ્યાર આંધણો છે. તે કાંઈ ગરીબ તવંગર જેતો નથી. તું ગરીબ છે પણ
મારી નજરમાં તું જેવી હતી તેવીજ છે, હું તને અસલ આહતો હતો તે-
ટલોજ આહું છું. ”

“ દારાળ, જે વેલા તું સુરતના મારા બંગલામાં આંચો તે દહાડેથી
અમારે સાં અખર બેઠીછે, સાં તો તારો હક હતો, પણ આ ધર અમારું છે,
અમો જાતી મેહનતે અમારું ગુજરાન કરીએ છીએ અને તું અમારી
પાસે દોડીયું માંગતો નથી તો તારે અહીં શું કામ આવવું જોઈએ ? નિ-

કળ મારા ધરમાંથી, અમે ગરીબ તો, ગરીબ પણ અમારા મનથી મોટાં છીએ. ”

“ હીક કહ્યું, બધું હીક છે, પણ હું તમારે ત્યાં એક દોસ્ત તરીકે આંખો છું ”

“ શું ? દોસ્ત તરીકે ? ”

“ હા દોસ્ત તરીકે, તેમજ આશાભર. ”

“ જન દારાબ, જન તારે માર્ગે બસ, તું જન, તારી જુરી નેમમાં તું કદી ફાવવાનો નથી. તું જાણે કે હું તાંબીમાં આવી છું, તેથી તારો નિય આસરો કમુલ રાખીશ, પણ તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે તું મને ઝાળખતો નથી. ”

“ પીરોજન ! તને જોઈ મને મારી બધી જુવાની યાદ આવે છે. તે મને ઘણો ગેરમનસાક કાઢ્યો છે, પણ તે બધું એક પ્યાર માટે ભુલી જવા તૈયાર છું. મારા આજ એકવીશ, બાવીસ વરસના ભુખા પ્યારને દયાની રાહે ખાવાનું આપ ! અતે આવી કંગાલ છાંદગી ગુનરતી બધ થા. તારો સુરતનો જંગલો મારી દોલતના જોરે સીંગારી આપું તેમાં મગ્ન કર. ”

“ હું ભુખી રહી પેટે પાનો બાંધીશ પણ તારો નિય આસરો કદી કમુલ નહીં કરીશ. ”

“ નહીં ? હું કેવો બેવકુફ છું કે હમણા કાલાવાલા કરતો હતો ! હીક છે નથી સમજતી તો સાંભળ, અએ ચંડાલ, દગારી ઝોરત, આજ પછી હું તારો હડહડતો શત્રુ છું. તું મને આડકતરી રીતે જંગમાં હિતારવા તૈયાર છે તો હીક છે, હું પણ તૈયાર છું. ”

પીરોજનએ દરકાર કર્યા વગર પોતાનું સીવ્યા કીધું. દારાબ મુગો મુગો ઉભો રહ્યો અને જતી વખતે બોલ્યો, “ હીક છે ત્યારે હું જાણુ છું, પણ હું અહીં એક દોસ્ત તરીકે આંખો છું તે એજ કે મને તને એક સલાહ આપવી છે, અને તે એ કે તારી જુવાન મહાતાબ ચેહેરેની છોકરીને મુખ બાહ જવા શેહેરમાં છોડ્યોક ફરવા નહીં દેવી. આ કાંઈ શુરતનું ગામ નથી પણ તારે વસ્તીવાલું મુખાઈ શેહેર છે અને અહીં જુવાન છોકરીઓને માસતર બનાવવું અને છુટાપણું આપવું એ એક વફાદાર, પાક, અને પ્રમાણીક નારને બહુ જોખમકારક છે. ”

“ હું તેથી ખીલતી નથી. મને પુરતી ખાતરી છે કે મુ'બાઇ તો શુ પણ મુ'બાઇથી યોગણી ચઢીયાતી નગરીમાં પણ એક ચોરત પાકદામ - ન હોય તો તેની આગળ ગમે તેવા મહાજનો નાચાર અને પરેશાન રહે છે. મારી છોકરીના પસીનાનો એક આનો હું તારા એક લાખ રૂપયા સમાન સમજુ છું, માટે જ, મને તારું મોટું વધારે દેખાડતો ના. ”

“ ઠીક છે જોઈશું, થોડા વખતમાં તું મારી આગળ આવે છે કે નહીં તે જોઈશું. ધ્યાનમાં રાખજે કે પછી અવીને કક્કણશે કે દારાખશાહ હવે મને મદદ કરે તે વારે હું બેહેરો થઈશ અહીં ! ”

પ્રકરણ—૨૨.

શીરીનનો વહાલો.

એકમેકપર દિલ એને એકમેકપર ચાહ
એવાં બંને ચહાનારાનો એકજ છે રાહ.

પુશરનો દહાડો ફેરવાયો હતો. તે હાલ નાણવડી હોલમાં મળાહ મારતો હતો. તેને માટે દરેક પ્રકારની સગવડ કરવામાં આવી હતી, અને જે કામ જે કરતો હતો તે પેલી વકીલની ખી-ફાની નક્કો કરવાના કામ સાથે સરખાવતાં હજાર ગણું સેહેલું હતું. ગમે તેવારે કામ કરતો અને ગમે ત્યારે બાગમાં ફરતો. શીરીનની ખાસ બલામણથી તેને એક ઘોડો આપવામાં આવ્યો હતો, જે ઉપર તે ઘણો ખરો દર સહવારે ફરવા જતો. આ સધળાં સુખો કરતાં પુશરને એક એથી મોટું સુખ હતું, અને તે એકે તેને શીરીનને મળવાની બારંવાર તક મળતી હતી. આ શીરીને તેને રસ્તેથી ઉપાડી ચાકરીઘંઘે લગાડી અને આવી રીતે પુશરને પોતાની માય અને બેહેનનું ગુજરાન ચલાવવાના સાંધણ પુરાં પાડી, પોતાનો ઉમદા સ્વભાવ દેખાડી આપ્યો હતો. આ શીરીને પુશરનું દિલ હરી લીધું હતું, અને તેના દિલમાં ખારની

ઉપતી કીધી હતી. ખુશર શીરીન સાથે બેઠક પ્યારમાં પડ્યો હતો. તેઓ આખા દહાડામાં કદાચજ નહીં મલતાં, તેઓ સાથે હસી બોલી છુટાં પડતાં, પણ એકાંત વખતે ખુશરને તેનું અંતઃકરણ પરાણી બોજીને કહેતું હતું કે આ સઘળી વાત તું તારી માયથી છુપાવી ખોટું કરેછે, અને તેથી તું કેટલો નિચ છે તે દેખાડી આપેછે, તે વારે ખુશર અંતઃકરણને સમજાવતો કે ઓરતો આટલું હોય તેનું આવડું કરવામાં ઘણી હોશીયાર હોય છે, અને દારાખ નાણાવટીના સખ્ત વાજખીપણાને મારી માથે ઘાતકીપણાનું નામ આપ્યું છે. એટલું છતાં, એકાંત વખતે ખુશરને તેનું અંતઃકરણ સુષ્પે રહેવા દેતું હતું નહીં. તે એકલો હોય ત્યારે ઘણો બેચેન રહેતો, અને બેચેની દુર કરવા તે કોઈકોઈ વાર શીરીનના ઓરડામાં જઈ તેણી સાથે વાતચીતમાં મશગુલ થતો હતો. એક દહાડો ખુશર સહવારે પોતાના ઓરડાની બારીવાટે બેસી બાગના બહાર અને એવો બોહોલો રહીયામણો બાગ ધરાવનારની બહોળલાલીનો ઉંડાઈથી વિચાર કરતો હતો, તેટલાં તેણે દુરથી શીરીનને બાગમાં ફરતાં જોઈ. શીરીન બાગના કયા ભાગ તરફ જઈ બેસશે તે તે જાણતો હતો, તેથી થોડોવાર પછી તે પણ બાગમાં ફરવા ઉતર્યો, અને શીરીન આગલ ગયો. તેણી તે દહાડે પાછલી રાતથી શરૂ થયેલા દીના કાકીના બકબકરાથી કંટાળી ગઈ હતી તેથી બાગમાં જઈ પીટીટની મુસાફરીનું પુસ્તક વાંચતી હતી. જેવો ખુશર ત્યાં જઈ પુગ્યો કે તેણીએ ચોપડી બંધ કીધી અને દીના કાકીના તાહેલાંથી કંટાળેલી શીરીન જો ખુશર જેવા થોડી પણ ડાહ્યા અને રસીલી વાતો કરનાર સાથે બાબુશીથી વાતમાં જોડાય તો તેમાં નવાઈ જેવું કંઈ નહીં હતું. કોઈપણ ચંચલ નાર જોઈ શકતે કે ખુશર કોઈ સારા ખાનદાનનો, અને સંગીન કેળવણી પામેલો નર હતો.

શીરીને ખુશરને પીછાણ્યો હતો, તેણી સમજતી હતી કે ખુશર કોઈ સારા ખાનદાનનો હતો, પણ તેણીએ પેહેલવેહલાં જે હાલતમાં તેને જોયો હતો તે વિષે તેણીને અજાણ્યો ભરેલા વિચારો આવ્યા વીના રહે કેમ? તેની હાલતની ખરી વીગત જાણવાની ખુશી થવાથી તેણીએ તેને આડકતરી રીતે ઘણીવાર પૂછી જોયું હતું પણ પોતાની નેમમાં નિષ્ફળતા સિવાય બીજું કંઈ હાંસલ કીધું હતું નહીં. ખુશર દરેક વાતનો ખુલાસા-

થી જવાબ આપતો હતો. પણ પોતાની હાલતના હેવાલની વાત ઉપર શી-
સીનને ઘણી બાહોશીથી ઉડાવતો. તેણી વારંવાર મનમાં વિચારતી કે “બા-
વા ગમે તે કહે પણ મારી ખાતરી છે કે બાવાના મોટી મોટી દુમવાલા
અને મોટા મોટા ખીસાવાલા દોસ્તો કરતાં તો લીમજી ઘણો ચઢીયાતો છે.”
એમ શીરીન ઘણીવાર વિચાર કરતી હતી.

“લીમજી, આપણે અંહી ઝાડપાનના ઓથામાં છીએ તેથી વખત
ન્યય છે તે જણાતો નથી. જો, તારા ઘડીઆલમાં કેટલાં વાગ્યા ?”

જ્યારે પણ શીરીન ખુશરને તેના ધારણ કીધેલાં વેપધારી નામથી
બોલાવતી સારે હજારો વિચારો ટોલાંબધ ખુશરના મગજ ઉપર હુમલો
કરતા હતા. અગીયાર વાગતાનો સુમાર થયો હતો અને તેઓ અને ઘેર-
માં જઈ એક એકને શેકહેન્દ કરી પોત પોતાના ઓરડામાં ગયાં, જ્યાં
ખુશર પોતાના ઓરડામાં જઈ કામે બેઠો, પણ શીરીન પ્યાર, પોતાની
માય તરફની દગાઈ તેને એટલો તો કંટાલો આપવા મળ્યા કે આખરે
તેને કામ છોડી બેસી રહેવું પડ્યું.

સુરજ માથાં ઉપર આવી પોતાના કીરણો સીધા ધરતી માતા ઉપર
ફેંકવા મળ્યો તે વારે ખુશરના ઓરડામાં તેજસ્વ પથરાવા માંડી. ખુશર
તે તેજસ્વ ઉપર પીરસાયલા પકવાનોને પુરતો ઇનસાફ આપવા બેઠો. ભુખ
કકડતી લાગી હતી પણ અફસોસ ! પ્યારના વિચારમાં મગજ એટલું
ગુટાયલું હતું કે તે શું ખાતો હતો તેનું પણ તેને જ્ઞાન હતું નહીં.

ખુશર દહાડામાં ઓછામાં ઓછો બે વારતો શીરીનને જરૂર મળતો,
એક સહવારે અને એક સાંજે, અને તે બેઉ વખત બાગમાં. હજી સાંજ
પડવાની હતી અને તેને બીજીવાર તેની પ્યારી શીરીનને મળવાની
આશા હતી. વચમાં ચાર કલાક બાકી હતા અને તે ચાર કલાક પ્યારમાં
પીડાના શખ્સને ચારસો સદી જેટલા દીશે તો તે સ્વભાવીક છે.

સાંજ પડી અને તેઓ એકવાર ફરીથી મળ્યા, બાગમાં સાથે ચાલ-
તાં શીરીને પુછ્યું, “કેમ લીમજી. આજે શું કામ કીધું ?” “આજે તો
શીરીનબાઈ હિમાલય પર્વત ઉપર બરફનો દેખા રહ્યું કીધો. તમારા બાઈ-
એ બેશક ઘણી ચતુરાઈથી કામ કીધેલું જેઆય છે. તમારા બાઈની પસંદ

કરવાની શક્તિ એક શખસ સિવાય ખીજ કોઈમાં હજી મારાં દીઠામાં આવી નથી. તે શખસને એક જગતમાં ઝાડો અને ત્યાંના દેખાવોનો ચીતાર લેતાં મેં ઘણીવાર દીઠો હતો. તમારો ભાઈ તો ફક્ત શોખીન છે. પણુ તે તો એ ચીજનો ધંધો લઈ બેઠો છે. તેના અને તમારા ભાઈના કામમાં આ બેહુબ મલતાવડાપણું હું જોઈશું. એકજ કામ ! એકજ પસંદગી ! એકજ જાતનો શોખ. ” “ તે ઘણીનું નામ કાંઈ હશે ની ? ”

“ તેનું નામ સોરાળજી હતું, પણુ તેના આપનું નામ કે અઠકાળાનું નથી. ”

“ અંહ ! સોરાળજીને તમે જોયો છે ! વાર તે તેને ક્યા જોયો ? ”

“ સુરત તરફ. ” “ તેને જોયાને કેટલો વખત થયો હશે વાર ? ”

“ કાંઈ ઘણો લાંબો વખત નહીં, બાર મહીના થઈ ગયા. ”

શ્રીરીન એ સાંભળી તદન મુગી રહી ગઈ. તેણીના સુંદર ધ્યાન ખેંચનારા એહેરા ઉપર જોલો પડ્યો, અને થોડોવાર તેણી વિચારમાં દલગીર દેખાવે બેસી રહી, અને પછી ત્યાંથી ઉઠી ખુશર સાથે થોડોવાર બાગમાં ફરી ઘરમાં જતી રહી, પણુ ખુશર પોતાના ચોરડામાં જઈ ભીંતોથી ઘેરાઈ એકલો બેસી જુરે તે કરતાં બાગમાં ફરતો વધારે મન બહેલાય, એવી મંતલબથી ખુશર બાગમાં કેટલોક વાર ભટક્યા કીધો. ભટકતાં ભટકતાં તે ઉત્તર તરફના એકાંત ભાગ તરફ આવ્યો. તે જગ્યા તરફનો ખીલામનો દેખાવ એક ગરંદર જેવા પહાડવાસીના હાંજાં ગગડાવે અને એક પોતી છાતીવાળા માણસની છાતી બેસાડી નાખવાને જોઈએ એટલો અને પુરતો હતો.

દરવાજા ઉપર.

તું ગમે તે કહે કે બોલું નહીં બોલ,
ખુદરત કહેશે કે જ્યાં તું ખોત,
તો સીવેલા હોઠ પણ ખુદરત તોડશે,
તારી કાપેલી જીભ પણ ખુદરત જોડશે.

પુશર આગમાં ફરતો ફરતો જ્યારે તે ઉત્તર દિશા તરફના પ-
ઉત ભાગ તરફ આવ્યો ત્યારે તે વિચાર કરતો ઉભો કે
દારાખ નાણાવટીની તેને પડત રહેવા દેવાની શી મતલબ હશે? તેની પાસે
પૈસાનું જોર કાંઈ કમી નથી પણ 'જીનું તે સુનું' એવો વિચાર કરી તેણે
એમ રહેવા દીધું હશે, એવો વિચાર કરતો તે સાંથી પાછો ફર્યો કે કોઈ
ખુદા માણસના શબ્દો તેના કાન ઉપર પડ્યા. તે શબ્દો એ હતા કે
“પેલા બોરીના ફાટમાંથી મેં જોયું.” પુશર ફરીને જીવે છે તો પેહેલે
દહાડે નાણાવટી હોલમાં તે આવ્યો હતો, તે દહાડે જે ધરાની માલીને
તેણે જોયો હતો તેજ ધરાની પેલા ઉત્તર દિશા તરફના ભાગની એક બા-
રીના ફરકાની ફાટમાંથી જોતો ઉપલા શબ્દો બોલતો હતો.

તેના ચેનચાળા એટલા શક ભરેલા હતા કે ગમે તેવા સખ્ત મગ-
જમાં પણ શક ઉત્પન્ન થયા વીના રહે નહીં. અને તેથી પુશર વધુ
સાંભળવા બીજી બાજુ ઉપર ઉભો રહ્યો. કેટલીક મીનીટ સુધી પેલા ધ-
રાનીએ ડાળા ફારી પેલી ફાટમાંથી જોયા કીધું, અને પછી જાણે તે કાંઈ
કમકમાત ભરેલું જોતો હોય તેમ તેનું આખું બદન ધુજવા મંડ્યું અને
ધુજતાં ધુજતાં અરધા ખેઠેલા સાદે તે બોલવા લાગ્યો, “શીઠ, ખુ-
દાના ખોતર ઇમ નહીં કરેય! ખેઠેરતમાં જવાની હોમ તો એમ નહીં

કરેય ! આ બાપરે કેવા મોટા ખંજર છે ! ખુના ખુના બોપરે મારા જીવ ગોભરાયછ ! શીઠ, ખુદાને ખોતર જવા દેએય ! ”

જાણે તે વધુવાર ખુન જોઈ શક્યો નહીં હોય તેમ સાંધી નહા-સવા લાગ્યો તેટલામાં ખુશર અને તેની નજર એક થઈ.

“ આહં ! તું છે. નહીં ? મેં તુને જોલખેય ! તું છૂપા ખુનના ભેદ જાણવા આવીય ! ભેદ મોટી છે ! તેમાં તારા કોઈ લાગતા વલગતાં નથી ! હું હવે ખુદી થઈય. હવે કેટલા વરસ જીવેય ! થોડા રૂઝમાં જેહેસ્તમાં જાયય ! પછી તું કેમ ભેદ જાણેય ? મારા શીઠના નીમક ખાધેલા છે. તે હલાલ કરેય, તુને વાત નહીં કહેય, સમજાય ? જોલ મેં કોંઈ તુને વાત તો નહીં કહીય ! કાંઈ જોલાતો નથી દીધી ? જોલ નહીં તો તારા ગળાં દાખી નાખેય.” આવી રીતે ઉસકેરાઈ જઈ ખુશરનો તેને તોતો પકડ્યો, જે ખુશર તો મચ્છર ઉડાવે તેટલી સેહેલાઈથી છુટા કરી શક્યો પછી પેલો ધરાની વલી જોલવા લાગ્યો, “જો આંહી આવ બચ્યા, હું ગોમે તેટલાં બાં જોલી હોઉંતો તેના માયના નથી. હું ખુદા થઈય તેથી કોઈ કોઈ વખત ખ્યાલ કરેય ને છૂરી જોએય, ખંજર જોયય ને ખુન થાયય તે જોયય. જોણે છક મોણસ ઓરડામાં ઉભેલી છે ને ખીજા મોણસ ઉડા આર જેવા ઉતરવાના સીડીપર ઉભેલી છે ને તેને પેલા મોણસ પછવાડેથી ખંજર મોરેય ને તે પડી જાયય ને મરી જાયય. એ બધા ખ્યાલ છે એ બધા જોટા છે. ”

આ જોલ જોલતી વખતે પેલો ધરાની ધુજ્યો અને કમકમવા લાગ્યો તેનું વર્ણન બોપડીમાં કેવી રીતે થઈ શકે ? તેની છાતી ધપકતી હતી, તેની આંખો ઝુલી પડી હતી. તેના હાથ પગ કંપતા હતા અને નસોમાં લોહી વહેતું બંધ પડ્યું હતું. આ ધરાની ખુદાપાનાં ઘેલાં કહાડેય એમ ખુશર માની શક્યો નહીં. તેને લાગ્યું કે જ્યાં છે ત્યાં પેલા ઓરડામાં ખુન થયું હોવું જોઈયે, એમ નહીં તો કાંઈ પણ ખીજા જાતનો ભરમ હોવો જોઈયે. દારાબે ખુન નહીં કીધું હોય તો તેના બાપે કીધું હોય, અને ધરાનીનું મગજ જુલાવો ખાટું હોય, એમ માનવામાં શું ખોટું છે, અથવા તો કાંઈ ભુત પલીદની વાતો માફક કાંઈ ખુનની વાતો થઈ હોય તે તેના મગજમાં થસી ગઈ હોય એ પણ ખુશર

રૂના મનથી માનવા જેવું કાંચ નહીં? ગમે તે હોય, ગમે તે ભરમ હોય પણ ખુશરૂએ તો તેનો ભેદ મેલવવાનો ઠરાવ કીધો, પણ તે સધલું પેલા ખુદા ધરાનીને થડો પાડી તેની સાથે મલી જઈ, કાંઈ વાત કહાડી લએ તોજ અને, નહીં તો તે થોડા દિવસમાં ઢપી જાય, તો તે ભરમ અને તેનો ભેદ તે સાથેજ લેતો જાય અને પછી બધું લાંતું ત્યાંજ રહી જાય.

“ ભલા માણસ થડો ખડ. ખોદાને ખાતર જરા ધીરજ પકડ ખુદાપો અને વલી તેની સાથે આવા આવા ખોટા ખ્યાલોથી વરસ પછી તું મરતો હશે તો કાલેજ મરી જશે. ચાલ આપણે અહીંથી જતા રહીએ. ”

“ હા ચાલ ચાલ, પણ તું કેમય કે મારા ખ્યાલ ખોટી છે, પણ નહીં, તુને ખબર નથી. બધા વાત ખરા છે. પણ હું તુને કાંઈ નહીં કહેચ. હું આ જગાએ આવવા નહીં માગેચ પણ કુન જાણેચ મને અહીં કોણ લાવીચ, હું દરરૂઝ અહીં આવેચ અને પેલા ફાટમાંથી જોએચ તો મને લે દહાડે મેં જોઈતી તેવા ખુન દેખાયચ. ”

ખુશરૂએ બરોબર તે બારી ધ્યાનમાં રાખી અને પછી તાલમેલ કરી પુછ્યું “ તને ચાકરી કરતાં કેટલા વરસ થયાં? ”

“ બહુ જુની, બહુ જુની ચોકર છે. નિમક હલાલ છે. ચશમ સરમછે. હું બહુ નોલી ઉતી ત્યારની અહીં રેલીધું. તો ખુલ હવે મરતી વકતે મારા દારાબશાહ શેઠને હું ફસાવેચ? લ્યાનત છે, ગુનાહ છે, તોખાહ, નિમક હરામ! ગોનાહ! ખુદા પહનાહ! તોખાહ! બામુન ખબરદાર, તું નીમકહરામ નહીં થાયચ! નીમક હરામી લાઝમ નથી. ધરના બચ્ચાને નિમક હરામી લાઝમ? ખોદા પનાહ! પણ મેં એવો ખુન કોઈ દોરે નહીં જોયાતા. ”

એવી એવી રીતે વાતો કરતાં ધરાનીએ ખુશરૂના મનમાં સાખુત શક ઉત્પન્ન કીધો કે દારાબે કોઈતું ખુન કીધું હોવું જોઈએ અને હવે તો લેની તખાસ કરવાનો તેણે મજબુત ઠરાવ કીધો.

નાનાનું કપટ.

અદેખાઇનું ભોજન હોય ખીચું શું પણ વેર ;
જે નથી જોતું તલવાર ખંડર કે ઝેર.

આ ગથી બળતો અને ઉકલતાં લોહી સાથે જેવારે દારાખ પીરોજના દરવાજા બહાર નિકળ્યો તેવારે તેણે મજબુત ઠરાવ કીધો કે ગરીબ આસરા વગરની મગરૂબ પીરોજની મગરૂબી તદ્દન નિચી પાડવી. તેને નાનપણથીજ કેહેર હતો અને તેના જમાનામાં પણ તેને કોઈના મોઢામાંથી પોતાને માટે બદ સખુન સાંભળ્યા નહીં હતા, તો આવી એક કંગાલ નાર તેના ઊપર શાવે તે તેને દેખાઈતું ચીડ અને જનુન ઉપભવનાશ હતું. પીરોજનું ઘર છોડી તે ક્યાં ગયો ? નાનુને એક હોટેલમાં મલવા વચન આપી ગયો હતો તેથી તેણે તે તરફ પોતાના ખર્ચો દોડવ્યા. તેણે નાનુને ગુલ સાથે ઓલખાણ કરાવવા કબુલ્યું હતું પણ ખુલ્લું છે કે જો પીરોજ તેને આવકાર દેતો તો દારાખ ગુલને નાનું જેવા બદમાસ સાથે ઓલખાણ થતી અટકાવતે, પણ પીરોજએ તેને તુચ્છકારી કહાડ્યો, તેનું વેર કોણ ઉપર લાગે ? માય તે કોણ અને દીકરી તે કોણ ? બધું સરખું છે. ગુલને જે આખર કરવી એજ દારાખના કીનાને પુરતું ભોજન હતું.

નામદાર નાનાભાઈ હોટેલમાં બેસી ઉવીસડીની બાટલી સાથે જરા હાથ ચાલાકી કરતા હતા. તે એકલો હતો ત્યારે તેની ઉપર ભ્રમતી માંખ ક્યાં ગઈ હતી ? જે દહાડેથી નાનુ સાથે ઓળખાણ થઈ હતી તે દહાડેથી આજેજ તે પેહેલી વાર છુટો પડ્યો હતો. સાથે ખાવું, સાથે પીવું, સાથેજ સુવું પણ આજેજ નાનુએ કાંઈ બહાના કહાડી તેને થોડા રૂપિયા ઝટકી તેને એકાદ દહાડો ખસતો કીધો હતો.

“કેમ દારાપશાહ માર કામ પાર પાડ્યું કે હવે તમે મને પેલી છોકરી આગલ ક્યારે લઈ જાવો છો?”

“અફસોસ નાતુ ! તું જાણે કે હું તને વીસરી ગયો, પણ તું ભૂલે છે. જે છોકરીને આપણે જોઈ હતી, તેને મેં બરોબર ઓળખી નહીં. તે તો કોઈ બલતી છોકરી છે. દારૂની મોકાણમાં હું જાણું કે તે મારા દોસ્ત પેસતનજી પટાકની છોકરી હશે, પણ ભૂલ થઈ.” “થઈ રહ્યું સારું.”

“હું શું કરું યાર ! પણ તું એમ ધારે છે કે મારા જેવો શખસ એવું નજીવું કામ નહીં કરે શકે ? જો હું તને તાલ દેખાડું.”

“એવી તાલ તો મારો માકુ પણ દેખાડતે.”

“જો તને એ કામ કરવું હોય તો એ તારા મકાઈ દોરાને પડતો મુક સાથે ફરવા હરવા અને દારૂ પીવાનું અને હસી બોલી રીઝવવાનું કામ તેને સોંપ, વખત જવે તે ઘડશે. જો સાંભળ, તે દહાડે પેલી નાજા નામની બીજી છોકરી હતી તેને તું ઓળખે છે એમ તું કહેતો હતો, નહીં વાર ?”

“હા, હું તેને ઓળખું છું.”

“તે હું ધારું છું આપણને કાંઈ પતો આપશે.”

એટલી બધી લંબાણે જવું એ કદંગ દીસે છે પણ ચાલ હું આવવા કમુલ છું. મારી ગાડી આધાર ઉભેલી છે. ચાલ લાંબ ચાલુ મુક્યે.”

“હું પણ નાજાને જોવા માગું છું.” દારાપ બોલ્યો, પણ નાજાને જોવાને તે કટલોક ઈનતેજીર હોય એવી ઢપમાં આ બોલ બોલ્યો હતો પણ નાતુને તો કાંઈ પણ શક કિપત્ત થયો નહીં.

તે બહેલો હતો તર્કશાસ્ત્ર, ખગોલ અને ભુમીતી વીધા વગેરેનો અભ્યાસ કીધો હતો, ઘણી ચોપડીઓ તેણે વાંચી હતી, પણ જે તે વાંચે તે લાનું લાંબ રહેવા દેતો હતો. સમજા બંડોલનો ભાર સાથે લઈ ફરવામાં તેને કંટાલો ઉપજતો હતો.

તેઓ નાજા જે ઘરમાં રહેતી લાંબ જુગ્યા ધરનો આગલો ઓરડો ધણીજ સરસ ફેશનથી સજાગારેલો હતો, જેમાં નાજા એક કોચપર પડી ચોપડી વાંચતી હતી. તેણી બેસક ખુબસુરત હતી પણ બેદરકારી અને ખરાબ મીઠાઈ તેણીના બદન ઉપર કીધેલી અસર દેખાતી હતી. તેણી બેઠેલ અવસ્થાને જોઈ બીજી થઈ અને તેઓને ખુરસી ઉપર બેસાડ્યા.

નાનુએ દારાખને ઓલખાવ્યો પણ અઠક અને ધંધો કહેવાના અખાડા કરવા દારાખે નાનુને ખાસ કહ્યું હતું.

“કેમ હજી કોનસર્તની થાક નથી ઉતરીકે.”

“નહીં, કોનસર્તની થાક શાની? આખો દહાડો છોકરીઓ સાથે માથુ ફેડવું અને ધાંટાં પાડવા એ ખાવાનું કામ છે? માસતરની ચાકરી વણી ખરાબ છે. મગજનો ખીમો અને છાતીનો ખુરદો થાય અને આપે ત્યારે તો પંદરકે પચીસ રૂપરડી, અને વળી મોઢાં જોઈ તીલાં થાય. હેડ માસતરની જેના ઊપર મેઢરખાની થાય તેને વધારે પગાર, તેમજ ઊપરનો કલાસ મલે. નહીં તો પંદરના પચીસ વરસ થાયતો એકને એક ટેકાણે કોહી સળડયા કરવાનું છે. આજે મને કેટલા વરસ થયાં ત્યારે પચીસ મલેછે, અને મારા પછી હાલ હજી તો થોડા મહીના થયા એક ગુલખાઈ નામની છોકરી રહી છે તેને હમણા ચાલીશ મલેછે. આપણે જાણીએ છીએ કે “Show me your face and I will show you the law.”

“વારં એ ગુલખાઈ કોણુ છે અને તે ક્યાં રહે છે?” નાનુએ પુછ્યું.

“અહીં કોટમાંજ રહે છે. વલી ગુવે કોનસર્તમાં પણ મારાં કરતાં પેહેલી! વલી આજે દસએક દહાડા પછી કોનસર્ત છે તેમાં પણ પેહેલી!”

“પેહેલી મુકવીજ જોઈયે. એના જેવી ખુબ સુરત છોકરીને પેહેલી નહીં મુકે તો બીજી કોણુને મુકે? પૈસા આપી લોકો આવે તેં શું સાંભળવા આવે છે કે એવી ખુબસુરત છોકરીના કોઠાં ભોપવા.” નાનુ બોલ્યો.

“અરે શાની ખુબ સુરત! સફેદ ચામડી હોય એટલે બસ ખુબસુરત થઈ ગઈ કે? તદન છીછડાં જેવી છોકરીને જોઈ લોકો ખુશી થઈ જવાના, નહીં?” દારાખે ખોટો તાજીકો પુરયો અને નાજાં તરફ ભોંપ્યું તો નાજાં દારાખનું સાંભળી ખુશી થતી જણાઈ, અને તેથી તેણે પોતાની તદબીર આગળ ચલાવી.

“હીં, તે ગમે તેવી છે, તે જ્યાં એક માણસના નામનો તુકડો ખેંચ અને બદમાસ શખ્સ તેની ઉપર ખાસમાં પડેલો છે. તે એ ગુલસાથે ઓલખાણ કરવા માગેય અને બને તો તેણીને કાઢ જાયે લઈ નાહસી જઈ તેણીને પોતાની મહોરદાર બનાવા ઇચ્છે છે.”

“તેની પાસે પૈસા હશે ? નાનાંએ પુછ્યું.”

“અરે પૈસા ક્યાથી ? મારું અને આએ મારા દોસ્ત નાનાભાઈનું કામ કરે ત્યારે અમે પાંચ પચાસ રૂપ્યા આપ્યે, તે લઈ મગદ કરે બીજું કાંઈ નહીં. આપણે ઝોલખીએ છીએ કે તે લુચ્ચોછે પણ આપણને તેને છેડવાની શી જરૂર ?”

“પણ તે ફક્ડ ઇશકી જીવાન તો છે કે નહીં ? ગુલને પસંદ નહીં પડશેતો ?”

“નાનાંબાઈ એજ મોકાનછે તો ! ગુલ તો કદી પણ એવા નરને પરણવા ખુશી થાય નહીં અને તેથી અમે એક તાગડો ઘડવા માગીએ છીએ. એમાં અમારી કાંઈ પણ ખરાબ મકમદ નથી, અને એમાં અમને કાંઈ ફાયદો નથી. હા, ફાયદો એટલોજ કે જરા ગમત મળશે અને માણુકજી જેણે અમારું ધણું કામ કીધેલું છે, તેને મનગમતી પાયડી મળશે. અમારો તાગડો એજ કે આવતા કાનસર્તમાંથી તેણીને કાંઈ તાલ કરી ગાડીમાં બેસાડી ત્યાંથી દુર લઈ નહાસી જવું, પછી એક દસતુરને બોલાવી આસીરવાદ છંટાવી અહીં પાછું ફરવું.”

નાનુ તો દારાખની આ વાત સાંભળી મોહું વકાસતો બેસી રહ્યો. દારાખે બહુ નામોશી ભરેલો તાગડો ઘડ્યો હતો તે હવે તેણે જોયું, અને દારાખ જેવા સાથ એવું કામ પાડવા માટે તે હવે પસંદાવા લાગ્યો.

નાનાંને તો દારાખની વાત સાંભળી હરખ છુટ્યો, અને મલકાવા લાગી કે ગુલ જાયતો પીડા જાય. તેણી તેને ઘણી ધિક્કારતી હતી અને તેની ઉપર બહુ બલતી હતી અને તેથી તેણી આ તાગડામાં બહુ ખુશીથી સામેલ થઈ.

“વારું શાહેબ, તમે તાગડો તો ઘડ્યોછે ત્યારે હવે મારું શું કામછે?”

“એટલુંજ કે તમે અમને ગુલ સાથ ઝોલખાણ કરાવો એવી રીતે કે તેણીને કાંઈ શક ઉત્પન્ન નહીં થાય”

“હું તેની સાંથે બોલતી નથી પણ સખર, હું તે કરી શકીશ. આટલા દહાડામાં રકુલમાં હું એની સાથ મલી જાઉં પછી કાનસર્તને દહાડે તમારી સાથે લાંબા ઝોલખાણ કરાવીશ. તમે તમારું મુજબું કરી રાખજો.”

નાનું ગુલ ઉપર મોહી પડ્યો હતો તેથી હજી દસ દહાડા થોળવું એ

તેના મનથી આવતા જમાનાને માટે થોપવા બરાબર હતું; પણ તે શું કરે? કાંઈ એટલો તે નાદાન નહીં હતો કે દારાબનું કાવતું સમજી નહીં શકે.

“નાજાંબાઈ, તમને કહ્યું છે તે વીસરતા નહીં અહ ! અમે તમારો પુરતો બદલો વાલીશું, હીરા મોતી તમારે જે જોઈએ તે મોઢે માગતું તમને મળશે.” દારાબે જતી વખતે કહ્યું.

દુશ્મન ઉપર કોનો લેવો અને વલી તે સાથે જવેશે મળે એથી એક દુશ્મનના દિલમાં ફેટલો સતોષ અને હરખ ઊપજે તેનું બ્યાન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે. તેણીનું ઘર છોડતી વેલા દારાબ મનમાં નીચલા ભરમ ભરેલા શબ્દો બડબડાવે:—“એ નાજાં કોણુ છે અને અહીં ક્યાંથી આવી ? મરી ગઈ તેના એહેરા સાથે આખાદ મલતાવડાપણુ છે !”

તેઓ બંને ગાડીમાં બેસી એક હોટલમાં ગયા ત્યાં નાનુએ પુછ્યું, “દારાબશાહ તમે તો હીક કહ્યું ! મને ખરતો કરી માકતું નામ દેવાનું શું કામ ?”

“શું કામ ? બસ વિચાર કર્યા વગર બોલી દીધું શું કામ ? આપણી ગરજ સાચવવા માકતું નામ દીધું તેથી તે પરણી ગયો કે ? જે સમજ, નાજાં ગુલને ધિક્કારે છે તો પછી હું એમ કહેતો કે તું પ્યારમાં પડેલો છે તો તેણીની દુશ્મન તારા જેવા મોટા શખ્સ સાથે પરણે તે તેણીથી દેખી શકાય કે ? ગુલને એમ લગાડવા માકુ જેવા ગરીબ સાથે લગ્ન થતાં જોઈ તેણી ફેટલી ખુશીથી આપણને મદદ કરશે, તેનો વિચાર તે કીધો ?”

“અહ ! હું હવે સમજ્યો. તરકત અને કાવત્રામાં તું બહુ પહોંચેલ બુદ્ધી છે. વાર; પણ તું પછી કરવા શું માગે છે ?”

“કામ બહુ સેહેલ છે. તારો મેહેમમાં એક પડત બંગલો છે. કેમ ? વાર; તે કેવો છે ? અને કેવી જગ્યે આવેલો છે ?”

“બહુ એકાંત છે. કોઈ નામજદ ત્યાં ફટકતું નથી. બહુ ખીલામણી જગ્યા છે, તેથી તો મારા માયજી ત્યાં રહેવા નથી મામતાં.”

“વાર; ત્યાં કોઈ માણસ રાખેલા છે કે ?”

“જે બુધ્ધા આકરો આખો દહાડો ત્યાં બુરયા કરે છે.”

“હીક છે સારે આવતા કોનસર્તની રાતે સીગરામમાં બેસાડી મેહેમ

નસાડશું. ”

“ કાણુ, માકુ શાયે ? ”

“ નહીંરે મારા પ્યારા દોસ્ત તારી સાથે. ”

રોકાર અને રોકારી.

દુશ્મનીનો દાવ સાંધનાર દિલમાં કેવો હરખાય છે !

શત્રુને જોઈ ફસનાર, મનમાં કેવો મલકાય છે !

આહા ! અખર નથી હાલ કેવા જ્યારે તે પકડાય છે !

બીજે દહાડે નાજાં નિશાલ ખેસવાના વખતની કલાક એક આ-
ગમજ ઘરથી નિકલી. ગુલ પણ હંમેશ વખતની આગમજ
આવી પુગતી હતી, અને તે દહાડે જ્યારે નાજાં નિશાલે જઈ પુગી તેવારે
હેડમાસતર સાથે અગાસી ઉપર વાત કરતી હતી અને તે વાત ખાનગી
નહી હોવાના સખખથી નાજાં પણ ત્યાં જઈ ઉભી. હેડમાસતરે ગુલને ફકત
એટલું કહ્યું કે આજથી તમારે પેહેલો વર્ગ શીખવવો અને તમારી
ખડુ મેહેનતના ખટલામાં તમને પાંચ રૂપીઆ વધુ મળશે. હેડમાસતર
એટલું કહી ચાલી ગયો અને ગુલ પોતાના વર્ગ તરફ ચાલી, પણ તેને
નાજાંએ હસ્તે મુખડે અટકાવી ઉભી રાખી કહ્યું, “ગુલબાઈ તમારો પગાર
વધેલો સાંભળી મુખારક બાદી આપુ છું. હું કેટલી બેવકુફ છું કે તમારી
ઉપર વગર લેવે દેવે ધિક્કારની નજરથી જોતી હતી. પણ હું તેને માટે
દલગીર છું. આજે કેટલાં વરસ થયાં હું અહીં છું, તે છતાં તમારા આ-
આથી અમને વધવાની કાંઈ તક મલી નહીં, તેવારે ખુદરતી રીતે મને ત-
મારી ઉપર ગુસ્સો લાગ્યો, પણ હવે વખત જવે હું જોઉં કે તેમાં ત-
મે શું કરો ? તેમાં વાંક મારા નક્ષીબનો છે. હું ધારું છું કે તમે મને
માફ કરશો. ”

“ એમાં માફ શું કરવાનું છે. હું મારા આગે હતી અને તમે

તમારા માર્ગસર હતાં. ખીજું, આપણે તદ્દન અંજાણા હતાં, તેથી તમે મારે માટે જે વીચારો લાવતાં, તેની હું દરકાર નહીં કરતી હતી.”

“પણ આજથી આપણે એકમેક તરફ દોસ્તીની નજરથી જોવું.”

“મને એમાં ક્યાં ના છે ?”

એવી રીતે આ બે છોકરીઓ વચ્ચે દોસ્તી થવા પછી ધાંત વાગ્યો અને તેઓ પોત પોતાના વર્ગમાં શીખવવા મડ્યાં. તેઓ હવે ખીજે વખતે મળતાં અને કાંઈ સાધારણ બાબત ઉપર પાંચ સાત મીનીટ વાત કરી છુટાં પડતાં.

પાછો કોનસર્ત થયો અને ગુલે તે દલાડે તો ભેગાં થયલાંઓનું અતી ઘણું ધ્યાન ખેંચ્યું. ભેગાં મલેલાં લોકોમાં નહીં દારાખ કે નહીં નાનું કે નહીં તેની પછવાડે ભમતો માખી જંગ નજરે પડતો હતો. તે દલાડે તેઓને ગાયણ સાંભલવા કરતાં વધારે અગત્યનું કામ હતું, અને તે માટે તેઓ હોલની બહાર વાતો કરતા હતા.

“કમ નાનાભાઈ શેઠ! આજે તમને તડાકો છે. તમારું કામ આજે ફતેહા” દારાખે ઠેકઠી કીધી.

“તેણીની ખામસુરતીથી મારી તોં આંખો અંજાઈ ગઈ છે. પેલી વાજાં ક્યારે મને તેની સાથે ઓલખાણ કરાવશે ?”

“પણ તેણીને માટે તમને હું કહું તેમ કરશો કે નહીં ? નહીં તો ખ્યારમાં ને ખ્યારમાં જળી બલી કવાખ થઈ આખરે ડુંગરે ચઢી જશો.”

“તમે જે કેહેવો તે કરવા તૈયાર છું.”

“તો ઠીક છે, કોનસર્ત પુરો થવા આવે કે મારું માણસ ગુલને જઈને આ ચીઠી આપશે. એમાં તેણીની માય બહુ આજારી છે અને ઘેરમાં દાકતરો ભેગા મળ્યા છે એવું જણાવવામાં આવેલું છે. દાકતરે જ જાણે માણસ મોકલ્યું હોય, તેમ મારું માણસ ગાડી લેતો આવશે અને તેમાં ગભરાયલી અકડાયલી ગુલ બેસે કે તું તારા મેહમના બાગલે હાંકી જજે. વેશ બદલવાનાં સઘલાં સાંધણો મારું માણસ લેતો આવશે, પણ ચાલ હજી તો ધણો વાર છે, તેટલાં અંદર જઈ નાજાંને કહીએ કે ગુલ સાથે તને ઓલખાણ કરાવે !”

“ પણ દારાખ, એ તો ઘણું હદ ઉપર ગયું. એ તો સાફ નહીં લાગે. કાંઈ ખીજો રસ્તો નથી ? ”

“ અરે મારા નાનાભાઈ શેઠ, લડાઈ જીતવા માટે જેથી કાંઈ કરે છે તે બરહક છે, તો જે ચીજ ઉપર પ્યાર લાગ્યો તેને હરવાને પણ જે કામ કરીએ તે કાંઈ નહીં બરહક હોય ? તમે તર્કશાસ્ત્ર શીખ્યાછો તે એટલું નહીં સમજતા ? ”

“ ઠીક છે ત્યારે, જેમા ચારો નહીં તે માટે બળડું લાઝમ નથી. ચાલો અંદર નાનાંને તો મળ્યે. ”

તેઓ અંદર દાખલ થયા તેવાજ તેઓને નાનાંએ દીઠા. તેણીની ગાવાની વારી આવી ગઈ હતી અને ગુલને પણ કાંઈ કામ હતું નહીં તેથી તેણી નાનાં સાથે બેઠેલી હતી. તેઓને થોડા દિવસમાં સારી દોસ્તી પડી હતી અને તેઓ તે દલાડાનીજ વાત કરતાં હતાં. નાનાંઓ અને નાનુએ ગુલ અને દારાખને એકમેક સાથે ઓઝાખાણ કરાવી દારાખે નાનાંને અને નાનુંને આગળથી કહી મુક્યું હતું, તેમ દારાખનું નામ દારાખજી સરાફને નામે ઠોકવામાં આવ્યું.

તેઓ થોડોવાર બેઠા પછી નાનું ઉઠીને દરવાજા બહાર ચાલી ગયો. ઉંચર ઉપર માણસ ઉભેલું હતું તેના હાથમાં એક કોઈ લાલીઆ જેવા આકરે ચીઠી મુકી. જે ઉપર મીસ ગુલખાઈ નાદરશાહ એ પ્રમાણે લખેલું હતું. દરવાજા ઉપર ઉભેલુ માણસ ગુલની સ્કુલનો પાણીવાલો હતો તેથી ચીઠી વાંચતાં વાર તેણે તે ગુલના હાથમાં લાવી મુકી, જે ગુલ ધુજતા હાથે ઉખેડી વાંચવા લાગી:—

“ ગુલખાઈ તમારા માયજનો જીવ તમારા ગયા પછી ગભરાયા માંડ્યો છે, અને બહુ માદાં પડી ગયાં છે, માટે તમે જલદી આવો. કેસ ધાસ્તી ભરેલો છે. મારી માડી મોકલાઈયું તેમાં બેસી તુરત નીકલી પડો. ”

લા. દાકતર લીમજીભાઈ.

ગુલને શીઠી પડેલી અને ગભરાતમાં પડેલી જોઈ નાનાંએ પુછ્યું “ શું છે ગુલખાઈ, કોઈ ગુજરીતો નથી ગયું? એટલા ગભરાતમાં કેમ છેઓ? ”

“ નહીં, મારા મામજી ગભરાયે છે. મારું અંહી કંઈ કામ રહ્યું નથી તેથી હવે હું જાઉં છું. ”

નાજાં અને દારાખ છેક ગાડી ઉભી હતી ત્યાં સુધી, લાયકી દેખાડવાને સાથે ગયાં. માનેકજી માખી જંગ અંદરજ રહ્યા, તેવણુને ગુલ સાથ આ-લખાણ કરાવી હતી નહીં તેથી તેવણુનું બાહાર કામ હતું નહીં.

ગુલ ગાડીમાં બેઠી અને પવન ધણો ફુકે છે એવી તાલ કરી, દારાખે ગાડીના બારણા તદ્દન બંધ બસ કીધાં અને ગાડીમાં ખાસ મુકાવેલી ચાંપ દાખી કે પછી બારણું કેમે કરી ઉઘડે નહીં અને ગુલ ખુમ કે બરાડા પાડી સીપાઈ કાનસ્તેબલને બોલાવે નહી. બીચારી ગુલે દારાખે જેમ બારણાં બંધ કીધા તેમ કરવાં હીધાં. પેલેલાં તો તેણીનું ધ્યાન પોતાની માયમાં હતું અને દારાખ અને નાજાં શું બોલતાં હતાં તે પણ તેણી સાંભળતી હતી નહીં. ગાડી થોડુંક આગલ ચાલી કે નાજાંને સંભલાય નહીં તેમ દારાખ દાંત વચ્ચેથી બોલ્યો, “આહા ! પીરોજન, જે કે તારી ઉપર કોઈ પણ જાતનું વેર લેવાને અને મારા સોગંદ પાલવાને અશક્ત છું તો તને નહી તો તારી છોડીને બે આબર કરવી એ મારા મનથી તેટલું જ છે, બલક જેમણે તે કરતાં વધારે છે.” પછી નાજાં તરફ ફરી બોલ્યો, “આલો નાજાંબાઈ આપણું કામ કતોહ થયું. નાનુંનો દોસ્ત કોચમેન કેવો થઈ બેઠોય ? પણ નાનું ક્યાં ગયો ? પાછો અંદરજ ગયો હશે.”

તેઓ અંદર જઈ બેઠાં પણ નાનું ક્યાંથી આવે. નાનુંનો દોસ્ત તો અંદર બેઠેલો હતો. અને કોચમેન તો નાનું પોતે હતો, તો નાનું બે જગ્યે હાજર કેમ રહી શકે ?

“ભાઈ, જેમ બને તેમ જલદી હાંક,” ગુલે ગાડીવાલાને કરગરીને કહ્યું.

“હા બાઈ, જલુ ધણું દુર છે અને ઘોડો ધણો થાકેલો છે, તે છતાં ધીરજ રાખો,” પેલા કોચમેને જવાબ દીધો.

પ્રકરણ—૨૫.

ગુચવણ.

ગમે દગો, દુઃખે રગો, પણ પુરોછે દગદગો ;

વધુ દુઃખે લાંબોવાર ગર લટકેલા રાખો પગો.

નાણાવતી હાલના ઉત્તર ભાગ તરફ જે શબ્દો બમન ધરા-

ણીના મોઢેથી સાંભળ્યા હતા, તેથી જે દગદગો ઉત્પન્ન થયો તેથી ખુશરૂ બહુ હોવાનું રહ્યો. એક તરફથી ફરજ કહેતી કે એ ભેદનો ભરમ ખુલ્યો પાડવો જોઈએ અને બીજી બાજુથી પ્યાર કહેતો હતો કે શીરીનને ખાતર તારે અખાડા કરવા જોઈએ. ખુશરૂએ ગમે તેટલું કીધું પણ તેના મગજમાંથી બમન ધરાની ખરચો નહીં. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે હું જેએની દુર કરવાના કાંઈ ઇલાજ નહીં લઉં અને એ ભેદ શું છે તેનો મારા મનને સંતોષકારક ખુલાસો નહીં કરીશ તો એ વિચારમાં અને વિચારમાં મને ભેજની તાપ આવશે. અને હું મારા મનના વિચારે બકી દઇશ અને જો પછી મારા મનમાં શું વીચારે છે તે નાણાવતીના કાન ઉપર પડશે તો અહીંથી જીવતો જવાની આશા છોડવી. એવો વિચાર કરી તેણે એક દહાડે ઠરાવ કીધો કે આજેજ એ ભેદ શું છે તેની સતના તલાસ કરવી. આખ્રે દહાડો કામ તો તેનાથી થયુંજ નહીં પણ સાંજને છેડે બાગમાં શીરીન આગળ જઈ બેસતો હતો તે પણ તે દહાડે માંડી વાહ્યુ' કે જેથી કરી શીરીનને દીઠાંથી તેનો ઠરાવ ફરે નહીં. શીરીનને તે ખરા પ્યારથી ચહતો હતો, અને શીરીનની વાતચીત અને હિલચાલ ઉપરથી શીરીન પણ તેને ચાહતી હતી, એવું તેને દીસતું હતું. શીરીનની અને તેની હાલત વચ્ચે ધણો મોટો અખાત હતો, તે છતાં પોતાના પ્યારમાં ફાવવાની તેને ધણી મોટી આશા હતી.

રાતના સાત વાગતાને સુમારે એક લાલીયો ઝોરડામાં આવી ખજ શરની જમવાની તેજસ રાખેતા મુજબ ખીજાવવા લાગ્યો. ખજરને ભુખ હતી નહીં પણ જીવને નયીન રાખવાને એ પુકાની જરૂર હતી. કાંઈ પણ ખજર મેલવવા વગર તો તેનાથી પોતાના કામમાં આગળ વધાય નહીં તેથી ખુશરૂએ તાલમેલથી પેલા લાલ્યા સાથ વાત છેડી.

“ મકન, બાગમાં પેલે છેડે એક પુધ્ધો ધરાની છે. તે શું લેલો છે ? મને તેના બોલવાથી બહુ ગમત મળે છે. ”

“ અરે છાજ, બમન ધરાની તો આજ પાંચ છાત વરછ થીયાં ખી-છેલો છે, તેમાં આજ તેર છઉં મહીના થીયા તો તદનજ ભેળુ ખીછેલું લીછે છે, ને છાંએમે છાંભલ્યું હે છે-આખ્ખો દહાડો અને રાત ખુન, લોહી, ખારી અને ફાત ! બહુ એ છાર બોલ ઘડી ઘડી બોલ્યા કરે છે. ”

“ ખીચારાનું ભેળું કેમ ખીસી ગયું ? ”

“ છજીડ મહીનાની વાત પર એને છાજ ભેળની તાપ આવેલી, તમે વારે ઇની કાકાની છોકરી ખારછેદ્યાછ આપણા ઘરમાં કામ કરે છે તેને બહુ મેલનત કરેલી છાએમ. તેવારેખી છાહેખને કહું કે-લોહી-ખુન, ખારી, અને ફાત, બહુ છાર બોલ બોલેલા કરીલો. છાએખને કહું કે છાંભલીને મારું છરીર ધુન્નવા લાગેલું, પણ ખુદાને ખજર છાએમ કે બધું ગાડું ગાડું બોલતો જાય છે અને આપણે છાંભલીએ તીવારે આપણને કહે છે કે હું બો-લું છે તે બધું બોલું છે. તમે માનતા ના ઇમ બોલે તી કાંઈ છાહેખ ગાંડું કીવાય. ”

“ તારા દારાખશાહ શેઠે એને કોઈ દહાડે એવું ગાંડું ગાંડું બોલતાં સાંભળ્યો છે કે ? ”

“ છાએખ હું જાણું છું, ત્યાં છુધી તો નથી છાંભળ્યું છાએખ, છા-ને થીયા પછી તો દારાખશાહને જોધને તે ઉભી પુછડીએ નાછે. છેઠનાં છાડ ઘેરમાં છાંભલેય તો બહાર ઉભો ઉભો ઠડઠ ધુન્નું. ને છાએખ એ-ટલો શીકોઈ મારી જાય છે કે છાહેખને છું કહું ? ઇકવાર ભેળું ખીછેલું તે છાખ કાંઈ છીધું થાય છે ? મારો પ્રેમલા કાકાનો છોકરો હતો તેનુંખી છાએખ ઇમજ ભેળું ખીછયું તું, તે છાએખ બોલા મનચેરજીનું હોટેલ નહીં હતું ત્યાં છાહેખ ચાકરી હતો. તેખી છાએખ ઇમજ ફાત ફાત બો-

લંતોતો ને કાંઈએવાર હવા સાથે મુકા મારતો. એકવાર છાપર ખીછયું, તે છાએબ કાંઈ છીધું થાય?

ખુશરને મકન લાલ્યાના હજારો વખત છાએબ બોલ સાંભળીને કંટાસો આવવા લાગ્યો પણ શું કરે “ગરબ ખીચારી બાપડી” જે કાંઈ મકને કહ્યું તેથી ખુશરના વિચારો મળ્યુત થતા ગયા. બમન ધરાની દારાબને જોઈને નાહાસી શું કામ બન્યું છે? દારાબનું કાંઈ કામ એવું કામ નહીં હોય કે જે બમને જોયું હોય અને તેથીજ તેના બેજાં ઉપર અસર થઈ કાંઈ નહીં હોય? એ વિચાર કરતાં ખુશરએ મકનને પુછ્યું, “પણ બમન માંદો પડ્યો તેનું કાંઈ કારણ નથી માલમ પડ્યું?”

“છાએબ તે તો હું છું જાણું”, પણ ખારછેદ્યાઈ પોતાના કાકાના છોકરાની હાંમેછ ખબર રાખેછ, એક દહાડે છાહેબ બમન જમવાં નહીં આએવો તીવારે મને ખારછેદ્યાઈએ જોવા મોકલ્યો. હું બે કલાક બાગમાં ફરેલો પણ કેથે બમન નહીં દીછેલો, પછી છાહેબ એસે નાકે ભુતખાનું છીની છાએબ તેની પછવાડે ઝાડની નીચે છાહેબ બેઘુધ બે-એલો. છાહી બેઘુધ થયેલો તે મને ખબર નથી છાએબ-હોછે કાંઈ ભુતખુત દીઠેલો હોછે, તેથી ગભરાઈને બેઘુધ થયેલો છાએબ, હું તો ધમ ધાર છું છાએબ.”

“ઘણી અજાયબ અને દુઃખદાયક વાત છે.”

“તો છાએબ અજાયબ નહીં તો ખીજુ શું?”

ખુશર બે ચાર ભુક્ષ ખાઈ ઉડી ગયો અને મકન બતલર ત્યાંથી ર-કાળીઓ ઉંચકી લઈ ત્યાંથી પલ્યો

ગાડીમાં મુસાફરી.

મોટાંઓ કેટલાક મોટાં-ગરીબને છે રહેમ,
પૈસાવાલા દયાવાલા છે એ એક વહેમ.

ગુલ જે ગાડીમાં બેઠેલી હતી તે ગાડી ગલીઓમાં વલવાને બદલે
ગુલની અજાગખી વચ્ચે સીધી ચાલ્યા કીધી. તેણી ધારવા
લાગી કે કોચમેન કોઈ ખુબક હશે અને રસ્તો ભુલ્યો હશે, તેણીએ પ-
છવાડેની ખારીમાંથી જોયું. તો જે ગલીમાં વલવું જોઈએ તે ગલીમાંથી
ગાડી આગળ ચાલી હતી અને તેથી કોચમેનને આગળની ખારીમાંથી
ઠલું, પણ કોચમેન જાણે બેહેરો હોય તેમ હાંક્યો ગયો. રસ્તા પછી રસ્તા
પુરા થયા અને ઘરો થોડાં આવવાં લાગ્યાં અને ગુલ ગભરાવા લાગી. તે-
ણીએ ખારણા ઉંઘાડી કુદી પડવાનો વિચાર કીધો પણ ખારણા બંધ જોયા
તેણી સમજવા લાગી કે કોઈ શખ્સે તેણીને પોતાની માયને છેલ્લી ઘ-
ડીએ મળતાં અટકાવવાનો વિચાર કીધો છે, અને તેથી તેને દુરવેર હાંકી
જાય છે. આહ! કેવી ભોલી ગુલ!

ગાડી હવે મેદાન જેવી જગ્યામાંથી ચાલવા લાગી અને એક પુરા-
ણા બંગલા આગલ જઈ ઉભી.

નાનુંએ ઉતરીને ગાડીનું જેવું ખારણું ઉંઘાડ્યું તેવુંજ તેને ગુલે
જોઈયું “એ મને જુ' ક્યાં લઈ આવ્યો? મને અંહી લઈ આવવાની
શી મતલબ!”

“ધીરજ પકડ આપારી બાનું, આજની રાત તું નર્ચીન ઉંઘી કા-
ઢાડ અને કાંઈ સવાલ ના કર, કાલે સહવારે બધું તું જાણશે.”

આથી ગુલ નીસાસો નાંખી બાગના એકલા ઉપર હાથનો ટેકો

દેખ અફસોસ કરતી બેઠી. તેણી ભોલી અને બલી હતી પણ પાકદામાન સ્ત્રી હતી. પાકદામાન હોવાથી તેણીમાં હિમત હતી.

“ મને અંહી શું કામ લાવ્યા ? એવો કોણુ નિય અને ચંડાલ છે કે મારા જેવી નાચાર છોકરી ઉપર થાગો રમ્યો. જે તે આખરદાર હતો તે ફક્ત મારી નાચારીજ તેના દિલમાં દયા લાવવાને બંધ થતો. ”

નાનુ સાથે ગુલને થોડાજ કલાક અગાઉ ઓલખાણ થઈ હતી પણ નાનુએ વેપ બદલી નાખેલો હતો તેથી ગુલ તેને ઓલખી શકી નહીં. તેણે જવાબ દીધો, “ અરે ગુલબાઈ શું મારા દિલમાં તમારે માટે ઓછી દયા છે ! મને કેવો નાહુક જેરઘનસાફ થાય છે ! અરે જે મારા દિલમાં તમારે માટે દયા અને આદર નહીં હોતો તો તને અંહી શામાટે લાવતો ? મેહે-રખાની કરી કાલે ખુલાસો થાય ત્યાં સુધી આજે ઘરમાં તું સહીસલામત સમજ. ”

પછી નાનુએ કોઈ ખુદાને બોલાવી કહ્યું. “ અંહી આવરે, તારી પ્રેમલી ક્યાં છે ? આ બાઈ સાથે તેને માળ ઉપર સુવા કહે. ”

ખુદી પ્રેમલી આવી પણ તેણી જરા ચસેલી હતી. નાનુએ આમળથી ત્યાંના ચાકરોને કહી રાખ્યું હતું કે હું અંહી એક છોકરીને લાવી પરણનાર છું અને પ્રેમલીને પેહેલી બજાર હતી. તેથી તેણી વાંકી વલી ગુલને ટીકી ટીકી બકવા લાગી :-

“ નાનાબાઈ હેઠ, આજ છોકરીની તમે વાત કરતા હતાકે ? છોકરી તો હારી છે. કોહું તો હુવે હાર છે દીહેછે તો હારી, પણ રતાહ બધો ઉડી ગયલો દીહે છે. થોડા દહાડાની વાત ઉપર તમે ઓલી બાંધી લાવેલા તે તો છીછડા હરખી હતી. આ બહુ ઠીક છે. ”

નાનુએ ગુલને કહ્યું, “ આ પ્રેમલી કોલાએ જવા લાયકની છે અંહ, એના બોલવાથી કાંઈ ગુસ્સો ના કરતાં. ” ગુલના હોઠ ખુદરતી રીતે બંધ થઈ ગયા હતા. તેણી એક પણ હરફ બોલવાને અશક્ત હતી. તેણી પ્રેમલી સાથે મુગી મુગી ઉપર ગઈ.

ઘોરડો ઠીક સળગારેલો હતો, પણ બધો સામાન નાનુંના દાદાના દાદાના વખતનો હતો.

ગુલ જઈને એક સુવાની ખુરશી ઉપર ફસડાઈ પડી. પ્રેમલી તેને

મુકીને ઝોરડામાંથી જતી હતી તેટલાં ગુલે ચીસ પાડી કહ્યું. “ આઘ તુ અહીંજ રહે. મેદરખાની કરી અહીંજ સુ, ” પ્રેમલીએ ગુલના બોલ કાંઈ સામલ્યાં નહીં. તેણીના કાનના પરદા ફરી વળેલા હતા, પણ ગુલના હાથના ચાલા અને ચેહેરા ઉપરથી તેણી ગુલનું દુઃખ સમજી ગઈ અને તેણી બોલી, “આઘ ખીલે હાંની, હું અહીંજ છું તારે કાંઈએ ધાહતી નહીં કરવી.

પ્રેમલીના બોલ એટલા ધીરજ ભરેલા હતા કે ગુલ સારી કહાડી ખુરશી ઉપરજ ઝાંઝવા પડી.

ખરસેદખાઈ ઇરાનીની મુલાકાત.

કદી નહીં આ આસમાનનું ધરતું ચકર,

હુમાં રાખે ખુરાંનાં પાપને મકર.

મકન લાલ્યાની વાત સાંભળી ખુશરને આ દુન્યામાં પોતાની એક ફરજ બજાવવાને તક મળી હતી, અને જો તે દારાબ ના-ણાવટીની છોકરી શીરીન સાથે અંદરખાનેથી કાંઈ સબંધ ધરાવતો ન હતો તો તે તરતજ પેતાના જેખમે તલાસ કરતે અને પોલીસને જઈને સઘળી વાત કહી દેતે; પણ શીરીનને ખાતર તે એમ કરતો અટક્યો. તેણે પેહેલ વેહેલાં પોતાની ખાતરી કરી લેવા ધાર્યું, જે માટે તે માથું હાથમ ધરી જેમ અને તેમ વિચાર કરવા લાગ્યો. તેના માનવમાં આવ્યું કે અલખત ખમન ઇરાનીએ ઉત્તર દિશા તરફના ઝોરડાની ખારીની ફાટમાંથી કાંઈ પણ ભયંકાર દેખાવ જોયો હશે; પણ તે દેખાવ કેવી કીશમનો હતો. ? ખમન ઇરાનીતો ખુન અને લોહી એ શબ્દો બોલેછે અને જો ખન ખરેખર થયુંજ હોય તો, આરમહીના થયા તોપણ કાંઈજ કાંઈને શક નહીં ગયો? જે ધણીનું ખુન થયું હોય તે ધણીને અંદર દાખલ થતાં કાંઈ

એજ જોયો નહીં હશે? અને પછી તેના ગુમ થઇ જવાથી દારાબને ક્રોધએ પુછ્યું જ નહીં હશે? આ ભેદનો ભરમ મેલવવો બહુ મુશ્કેલ હતો. આ ભેદ ગુચવાયલા દોરાની મીશાલ હતો અને ભરમ મેળવવો એ ગુચવાયલા દોરાને ધીમે ધીમે સલગ કરવા બરોબર હતું. મકને વાત કરતી વખતે અમન ધરાનીના કાકાની છોકરી વિષે વાત કીધી હતી, અને ખુશરને એકવાર કહેવામાં આવ્યું હતું કે અરશેદખાંએ પોતાનો જનમારો તેજ અંગલામાં કહાડ્યો હતો, તો ખુશરને આશા આવવા લાગી કે અરશેદખાંને કાંઇ ખબર હશે.

આ અરશેદખાંને અમને સાત વરસની હતી ત્યારથી દારાબને સાંધાવી રાખી હતી અને હાલ તેણીની ઉંમર ચાલીશબર થવા આવી હતી. કામકાજ અને સીપલાંથી તેણી શીરીનની ઘણી વહાલી થઇ પડી હતી અને હવે તેણીને ઝાઝું કામ કરવું પડતું હતું નહીં. વળી તેણીને એક દીક સણુગારેલો ઓરડો આપવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં તે પોતાના અગ્નિ છોકરાં સાથે દારાબના પૈસાથી મજાદ મારતી હતી. અરશેદખાં ધરાની ઓલાદની હતી, પણ પારસીઓ સાથે લાંબો વખત રહ્યાથી પારસી બોલી સુધ્ધ બોલી જાણતી હતી, અને તેણીના વિચારો સઘળા સુધરેલા જમાનાને મજતા હતા. આ અરશેદખાં સાથે ખુશરનો વાત કરવાનો ઇરાદો હતો, પણ કાંઇ તાલ મળવી જોઇએ. આખરે ખુશરને યાદ આવી કે શીરીને એકવાર કહ્યું હતું કે જેમ નવી ફેસનની આરસીઓ આવતી જાય છે, તેમ જુની આરસીઓ ચાકરોના ઓરડામાં, નહીં તો અરશેદખાંના ઓરડામાં મુકેછે, તે ઉપરથી ખુશરે જુની આરસીઓની દ્રોષંગ અને પેન્ટીંગ જોવાની મરજ દેખાડી, અરશેદખાંના ઓરડામાં જવાની તેની પાસે રજા મંગાવી. રજા મોટી ખુશીથી આપવામાં આવી. ખુશરે સાં જઇ થોડો વાર આરસીઓ સામે જોયું અને કાગજ ઉપર કાંઇ ચિતાર પાડી લીધો અને અરશેદખાં સાથે વાત છેડે તે અગાઉતો બોલકની ખટલીએ પોતેજ વાત છેડી.

“દારાબશાહ જેવા શેક નહીં હોં. જીભરું કેવા સખી ને સોખીન. બેહેરબી જમારપ કમાઇ કમાઇને એકઠું કરી ગયા પણ જે ચીજ વગર આલે તેને વાસતે દમડી નહીં આપે એવા હતા, અને દારાબશાહ તો ફ-

પીઓ જોધયે તો પાંચ અને પાંચ જોધયે તો પચાસ, પણ બેહસ્તી બ-
હુ હસમુખા હતા, દારાખશહખી હસતા બોલતા હતા પણ કોણ જાણે
કોણની નજર લાગી તે આજે બાર-બાર-મહીના થયા હસતાખી નથી
અને આંહી રહેતા ખી નથી. પૈસાવાલાને ત્યાં વિચાર અને દલગીરીજ જો
આવતી હોય તો બળ્યા એ પૈસા. હજી ગરીબ રહેવું બહેતર છે. ”

“અહીં દારાખશાહ રહેતાજ નથી કે ?”

“નહીં-કોણ જાણે કાંય નથી રહેતા ? બસ આખો દહાડો હ-
મણા તો પીવા માંડ્યો છે. મારો બમન આજરી પડ્યો તે દહાડેથી
તેનું મગજ ગયું અને તેજ દહાડેથી દારાખશાહખી ભમતું મગજ રાખી
ફરે છે. મરે આય બંગલો વેચીખી નહીં નાખતા ! બા, તમે સુધરેલા
છઓ, તેથી ભુત-ડાકણની ઘાત નહીં માનતા હશે, પણ મેં તો આ ઘેર-
માં તલેસમાતો જોયલા છે. દહાડાએ ઘેરયા ત્યારે બીચારા દારાખશાહે પેલે
નાકે પડત ઓરડા છે તેમાં ઓશીશ રાખી. ભૂત, ડાકણના રહેઠાણમાં
આપણે વાસો કરીએ, તે તેઓથી કાંઈ દેખી શકાય ?” ખુશરુએ બરાબર
સાંભળી લીધું કે જે દહાડે બમનને તાવ આવી તેજ દહાડેથી દારાખ, ઘ-
રમાં રહેતો હતો નહીં. આ વાત ઉપરથી શક મજબુત થયો કે દારાખે
કાંઈ પણ કરપીત કામ તેજ દહાડે કીધેલું હોવું જોધયે.

“ખરશેદખાઈ, એ તો વેહમ છે. દીવો બગતો હોય ત્યાં કાંઈ ભુત
આવે ?” ખુશરુએ હસીને કહ્યું.

“કોણ જાણે બા. તમે આજ કાલના બુવાન છોકરાએ કાંઈ ભુતની
ઘાત માને !”

“બમનને ખુઠાપાની નાતવાનીથી ભુતનો ખ્યાલ આવ્યો હોમ, પણ
દારાખશાહનું મન તો કામમાં રોકાયલું, તો ભુતનો ખ્યાલ કેમ આવે ? તે
દહાડે તેવણુ એકલા હતા કે ?”

“નહીં સાથે કાંઈ પારસી હતો. કોણ જાણે તે પારસીએ મગજ તે
ફેરવી નહીં નાખ્યું હોય.”

“તે પારસી કોણ હતો ?”

“બલા જાણે મારી. હું અને શરીનખાઈ બાગમાં જરા અંદરણુ
હવું તેથી બેસી રહેલાં હતાં. અંદર દારાખશાહ અને તેવણુનો મેહતો

ખરસેદજી બેસીને દારૂ મીતા હતા તેટલામાં કોઈ પારસી ધસારા બંધ અંદર આવ્યો. ખરસેદજી મેહતા ગાડીમાં બેસીને સ્ટેશન ઉપર ગયા પછી દારાબાં શાહને મેં તો નહીં જોયા, બહુ-શીરીનબાઈ બોલતાં હતાં કે તે વખતે દારાબશાહ ગભરાયલા હતા. કોણ જાણે મુવાએ કાંઈ દમખમ ભરાવ્યો હોય તેથી એવણુ પીધા હોયતો.”

“ પછી પછી ” ખુશરૂએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ હું કહુંરે બા. એટલા અધીરા કેમ થઈ ગયાછો ! હું બાગમ અંદરણુમાં ફરતી હતી તેટલામાં ખરસેદજી મેહતા ઉતાવલમાંજ પાછા ફર્યા.”

“ પછી તે પારસી આખરે ગયો કે નહીં કે ગડબડ કરવા લાગ્યો ? ”

“ તે ક્યારે ગયો તે કોણ જાણે, દારાબશાહે પછવાડેના દરવાજેથી મોકલ્યો એમ તો કહેછે.”

“ તેજ રાતે તમારા બમનને બેન્ગની તાપ આવી કે ? ”

“ હા બા તેજ રાતે.”

“ ખરસેદબાઈ, ભુતની વાત હજી મારા માનવામાં આવતી નથી, પણ હજારો ડાહ્યા લોકો પણ એમ માને છે, ત્યારે મને મારી આતરી કરવાનું મન થાય છે. એ ઝોરડાની કુંચી કોણ પાસે છે ? ”

“ નહીં બા, ખાલી હુલડાઈ ના કરતા. કુંચી બી આપણી પાસે નથી. કુંચીતો દારાબશાહ પાસે હશે. ”

“ પણ કોઈ ઝોરડો સાફ સુક્ર કરવા જાય છે કે નહીં ? ”

“ નહીં. દારાબશાહની તીજેરી તે ઝોરડામાં છે. કાગજ પત્ર સૌ ત્યાં રખડતાં પડેલાં, તેથી મણુ-મણુ-ધુલ થઈ હોય તોખી કોઈને અંદર જવાનો હુકમ નહીં, પણ એક બીજો રસ્તો છે. હું નાની હતી ત્યારથી તે મને ખબર છે. બાગમાં એક મુક્રા છે તેની અંદરથી તે ઝોરડા મુકી જવાય છે. ”

“ એમ છે ! ત્યારે તો—

“ નહીં બા, ખાલી હુલડાઈ ના કરતા કોણ જાણે કયા સાલને મુક્રા ખાંધેલો હશે. ઘટ મટાડું ઢીલું થઈ રહ્યું હશે તો અંદરને અંદર દાખી નાખે ! ”

“દારાબશાહને પોતાને આ શુદ્ધાની ખબર નથી. આ તમે કાંઈ આસી ચલાવી હાથે કરીને હેરાન ના થતા, અંહાં !”

“ નહીં રે બાઈ, મારું મન ઘણું થાય છે, પણ હું કાંઈ ગાંડો છું કે અન્નણી જગયામાં ધુસું. કોણ જાણે કેટલાં જનવરો અંદર પડેલાં હશે, અને ખોદાને માલમ કે ધુલ મટોડું કેટલું હશે, હું કાંઈ એટલો ખેવ-કુદ નથી કે એકદમ અંદર જાવું. ”

પણ ખુશરો પોતાના ઓરડામાં જઈ રાતના એકાંત વખતે તે શુદ્ધામાં જવાનો દેરાવ કીધો.

તેણીનો ઘુટકારો.

મેકજાદ, પાકજાદ, રાસ્ત ને આસરોછે તેનો,
પછી મેહેલ કે ઝુપ, શેહેર કે વને વસેલો.

ગુલ થાક ચડવેથી જીંધમાં પડી હતી પણ સહવાર પડતાં જોડી સારે માથું ભારી અને આંગ સુસ્ત લઈ જોડી. ઉઠતાનેવાર આંખ ચોળી તેણી જાંઘેછે કે જાંઘેછે તે જોવા લાગી પણ પછી ગઈ રાતનો ખનાવ યાદદારત શકતીના મદદ કરવાથી યાદ આવ્યો અને તરતજ મલંગ જપરથી જીતરી બારીવાટે ગઈ. બારીવાટેથી કાંઈ દેખાયું નહીં. થોડો વાર મુગી મુગી ઉભી રહી, પછી તેણી ખોદા તરફ હાથ જીંચા કરી બોલી “ ખચ્ચીત ખોદા તો મને છોડી નહીં દેશે ! ખોદાયજી મને મારી માયને ખાતર બચાવશે. ” ખુદાની હાજરીના વિચારથી ગુલને હિમત આવી. સાડી પેહેરી હવે શું થાયછે તેની વાત જોતી બેઠી. “ મને અંહી કોણુ લઈ આવ્યું ! અને શી મતલબથી ? ” ગુલે આ સવાલો વારંવાર પોતાને પુછ્યા કીધાં પણ તેનો જવાબ તો તે પોતે આપી શકી નહીં.

બારણું ઉઘડ્યું અને પ્રેમલી એક ખુમચામાં ચાહ અને નારતો લઈ આવી પણ તેણીને ખાવાનું કેવી રીતે લાગે ? ફક્ત ચાહના ખ્યાલાં ઉપર

સુકર ગુજર કીધા અને પ્રેમલીને પુછ્યું, “આમ મને અહીં કોણ લઈ આવ્યું, તે હું જાણતી નથી, અને મને અહીં શું કામ લઈ આવવામાં આવી છે તે વિષે હું તદન વાકેફગાર નથી. મને એનો ખુલાસો કર.”

ગુલે જોયું કે પ્રેમલીએ તેના બોલવા ઉપર ખીલકુલ ધ્યાન આપ્યું નહીં. કાનના પરડા ઠેકાણે હોયતો પ્રેમલી સાંભળે, નહીં તો પ્રેમલી કેમ સાંભળે ? પ્રેમલી ગરીબ હતી, ગામડેની હતી પણ તેથી દયાની લાગણી વિનાની નહીં હતી. ઓરડામાંથી જતી વખતે તેણી ગુલને ગામડીયાની ઢપે કહી ગઈ “બેરી, એ તારો જીવ બાકી હોતો નાખે. એન્નેને મોઢું કુમલાવે તે ? તારાં નહીંય મોઢાં છે, આ દુન્યામાં બહુ નહારા માણુહો છે પણ તેથી હું થીંધ ગીયું ? હારા માણુહોખી પુલકલ પડેલાં છે. તેમાંથી કોઈએ તારી મદદે આવી પુગદે. હજુરી કયરાકર ને ખોદાનું નામ લે.”

પ્રેમલીના બોલવાની ઢપ બહુ તોંછડી હતી પણ ગુલને તેણીના બોલથી જરા હિમત આવી. તેણી બારી વાટે જઈ ઉભી કે કોઈ સાંથી જતું હોયતો તેને બોલાવી મદદ માગે. બારણું ઉઘાડી જોયું પણ તે બંધ હતું. બપોર થઈ બીજે કલાક થયો, ત્રણ વાગ્યા અને સાંજ પડી પણ કોઈ ઓરડામાં આવ્યું નહીં કે કોઈ બારીયે નજર પડ્યું નહીં. અફસોસ કરી ખુદાનું નામ મો ઉપર લઈ, ખુદાની બંદગી કીધી કે એ ખુદા તું સિવાય ગરીબોનો કોણ દાદખાહ છે. તરતજ બારણું ઉઘડ્યું અને એક અહસથ દાખલ થયો. ગુલે તેને આવ વખતે બરાબર ઓળખ્યો. મી. નાના ભાઈ ખીરાજયા હતા. નાનું કેટલેં અકસવાલો, કેટલે સુધી દૃઢ વિચારનો હતો તે દારાબ જાણતો હતો, અને તે હિમત છોડી ન દે એ તેથી પોતે તેને ઉસકરવા પછવાડે આવ્યો હતો. નાનુની છાતી કેટલી ઘાડી હતી તે જાણી દારાબે તેને આખો દિવસ બાટલી સાથે વહેવાર રખાવ્યો હતો ગુલને પ્રસલાવી પોતાની બાયડી કરવાની દેખાઈતી માગણી કરી, પુને લઈ જઈ પરણવું, એવી બહારથી ખોટી દરખાસ્ત કરવા દારાબે નાનુને આગળથી શીખવી રાખ્યો હતો; એ કામ આટલા સુધી પુગ્યું તો પાર પડવાની આશામાં હતો. ખીરાજ, તેની એકવાર વહાલી ખીરાજની બેદરકારી માટે તેણીની બેટી ગુલને લુટી પોતાના વેરને ખાળીને આસુદુ કરવાની આશામાં તે મગન હતો.

નાનુ ગરગરદાસ પણ બન્યો હતો અને ખાટલીના અક્સીર પ્રવાહી પદાર્થથી લહેકીમાં આવી ગયો હતો, તેથી દારાખ થતાને વાર તો ચાલતી મારી ચઢાવા લાગ્યો “મારી ખારી ચુલ, હું હમણા તો તારી માં શી ચાહવા આવ્યો છું, તું મને માફ નહીં કરશે ?”

“નાનાભાઈ શેઠ, હું માફ કરવા ના નથી કહેતી, અને ખુદ પણ તમને માફ કરે, પણ તમે શું કીધું ? મેં તમને કાંઈ દુઃખ દીધું નથી તે છતાં તમે મારી ઉપર વગર કારણે ઘાટકીપણું ગુમરો છો તેની મતલબ શું છે, તેનો વિચાર કરજી-પણ બીલકુલ સમજ પડતી નથી. મને તમે દુઃખ દીધું છે તે માટે હું માફ કરું છું. પણ મને અહીં લાવ્યાથી મારાં માયને જે દુઃખ ઉત્પન્ન થયું હશે તે માટે હું બીલકુલ માફ કરતી નથી. તેવણ બીચારાં રડાયલાછે, અને આજ કેટલું થયું સંકટમાં પડેલાછે તો આં નવા સંકટની તેમને કશીએ જરૂર નહીં હતી. ”

નાનુ ગમે એટલો પીધીલો હતો. ગમે એટલો બદ હતો પણ ખુદરતે તેને થોડી વણી અકલ બહી હતી. ચુલના તાણા તેને તીર મીસાલ લાગ્યા પણ દારાખે પાઠ મોઢે ભણાવ્યો હતો તે પ્રમાણે તે બોલવા લાગ્યો:—

“મારી ખારી ચુલ, તું ખરેખર ચુલછે. વહાલી તારી માય ઉપર કાગળ લખ, અને તે હું તપાલમાં નખાઉ તેથી તેણીને ધિરજ આવશે. લે. આ કાગળ ખડીયો, કલમ, અને મને કાગળ લખી આપ. ”

“તે મુંબઈ ક્યારે પુગશે ? ” “કાલે સંહવારે.”

ચુલે વિચાર કીધો કે કાલ સંહવારની આગમય પોતાનો છુટકારો થાય એવું તો દીસતું નથી, તેથી કાગળ ખુશીથી લખવા બેઠી. લખતાં લખતાં તેણીએ નાનુંને કહ્યું, “નાનાભાઈ જો તમને તમારી માયનું લાગતું હોય તો મારી માય ઉપર પણ દયા કરો અને મને ત્યાં લઈ જવો.”

આ બોલથી નાનુને ખુબ લાગી આવ્યું. જે માયને તે એકવાર બેહદ પ્યારથી ચાહતો હતો, અને જેને હાલ છોડી તે મજાહમાં પડ્યો હતો તે માયની તરફ ખર પાછો દોડવા લાગ્યો, પણ તે પ્યારને આ વખતે અટકાવવો નાનુને માટે જરૂરનું હતું. “ખુદાને ખાતર મારી માયની વાત ના કર, તેથી મને કાંઈ થાય છે. તું કાગળ લખ કે હું પોસ્ત ઓશીસમાં મોકલાઉં, ” એ મબોલી તે. ખારી વાટે જઈ ઉભો અને ચુલ

એક નાનું જેવું કાગળ લખી કહાડ્યું, જે નિચે પ્રમાણે હતું:—

“ પ્યારાં માયજી, હું સહીસલામત અને સારીપેઠે છું. હું વધારે હાલ લખી શકતી નથી. હું ફરીથી લખુ અથવા મલું લાંબુધી નીરાંતે રહેજો. મારાથી જેમ બનશે તેમ જલદી હું મલીશ. નહીં લખાય એવી જરૂરતાથી હું તમને મલી શકતી નથી. હું છું તમારી ગુલ. ”

કાગળ પરખીડામાં મુકી સરનામું લખી નાનુંના હાથમાં આપ્યું. નાનુએ લખને કહ્યું—“પ્યારી ગુલ, હું નિચે જઈ આ તપાલમાં નાખવું. મોકલી, પાછો આવું તેવારે મધ રાતની મારી ચાલ ચલચલણનો ખુલાસો કરીશ.” પોતાની પાછલ બારણાને કૂચી દેતો ગયો અને આજ બનાવથી ગુલને ધારતી પેદા થઈ. આ બહારથી તદ્દન આગરનો દેખાવ દેનાર શખ્સ ગુલનો કટો શત્રુ હતો. તેણી ખીચારી એકાંત ઘરના બંધબસ્ત આરડામાં બંધીવાન હતી, જ્યાં જો કોઈ તેણીનું દયાનું ખાનાર હોય તો તે ખુદી અને બહેરી પ્રેમલી હતી.

ગુલ બિપર દલગીરીનાં વાદલ વરસ્યાં હતાં પણ આવી હાલતમાં તેણી કોઈ વાર પડી ન હતી. તેણી હિમતવાલી હતી પણ ઓરતો મરદોની હિમતને નહીં પુગે. તેણી રડવા લાગી અને ગુટણમંડીએ પડી ખુદાને કહેવા લાગી “ ઓ ખોદ, બાપ વગરની એક નાચાર છોકરી ઉપર રહેમ કર અને કાંઈ બચવાનો રસ્તો બતાવ. મારી એટલી અરજ સાંભળ અને આવી મરજની વખતે કોઈને મારી મદદે મોકળ.”

તેણી છેલ્લો બોલ હજી બોલે નહીં તેટલામાં પાસેના ઓરડાનું વચલું ખારણું ઉઘડ્યું અને તેમાંથી કોઈ સ્ત્રીએ આવી ગુલનો હાથ પકડ્યો અને તરતજ પાસેના ઓરડામાં લઈ જઈ વચલું ખારણું બંધ કરી દીધું.

ગુલ આ સ્ત્રીનો ઉપકાર માનવા જતી હતી પણ તેણીએ ગુલના મોઢાં બિપર હાથ મુકી ખીજા હાથની પેહેલી આંગલી નાક ઉપર મુકી ઇસારતથી જણાવ્યું કે હમણા એક બોલ નહીં બોલ.

બનાવો પછી બનાવો ખમી શકી નહીં તેથી ગુલ પેલી સ્ત્રીના હાથમાં બેશુદ્ધ થઈ. જેવી તે હોશમાં આવી તેવી ધુજતી ધુજતી પેલી સ્ત્રીને વલગી પડી અને બોલી, “ બાપ તમે મને એકલી મુકતાં ના. તમારી આગલજ મને રહેવા દો. ”

“ નહીં છોકરી. ગભરાયછે કાંય? હું પોતે તને તારા ઘર પુગાડીશ. જો તું ગાંડી છે, કેટલી ધુજે છે ! ”

“ મારી ઊપર એટલું પડ્યું છે કે જાણે સઘળું બંધકાર સ્વપ્ના મીસાલ છે. મેં ખોદાની મદદ માગી અને ખોદાએ તમને મોકલ્યાં. શું ખોદાની ખુદરત છે ! તમે કેમ જાણ્યું કે મને મદદની જરૂર છે ? ”

“ મને અહીં ખોદાનું લાવવું છે. ગઈ રાત્રે તારા આવ્યા આગમ-જ થોડા કલાક અગાઉ હું અહીં આવી. મને એક ઓળખીતાંએ લખ્યું કે તારો છોકરો તદ્દન મોજમજાંડમાં રખડે છે. મેં આગલ ઘણીવાર એ છોકરાને સમજાવ્યો પણ નહીં સમજ્યો. તેથી મેં એને પડતો મુક્યો, પણ પાછું મારું હેત દોડી આવ્યાથી સમજાવી પતાવી લઈ જવા આવી. ખુદી પ્રેમલીએ મને તારા આવ્યાની ખબર કીધી તેથી હું તને કેમ મદદ કરવી તેની તક સોંધતી હતી ”

“ પણ તમારો છોકરો અહીં આવી મને શતાવશે તો ! ” ગુલ ધુ-જતી ધુજતી ખોલી.

“ નહીં ફરેકારની અંદર સેરવવાનું આરણ્ય છે એવી તેને ખબર નથી અને ખીચું હું અહીં આવી છું તેની તેને ખબર નથી. ચાલ એસ, પ્યાલું એક ચાલ પી કે જરા જીવ દરે અને એ તારું અહીં આવવું કેમ થયું તે વિષે મને વાકેફ કર ”

“ મોટી ખુશીથી. પણ ગઈ રાતનો ખનાવ જેટલો તમને ભેદ ભરેલો છે તેટલોજ મને પણ છે. ”

ગુલે નાનુની માથે પછી જે બન્યું હતું તે થોડા શબ્દોમાં કહી સં-ભલાવ્યું. પછી ગુલે પુછ્યું. “ બાપ જો હમણાંજ મને મારા માથે પાસે લઈ જવો તો સારું. ”

“ નહીં છોકરી. તું ધીરજ પકડ; આજની રાત તને મારી પાસે રાખીશ. હું તને એક પણ છુટી નહીં મુકું એટલે બસ કે નહીં ? કાલે સહવારે નાસતો કરી હું પોતે તને તારે ઘર લઈ જઈશ. ”

પોતાની માથે સહવારના પહોરમાં કાગલ મલશે એવી આશાથી ગુલે પોતાની માથાલુ બચાવનાર સાથે નીરાંતે જાંઘ કહાડી, પણ તેણીની આશા કેટલી ખોટી હતી.

નાનું કોઈ માણસને કાગલ પોસત કરવા બોલાવતો હતો તેટલાં દારાબે તેના હાથમાં કાગલ જોયું, અને સરનામું જોઈ લીધું તેથી તરતજ ઠરાવ કીધો કે એ કાગળ પીરોજને મળતું અટકાવવું.

“લાવ નાનું, મારે પણ કાગલો પોસત કરવાનાં છે, આએ કાગલ મને આપ, હું સાથે પોસત કરીશ.” એમ કહી કાગલ લઈ ગાડીમાં બેસી દારાબ સ્ટેશન ઉપર ગયો હતો.

પછી નાનું આશાબર ઉપર ગયો અને જોયછે તો પાંજરામાં જે પક્ષીને બંધ કીધું હતું તે કોઈ કસેવલે જાડી ગયું હતું. આવા દુઃખ અને ચીરડાતમાં વલી નવી ધાસતો ! તે એ કે તેને હવે ખબર કરવામાં આવી કે તેના માયજી આવેલાં છે.

જો દારાબ પાસે હતો તો નાનું માયની પણ દરકાર કર્યા વગર હદની બહાર જીલમ કરતે, પણ તેના પાણી મરી ગયાં અને તેણે સોંગદ લીધા કે મોજ મજહુ ગમે તેમ કરવી, પણ એ વિચાર માંડી વાલવો.

ગુશામાં.

મોહોત કોઈ કાલે ઉભું રહેતું નથી;

પાપ હંમેશવેરાં છુપું રહેતું નથી.

પુશર એ હવે તો પકકો ઠરાવ કીધો કે આજ રાત્રે સઘળાં ઘરમાં ખીજાને જઈ પોલી ગાય કે ગુફા તરફ જઈ તલાસ કરવી કે પેલા છુપા ઓરડામાં શું છે, અને બમન ધરાની જે કરપીન કામની બકબક કરેછે તેનો જે પત્તો મલે તે મેલવવો. પુશર ખરસેદબાઈ ધરાનીના ઓરડામાંથી પેતાના ઓરડામાં ગયો ત્યારે સાવ વાગેલા હતા.

જમી લઇ તે તેનાતેજ વિચારમાં બેઠો અને વાટ જોવા લાગ્યો હે ક્યા-
રે અગીયાર વાગે.

પુશરનું કામ ધણું ભયંકાર અને હિમત ભરેલું હતું. અંધારી
રાત્રે એક એવું ભયંકાર સહાસકર્મ કોઇ લડાઇમાં લડનાર લડવૈયો પણ
આથે નહીં લએ.

તે શીરીનને ચહાતો હતો અને દારાળ શીરીનનો બાપ હતો. શીરીન
તરફનો પ્યાર વચ્ચે આવી કહેતો કે પુશર તું એ કામ પડતું સુક, પણ
નહીં, પુશરએ એ વિચાર હાંકી કહાડ્યો, અને બોલ્યો, “હા, હું શીરીન-
ને ચહાવું છું અને તે મને ચહાતી હશે તો તેનો બાપ ખુની છે કે દેવ છે
તેની મને કાંઇ અડચણ નથી, પણ મારી તો આ દુન્યામાં ફરજ છે કે
બદીનો જેટલો નાસ થાય તેટલો કરવો. દારાળ એકવાર એવું કામ કરી
ફાવી જાય તો બીજાતર એવું કામ કરશે. માટે મારે તો તલાસ કરવી
અને જરૂર કરવી.”

અગીયાર વાગ્યા. શીરીનનો વીચાર અને તેણી તરફનો પ્યાર બહુ
અડચણ કરવા લાગ્યાં પણ છેવટે તેને જીતી પુશર પોતાના ઓરડામાંથી
નિકળ્યો. સઘલાં ઊંઘાઈ ગયલાં હતા. બારણાં સઘલાં બંધ કરવામાં
આવેછે એવી પુશરને ખબર હતી તેથી તે જમવાના ઓરડામાં ગયો,
અને સાંની પારીવાટેથી કુદી બાગમાં નિકળ્યો. મીઠી હવા ફુકતી હતી. તે
જિતાવળથી પણ ધીમેથી આગળ વધ્યો. ચાંદ હજી નાનો હતો અને ઉ-
જરકુ થોડું હતું. તે ગુફા તરફ ચાલ્યો અને સાથે રાખેલી મીનબત્તી
સલગાવી નિચે ઉતર્યો. કરોલીયાનાં જાળાં અને હજારો કોઇ દિવસે દીકા-
માં નહીં આવ્યાં હોય એવાં જન જનાવર અને સંખ્યાબંધ ધુસો ભ
દર કરી રહેલા હતા. તે જયારે છેક આગળ વધ્યો ત્યારે તેણે એક દર-
વાળે દીઠો અને તે પુશરની અટકળ ધ્રમણે ઉત્તર દિશા તરફના બા-
ગનો પેહલો ઓરડો હતો. બીજું તો તેણે કાંઈ જોયું નહીં અને તે ના-
સીપાસ થઈ પાછો ફરે તે અગાજ તેણે દરવાળે ખેંચી જોયો. તેની અ-
જાયબી વચ્ચે તે બારણું ઉઘડ્યું પણ મીજગરાં એટલા કીટાયલાં હ-
તાં કે બારણું જેમ તેમ આપું ઉઘડ્યું. પુશર એક ઓરડામાંથી
બીજામાં ગયો અમન ધરાની સપ્તમી પારીની ફાટમાંથી જોઈ પોતાનો બાપ

ખપરો ચલાવતો હતો. દરેક ઓરડામાં બે બારો હતી તેથી ખુશર ચો-
થા ઓરડામાં બે જથ તો સઘળું માલમ પડે. ત્રીજા ઓરડા સુધી તે
ગયો પણ ત્રીજા ઓરડામાં ચોથા ઓરડાનું બારણું નહીં દેખાયું. ત્રી-
જે ઓરડો બીજા કરતાં અજળપજ બાંધણીનો હતો. ત્યાં એક ખુનામાં
ભારે લોખંડની તીજેરી પડેલી હતી અને બીજા ખુણામાં દાદર હતો. તે
દાદર ઊપર ખુશર એ નજર કીધી તો દાદર ઉપરજ બીજું બારણું હતું
એ બારણું બંધ હતું. પણ તે ચોથા ઓરડામાં જવાનું બારણું હતું
જ્યાં ખુશરને કાંઈ પત્તો મેળવવાની આશા ત્યાંજ બારણું બંધ એ કેવી
નાશીપાશી. તે ઊભો રહ્યો અને વિચાર કરેછે કે આટલી બધી મેહુ-
નત કીધી પણ વળ્યું શું ? તેણે શું જોયું ? ખપરો મેલવી અને ભુત
પક્ષીદની વાતો સાંભળ્યા છતાં હિમત કરી ચાલીને અંદી આવી મેળવ્યું
શું ? તેણે શું જોયું ? પણ ઓરડા, એક દાદર અને એક ચોથાં ઓરડાનું
બંધ બારણું.

“ આલો પાછા ફરો, સારું થયું કે કાંઈ ભયંકાર દેખાવ નજરે પડ્યો
નહીં. ખમન ધરાનીનું મગજ ગયું છે અને તેનું સઘળું બોલવું ખ્યાલી છે.”
એમ વિચાર કરી ઉભોછે તેટલાં એક પગથયાં ઉપર ખીલા સાથે ભેરવાઈ
ગયલા એક કપડાંના કટકા ઉપર તેની નજર પડી, તે લઈ જોયછે તો ક-
પડાં ઉપર લોહીના દાઘ હતા આ જોઈ ખુશરની નશોમાં લોહી જોરથી
વહેવા લાગ્યું. કપડાં ઉપર લોહી કોણનું હોય ? કોઈનું પણ ખુન
થયલું હોવું જોઈયે. કપડાનો કટકો ગજવામાં મેલી દાદર ઉપર વાંકો વ-
ળી જોયછે તો દરેક ફાંડ્યા ઊપર લોહીના દાઘો દેખાયા અને દાદરની
છક નિચે એક ખાડામાં પુસ્કળ લોહી બંધાઈ ગયલું જણાયું.

ખમન ધરાની ખ્યાલી હતો કે ? નહીં તેણે ખુન થયલું જોયુંજ
હોવું જોઈયે.

“ શીરીન મને કેવી ધિક્કારશે ! મારી ઉપર દયા કરી મને રખડતો
ટુંકાણે પાડ્યો તે માટે તેણી કેવી પસંતાશે ! અને જે દહાડે તેણી મને પે-
હેલી મલી તે દહાડાને તેણી કેવો અભાગ્યો ગણશે ! પણ મારી તો ફરજ
છે કે એ વિષે પોલીસને ખબર કરવી પછી ખુન કરનાર શીરીનને બાપ
હોય કે દાદો. ”

ખુશરૂની તપાસતાં ખાતરો થઇ કે મરનાર સખસ સીડી ઉપરથી ગબડી પડ્યો હતો અને પડ્યા પછી એકજ જગથે પડી રહ્યો હતો, નહીંતો એકજ ઠેકાણે લોહી એકઠું થતે નહીં, પણ ત્યારે તે મુડદું ગયું ક્યાં? બેશક ખુનીએ તેને કોઇ ઠેકાણે છુપાવ્યું હશે.

મને તેનું મુડદું શોધી કહાડવું જોઇયે. દારાબશાહે બાગમાં આટલામાંજ દાટેલું હોવું જોઇયે. કાંઇ શીકર નહી. જે દાદગરે મને આ તપાસ કરવા આગળ કીધો તેજ ધણી મને એ કામમાં પાર ઉતારશે. ખુદરત માણસ કરતાં બેશક વધારે જોરાવર છે. જે ધણીને મારે ચલાવો જોઇયે તેજ ધણીનું ખુન શોધી કહાડવાને મને મુકરર કીધેલો જણાય છે.

દાદરના ફાંડ્યાં અને તેની નિચેની સઘલી જગ્યા તપાસી અને બીજી સામેતી મેલવી લાંસુધી તે લાંથી ખસ્યો નહીં. બીજી સામેતી એક રૂમાલ પરથી હતી એ રૂમાલ પણ તેણે ગજવામાં ખોસ્વો અને પછી જે રસ્તે અંદર આવ્યો હતો તે રસ્તે સંભાલી આગળ બાગુ જોતો બહાર નિકળ્યો અને આસ્તે રહી કોઇ ચોંકી ઉઠે નહીં તેની પુરતી સંભાલ રાખી પોતાના ઓરડામાં જતો રહ્યો.

રસ્તેના ઉપર.

માણસની સખુરી તો ખુદરતની મેહેર;

સખુરી ને અંતથીજ બંધાય છે ઘેર.

પી રોજ ધરમાં ગુલની વાટ જોતી બેસી. કોનસર્ત પુરો થયા પછી અર્ધો કલાક વહી ગયો. તોપણ ગુલ પાછી ફરી નહીં ત્યારે પીરોજથી બીલકુલ થોખી શકાયું નહીં. ગાડી કરી તેણી કોનસર્ત હાલ તરફ ગઇ. સઘલા લોકો લાંથી ચાલી ગયાં હતાં પણ જે

પાણીવાલો દરવાજા ઉપર ઉભો રહ્યો હતો તે પાણીવાલો સાં કાંઈ સર-સામાન ગોઠવતો હતો. પીરોજા વારંવાર ગુલને નિશાળે લેવા જતી હતી તેથી પાણીવાલો તેણીને ઓળખતો હતો. તેણીને જોઈ ગભરાઈને તે બોલ્યો, “બાઈ, હું ઉઘાડી છું કે જાણું છું. કલાક એક થયો ગુલબાઈ તો તમારે ઘેર ગયાં. કોઈ દાકતરનું માણસ ગાડી લાવ્યું હતું કે તમે બહુ આગ્રી છો, તેથી તમારી છોકરી ગભરાતી અકળાતી તે માણસ સાથે ગાડી લઈ આવ્યો હતો તેમાં બેસી ગઈ”

“બોલ બોલ બાઈ તે ગાડી કયી તરફ ગઈ, હું તેની પછવાડે જાઉં”

“તે ગાડી કયાં નિકળી ગઈ હશે તે કાંઈ તમને મળે! જો મળે તો આંગલી કપાવી નાખું. ભુલ થઈ હશે પણ જ્યારે ભુલ માલમ પડશે ત્યારે તેણી પોતે ઘર આવશે. તમે જાવો તે ઘરમાં જ આવી હશે.”

“ભુલ! મને નહીં લાગતું કે ભુલ છે. કોઈ મારી ગુલાબ જેવી છોકરીને ફસાવી લઈ ગયું છે.”

પીરોજાને દારાબ યાદ આવ્યો. તેના સોગંદ અને જાહેર દુશ્મની એ સઘળું યાદ આવ્યું અને એકવાર દારાબે ગુલને માટે જે ચેતવણી આપી હતી તે તેણીને તરતજ યાદ આવી.

તેણીએ તેને ધિક્કાર્યો હતો અને તેણે તેણીની જુવાની ખરબચડી કરી હતી. તેણીએ તેને ધિક્કાર્યો હતો અને તેણે દુશ્મનાઈ જાહેર કરી. હવે તો તેણી તેનાથી બેજાર થઈ ગઈ હતી.

“અરે બોલ, જો મારી ઉપર એવો ફટકો પડે તો હું હિમતથી અને ધિરજથી ખમું! પણ મારું ગુલાબ! મારી ગુલ! મારું નિરદોષ બચ્ચું! આહ! તેની ઉપર આ ફટકો ધણો સખત છે. તે હું કેમ જોઈ શકું! આ સઘળો વિચાર પીરોજા પોતાના મનમાં અને પેલા પાણીવાલાની હાજરીમાં કરતી હતી. તેને પીરોજાની હાલત જોઈ દયા આવી તેથી તે બોલ્યો “બાઈ તમે મુગાં મુગાં ઘર જાવો. હું ધારું છું, કે ગુલબાઈ તો હમણા ઘર હશે.”

“બાઈ તું શું જાણે કે મને શાની ધારતી છે! વારં બાઈ, તે આકરે કયા દાકતરનું નામ દીધું?”

“કાણુ જાણુ તેણે કાંઈ નામ તો દીધું હશે, પણ તે મારા કાનમાં ચલુ નહીં.”

“અને દાકતર ક્યાં રહેછે તેથી નહીં?”

“નહીં ખાઈ, તે ખી મારા કાન ઉપર આવ્યું નહીં.”

“વાર ત્યારે હું ધર જાવું છું, જે ખોદા કરે તે ખર.”

પીરોજી ધર ગઈ. આખી રાત ખેરી ખેરીને કહાડી સહવારના પોહરમાં ઉઠી હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરતી ખેરી. કાંઈ દોસ્ત કે ઓળખીતાંની મદદ દરસ્ત ધારી નહીં.

પીરોજી ઘણાંઓને ઓલખતી હતી. તેઓએ તેણીની સાથે ખાધું પીધું હતું. પણ જે દહાડેની તેણી ગરીબ હાલતમાં આવી હતી તે દહાડેથી કોઈને રસ્તે ગઈ હતી નહીં અને તેઓ પણ તેણીને વીસરી ગયાં હતાં. હવે ખીજાં કાણુને જઈને મલે અને કાણુની મદદ માગે. ડાહ્યાણુથી પીરોજીએ નિચે પ્રમાણે ઠરાવ કીધો:—

“મારે દારાખ પાસે જવું અને અરજ કરવી. એજ ચંડાલનું એ કારસ્થાન હશે અને એજ ડાહ્યો થવા ખાતર મારી છોકરીની સોધ કરતો હોય તેમ ઢોંગ કરી મારી ગુલનો ખટ્ટો દેખાડશે.”

તરતજ તેણી તૈયાર થઈ, દારાખને ધર ગઈ. ત્યાં ચાકરે કહ્યું. “શેઠતો હમણાજ બહાર ગયા. આજે રાત્રે પાછા આવશે એવી વકી છે.”

“ઠીકછે ત્યારે હું કાલે પાછી આવીશ. એમ કહી પીરોજી ધર જવા પાછી ફરી. ધાસ્તી શીકરથી તેણીના પગ ધુજતા હતાં, તેથી તેણી આસ્તે આસ્તે વિચારમાંને વિચારમાં પોતાના વગર ખુશાલીના ધર તરફ પગને જેમ તેમ ચલાવતી હતી, એટલામાં કોઈએ તેણીને નામે હાંક મારી ઉભી રાખી.

“પીરોજીખાઈ તમે મુંખાઈમાં, અને વૂક્ષી એકલા !”

પેહેલાં તો પીરોજીએ તેને ઓલખ્યો નહીં, પછી ધ્યાન આવ્યું; તેણીએ પુછ્યું “ગુસ્તાદજી કે?”

“હા પીરોજીખાઈ, હું ગુસ્તાદજી છું. અમારી સ્તીમર દુખી ગઈ અને મારા હાથમાં એક ખોટા આવી ગઈ તેમાં ભુખે અને તરસે મરતો કેટલે દહાડે આફ્રિકાના કિનારા ઉપર ધસડાઈ ગયો ત્યાં રખડ્યા અને

રઝબ્યા કીધો અને ત્યાંથી મુઝબ હું કાલેજ આવી પૂગ્યો. ખીચારા ખીજ બધાઓનો પટો નથી લાગતો. હું તમને જોવાને બહુ ખુશી છું. પણ તોખી પીરોજબાઈ મને દેઆય છે કે તમે કાંઈ દલગીર છો. તમારું મોહું અને તેમજ તમારો પોશાક ગવાહી આપે છે કે તમે કાંઈ બલાપામાં છેઓ. ”

“બલાપો નહીં, ગુસ્તાદજી તમે નહીં જાણતા કે પુછો છો ? તમે બચ્યાં અને ખીચારા ખીજ બધાઓનો પટો નથી લાગ્યો ત્યારે મારા નાદરશાહનો ખી પટો નથી લાગતો કે નહીં ? મેં તો જવા ના કહ્યું હતું ! ખીચારા મરવા ખાતર ચીન જવા નિકળ્યા.”

“એ શું બોલો છો પીરોજબાઈ ? તમારો નાદરશાહ અમારી સાથે ક્યારે આવ્યો ? અમે તો નાદરશાહને મુઝબ મુકી જતા રહ્યા હતા.”

“શું ! મારો નાદરશાહ તમારી સાથે નહીં હતો ?”

“નહીં ખાતરીથી નહીં. હું આજે જપોરની ગાડીમાં તમારે ત્યાં સુરત જવાનો હતો અને ત્યાં બેશક તમને, તમારા નાદરશાહને અને તમારાં ખુશરૂં ગુલને જોવાની હું આશા રાખતો હતો.”

“ગુસ્તાદજી મારું માથું ફરે છે ! મને ફેર આવે છે ! તમે કહો છો કે નાદરશાહ તમારી સાથે નહીં આવ્યા હતા. પણ ત્યારે આએ રંડાપો શાને વાસ્તે લીધો ? ૨૬મી જુનને દહાડેના મેં મારા નાદરશાહને, દીઠા નથી અથવા તો મને કાંઈ કાગળ પત્ર કે કોઈના મોઢેનો સંધેસો પણ મળ્યો નથી.”

“તમે તેને નથી મળ્યાં ? ત્યારે તમે એમ ધારતા હતાં કે તે અમારી સાથે આવ્યો ?” “હા, ખરેખર, એમ નહીં તો ખીજુ શું ?”

“ઓ ખોદા ! એમાં કાંઈ પણ બેદ હોવો જોઈએ. કાંઈ પણ નાદરશાહને આકૃત નડી હશે ?”

“હા ! કોઈએ મારા નાદરશાહને મારી નાખ્યો હશે. નહીં તો નાદરશાહ બચ્યાં છોકરાંને મળ્યા વગર રહે નહીં.”

“ગુસ્તાદ પીરોજને તેણીના ઘર લઈ ગયો અને ત્યાં ધિરજ આપતો ગયો અને સ્ત્રીમર ઉપડી જવાની એક દહાડો આગમજ નાદ શાહ એપોલો બંદરથી દારાબ નાણાવટીની પહેડી તરફ મોતીના નાણા

પાછા લેવા ગયા હતા તે કહી સંભળાવ્યું. દારાજીનું નામ સાંભળી પીરોજી ચોંકી અને હવે પીરોજીને સમજ પડી.

“અહા! હવે હું સમજી. જે વારે નાદરશાહ જવા નિકળ્યા તે-વારે મને ખુદરતી આગાહી થઈ કે આ વેલા મોટી આફત નડશે. અરે! નાદરશાહ ચીન નહીં પણ મોહતે જવા નિકળ્યા હતા!”

“પીરોજીબાઈ, આપણને આશા તો મરતાં તલક છોડવી નહીં.”

પીરોજીએ પુછ્યું:—ગુસ્તાદજી મને એક વાત કહો. મારા ધણીએ મુંબઈ આવી બે લાખ રૂપીઆ દારાજીને લાં મુક્યા અને દારાજી પાસે ઉછીના રૂપીઆ નથી લીધા, એ વાત વિષે તમારી પુરતી ખાતરી છે?”

“હા, નાદરશાહ મલકાતા મલકાતા અમને એપોલો હિપર મળ્યા ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે હું તો મારી બેરી છોકરાંને વાસ્તે બંદોબસ્ત કરી આવ્યો છું. દારાજીની પેહડીનું તલીયું આવ્યું છે એવી ખુશ મેં વાંચી હતી અને તેથી મેં પોતે નાદરશાહને તુરતને તુરત જઈ નાણા પાછાં લઈ આવવા કહ્યું. મને ખરાખર યાદ છે.”

“આહા! ત્યારે જે દસ્તાવેજની રહે ધરખાર છોડવું પડ્યું તે તો ખોટું હોવું જોઈએ.”

પીરોજીએ ગુસ્તાદને નાદરશાહના ખોટાં કરજની અને ખોટા દસ્તાવેજની વાત કહી સંભલાવી અને છેલ્લે કહ્યું. “ગુસ્તાદજી, મારા ધણીને કાંઈએ આ જોહાનથી જામેડી નાખ્યો છે દારાજીને તે ભોગ થઈ પડ્યો છે એવું મને મારું મન માનવા કહે છે.”

“બનેજ કેમ! મનાયજ કેમ! દારાજી ખુન કરે! પીરોજી, દારાજી ને ખુન કરવાની મતલબ શી? ખુન થયું હોય તે કાંઈ છુપું રહે?”

“નહીંરે ગુસ્તાદજી તમે નથી ઓળખતા! દારાજી મોટો પૈસાવાલો છે, તેથી શું થઈ ગયું! તેના જેવા ચંડાલ અને પાપી બીજા થોડાજ હશે. તેને અંતકરણ ક્યાં છે! તેને દયા ક્યાં છે!”

ખુન કીધું એ ગુસ્તાદજીના ધ્યાનમાં હતું નહીં ઉતર્યું, તેથી તેણે કહ્યું, “દારાજી ખુન તો કરે નહીં. પાછા ફરતાં કાંઈ અકસ્માત બન્યો હોય એમ મનાય.”

“ જો અકસ્માત બન્યો હોય અને તેમાં મારા ધણીનો જાન ગયો તો તે શું ખબર નહીં પડે ! અને જો અકસ્માત પછી જીવતો હોય અને બીમાર હોય તો હજી શું સુદધીમાં નહીં આવ્યો હોય ? મારા નાદરશાહ પાતાલમાંથી પણ મને લખ્યા અથવા લખાવ્યા વગર રહે નહીં. તમે પોતે નાદરશાહને નથી આલખતા ? ”

“ તમે કહો છો તે ખરું છે. નાદરશાહ જેવા વર અને તેના જેવા દોસ્ત મલવા મુશ્કેલ છે. હમે નાનપણથી એક એકને ભાષ કરતાં આવે અણુતા હતા. અફસોસ આ જેહાનમાં નાદરશાહની જગ્યા કોઈ બીજો શખ્સ પુરે એવી મને તો આશા નથી. ”

“ ગુસ્તાદહ મને મદદ કરો. મારા ધણીનો પતો મેળવવામાં મને મદદ કરો. ”

“ દિલો જાનથી. એક બારગી મારો જાન જાય ત્યાં સુધી હું તપાસ કરીશ. તમે મારી સાથે એક બહેન તરીકે છો. તમને મદદ કરી નાદરશાહના રહેને ખુશી કરવામાં મારો પૈસો પણ તણાઈ જાય તો હું દલગીર નથી થવાનો. ” “ સારે હવે વખત નથી ગુમાવવાનો. ”

“ હા એટલા વેર તો હું જાણું છું કે નાદરશાહ દારાખની પેહલીએ પાછા ફર્યા, પણ હવે એટલું જાણવું જોઈએ કે તે પેહલીએ ગયલા કે નહીં, તે પેહલી ઉપરના મેહતાને પુછ્યાથી માલમ પડશે. ”

“ ગુસ્તાદહ, દારાખના સઘણા માણસો દારાખને મળેલાં છે. ખુદસ્ત પોતે આપણને મદદ આપશે. આપણે એકદમ પેહલી ઉપર જઈએ. ”

ગુસ્તાદહ નાદરશાહનો પીરોજ જોડેલો જ હેતવો હતો. ગુસ્તાદે માડી મંગાવી અને તેમાં પીરોજને સાથે બેસાડી દારાખની પેહલીએ ગયો. એક મકાઈ ડોળા જેવો ખુંધો અને ખુદો તેજા ઉપર બેસી ખાતાંવહી તપાસતો હતો. તેણે ગુસ્તાદહ અને પીરોજ તરફ ડોકું ઉઘુ કરી બોલ્યું. ગુસ્તાદને તો ઝાડુ પણ પીરોજને ટીકી ટીકી બોલે તેનાં હોઠ ધુજવા લાગ્યા, તે ઉપરથી દેખાઈતું હતું કે તેના દિલમાં કાંઈ પણ રમી રહ્યું હતું. આ ખુંધો બીજો કોઈ પણ ખટલો ખુંધો પોતે હતો.

“ વરસ. એક દહાડાની ઉપર બનેલી એક વાત પુછવા આ બંન્માં

છીએ. ખાર માંહના ઉપર આ પેહડી ઉપર શું ઉઠવા પાથવ થય તે તો તમને યાદ હશે ? ” ગુસ્તાદે પુછ્યું.

“ બેજાંમાં નહીં હશે તો કોઈ બીજો જગ્યે હશે, ત્યાંથી બેજાંમાં લાવી શકશું, શું પુછવું છે તે બોલો. ”

“ ગયા વરસની તા. ૨૭ મી જુનને દિવસે એક નાદરશાહ નામનો ચીનનો વેપારી બે લાખ રૂપીઆ અહીં મુકી ગયો હતો તે તમને યાદ છે? ”

“ હા સાહેબ તે મારા મગજમાંથી હજી ભુલાઈ ગયું નથી. તે અહીં આવ્યો ત્યારે મેં જ પેહલાં વાત કીધી હતી. ” “ તે પાછાં નાણા લઈ ગયો? ”

“ અધીરા માણસની પેઠે તે હાંફતો હાંફતો તેજ દડાડે પાછો ફર્યો હતો. ”

“ ત્યારે તે નાણા લઈ ગયો ખરો? ”

“ દારાખશાહ શેઠ તો એમ બોલતા હતા. ”

“ ત્યારે તે લઈ ગયો ખરો? ”

“ મારા સાહેબ કાન બંધ છે શું કે સંભળાતું નથી ? નાણાવટી હોલમાંથી હું રાતના દસ વાગે સ્તેશન ઉપર જવા નિકળ્યો, તેવારે વેપારી સાહેબ દારાખશાહ સાથે હતા. ભોગજેગે ત્રેન ચુકી જઈ હું પાછો ફર્યો ત્યારે વેપારી સાહેબ તો સધાવેલા સમજેછો કે શેઠ કે વત્તી બીજવાર બોલવું પડશે ? દારાખશાહ શેઠને પુછવાથી માલમ પડ્યું કે ચીનાઈ વેપારી રૂપીઆ લઈ સધાવ્યા. બે શેઠે રૂપીઆ તાપરતોય આપ્યા નહીં હતાં તો સ્તીમર જતી રહેને અને બીચારો ચીન જતો રહી જતે. ”

“ રહી જતે શું ? રહી ગયો, સ્તીમરમાં તે નહીં હતા. ” આપો મેહ તાજ સાહેબ, નાદરશાહને નાણાવટી હોલમાં જતાં જોવામાં આવ્યો છે હવે બે સવાલ છે. પેહલો, હકદાર ધણીને તેના નાણાં પાછાં આપવામાં આવ્યાં કે નહીં ? બીજો, નાદરશાહ ત્યાંથી જીવતો જવા પામ્યો કે નહીં ? ”

પ્રુધા ખરેશેજી પ્રુધ ચડાવી અસમામાંથી આઠ કતર ગુસ્તાદ તરફ બોલવા લાગ્યા, પછી હાથ અસમથી તેમ હીલચી બોલ્યા, “ આપરે ! આએ લોકો તો કોઈને નહીં છોડતાં. મારા મેહરબાન શેઠ, તમે મુરબ્યા એમ ધારોછો કે મારો શેઠ બે લાખ રૂપીઆ ખાતર તેના ધરાકોતું ખુન કરે ! તેખાહા ! કેને અધાપ ! દારાખશાહ પાસે શું કમતી છે? ”

“ હા કબુલ કરું છું કે દારાખશાહ પાસે લખો રૂપીઆ છે, પણ તે વખતે નહીં હતા. પહેડીના તળીયામાં ગાયકુ પડેલું હતું, અને તે ગાયકુ નાદરશાહ ચીનાઇના રૂપીઆથી પુરી લીધું હોય એમ માનવાને શું કારણ નથી ?

“ લોકો તો ગમે તે કહે તેથી કાંઈ અમારાથી લોકોને મોઢે તાંબું મરાય ? એ અનેજ નહીં. ગામમાં કોને માટે જોટી અફવા ઉડતી નથી ? મોટાના દુશ્મન ઘણા વાસ્તે, જનઓ અમે કાંઈ તમારા વેપારીને જોયો નથી. તમારે ગમે ત્યાં સોધી લઓ. ”

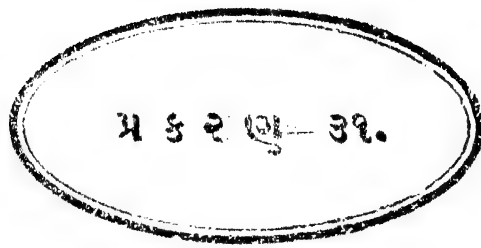
“ કીકછે. જ્યારે નાણાવટી હાલમાં નાદરશાહ ગયો તે વિષે કોઈમાં ઉલ્લતપાલત જવાળ પુછાશે ત્યારે માલમ પડશે. જતાંનેવાર એ કેસ પોલીસના લથમાં આપું છું. નાદરશાહ દારાખને ત્યાંથી જીવતો ગયો કે નહી તે પોલીસ સોધી કાઢાડશે. ”

“ કાઢાડશે તેમાં શું શક ? વખતે પોલીસ પણ થાપ ખાઈ જાય. આવજો, સાહેબ મેહરબાન પણ સખર ! તમે તો તમારે ગમે તેમ જીલ્લી દોડાવી, પણ મને તમને મદદ કરવા ગમે છે. સમજો કે મને કાંઈ ખબર મળી તો તે હું ક્યાં લખી જણાઉં ? ” પીરોજનએ તરતજ જવાબ આપ્યો, “ નાદરશાહ ચીનાઇની ઘણીઆણી મરઘા સેરી, કોટ, મુંબઈ. ”

ગુસ્તાદ પીરોજનને ઘર મુકી બીજો દહાડે સહવારે પાછો આવવા કહી, પોલીસને ખબર આપવા ગયો.

પીરોજનએ કાઢી કાઢાડી તે અગાઉ બેશીને ખુશર ઉપર એક કાગજ ચીતરી કાઢાડ્યું, જેમાં ગુસ્તાદના પાછા ફરવાની ખબર લખી જણાવી, વધુ લખ્યું હતું કે તું દાદરે રહે છે તેથી ખબર કાઢાડજો કે તા. ૨૭ મી જુનને દહાડે તારો આખ દારાખને ત્યાં ગયો હતો પણ તેને જીવતો પાછો આહાર જતા કોઈએ જોયો હતો કે નહી. ”

નાજાંની હુજ્જત.

હુજ્જતમાં પેલવવાનોએ ખ્યારા બનત ખોયા છે ;
તવંગરોએ પૈસાથી તદ્દન હાથ લોયા છે.

નાજાંનો શુભને સ્ફુલ્લ છોડાવી પણ પોતે ત્યાં ઘણો વખત રહી
નહી. તેણી એક નોશુવાન સખ્સ સાથે અદરાયતી હતી,
અને થોડા દિવસમાં લગ્ન થયાંથી પરણી સંસારમાં પડી હતી.

નાજાંના વરતું નામ નવરોજી નાનાભાઈ નરડીઆ કરી હતું. દોડિયાં
પૂષ્કળ-પોતે પણ માલ સારો જુવાન અને ઇશકર, ખાનદાન હોયું; નાજાં-
ને જરા હુશિયાર બેઠા તેણી ઉપર મોહી પડ્યા, પણ પાછલથી હુશિયા-
રી આડી નિકલી. નાજાંના નસકોરાં અને નખરાંનું વર્ણન હુંકમાં કરવું
પડશે. નવરોજીને હાક કહે તો તે હાકે અને બેસ કહે તો બેસે, જા કહે
તો જાય અને આવ કહે તો આવે અને બોલ કહે તો બોલે, નહીં તો ના-
જાંના નસકોરામાં નવટાંક ધી સમાય એટલાં નસકોરા પુલે, અને વળી
નવરોજીને સપાટ કે ઝાડુ પડે તે તો તદ્દન જુદું ! બાહ સાહેબના મગ-
જમાં કીટો ચવડો કે આજે નવરોજીને જોરડામાં નહીં આવવા દેવા તો
ખારણા અંદરથી બંધ કરી બેસે અને નવરોજી ઠોકે ત્યારે કહે, “ચાલો
પછી આવજો હમણા તમારે ગમે ત્યા જઈને બેસો.” એવું એવું હજારો
વખત થાય, પણ નવરોજી નાજાંને પોતાની દેવી સમજતા, માર ખાતા
અને તેનાજ કાલાવાંકા કરતા અને માફ માગતાં.

નાજાં પોતાના લગ્ન યહી નવરોજીના વાલકેશ્વરના ખંગલામાં જઈ
રહી હતી. એક દાહાડો વળી ઘણીને તુચ્છકારી કાહાડી નાજાં ભવા ચડા-
વી ગુસ્સે થઈ બેઠી ત્યારે નવરોજી પતાવા ગયા. “મારી ખ્યારી બોલ મેં
શું કીધું કે તું મોહું ચડાવીને બેઠી છે.”

“ કાંઈ નહીં, તમને યાદ ક્યાંથી રહે, મેં તમને હીરાની લાકીટ લાવવા કહી તે લાવ્યા કે ? ”

“ તે તો લાવીને ક્યારની મેં મારી કળતમાં મુકી છે. મેં તારાં આ-રણ્ય ઠોકરું તારે મને તારી આયાએ કહ્યું કે બાઈ બાહાર ગયા છે અને તું તો અંદર રાગડો કાઢાડતી હતી. ”

“ શું બોલ્યા, રાગડો શું ? ”

“ નહીં નહીં મને માફ કર ગીત ગાતી હતી. ”

“ હીક છે, નવરોજી આજે કેટલા દહાડા થયા મારો મીઝનજ પાધ-રો નથી. તમને મારા બોલથી ગુસ્સો તો લાગતો હશે પણ જાઓ હું ત-મને બધું માફ કરું છું. ”

“ મારી કેવી પ્યારી અને હૃતવતી ! ”

“ સખર સખર ! માફ કરું છું. તે એક સરતે. મારું એક કામ કરો તો. ”

“ મેં ક્યે દહાડે તારું કામ નથી કીધું. મારી પ્યારી બોલ કોઈ દહાડે મેં તને ના પાડી છે ? ”

“ નહીં-પણ તમારાથી અને તે તમે ના કહો તો પછી હું જોઈ લેનારી કેવી છું ? પણ આએ વાતમાં તો તમારાથી બનશે કે નહીં તે એક સવાલ છે. ”

“ મારી પ્યારી. મારી પ્યારી નાનાં બનશે તો કરીશ અને નહીં બનશે. તો ગમે તે કરી તે પાર પાડીશ. ”

“ હીક છે તારે, કામ હુશિઆરીથી બજાવવાનું છે. આપણી પડોસમાં. નાં બંગલામાં પેલા કાવશજી રહે છે જેવણને આપણે હસવા મશકેરી-માં કાનકાંટું કરી કહીએ છીએ તેવણને ત્યાં આજે છ મહિનાની વાત ઉપર ઘોડી વીઆઈ હતી. વજેરી મોટી થઈ ત્યાં સુધી રાખી પણ પછી જરા પોતાનું પાણી અને જોર દેખાડવા લાગી ત્યારે તેઓ બીધાં કે રખેને કોઈ દહાડે પીઠ ઉપરથી કોઈને ફેંકી દીએ, તેથી લીલાઈમાં મોકલાવી દીધી. આપણી પછવાડે બંગલા છે ત્યાં કોઈ ફેંકેલા જેવો ફરામજી રહે છે તેને તે લીલાઈમાંથી અરીદ કીધી પણ તે ઘોડી બહુ મજબૂતી છે. રંગે નારંગી અને તેનું નામ બેઠંગી પાડેલું છે. હવે ગમે તે કરી તે ઘોડી મને મેળવી આપો. મને અગાઉથી ખબર હતે તો શીરીનબાઈને કહીને હું આરાખારથી

ખરીદ કરતે પણ આજે તે આવી ત્યારે મને કહ્યું.”

“ જો નાજાં એવી બેઠગી ઘોડીને લઈને શું કરશે. તને ઘોડા ઉપરજ એસવાનો શોખ થાય છે તો ખીજી સરસ મળશે. ”

“ હા-પણ એસું તો તેજ ઘોડીએ એસું. ”

“ પણ જવા દે, ઘોડી તેજ હશે તો ખાલી કાંઈ દહાડો હેરાન કરશે. ”

“ શું ? હું ઘોડી જેવા જનાવરથી ખીલું કે ? મને તેજજ ઘોડી જોઈએ છે. ઘોડીને હું જરે કરું કે તે મને કરે ? જાઓ જાઓ, ખાવલા ના યાઓ. થંડા પાણીના ઘોડા ઉપર એસવાથી કાંઈ વાંધ મરાતો હશે. એ ઘોડી મને બહુ પસંદ છે, વારંતે જો તમે નહીં લાવી આપશો તો તમારે મારે આજ પછી કાંઈ બોલવા ચાલવાનો પણ વેલવાર રહેશે નહીં. ”

“ પણ પ્યારી તું કહેછે કે તેનું તો લીલાઉ થયું. ”

“ તેથી શું થઈ ગયું ? જોને લીધીછે તેની પાસે તમે લેઓ. નહીં આપે તો બેવડા પૈસા આપો. ”

“ પણ કોઈને વેચવાની ગરજ નહીં હોય તો, ફરામજીને મનને ભાવતી હશે તો તે કાંઈ પૈસાની દરકાર કરે એવો આસામી નથી. ”

“ ઠીક છે. આવા બાહના કાહાડી મને ઉડાવો ના, મારી પ્યારી-મારી પ્યારી કરી મારી પુકે ફર્યા કરો છો, પણ જોઈ લાધો તમારો પ્યાર ! ”

આ તો હદ થઈ. નવરોજીએ પોતાનું દિલ તો શું પણ પોતાની સઘળી દોલત તેણીને અર્પણ કીધાં છતાં આવી કલાંત સ્ત્રી તેને મલી હતી. અતે હેરાન થઈ તે બોલ્યો, “ નાજાં તું એટલી ગુસ્સે ના થા હું તને કેટલી ચાહું છું તે હુંજ જાણુ છું. મારાથી બનશે તેટલી તજવીજ કરવા હું જાઉં છું. ”

“ જાઓ, પણ બેઠગી લાવો નહીં ત્યાં સુધી મારી આગળ આવવા ના. ” નાજાએ હવે હસીને કહ્યું.

નવરોજીએ ફરામજી ઉપર નિચે પ્રમાણે જઈને કાગળ લખ્યું:—

“ જે નારંગી રંગની ઘોડી તમે લીલાઉમાથી ખરીદી તેમાં મારી ધણીઆણીનો ડોળો બોવાયો છે. અને તે વગર તેણી બેકરાર છે, માટે જો એ મને વેચો તો જે કિંમત માગો તે આપવા હું તૈયાર છું. ”

નવરોજી જવાબમાં નનાતી આશા રાખતા હતા પણ જવાબમાં સાદું ના નહીં હતું:—

“ શેઠ નવરોજી, હું બેઠંગીને વેચવા ઘણા ખુશી છું. કોઈ સો ઝોછા બી આપે તો કમુલછે. હું અને મારો ઘોડાવાલો થાકી થાકી જ-
મ્યે છીએ. પણ જો તમારી બાઈને બેસવા બેઠતી હોય તો હું કદી
આપનાર નથી. ”

નવરોજી આ જવાબથી ઘણા ખુશી થયા. જેવું જોઈતું હતું તેવું થયું.

નાજીએ નવરોજીને પોતાની આગળ આવતાં જોયો ત્યારે મગન
થઈ બોલી “ કેમ બેઠંગી ઘોડી ક્યાં છે ? ”

“ નહીં મારી પ્યારી પણુ ”—

“ પણુ પણુ શું. મારી આગળ પણુ પણુ કોઈ દલાડે ના કરતા.
જનઓ અહીંથી નિકળો. ઘોડી લખતે મને મોઢું દેખાડજો. ”

“ વાર પ્યારી વળી એટલી આકડી પડી. આજે વાંચ અને શા
માટે મે ઘોડી નહીં ખરીદી તે જો, મારી પ્યારી ! ”

નાજી એ કાગળ વાંચી ફેંટી દીધું અને પુછ્યું “ ગમે તે હોય પણુ
તમારે તો તે ખરીદવી છે એવો જવાબ લખવો. ”

“ મારી પ્યારી ! મારી પ્યારી નાજી ! આવી વાત જાણવાં પછી
જાણી જોઈ ”—

“ અસ અસ અથ કરો તમારી જવાન. આહારથી નામનાજ મર-
દમાં ખપો છો નહીં ! આતેનમાં તો ખાયલા છેઓ. જરા ઘોડો તેજી
હોય તો તેની ઉપર સવારી કરવાને ખાંડી ખાંડી બીલવું ! જનઓ લખો
કે જે માગો તે લેઓ અને ઘોડી મોકલાવી દેઓ. ”

“ પણુ પ્યારી ! નાજી પ્યારી ! હું ખરીદું પણુ તે ઉપર તું બેસતી
ના. તારો શોખ પુરો પાડવા ગમે તો ખરીદ કર. નહીં તો પ્યારા જનની
ખુવારી થઈ જશે. ”

“ મારો જન તમને વધારે પ્યારો કે મને ? જે થવાનું હશે તે થશે.
તમે જનઓ જવાબ લખો. ”

અંતે થાકી આ પ્યારમાં લપટાયલા જુવાનીઆએ જવાબ લખ્યો.
અને તેની પ્યારીના જોખમનાં વિચારથી તેને બેચેની થવા લાગી. તે
જવાબનો પણુ તરત જવાબ થોડા વખતમાં મળ્યો :—

“ શેઠ નવરોજી, જે ચારતનો એ ઘોડીમાં ડોળો ખોવાયો છે અને

બેઠંગી ઘોડી ઉપર બેસી મોહતનં તેડેછે, તેને કહે છે મોહતાને તેડવાના ખીજન વધારે સેદક્ષા રસ્તા ધણા છે. બેઠંગી ઘોડી ઝારતને માટે નથી. કોઈ રાધોડી જેવો શખ્સ લાયોડા જેવા લાયે તેને મુશકેલીથી જેર કરી શકે.”

લા. તમારો સેવક,

ફરામજી.

નવરોજ આ કાગળ લઈ વળી પોતાની પ્યારી નાન આગળ દોડ્યા જે વાંચી તેણી હસી બોલવા લાગી:—

“શું બધી ઝોરતો સરખી હશે? માણસ જેવા માણસથી એક જનાવર નહીં જેર થાય? જાઓ જાઓ નવરોજ ગમે તે કરી મારે વાસ્તે એજ ઘોડી લઈ આવો નહીં, ત્યાં સુધી મારી આગળ હવે ફરીથી આવતા ના. ઘોડી આવે પછી દેખાડું કે બેઠંગી જેરાવર છે કે હું.”

“ત્યારે તું શું તેની ઉપર બેસવાની ખરી કે ?

“બેસવાની ! એહેહે ! કેવા બાયલા છેઓ ! જાણે દમણા કાંઈ કુવામાં પડતી હોઈ તેમ હેબત ખાઓ છો. ફરામજીની ઉપર એક હજરનો એક મોકલાવો અને લખો કે ઘોડી મોકલાવી દએ.”

નવરોજએ ધણા કાલાવાલા કીધા. પણ નાજોની હુજજત આગળ નાચાર થઈ એક મોકલ્યો અને ઘોડી તરતજ આવી. તે દલાડો કોરડો નહીં હોવાથી, નાન ખુદા, વરસાદ, આકાશ, વાદલ, સર્વને ગાળોથી ઘોવા લાગી.

“જો નાન તું કહે તો બીજી દસહજરની ઘોડી લઈ આપું, એજ રંગ હોય તો ? એવાજ દેખાવની હોય તો ? જો પ્યારી મારો જન લે, પણ કમુલાત આપ કે તું એ ઘોડી ઉપર નહીં બેસે.”

“જાઓ જાઓ નવરોજ, એવા નાદાન ના થાઓ. હું એટલી હિમતવાલી છું કે એતો શું પણ એથી દબલ તેજ ઘોડી ઉપર હું બેસી શકું. થોડા વખતની વાત ઉપર હું મારી સહીને ત્યાં પુને ગઈ હતી ત્યાં એક ઘોડી કોઈને બેસવા નહીં દેતી હતી તેને મેં જેર કીધી તો પછી આ તે શું.”

મળીની સાક્ષી.

પુદરત તારી કિની શું તારીક ગાજી,
નહી પુરી થાય ગર હું બી મરી જાઉં.

ગુફામાં જન્મ આવ્યા પછી ખુશ જેકરાર રહ્યો. તે શીરીનથી બંધને તેટલો દુર રહે તો કપડાનું લોહીથી ખરડાયનું ચીથકું, રૂમાલ, દરેક પગથીયાં ઉપર લોહી, અને નિચે લોહીનો ખાડો એ સધલી સીજ ઉપર તે કલાકોના કલાકો સુધી વિચાર કરતો:—

ગયા ખુન મહિનામાં એક સપ્તાહ અંદર આવ્યો હતો અને તેને બહાર જતાં કોઈએ બેંચો નથી. હારે બમન છરાનીનું બકતું મુળ વગરનું નહીં હતું. જેવારે તેને તે બચકાર દેખાવની યાદદાસ્ત થતી તે વારેજ તે બકતો હતો.

આ દુનિયામાં ફરજ છે કે નેકીના કામ કરવા અને બદીનો નાશ કરવો. દારાખની છુપી રહેતી બદીને બિઘાડી પાડવી એ ખુશ પોતાના મનથી પવિત્ર ફરજ સમજતો હતો. પણ શીરીન ! શીરીન ! તેની નજર આગળ તે આવી ઉભી રહેતી. દારાખને પાયામાલ કરવાથી શીરીનની સુખ શાંતીમા ખલલ થાય તેનું દુઃખ ખુશ કેમ જોઈ શકે !

“છટ ! છટ ! દારાખ ખુન કરે નહીં. પેલા બમનની માફક માફ મગજ પણ ઠેકાણે રહેતું નથી !

આવી રીતે ગમે તેવી રીતે શીરીનને ખાતર મન સાથે સમજાવતી કરવા ગયો પણ તે ફેકટ ! ખરી બીના તેને કાયર કરતી અને છુપી પુદરત તેને ઉસકેરવામાં કાંઈ બાકી રાખતી નહીં.

આહા ! સાચની સામે થવાના ફાંફાં મારવા ફેકટ છે. ખુશને

સઘળું ઘરમાં અંધાર દીસતું હતું. હવાની અંદર લોહીનો વાસ આવતો હતો. શીરીનની શાંતીમાં અલગ થાઓ કે પછી ગમે તે થાઓ, પણ ખુદરતની ઉસકેરણી સામે કેમ ટકાય ?

તેજ દહાડે પોલીસને જઈ ખબર આપવાનો ઠરાવ કરી ખુશરોએ શીરીન ઉપર ટુંકમાં પોતાનું રાજીનામું લખી તેણીની માયાબરેલી વર્તણૂક માટે અતી ઉપકાર માન્યો, અને પોતાનો સર સમાન કોથલામાં બંધ કરી તે કોથલો ત્યાં રહેવા દીધો અને શીરીન મળે નહીં તેમ જતા રહેવાનો વિચાર કીધો કે રખેને શીરીનનો એકરો તેના ઠરાવમાં અલગ કરે અને મન ફેરવી નાખે, પણ ગમે તેટલું મનને માર્યું પણ તેણીને છેલ્લી જોવા વગર ચાલ્યું નહીં. તેણી પોતાના ઓરડામાં બેસી પીઆનો વગાડતી હતી ત્યાં જઈ આરણ આગળ જઈ બેઠો અને ફાટમાંથી તેણીને જોઈ “ ખોદા તારો નેગલ્યાન થાઓ ” એવા ગોલ અમડી ત્યાંથી ચાલી ગયો. સ્ટેશન ઉપર જતાં જતાં તેને વિચાર આવ્યો કે પોસ્ત આશીસમાં માથ બેહતના કાગળો આવ્યાં હોય તે લેતો જઈ.

પોસ્ત માસ્તર ખુશરોનો દોસ્ત હતો અને તે તેના કાગળો લાંબ રહેવા દેતો હતો. એમ કરવાનું કારણ એજ કે ખુશરની માથ તે તેનું ખરું નામ લખતી હતી અને ખુશર તે લીમજના નામે શીરીનને ત્યાં રહેતો હતો અને તેથી છુપી વાત સાચવી રાખવા આ ગોઠવણ કીધી હતી.

જતાંને વાર પોસ્ત માસ્તરે તેને એક કાગળ આપ્યું, જે તેની માથનું હતું એમ ખુશર અક્ષર ઉપરથી ચેતી ગયો, પણ ધુજતા અક્ષરે સરનામું જોઈ ગભરાયો કે રખેને મારી માથ અજરી હોય આકલો ગાબરો થઈ ઉબેડી વાચતાંને વાર તેના હોશ ઉડી ગયા. આ કાગલ ગુસ્તાદન મળવા પછી પીરોજનએ લખ્યું હતું તે હતું.

તેનો શક હવે મજબુત થયો. જુન મહિનામાં એક શખ્સ દારાબ આગળ અંદર ગયો, તે તેનો બાપ હોવો જોઈએ અને તેને પાછો બહાર જતાં કાઢીએ જોયો નહીં અને અસાર સુધી તેના બાપનો પટો નહીં મળવાનું કારણ એ કે નિચ દારાએ તેનું ખુન કીધું હતું.

તેણે નાણાવટી હોલમાં પાછો જવાનો ઠરાવ કીધો, તેના ટાંટીઆં આલે નહીં તેનું લોહી ઉકલવા લાગ્યું. તેનું મગજ ફરવાં મડ્યું. શું કર

ધુઃ અને કેમ શોધ કરવી તેની સમજ પડી નહીં, પણ પછી એક ઉપાય ધ્યાનમાં આવ્યો જે તુરત બળ લાવવાની બિલકથી તેનામાં નવું જોર આવ્યું.

સુરજ અસ્ત પામ્યો હતો. ઝઝકલાંએ અધારાને પોતાની જગ્યા આપી હતી. તે નાણાકડી હોલના દરવાજામાં દાખલ થઈ સીધો ઘરમાં જવાને બદલે ઝાડોમાંથી ચાલવા લાગ્યો. તેની મતલબ બમન ધરાનીને શોધી કાઢાડવાની હતી. તેને ત્યાં શોધવો નહીં પડ્યો. હમેસની જગ્યાએ હમેશની હાલતમાં બેઠેલો હતો, ખુશરને ઓલખી તે ઉભો થયો:—

“ઓવ ઓવ, કોંઈ શીકર નહીં કરેછ તું મારા દુસ્ત છે, અને માર છુપી વાત તું કોંઈ જાણવા માગતી નથી. તું ડાહ્યા છે. સીઠને કુધ ફસાવેછ ? નિમકહલાલ એવા કામ કરેછ ! સીઠના કુધ બન લેવાડેછ?”

ખુશર તેની પાસે બેઠો અને તેના બમા ઉપર હાથ મુકી બોલ્યો:—
“બમન જે સાંભલ, એવાને એવા ખ્યાલમાં તું તારો આખો ખુદાપો કાઢાડે છે. મને તારી મદદ જોઈએછે. વાત કોંઈ હસવાની નથી. આ જે સખી. આએ શખ્સને તે કોઈ દહાડો જોયો છે?”

ખુશરએ પોતાની લાકીતમાં મુકેલી પોતાના બાપની સખી બમનને દેખાડી. બમને પેહેલાં તો તેની તરફ આવતા માફક ટીકી ટીકી જોયું પછી તેની આંખો ખુલવા લાગી, અને આંગમાં ધુનરાં છુટ્યાં:—

“ખુદા ! પરવરદીગાર ! એ શું જોય છે ! પેલા છુપા વાત ! એ તું કોંથી લાવી ! ”

“બધું પછી કહીશ આ સખી જે, અને મને કહે કે તે આ શખ્સને કોઈ દહાડો જોયો હતો કે નહીં ? ”

“મેં જોઈ હતી કે નહીં ! એ સખી તો મારા મગજમાં પાડેલા છે ! દરરૂઝ એ સખશ મારી પછવાડે લાગે છે ! હું જે જગ્યાપર જાયછ ત્યાં આવેછ ! પાણીમાં જાયછ તો એ દેખાયછ ! અધારામાં જાય છે તો એ દેખાયછ ! આંખ બંધ કરેછ તો એ દેખાયછ ! હું મારા સીઠને ફસાવેચ નહીં તેથી એ મારી પુઠે લાગાય. છોકરા એ તું મારી આગલથી લઈ જાયચ નહીં તો હું ઘેલા થાયચ ! એ માણસના તો પેલા ઓરડામાં ખુદ થાયલા. ”

પુશરને આ બોલ સાંભળી ફેર આવ્યા તેમ સખી જેમની તમે લાયમાં લઈ નિચે પડ્યો. જ્યારે તે સુધ્ધીમાં આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાને નિચે મુઠીએ ઘાસ ઉપર પડેલો જોયો. ઉઠવાના ઘણા ફાંફા માર્યા પણ જિઠાઈ નહીં! લાય કળવા લાગ્યો આંગ દુઃખવા મંડ્યું, માથું ફરવા લાગ્યું. દારાબે તેના બાપનું ખુન કીધું એ વિષે તેની ખાતરી થઈ.

“ખુદા ! આ લાય કેમ દુઃખે છે ! અરે એ લાય વતી તો મારા બાપના ખુની ઉપર વેર લેવાનું છે !”

જેમ તેમ કરી બહી તે ઘરમાં ગયો. હવે કેમ આગભ વધતું તેનો તેણે વિચાર ફેરવ્યો. વધારે સાથેની મેળવવાની તજવીજ કરવી એવું. વિચારી તે પોતાના ઓરડામાં દાખલ થયો. કોઈ આકર સામે મળ્યો નહીં. તેના ઓરડામાં અંધાર હતું. પણ એટલું તો પુશર જોઈ શક્યો કે જે રાજનામું લખીને તે તેજલ ઉપર મુકી ગયો હતો તે લાં હતું નહીં. તે બીજાના ઉપર જઈ છાકટાની માફક પડ્યો. તેની આંખ આગળ હજારો જ્વતના રંગીન આકારો દીસવા લાગ્યા. કાનમાં ગુણુ ગુણુ થવાનું શરૂ થયું. આસ્તે આસ્તે પોતાના બાપની યાદ જતી રહી તે બેસુધ્ધ લાલતમાં આવી પડ્યો.

લેખની તાપ.

ઓ ખુદરત રે ખુદરત ! તારી શક્તિ અપાર,
નથી બચતો હમેશ કોઈબી ગુનેહગાર.

રાતના દસએક વાગે મકન લાલીઓ પુશરના ઓરડાના બારી બારણા બંધ કરવા આવ્યો, ત્યારે તેની અગ્નયબી વચ્ચે જોયછે તો પુશરને ધોલ્યા ઉપર ખુત કપડાં સુદાં સુતેલો દીડો. સાત ઘાશે તે તેજલ બીજાવા આવ્યો હતો તેવારે તેણે ઓરડો ખાલી જોઈ

શીરીનને ખબર આપી હતી. શીરીને આવીને તેણે જીપર પોતાને સરનામે કાગળ પરેણું જોઈ જામેડી વાંચી મકનને કહ્યું હતું કે ખુશરૂ આકરી છોડી ગયો છે, પણ જ્યારે મકનને તેને ખુત કપડાં સાથે પલંગ જીપર પરેણું દીઠો તેવારે તેને કેટલી અજાણ્યો લાગી હશે વાં ? તે જોલ્યો :—

“ એ તો આઈનો માનીતો છે તેથી ઘરમાં ઉભો રાખે. આપરે આપરે છાકટા થીયા કેને તો લાત મારી છેડ આદાર કાઢાડે પણ ચાલા આઈને તો કહું કે લીમજીભાઈ છેડ પાછા આવ્યાછ ”

શીરીન સાથે ભાગ જોગે દીના કાકી હતાં ખુશરૂને દેખી તેવણુને ધધરતી તાપ આવે તો ખુશરૂ જતી વખતે મલી નહીં ગયો, તે એવી એ-અદખીને આવી પીળી નહીં નાખે, તો પછી તેવણુને તાઢક કેમ વજે. તેવણુ શીરીનને ખામુખા વાત છેડીને કહેતાં “ મુવેરે એવો ચંડાળ ! દયા કરીએ તો કોઈ આંખમાં શરમવાળાની કરીએ ! એ તો મુવો ચસમચોર દેખાતો હતો તે મેં તને પેલેલીથીજ કહ્યું હતું ”

દીના કાકીના જોલથી શીરીનને ઘણુંજ લાગતું હતું પણ ખુશરૂએ દેખાઈતી એવદખી કાઢી હતી તેથી તેણી જવાબ શું આપે તેથી અ-ખાડા કરી ગઈ.

જ્યારે મકનને જઈને કહ્યું કે “ લીમજીભાઈ છેડ પાછા આવ્યાછ અને ખુતને દગલી પાગરી છુધ્યાં છુધ ગયાછ. ” તેવારે દીના કાકી ઉડીને ઉભાં દયા અને જોલ્યા, “ મકન એ મુવો છાકટો થયો હોશે એને ધક્કા મારી આદાર કાઢાડ. ” પણ શીરીન એમ કરવા દગે ? શીરીન ને લીમજી તરફ પોતાના દિલમાં છુપો ખ્યાર પાલતી હતી તે એમ કરવા દગે ?

“ ચાલો દીના કાકી મુગાં રહો. કેમ જાણ્યું કે છાકટો થયોછ ! જીવને સારું નહીં હોય એમ કાંય નહીં હોય ! ખસ જાણ્યા જોયા વગર મોઢાની લુલી હીલવી નાખોછ ! ખબરદાર ફરીથી તેને મુવો કરીને કહ્યું. છે તો ! હું પોતે જાણ્યું છું કે લીમજી દારૂથી પહરેજગાર છે. રાત પડી તેને છેડો નહીં. સહવારે સઘલો જોલાશો સતોખ ભરેલોજ થશે, એમ મા-ત્રી ખાતરી છે. ”

“ પણ સીલકા, છાકટા માણસને હું તો અહીંથી અખીઘડી ખા-હાર કહડાવતી. જ તો મકન કોઈ સીપાઈને જોલાવી લાવ. ”

હીનાકાકી આ ઘર મારા બાપનું છે. તમે કોણ વચમાં બોલનારો મકન, ચાલ નિકલ અલીધી તું તારું કામ કર. ”

હીનાકાકીએ વરસ પાણીમાં તો નહીં નાખ્યાં હતાં. શીરીન ખુશ-રૂઝ ઉપર ખાર રાખેછે તે તેવણુ બનણુતાં હતાં. તેથી તેવણુ વ્રાત આઠ ગયાં. છેવટે દારાબશાહને ખબર કરવાને તેવણુ વિચાર કીધો.

શીરીન ખુશરૂતો હેવાલ સાંભળી દલગીર અને ફીકકી પડેલી હતી. રાતે જમવાનું બાવળું નહીં. સહવારે પણ બહેન નહીં તેઠલામાં ખરશેદબાઈ ધરાનીએ આવીને કહ્યું :—“ શીરીનબાઈ, લીમછીબાઈ રાતના પાછા આવીને કપડાં સુધ્યા સુધ ગયા હતા. હું સહવારે જઈને જોઉં છું તો તાપે લખણખેછે અને કાંઈ ગાંડું ક્ષેત્રું બેઠેછે. ”

“ શીરીન આ ખબર સાંભળી ઘણી હિરાન થઈ પણ ખાર છુપાવવા ને બનતું કરી કઠત પોતાના ઘરમાં રહેલા સખ્શ તરફ કોઈ પણ રહેમ ન જરૂરી જોય તેવો દેખાવ ધારણ કરી કહ્યું, “ ખરશેદબાઈ જાઓ જલદી અને કોઈને દાકતરને બોલાવો મોકલો. ”

“ હું પેહલાં દલાને મોકલાવીને પછી અહીં આવી. બીચારાને કોણ જાણે શું થયું છે ! મારો બમન જેમ બકબકારો કરતો હતો તેમજ એની કાંઈ બોલેછે અને બેઠેછે. ખુન, દગો, ઠાર કીધો મારી નાખ્યો એમ જેમ બમન બોલતો હતો તેને મલતું બધું બોલેછું. બહુ અગ્નયય છે ! ”

શીરીનને પણ અગ્નયયી લાગી. બમન જે બોલતો હતો તેજ બોલ લીમછી બોલે એ વિચારથી શીરીનીની ખાતરી થઈ કે કાંઈ દેવસ્થાનનું કારસ્થાન હોવું જોઈએ. ”

ચટપટ કોણને થાય ? જે ચીજ ઉપર ખાર નહીં તે ચીજ વિષે કોઈને ચટપટ થાય નહીં, તેણીએ ઘણીએ તજવીજ કીધી કે પોતાનું મન બીજી ચીજમાં રોકે, પણ નહીં. તેનો લીમછી તેણીને કાંઈ કરવા દેતો નહીં. આ ઓરડેથી પેલે ઓરડે કાંઈ કામકાજ વગર ફર્યા કીધી, કપડા પેહરી દાકતરની વાટ જોતી હતી. વિચાર આવવા લાગ્યો કે “ ઘરમાં દરેક જણ રખેને સમજી જાય કે હું લીમછીને ચાહું છું, તેઓ શું જાણે કે લીમછી દેખાઈતો ગરીબ ઓટલે પૈસે ગરીબ છે, પણ તે કોઈ સારા માણસનું ફરજદ અને શીખેલો બહેલો છે, તે તેની વાતજ

કહી આપેછે. તે મોટાં મનનો, સખી દિલનો, હુશિયાર અને કાબેલ છે. તો તેથી બીજો સરસ ભરથાર મને કેવો મળશે. પૈસા તરફ જોઈ? જમને મોઢે કાંઈ તાણુ નથી. સાચને આંચ નથી. મારે મારો લાભ જોવો જોઈએ. હું પવિત્ર છું અને પાક છું. મારો લીમજી બહોલ છે અને મને મોટાં છે તો મને લોકોની શી દરકાર? તેના મને ચાહેછે એ વિષે મેં ખાતરી કરી લીધી છે. પણ અફસોસ ! તે સાંજે ક્યારે થશે ! જોદા ! મારી ઉપર રહેમ કર ! રજેને બર જુવાનીમાં તે ચાલ્યો જાય ! આજકાળ તો ભણાં જલદી જતાં રહી દુન્યામાં ખુદાએના દગલો રહી જાય છે. પાપીઓ પાલ્યા જેવા આઈને ફરતા ફરેછ અને નેક હુશિયાર જુવાનો આ દુનિયાનો કવડો મેવો આપ્તા જલદી જોગદ થઈ પેલી દુનિયાના મીઠા મેવાના આગમાં ફરવા આ દુનિયા છોડી જાય છે ! ”

શીરીન દરવાજા ઉપર જઈ ઉભી અને દાકતરની વાટ જોતી ઉભી. દાકતર હજી ગાડીમાંથી ઉતરે નહીં તેટલાં દાકતરને કહેવા લાગી “ દાકતર સાહેબ જો કાંઈ ધારતી જેવો જનાવ હોય તો મને કહેજો કે હું આવડને લખી જણાવું ”

“ કીકછે શીરીનઆઈ હું જોઈ તો ખરો પછી તમને ખરેખરો ખુલાસો કરું ”

દાકતર સાહેબ આંદર ગયા. લીમજીને તપાસી દેવા ફરમાવી બાહાર નિકળ્યા, તે વારે શીરીનને જોઈને કહ્યું. “ ધારતી છે. હું ધારું છું કે સરદી અને બીનાસમાં ફરવામાં આવ્યું છે. મન ઉપર પણ જોઈએ તે કરતાં વધારે ધસારો થયો છે. તમારા ઘરમાં કોઈ ચાકરે એની આગળ ભૂતની વાત કીધી હોય એમ એના બકબકારા ઉપરથી માલમ પડેછે. ”

“ લીમજી કાંઈ એટલો વેલમી નથી. એના જેવો શીખેલો ભૂત પલ્લીદની વાત માને એમ હું નહીં ધારતી. ”

“ એવી વાત સાથે કેળવણીને કાંઈ લાગતું વલગતું નથી. ચોપડી-ઓ વાચ્યાથી કાંઈ નબલા મગજ ઉપર એક ચીજની અસર થતી અટકે? ”

“ સારે ધારતી તો ખરી. ” “ સંભાલ લેજો. ભેજની તાપના દરદીઓ બારી વાટેથી કુદી પડે, નહીં તો માથું છુડી નાખે, નહીં તો છરી બોફી દમે. સમજ્યાં? એની આગલ તો ખરાખર તપાસ સખવી જોઈએ. ”

“ મોટા ડાકતરની જરૂર હોય તો તેને બોલાવો. કાંઈ શીકર નહીં. ”

“ નહીં શીરીનબાઈ હું ડાકતર છું કે હબ્બમ ! તાપની દવા નહીં કરી શકું તો પછી હું ડાકતર શાનો ! જો જરૂર પડશે અને મારું નહીં વલશે તો પછી જોઈશું. હાલ તુરત તો હું દલાડામાં બેવાર આવી જઈશ. ”

દાકતરની વાતથી શીરીનને વધારે ગભરાટ છુટવા લાગ્યો અને તેણીનો રંગ ઊડી ગયો. તે જોઈ દીના કાકી બોલ્યા, “ દાકતર તમેથી તમારાં વરસ ક્યાં નાખ્યાં ! તમને દાકતર કોણે કીધા ? ભણ્યા પણ કાંઈ ગણ્યા નથી ! અચ્ચાં આગળ એવી વાત કરી તેઓને કોઈ ડાહ્યું ગભરાવતું હશે ? ”

“ નહીંજી માફ કરો ! મને પુછ્યું તેનો જવાબ આપ્યો. શીરીનબાઈ માફ કરજો. ”

“ નહીં માફ શાનું કરે ! મેં તમને પુછ્યું અને તમે મને ખરેખર કહ્યું તો સારું. હું હમણા જઈને આવા ઊપર તાર કરાવું. ”

શીરીને પોતાના આપ ઊપર તાર કીધો. દારાખ કોટમાં હાલ પોતાના ઘરમાં રહેતો હતો. તાર થોડા વખતમાં પુગ્યો અને દારાખ ગભરાતો ધનમાં ચઢી બેઠો. વાત સાંભળી દારાખે શીરીનને કહ્યું.

“ શીક્ષા એ શું ચેરાં કાઢાડેછે ! તારા ચીતારાને તાપ આવી તેથી ગભરાઈને મારો ઊપર તાર કીધો ! જાણે કોઈ આપ કાકો મરી જતો હોય અને તે વેલા ગભરાય તેમ ગાંડી ઘેલી કેમ બની ગઈ છે ! ”

“ આવાજ, દાકતર કહી ગયો કે ઊત્તર દિશા તરફના ભાગમાં ભુત પલીદ છે તેની વાત કોઈ ચાકરે લીમજી આગળ કીધી હશે તેથી તેના મગજ ઊપર અસર થઈ છે. લીમજી તે ઝોરડામાં ખુન થયું, ખુન થયું. એમ બકેછ. આવા કહો શું છે ? ”

શીરીને આ છેલ્લી અઘડયખી દેખાડી તેનું કારણ એ કે તેણી દારાખ આગળ વાત કરતી હતી તેવારે ખુન બોલ સાંભળી દારાખ ચોક્યો અને ગભરાવા લાગ્યો. તેના મગજ ઊપર પસીનો કુટી નિકળ્યો હતો. એજ જણા ઝોરડામાં હતાં.

“ આવા મેહરબાની કરી કહો કે તમને શું છે ? ” દારાખે બોલવાની કોશિશ કીધી પણ તેની જીભ તાળવાં સાથે વળગી ગઈ પણ પછી

ધણી મુશકેલીથી તે બોલ્યો,

“ કાંઈ નહી, ગાંડી છોકરી ! એવી મને કોઈ કોઈ વાર ચમક થઈ આવે છે. ”

“ સારે કોઈ દાકતરને કાચ નહીં દેખાડતા ? ”

“ છટ ! છટ ! એ નજીવી ચીજ માટે દાકતરને બોલાવવો સાર નહી ગાંડી છે ! દુઃખને દવા પી વધાર ? તેને ચુંથી નાખુ ?-વાર ચાલ લીમજી કેમ છે તે તો જોજા. ”

દારાજે શીરીનને ઉડાવી પણ તેના મોઢાનો રંગ, તેનો દેખાવ શાક ઉત્તપન્ન કરવાને યસ હતો. તે શીરીન આગસથી ઝડપમાં ઝોરડામાથી નિકળી ગયો. અને શીરીન જાગર ઉપર ઉભી રહી તેની પછવાડે જોતી મનમાં વિચાર કરે છે કે “ મરે ખરેખર આજે ઘેરમાં કાંઈ તલેસમાત છે ! દરેક જણ બોલે છે તેમાં કાંઈ ભેદ ભર્યો ભરમ છે. ”

ધાસ્તી ભરેલું માલમ પડ્યું.

બાપજી ! બાપજી ! કામ તો કીધું છે નહારૂં

કાળચંદ્ર બેઠો, હવે કુટશે ભોપાર !

દારાજ લીમજીના ઝોરડામાં આગળ જઈ દમ લેતો છાતી દબાવે તો, કુટલો વાર ઉભો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ લીમજી કોણ છે ? એને કેમ મારી વાત ખચર પડી ? આહા ! એને બોદાની આગાહી થઈ હશે શું ? બારણા ઉપર તો દબલ તાળાં મારેલાં છે અને ત્યાં એ જઈ આવ્યો હોય એમ તો નહીં હોય. આહા ! મારે તો હવે કોઈએ એને ભમાવ્યો હશે કરી અપાડા કરી જવા.

તેની છાતી ધપકતી નરમ પ્રડી, હિંમત પાછી આવી અને તે અ-

દર દાખલ થયો. મંકન ચુપ પારીવાટે ઉભેલો હતો, ખરશેદખાધ દારાની લીમજીની સારવાર કરતી હતી.

દારાએ લીમજીના મોઢાં તરફ ટીકી ટીકી જોયું. 'કોઈ વખતે એવું મોંઢું જોયું હોય એવું તેને યાદ આવ્યું. પણ તે ક્યારે અને કયે ઠેકાણે તે યાદ આવી શક્યું નહીં. ખીન્ટું, લીમજીના માંયાં ઉપર કોલંગ વાટરના કટકા મુકેલા હતા તેથી તે મકાઈખાઉ જેવો દીસતો હતો તેથી દારાખને ઓળખતાં મુશ્કેલી પડી. જાણે કાંઈ જાણતો નહીં હોય તેમ તે ખરશેદખાધને પુછવા લાગ્યો.

“હજી માંડુ ઘેલું બકેછે કે ઓછું છે ?”

“નહીંજી, ઘણું બકેછે, પણ હમણા થોડોકવાર થયો મુગો સુતોછે.”

“ખોદા જાણે શાથી એના મગજ ઉપર અસર થઈ છે ! પણ એના બોલવા ઉપરથી માલમ પડતું હશેની ?”

“હાજી. એકનું એક બોલ્યા કરેય પેલા બંધ ચોરડામાં ખુન થયું છે અને ત્યાં લોહીછે એમ તો કાંઈ બોલ્યાં કરેછ.”

“કોઈ ચાકરોએ વાંતો કરી બયાગ્યો તો નથી ?”

“નહીંજી એમ તો નહી હોય. ભુત પહીંદતો વિચાર તો તેઓના મનમાં રમ્યાંજ કરેછ. ખીન્ટું કાંઈ ખુન ખુન તો તેઓ જાણતા નથી.”

“એકવાર બેજાં ઉપર અસર થઈ પછી જે વિચાર આવે તે ઘેલું માણસ તો લઈ બેસે એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. ખ્યાલી વાતો વાંચ્યાથી એવા જીવાતીઆ આજકાલ ઘણા ઘેલા થઈ ગયા છે. આજે એમ બકેછ તો હું જાણું છું કે કાલે વલી ખીજે કાંઈ વિચાર આવશે તો તે બકવા માંડશે. પણ જાઓ તમે લોકો જમી આવો તેટલોવાર હું અહીંજ છઉ.”

“જી તમે અમરથી શું કામ મેહનત લેઓછો. કાંઈ નહીં, હું પછી જમીશ.”

ખરશેદખાધ એમ બોલેછ તેટલાં લીમજીએ આંખ ઊંધાડી દારાખ સામે ડોલા કાઢાડી જોયું અને બોલ્યો:—“દારાખ જાણાવડી ! દારાખ જાણાવડી ! મારા બાપનું ખુન કરનાર !

એમ બોલી રહી આંખ મીચી નાંખી, હાથ મારી બોલ્યો, “નહીં નહીં એ વિચાર ઘણો દુઃખકારક છે ! હું એ માની શકતો નથી !”

ખરશેદખાઈએ દારાખને કહ્યું, “જોયુંજ એજ પ્રમાણે બકયા કરેછે અને તમારું નામ લેઆ કરેછે !”

“એતું કાંઈ નહીં. જેના ભેજાં ઉપર અસર થઇ તે ગમે તે બોલે. મને એ સાંભળ્યાથી કાંઈ નવાઈ નથી લાગતી. મેં એવા બનાવો ઘણા જોયા છે.”

“અને જ મેં બી એવું પેહેલું નથી સાંભળ્યું. મારો બમન આજની પડ્યો તેને આજે બાર મહિના થયા. તે દહાડે પેલો કાણુ પારસી આવ્યો હતો, અને ખરશેદજી મેહેતા પણ આપણે સાંજ સુતા હતા, તે દહાડે મારા બમનને તાપ આવી, સારે તે પણ એમજ બકતો હતો.”

એકવાર ફરીથી દારાખની હીમત યુમ થઇ ગઇ. ખુદરતે વળી તેનો રંગ બદલી નાખ્યો. પસીનાના ટીપાં મગજ ઉપર કુટી નિકળ્યાં અને તેણે આતુરતાથી પુછ્યું, “બમન પણ એમજ બોલતો હતો !”

“હાજી, તેને પણ લીમજીભાઈની માફકજ તાપ આવી હતી ! એ બોલ બકબકારો ! એજ બોલ !”

“હમણા બમન ક્યાં છે વાર ? બોલ બોલ ખરશેદખાઈ બમન ક્યાં છે ?”

દારાખ જાણે જતો હોય તેમ હકંચો પણ બીજી પળે તેને ધ્યાન આપ્યું અને મુગો બેડો અને વાત ઉડાવી:—

“છટ ! જાણે મારા ઘરમાં ખુન થયુંજ હોય તેમ હું કરું છું ! છટ ! એ બધું અર્થ વગરનું છે ! બમને અને લીમજીએ બેઝાએ એકજ અપ સાંભળી હશે અને તેથી એ લોકના મગજ ઉપર એકજ જાતની અસર થઇ. વાર તમે લોકો જાઓ, જમો.”

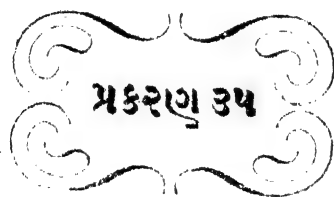
ખરશેદખાઈ જમવા ગઇ, પણ તેણીના પ્રમાણિક ચેહેરા ઉપર શકનો છાપ ખુલ્લો દીસ્તો હતો. અલબત્તાં દારાખને મહારાજ જોઇ તેણીને અન્યબી લાગી હતી.

દારાખે ખુરશી ઉપર મુગો મુગો બેસીને લીમજીનો નિચે પ્રમાણે બકબકારો સાંભળ્યા કીધો:—

“દારાખ નાણાવટી ! ખુની ! લોહીના દાઘા લોહીનો ખાડો ! નિચ ! પાટકી ! દગાખોર !”

લીમજી વારંવાર એવા ભાગા તુટી બાકયો જોલતો તે સાંભળતો દારાજી એમથી તેમ ફરયા કીધો.

ફરતાં ફરતાં લીમજીના કપડાં પડેલાં જોયાં અને ફરતાં ફરતાં તેનો રમાલ કપર હાથ પડ્યો. હાથ પડતાં રમાલની નિચે કાંઈ કઠણ લાગ્યું. ખુદરતી રીતે શું છે તે જોવાની ઇચ્છાથી રમાલ ખીસાડી જોયું તો ઘડિઆલ અને લોકીટ સાથનો છેરો એક કુંચીનો ઝુમખો, અને કાગળયાં પડેલાં જોયાં. લોકીટ ઉઘાડીને જુએછે તો એક જુવાન સખી ! તે સખી ખીજી કોઈ નહીં પણ નાદરશાહ ચીનાઇની હતી, જે ખુશરૂએ યમનને દેખાડી હતી અને જે ચીનાઇને દારાજી દાર કીધો હતો તેની આ સખી હતી.

ગભરાટ.

પાપી ગભરાયછે, પકડાવાની ફારથી
પાપમાં લપટાયછે, બચવા સરકારથી
પણ તે ક્યાં જાયછે, આખર કીરતારથી ?

દારાજી સખીનું કોહું જોતો ઉભો. પેહેલાં તો ગભરાટ છુટ્યો પણ ધિરજ ધરી વિચાર કરવા લાગ્યો કે મરનાર નાદર-શાહની સખી લીમજીના હાથમાં કેમ આવી ? થોડો વાર વિચાર કરી કાગળયાં ઉઘાડી વાંચવા લાગ્યો કે જોઈએ કાંઈ ખુલાસો મલે છે. કાગળ જિયકતાંને વાર પીરોજનના અક્ષર પારખ્યા. વાંચતાં તેની આતરી થઈ કે લીમજી, એ ખુશરૂનું ધારણ કીધેલું નામ છે. ખરું નામ તો ખુશરૂ છે અને તે પીરોજનનો છોકરો થાયછે.

કાગળ ફાડી નાંખી દારાજી માથે હાથ દઈ બેઠો અને મન સાથે બોલવા લાગ્યો કે “તેઓને શક જિત્તન થયોછે અને તેઓ તલાસમાં ફરે છે, હવે એ લોકને કેમ ફર કરું ?”

“આહા ! એ લોકને કેમ દુર કરે ? એક રસ્તો છે પાપમાં વધારે
મીરકતાર થાજી ! એક પાપ છુપાવવા ખીણું કરે !”

દારાખ મન સાથે બળડ્યો. “મરનારનો છોકરો થાય પેલીનો આંખે
છોકરો, મને જોતાંને વાર કાંઈ મોટું જાણીતું દીસ્યું હતું. હવે ખુલાસો
થયો. પણ હજી એમાં કાંઈ ભરમ છે ખુન વિષે એની ખાતરી કેમ થઈ ?
• શું એને તલાસ કીધી ? સારે એ શું ખામુખા એવી રીતે તલાસ કરવા-
ની મતલબથી અહીં ચાકરી રહ્યો ? નહીં, એમ ક્યાંથી હોય ? એની મા-
યનું કાગજ એ વણ દલાડાનું લખેલું છે અને અંદરથી સાફ માલમ પ-
ડે છે કે તેજ દલાડે શક કિત્તપન થયો છે. કાંઈ ફીકર નહીં. બધા સવાલો
થી મારું મગજ ખસી જશે. હવે એસી રહેવું નહીં જોઈએ. તેઓ મારી
પછવાડે છે. મારે કાંઈ કરવું જોઈએ. નાહારી જાજી ? જ્યાં સુધી આ-
ધાંટીમાં દમ છે ત્યાં સુધી તો નહીં નાહાસું. લીચકારાઓનું પેટેલું કામ ના-
હાસવું છે. મરજનું નાહાસવું છેલ્લું કામ છે. આ છોકરો મારી વાત
જાણે છે બમન ધરાની પણ રખેને ઝુકી દીએ ! વાસ્તે જાજી અને એ લો-
કોનાં મોઢાં હમેશનાં બંધ કરી નાંખવાને ઠીલાજ કરે.”

આવી રીતે દારાખ વિચાર કરી રહ્યો કે ખરશેદખાંધ ધરાની જમી-
ને પાછી આવી.

“ખરશેદખાંધ તું અહીં ખેસ. કાંઈ ફેર તો નથી જણાતો. એ
સામે થાય ત્યાંસુધી હું અહીંજ રેહવાનો છું. હું રાતનાખી એક બે ફેરા
ખાઈ જમશ.”

“વારંજી તમે જેવી ગરીબની દાદ લેઓછ તેવી ખોદાય તમારી લીએ.”

“પૈસાવાલાની ફરજ છે કે ગરીબની પરવરશી કરવી. વારં, પણ
રાતના તપાસજે અંહ, તારાથી ઉગ્ગરો થાય છે કે ? નહીં તો તારી ત-
બીયત બગડે નહીં અંહ ! ઉગ્ગરો કરેછ સારે તું શું ઉપાય કરે છે ?”

“કાંઈ નહીં જી. બે એક ખ્યાલા ઇસતરાંગ આહે પીઉં તો ઉંઘ
નથી આવતી.”

“ગાંડી, આહે કરતાં કાપી સારી. હું દરરોજ રાતના જમી રહ્યા
પછી કાપી પીઉં છું, હું મોઢલાંઉ તે પીજે.”

“વારંજી તમારી મેહરબાની.”

બપોર અને સાંજનો વખત થઈ ગયો ! શુરઝ પણ અસ્ત પામ્યો ! ઝઝકલું હુંક મગ્ગલ પમાડી થોડા વખતમાં ગુમ થઈ જઈ, અંધાર થયું અને થોડા વખતમાં જમવાનો વખત થયો. જેનું મરે તેને લાગે એ વાત ખરી છે. શીરીનનાં દિલમાં પ્યારની આગ અને દારાખના દિલમાં ફિકર ચીંતાના સોળ બલતાં હતાં, તેથી મનાય કે તેઓ પેટ પુરતું જમે? નહીં. પણ દીનાકાકી શા વાસ્તે છોડે ? ખુશરૂ કોણ અને ખીજ વાતો શાયે તેવણને શો સંગ? જમી રહ્યા પછી શીરીન અને દીનાકાકી પોતાના ઓરડામાં ગયા ? પછી દારાખે હુકમ કીધો કે કાશીનું એક ખાલું લાવે ! ચાકર એક કપ લાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, “ આ ખાલું હું ખરશેદખાઈ ધરાંનીને વાસ્તે લઈ જાઉં છું. મારે વાસ્તે ખીજું લાવ ? ”

બપોરની અજાણ થયો કે શેઠ કોઈ દહાડે ટુલીકું ઉંચકી અહીંથી તહીં નહીં મુકે તે ઘણી ખરશેદખાઈ ધરાંનીને વાસ્તે પોતાની કાશી લઈ જાય એથી તેને અજાણ્ય લાગ્યું, અને તેને શમજ પડી નહીં પણ જો તે ત્યાં ઉભો રહી દારાખને પોતાના ગજવામાંથી એક નાની શીશી કાઢાડી કાશીનાં ખાલોમાં થોડાં ટીપાં નાંખતાં જોતે, તો પછી બધું શમજ પડી જતે. ”

આ નાની શીશી દારાખ જમવા બેસવાની અગાઉ પોતાની કબજ માંથી લઈ આવ્યો હતો અને તેમાં અરીણ હતું.

કાશી ઘણી સખત હતી અને મીઠાશ પુરતો નાખેલો હતો, અરીણનાં ટીપાંનો સ્વાદ માલમ પડે નહોતો, તે વિષે દારાખે જરા આખી ખાતરી કરી લીધી. ખાલું પોતે લઈ આજ્ઞરીના ઓરડામાં ગયો. ખરશેદખાઈ ખુરશીમાં બેસી જુદી હતી. પણ દારાખશાહને જોઈ આંખ ચોલી સાવધ થઈ બેઠી. દારાખ આવી થોડી પુછપરછ કરી બાહાર નિકળી ગયો. પછી તેણીએ કાશી પી લીધી.

આજ્ઞરીના ઓરડામાંથી નિકળી દારાખે ઉત્તર દિશા તરફના ઓરડા તરફ જઈ ખાતરી કીધી કે કુચી જ્યાં મુકેલી છે ત્યાં છે કે નહીં. સંઘલું જમતું હોમ જોઈ દારાખને બેહદ અજાણ્ય અને હેરત ઉપજી કે ખુશરૂને એ વાત કેમ ખબર પડી ?

દારાખ જઈને શુતો. શીરીન પોતાના ઓરડામાં ગઈ. દીનાકાકી જઈ આરાંખે ગોરવાં લાગ્યાં.

શીરીનને ઉંઘ આવી નહીં તેણીએ ચોપડી હાથમા લઈ વાંચવામાં મન રેકવાને ઘણીએ કોશિશ કીધી પણ ફેલકટ. ઉંઘ ખીલકુલ આવી નહીં. ઘડીમાં બારીવાંટે જઈ ઉભી રહેતી તો ઘડીમાં બારણાં આગળ જતી. એવી રીતે બેચેનીમાં રાત કાઢતી હતી.

“આહા! હું તેને આહું છું તે છતાં હું તેને સાંજે કરી શકતી નથી!” ઘરનાં માણસોની શરમથી હું ઘડી વડી ખચર પણ કઢાડવી શકતી નથી કે તે કેમ છે!” એમ શીરીન મન સાથે બલાપો કરતી હતી.

ઘડિઆળમાં અગીઆર વાગ્યા! સાડા અગીઆરની તકોડી થઈ. બાર વાગ્યા પણ શીરીન સુતી નહીં. બસ ઓરડામાં બેચેન રૂંધા કીધી!

“રખેને ખરશેદબાઈ ઉંઘાઈ ગઈ હોય,” એમ તેણીને શીકર આવવા લાગી આ વિચારથી તેણીનાં મગજ આગળ લીમજી જાણે ગળાંમાં ફાંસો દઈ મરી જતો હોય તેવા ભયંકાર દેખાવો તેણીને દીસવા લાગ્યા! સાડાબાર થયા.

“આહા! હવે મારાથી વધારે વાર થોભી નહીં શકાય. માફ મગજ ફરવા લાગે છે. તે સહી સલામત છે, અને શુતેલો છે! એટલું જોઈ તો બસ. જરા ઓરડામાં ડોકીઉં કરી આવું! જો ખરશેદબાઈ જાગતી હશે તો મારા મનને ધિરજ આવશે?”

બારણું ઊંઘાડી આસ્તે આસ્તે ચાલી, લીમજીના ઓરડા આગળ ગઈ? જોય છે તો તેણીની ધારતી ખરી હતી ખરશેદબાઈ ધરાની ધજી ચેરમાં પડી ધોરતી હતી, જેનો સાદ ઓરડાની બાહાર પણ સંભળાતો હતો. દરદી પણ ઉંઘમાં પડેલો હતો. અને ઓરડામાં સઘળું સુપ હતું. તેણી ઓરડામાં ખરશેદબાઈને ઊંઠાડવાની મતલબથી દાખત થઈ, પણ હજી દાખલ થાય અને ખરશેદબાઈને ઉઠાડે તે અગાજી ઓરડા તરફ આવતાં બાહારથી કોઈનાં પગલાં સંભળાયાં.

તેણી તરતજ ભરાઈ ગઈ, કારણ આવી મોડી રાતે લીમજીની ખબર લેવા આવી તેથી ખુલ્લું થઈ જાય કે તેણી લીમજીને ચાહે છે.

તેણી લીમજીના ઢોલીઆની પછવાડે કુરતનીના સાથા હેલ્લ છુપાઈ

ગઢ, અને ઝોરડામાં કોણ દાખલ થયું તે ઝીણી કુરતનીમાંથી જોઈએ એટલું જરાબર દીક્ષવા લાગ્યું ?

પગલાં આગળ અને આગળ આવતાં સંભળાયાં અને તરતજ એક મરદ ઝોરડામાં દાખલ થયો, જે મરદ બીજો કોઈ નહીં, પણ દારાખ પોતે હતો.

શીરીન પેહેલાં કાંઈ ધભરાઈ નહીં. તેણી શમજી કે બાવા લીમજીની ખબર લેવા આવ્યા હશે. તેણી એમ ધારતી હતી કે બાવા ખરેખર બાઈને ઊંઘમાંથી ઉઠાડશે અને ઠપકો આપશે કે કેમ બેદરકાર રહી જી-ગઢ ગઢ, પણ જ્યારે દારાખે એમાંનું કશું કીધું નહીં ત્યારે શીરીન અજ્ઞયજ્ઞ થઈ. ખરેખર બાઈની દરકાર નહીં કરતાં તે સીધો લીમજીનાં બીજાંના આગળ ગયો અને વાંકો વળી તેના મોં તરફ જોયું ?

કુરતનીમાંથી શીરીને પોતાના બાપ તરફ જરાબર ટીકીટીકી જોયું. તેનો એહેરો જોઈ શીરીનની છાતી ધપકવા લાગી પણ તેનું કારણ તેણી પોતે પણ શમજી શકી નહીં.

દારાખના હાથમાં મીનખતી હતી, જે વધારી તેણે ખુશરને જરાબર તપાસ્યો. પછી ખરેખર બાઈ ધરાની આગળ જઈ થોડીક મીનીટ તેણીની સામે ઉભો.

પછી તેણે પોતાનાં કદમ તેજસ આગળ ફેરવ્યાં, જ્યાં જઈ તેણે દવાની શીશી હાથમાં લીધી. તેજસ ઉપર ત્રણ શીશી હતી. એક ભરેલી અને એક થોડી ખાલી હતી, અને એક તદ્દન ખાલી હતી. જે થોડી ખાલી હતી તેમાં દાકતરની દવા હતી અને તે દવાનો રંગ પાણી જેવો હતો. તે લઈ દારાખે પોતાના ગજવામાંથી એક નાની શીશી કાઢાડી અને પોતાની શીશીમાંથી તેમાં થોડાંક ટીપાં નાંખ્યાં. પછી તે મુકી બેઠું ઉઘનારાઓને જરાબર તપાસી, આસ્તે રહી ઝોરડામાંથી સડી ગયો.

શીરીનને અજ્ઞયજ્ઞી અને જે શીકર ઉત્પન્ન થઈ તે કોઈ આદમથી ખમાઈ શકાય નહીં.

દારાખે દવામાં ઝેર દીધું હતું. અડધી રાત્રે ભરાંતાં ભરાંતાં આવી દરદીની દવામાં કાંઈ નાંખવું એથી બીજું શું કરે ? શીરીને પોતાના મનને ધણુ મનાવ્યું કે મારા બાવાજી એમ નહીં કરે પણ સાચા ધણુ પ્રબળ છે. સાચા આગળ સર્વે ફાંફાં મારે છે. તેણીના બાપનો દેખાવજ

કહી આપતો હતો કે તે ખુની છે. પેલાં ટીપાં ઝેરના છે એવી શીરીનની ખાતરી નહીં હતી, પણ પોતાના આપનો એહેરો ગવાહી પુરતો હતો.

હવે શીરીને તે દવાની શીશી લઈ, ખીજી તેજસ ઉપર આવી શીશી હતી, તેમાં પેલી દવા આવી કરી, શીશીમાં પાણી ભરી, પેલી શીશી પોતાની સાથે પોતાના ઝોરડામાં લઈ જઈ કબજામાં બંધ કરી. શીરીને આક્રીની રાત બેસી બેસીને કાઢાડી. મહવારનાં પોહારમાં ખરશેદબાદ છ-રાત્રી માથું દુખતું લઈ ઉઠી અને પોતે આખી રાત જાંઘાઈ ગઈ હતી તેથી ગભરાતમાં પડી.

શીરીન એમ ધારતી હતી કે દારાળ ગઈ રાતના કરપીણ કામથી અંતઃકરણના ડંખથી માંદો પડશે, અથવા તો જીવને સાર નથી એમ બાહ્યતું કાઢાડી જમવાનું પોતાના ઝોરડામાંજ મંગાવશે. પણ જ્યારે શીરીન પોતાના ઝોરડાની બાહાર નીકળી અને દારાળને ચોપડી લઈ બોદાની બંદગી કરતા બેઠો ત્યારે આ વેશધારી સાધુને બેઠા અનન્ય થયા વગર રહી નહીં.

શીરીન નારતા ઉપર બેઠી નહીં તેથી દારાળે તેણીને તેનું કારણ પૂછ્યું. “ નહીં બાબા, મને ખાવાનું બાજ્યું નહીં. તેનું કારણ તમે અટકાવ કરી શકશો, પણ બાબા તમે મારી અગત્યથી બનો. તમને બેઠા મને કોઈ થાય છે ! ”

“ ગાંડી થઈ ગઈ છે શું ? ”

“ ગાંડી થઈ છું કે શું ? તે તમે તમારા મનમાં વધારે સરસ રીતે સમજો છો. તમારી ચાલ કેવી છે તે તમે તમારા મનમાં વધારે સરસ રીતે સમજો છો. તમારી ચાલ કેવી છે તે તમે બાણુતા નથી ? ”

દારાળ ગુસ્સે થઈ ત્યાંથી ચાલી ગયો, પછી શીરીન બોલી:—“ અરે ! જે બાપ ઉપર હું જન આપી દેતી, તેજ બાપ આખરે નિય ખુની હર્યો ! ”

લીમજીને ઝેર પુરવાની મતલબ શું ? મને હવે એવણુ ઉપર ધિક્કાર છુટે છે અને એવણુનું મોઢું બેવા ગમતું નથી !

લીમજીને ઝેર દેવાનું કારણ શું ? દારાળ લીમજીને ઓળખતો નથી, અને એક અબજ્યા માણસને મારવું એ કાંઈ નહીં, પણ એક ઘેલાં માણસનું કાંઈ છે. શીરીન જુલો કાંઈ નહીં હોય ? જે ટીપાં દારાળે નાખ્યાં.

તે કાંઈ દવાના કાંચ નહી હોય ? લીમછને તે અંદરખાનેથી ચાહતો કાંચ નહી હોય ? પણ દવા આપવાનો હોય તે આધારી રાત્રે છુપી આપવાની મતલબ શી ? તેની મતલબ પણ હોય. તે જો કે એક અજાણી ઈરાનીની હજુરમાં સારી ખાહેશથી દવા અજમાવે અને જો માંદાં લાગે કાંઈ ઉલટુન પરીણામ થાય તો અજાની લોકોમાં તે બદનામ થાય.

“આહા ! જો મારા આવાતું આ કામ માલમ પડી જાય તો શું થાય !” શીરીન વિચારવા લાગી.

આપ તરફનો ખચ પાંછો દોડ્યો અને શીરીન વિચારવા લાગી, “પણ મરે હું મારા આવાને કેટલો ગેરહત્તનસાફ કરું છું. ટીપાં નાખ્યાં તે ઝેરનાજ છે એમ કેમ ઈરવું ? પેલેલાં ખાતરી કરે પછી વાત.” એવી રીતે શીરીને તે દવામાં ઝેર છે કે નહીં તેની ખાતરી કરવાનો ઈરાવ કીધો. શીરીનની આજ અલણથી દારાળ ગભરાયો કે રજેને તેણીને કાંઈ માલમ પડી ગયું હોય. પણ કોઈની તેને ઓછી શીકર હોય તો તે શીરીનની હતી. શીરીનની આ આસાધારણ આલચલણ ઉપર ધ્યાન યુગાડતાં દારાળે અટકલ કીધી કે “આહ ! જો દુકતા ઉપર શીરીન મોહી પડી છે !”

આ વિચારથી ખિરબ આણી પેતાના ઝોરડામાં ગયો અને લીમછના મોહિતની ખચર આવવાની વાટ જોતો જોઈ, પણ બપોર થયા પણ કાંઈ આબુ નહીં ધારતી લાગવા લાગી કે લીમછને ઝેર પચી ગયું. ઘડીઆળ તરફ વળત જોયા કીધો પણ પછી ક તાળી ગયો અને લીમછના ઝોરડામાં ગયો. તેને જોતાને વાર લીમછ આંગલી દેખાડી બોલવા લાગ્યો. “આ મારા આપનો ખુતી ! આએ આએ ! તમે કાંઈ જુવો છોકે ? કાંઈ પકડતુ નહીં ? મારાથી કહાતુ નથી, નહીં તો હું પોતે એને પકડતે ! મારા આપનો એજ ખુતી છે ! દારાળ નાણાભટ્ટી એનું નામ કે બીજાનું ?”

પેતાના કદા શત્રુને હજી જીવતો જોઈ દારાળને અતી ઘણી ચીડ ચઢી, અને હવે શું કરવું તે સુજ્યું નહીં. તેણે તેમજ તરફ દવાની શીશી તરફ જોઈ પુછ્યું, “એને દવા કાણ આપે છે ?”

“હું આપુ છું જ” ખરશેદખાંએ જવાબ દીધો.

“મુગો મુગો દવા લાએ છે કે ?”

“ હાહ બકબક છે પણ દવા તો ઝટ પી જાએ છે ! ”

“ બધી દવા પાછ કે થોડી ઢોલી નાખી ? ”

“ નહીંજી ઢોલી શું કામ નાખે, પૈસા નથી બેસતા શું ? ”

ખરશેદબાઈ સાચું બોલતી હતી એવી દારાબને ખાતરી હતી પણ ત્યારે ઝેરની અસર નહીં થઈ તેનું કારણ શું ? તેણે કામ ચોક્કસ કીધું હતું, તે છતાં નિષ્ફળ થયો કેમ ?

હાલતો આગુ બાબુના, લીમજીને ભેજાંની તાપને લીધે બકબકતો શમજે છે, પણ જો પછી તેઓના મનમાં કાંઈ આવી જાય અને તેઓ છુપી બાળ કરે તો? દારાબે જોયું કે મારી આસપાસ જળ બધાય છે. અને પછવાડેથી તેમાંથી છુટવું બહુ મુશ્કેલ થઈ પડશે, તેથી તરતજ ઠરાવ કીધો કે “ આજે છોકરાને કોઈપણ રીતે દુર કરવો જોઈએ. ઝેરની અસર તો નહીં થઈ. હવે ઝેર નહીં પણ કોઈ બીજોજ રસ્તો અને દુર કરવો. હું એક સુક્તિ કરી શકીશ જેથી એ છોકરો મુવેલોપી સરખો અને જીવ્યો પી સરખો. ” એવો ઠરાવ કરી તેણે બધીમાં આગળ પગલાં ભર્યાં.

ટીપાંની પરીક્ષા.

ખાતરી કર આદમ. પુર ખાતરી તું કર,
નજરની થાપ સમાન, બીજી કંઈ મગજ હર ?

તે દહાડે દાકતર સહવારે દશ વાગે આવ્યો. લીમજીને તપાશીને જતો હતો ત્યારે શીરીને એક માણસ પાસે તેને પોતાના ઓરડામાં બોલાવ્યો. ઓરડામાં દાકતર આવે તે અગાજ રંગના દાબડા, પીછી, ખાલી, વગેરે ચીતાર પાડવાનાં ઓખરો તેણે જીપર ગોઠવી રાખ્યાં હતાં.

“ કેમ દાકતર હાલ લીમજીભાઈ કેમ છે ? ”

“ હાલ કાઈ કહેવાય નહીં; કેસ ઘણો કઢાડો છે. આગ રોગ કાંઈ નથી, પણ મગજ ઉપર ઘણી અસર થયેલી છે. હું તમારા આવાને કહેવા માગું છું કે મને કોઈ વધારે શીખેલા તબીબની મદદની જરૂર છે. મારા એકલાથી એની દવા થઈ નહીં શકે. એના મગજમાં એકનો એક વિચાર દોડ્યા કરે છે ? ”

“ તે શું વીચાર ? ”

“ ઘણો કઢાજો વીચાર છે. તમારા આવાનું નામ દઈ કહે છે કે તેવણે એના આપનું ખુન કીધું છે. એવા દરદીતો પોતે ખુન કીધું એમ પણ જોડે એમાં કાંઈ શીકર નહીં બીચારાનું મગજ નહીં તે જેમ ગમે તેમ જોડે હું જાંઝીયું, શીરીનખાઈ. ”

“ દાકતર જરા ધોખો, મને કાંઈ તમારી સલાહ લેવી છે. ”

“ જોડો શું છે ? ” “ કાંઈ નહીં એક દહાડો કાઠમાં ગઈ સારે મને આજે રંગ પીગલાવવા આજે શીશીમાંની દવા આપવામાં આવી. કહે છે કે એથી રંગ વધારે સ્વલક મારે છે. પણ જે ઘણીએ મને આપી તેણે મને કહેલું છે કે એ પાણી ઝેરી છે. અને તેથી મને વાપરતાં બી-લીક લાગે છે. જુવો ખરેખર એમાં ઝેર છે. ”

દાકતરે ફક્ત સુધીને કહ્યું, “ હા, ઝેરી છે. મોટો ભાગ પ્રૂસીક આસીડનો (Prussic acid) છે. એ દવા કોઈને પરવાના વગર વેચવાનો હુકમ નથી. રંગને સ્વલક મળે છે એ પણ હું તો માનતો નથી. કોઈએ તમને ઠગ્યાં છે. ”

“ અંહ સારે એમાં ઝેર છે ખરું ? ”

“ હા, પણ સંભાળથી વાપરો ત્યાંસુધી કાંઈ ધારતી નથી. ”

“ એમ ધારો કે કોઈ પીએ તો ? ”

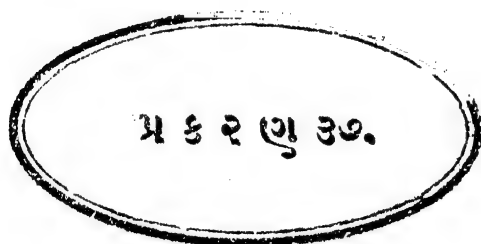
“ તો શું ? પીતાંને વાર જીવ છોડી દેએ. લાવો જોઈએ, મને આપો હું ઘર લઈ જઈ એમાં શી શી મેળવણી છે તે જોઈ તો ખરો. ”

“ નહીં નહીં દાકતર રહેવા દેઓ. મને હમણા કામ છે. ”

“ મારું જે માનો તો ઢોલી નાખો. ”

“ લઓ દાકતર, આજે ઢોલી નાખું છું—હવે તમે ધીરા પડ્યા ? દાકતર, તમે શું એમા ધાર્યું કે મેં પીવા મંગાવી ? ” દાકતર સાથે શીશીને ઊડાવી ઊડાવીને વાત કીધી કે તેને કાંઈ શક ઉત્તમ નહીં થાય.

દાકતર ઓરડામાંથી ગયા પછી શીરીન કાચ ઊપર બેઠો મસ્તકે પડી રડવા લાગી, “ અરે ખોદા ! મારી હાલત ઊપર દયા કર ! બસ હવે મારી ખાતરી થઈ ! મારો બાપ એક નિયમ ખુની છે ! હવે હું સમજી ! લીમજી કાંઈ ફાકટ બકબકારો કરતો નથી. એ જે બકે છે તે ખરું છે. કાંઈ પણ તેમાં છુપી વાત સમાયલી છે, અને તે બધી વાત ખુલ્લી નહીં પડે, તેથી મારા બાપે આ ઝેર ભેર્યું ! અપ્રસોસ ! કાંઈને કહીએ કે દારાબ-શાહ ખુની છે તો તે માને ? ”

મોહતને તેડું.

હુજ્જત છે ઘોડો ને માણસ સવાર,
હુજ્જતે કાંઈ કાંઈને કીધા છે ખવાર.
હુજ્જતના ઘોડાપર બેસનાર સવાર,
ચાલી પણ ગયા છે ખોદાને દવાર.
જાંઘળી ટુંકી ન ભરોસો લગાર,
હુજ્જત છોડી યાદ કર તું પરવરદીગાર.

ખી જે દહાડે આકાશ ખુલ્લું હતું, તેથી સહવારના મોહોરમાં ઉડતાં વાર નાનાં પોતાનો ઇંગલીશ ગાંજીન (ગરબો) પેહરી નવરોજ સાથે કઢંગી ઉપર બેસી ફરવા જવા તૈયાર થઈ.

નવરોજના તે વારે હોશ બીડી ગયલાં હતાં. મોઢાં ઊપર શીકર બેસી રહી હતી. છતી ધપધપ થતી હતી અને પેટમાં લપલપ થતું હતું. ફરામજીએ આપેલી ખીલક હજી તેના મનમાંથી ભુસાઈ ગઈ હતી નહીં.

“ પ્યારી નાનાં, તું આ કાલા ગાંજીનમાં કેવી ખીરાજે છે ! ”

“ હોશે પણ આજે હું કેવી હરખમાં છું ચાલો, જલદી તૈયાર થાઓ, હમણા તો અરધો કલાક અહીંજ ફરી આવીએ. સાંજે પછી સ્કેન્ડલ પો-

ધન્ટ (scandal point) તરફ ફરવા જઈશું. જન નાંખ્યા પછી કંઈગી કેવી શોભે છે ! આહા ! ચાલોની મને તવલાવ્યા શું કરોછો ! ”

ઘોડી કેવી શોભેછે તે નવરોજીએ ખારી વાટેથી જોયું, પછી નાજાં એ પુછ્યું, “ કેમ તમને ગમેછે કે નહીં ? નહીં ખારી, મને ખીલકુલ ગમતી નથી ” નવરોજીએ ગંભીરાધથી જવાબ આપ્યો, અને પછી આ-સ્તે રહી કહ્યું,

“ નાજાં ખારી નાજાં હું તને કેટલો આહું છું તે તને ખબર છે. મારે મોઢે મારી તારીફ કરવી સગવાર નથી. તારા ખાતર મેં મારા માય આપ સાથે કહ્યો કીધો, અને તારે લીધે દુનિઆની દરકાર કીધી નહીં. પરણ્યા પછી કોઈ એવી ચીજ તે નહીં માંગી હશે જે મેં નહીં લાવી આ-પી. એવું તું નહીં બોલી હશે જે મેં નહીં કયુલ રાખ્યું હોય, તો હું આ-આટલા દલાડાંમાં એકજ અરજ કરું છું જે મારી ઉપર ફરજની રાહે નહીં, તો મેરખાની તરીકે કયુલ રાખ તું આએ ઘોડી ઉપર ના બેસ.”

નાજાંના દિલમાં પેહેલાં તો રહેમ પસરી પણ પછી છાતી કંટણું કરી બોલી, “ નવરોજી તમે એમ શું કર્યા કરોછો ! હું તો ગમે તે થાય, જન જાય, માલ જાય, ધન જાય, ગમે તે થાય પણ હું તો એ ઘોડી નહીં છોડવાની. ”

“ હીક છે મારી આજની અરજ પેહેલી અને છેલ્લી છે. ”

“ નવરોજી તમે મારી ઉપર ગુસ્સે થયા છો નહીં ? ”

“ નહીં ખારી, ગુસ્સે નહીં ફક્ત દલગીર છું. ”

આખરે નવરોજીને કપડાં બદલી નાજાં સાથે ફરવા જવાની ફરજ પડી, પણ ઘોડી એવી રીતે ચાલી કે નવરોજીને ધીરજ આવી અને ફરામજી ખોટા પડ્યા, નાજાંના કોમલ હાથ તજે ઘોડી ખીલકુલ મેહેનત આપતી હતી નહીં. નજદીક કલાકેક થયા પછી તેઓ સહીસલામત પા-છા ફર્યાં. બપોરનું જમી નાંખ્યો. પીઆતા ઉપર ગાંધ નવરોજીનું દિલ રીઝવ્યું. ત્રણ વાગે ચાહ પી નાજાંએ તૈયાર થવા માંડ્યું, નવરોજીએ હવે ઘણી બોહોંસ કીધી નહીં અને પોતે પણ તૈયાર થઈ પોતાના ઘોડા ઉ-પર બેસી નિકલ્યો, ત્યારે નજદીક સાડાચાર થયા હતા, વાત કરતાં ફક્ત ઘોડાને ચલાવતાં તેઓ સ્કેનદલ પોષત તરફ આવ્યાં, પણ ત્યાં ગયા પછી

નાજાનું ગેલપ ઉપર સ્વારી કરવાનું મન થયું. જે માટે ત્યાં પુરતી સગવડ હતી નહીં, તેથી નવરોજીએ સમજાવી પતાવી બેઠકને તરફનો રસનો લીધો, જ્યાં આવતાં નજદીક સાડા પાંચ થયા.

જ્યારે નાજાંએ ગેલપ કરવાનો વિચાર જણાવ્યો ત્યારે નવરોજીનાં પેટમાં કેવી કુરકુરી બોલી, તેનો ફક્ત ખ્યાલજ થઈ શકશે.

ચર્ચારોડથી નવરોજીને પછવાડે આવવા કહી ત્યાંથી જે ઘોડો છોડ્યો તે નવરોજી ક્યાં અને નાજાં ક્યાં. હજી નવરોજી મરીનલાઇન્સ તેટલાં નાજાં નજદીક ચર્ચગેટ આગલ ! પણ કેવી હાલતમાં? મરીનલાઇન્સ આગળ તેણીએ ઘોડીને ચાળક માર્યો તેથી તે છોડાઇ અને ચર્ચગેટ ના સ્ટેશન નજદીક લાવી નાજાંને ગોસમોરડુ કરી નાખી નાહી. નવરોજીનો ઘોડો એટલો મજબૂત હતો કે ઉતાવલે હરગીજ ચાલેજ નહીં. નવરોજી આવી પુગે તેટલાં દરિએ ફિનારે બેઠેલાં માણસો નાજાંને મદદ કરવા દોડ્યાં. તેમાં ત્યાંથી ફરવા જતાં મેલાશેડના દાદાભાઈ જેવળે વેદું શીખી તરતનીજ મોટી પદવી મેળવી હતી તેવળ ચરચર કરતા વાંકીગરીક લઈ છેલ્લખીલા છેલ્લખીલી સાથે જતાં હતાં. તેવળનો શરડો સખી હતો તેથી તેવળ પણ નાજાંને મદદ કરવા લાગ્યા નાડ પકડી જોયું તો નાડ બધું થઈ ગયલી જણાઈ તેથી મડમડ કરવા લાગ્યા કે જુરીનાં દાકતરને બોલાવવો પડશે. એટલામાં નાજાં આંખ ઝાંઝાડી બોલી, “દાકતર સાહેબ તમે નાડ જોતાં ક્યાં શીખ્યા ? હું કાંઈ મરી નથી મઘ પણ પડવાથી મારું લોહી જાણે થઈ થઈ ગયું હોય તેમ લાગેછે અને પાંસર દુઃખાય છે. ખીચું કાંઈ નથી ”

જોઈ લેવો દાકતરનો હુરીઓ. દાકતર સાહેબ તો આંધ થઈ પડ્યા તેથી ત્યાંથી તરતજ સડક થઈ નિકલી પલકમાં નિચી મુડીએજ ચાલું મુકયું.

ત્યાંથી નાજાંને ગાડીમાં સુવાડી વાલકેશ્વરના બગલે લઈ જવામાં આવી. ગાડીમાં દુઃખ વધવા લાગ્યું અને નાજાં રડવા લાગી કે હવે હું મરી જઈશ.

“ નહીં ખ્યારી, તું એમ શું બોલેછે ! મારી ઘાંટીમાં દમ હશે ત્યાં સુધી, મારો પૈસો ખુટી જાય તો પણ ગમે તે કરી, હું આખા હિન્દુસ્થાનના દાકતરોને બોલાવી મંગાજી, અને તને છવાડું ! ”

ઘરમાં લઈ જઈ મોટા દાકતરોને બોલાવ્યા અને ઘણી તબીબી કાંઈ પણ દાકતરે હરસે નવરોજીને કહ્યું કે કલેબુ ઠપકાયું છે તેથી હવે ઝાઝો વખત જીવે એવું નથી. ભાગ્યે એક બે દાહાડા કાઢાકે. નવરોજીના હોશ ઉડી ગયા, તે જોઈ નાજન એતી ગઈ કે હવે મોહોત ન જડીક છે. તેણી પોતે પણ એમજ સમજતી હતી. દાકતરને તેણીએ પુછ્યું તારે તેણે તો ઘણીજ ધિરજ આપી કહ્યું કે કાંઈ નથી, જરા વાગ્યું છે તે નરમ પડી જશે.

“ હા દાકતર સાહેબ હું કાંઈ બચ્યું નથી કે મને સમજાવો છો મને પોતાને લાગે છે કે હવે હું ઝાઝો વખત જીવીશ નહીં. ”

દાકતરના જવા પછી તેણી બોલી:—“ નવરોજી મારા પ્યારા નવરોજી હું મરવાને હજુ તૈયાર નથી. અત્યાર સુધી હું મગરબી મીનતરી, અને કઠણ હૈયાની હતી. મેં તમારી ઉપર કેટલી સરદારી બોગવી છે, પણ આહા! અફસોસ! તે મને યાદ આવે છે, અને આજે હું પેલલ વેહેલી રહું છું. પણ હવે પસ્તાવો ફાકટ છે! ”

પાપનો પસ્તાવો.

પસ્તાવો કર, પાપનો પસ્તાવો કર;

ન કર બંદા પાપો રહેશે અમર.

ના જાં પામી ગઈ કે હવે મારી અજલ આવી છે. તેથી તેજ દાહાડે દાકતરના ગયા પછી નવરોજીને પાસે બેસાડી કહ્યું:—

“ પ્યારા નવરોજી, મારે વાસ્તે તું ગમગીન ના થા. તારે તો હજુ કેટલાં વરસ લેવાં છે. હું જો મરી જાઉં તો તું સુખી થશે. મેં

તને ક્યે દાહાડે સુખ દેખાડ્યું છે કે હું જીવતી રહું! એક મોહરદાર કેહેવડાવવાને બદલે મને એક જુલમી કલાંત સ્ત્રીનું નામ વધારે જાગે છે. હા, હાલ તો તને લાગશે, પણ વખત, જે કોઈની જાતનો ગમ દુર કરવાને એજમતી ધલાજ છે તે તારો ગમ દુર કરી શકશે, અને પછી તને મારી ભલામણ છે કે કોઈ તારા ખાનદાનને જાગતી, તારો ખ્યાર પાછો ફરવે એવી સ્ત્રી સાથે પરણી જાગે.”

“નાજાં! તું એમ નહીં બોલ! જે મારી બધી દોલત લઈ કોઈ તને સાજી કરવા કપુલતું હોય તો હું રાજી છું. દોલતનો શું પણ તને બચાવવાને માટે હું મારો જાન આપવા તૈયાર છું!”

તમે બોલો છો તે બોલે બોલ ખરું સમજી છું! હું જાણું છું કે તમે મને આહો છો! પણ મારા મોહતથી તમે પાછલથી સુખી થશો. હવે મારી પત્ની ગણાઈ ચુકી છે! મેં ઘણાંએ દુઃખ દીધું છે! અને તે માટે હું પરતાવો કરું છું. થોડુંકની વાત ઉપર મેં એક નિરદોષ ગરીબ ગાય જેવી છોકરી ઉપર આગળ રહી જુલમ ગુજરાવ્યો છે. તે કામનો ભાર મારી જાતી ઉપર છે! તે ભાર હું પરતાવાથી દુર કરવા માંગું છું, હું તમને બધું કહું, પણ તમે તે માટે માફ કરશો કે નહીં?”

“બોલ, બોલ ખારી, મારી તરફથી તને બધું માફ છે.”

કેવી રીતે ગુલને ફસાવા માટે કોઈ દારાખને તેણીએ મદદ કરી હતી તે સઘલી વાત વીગતવારે નવરોજી આગળ નાજાંએ કહી સંભલાવી! પછી પુછ્યું,

“નવરોજી એ વાતથી તમને મારી ઉપર ધીકાર છુટતો નથી વાર?”

“નહી બીલકુલ નહી. તારો એમાં કાંઈ વાંક નથી. પેલા ચંડાલ દારાખ નાણાવટીને ઠપકો ઘટે છે. તારી મદદથી તેણે પોતાની કાંઈ મતલબ સાંધી છે.”

“તમે કેમ જાણ્યું કે તે દારાખની અટક નાણાવટી છે?”

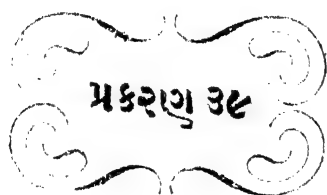
“હું તેને બોલ્યું છું. નાનાભાઈ જંગબાહાદુર સાથે બીજો દારાખ ફરતો નથી. એ દારાખ ખાનદાની છે અને પોતે કોટમાં પહેડી ચલાવે છે. ખાતેનમાં ઘણો નિચ અને ચંડાળ છે. બાહરથી તો લોકોને દારાખશાહા શેઠ કરવાની ફરજ પડે છે કારણ કે તે ઘણો લાભવગ ધરાવે છે.”

“અરે ! અફસોસ ! ત્યારે તો મરતી વખતે વધારે અફસોસ કરવો પડે છે !”

“કેમ ? શા માટે ?”

“દારાબશાહ નાણાવટી નામનો શખ્સ મારી સાથે બચગીથી સંબંધ ધરાવે છે ?”

હું કહું તે સાંભલો મારો ખવાસ એટલો મીઠ્ઠાસી અને ગરમ શાથી હતો તે મારી વાત ઉપરથી તમને જણાશે.

એક નાશકારક ઘટના.

પાંચ આંગણાં લાંબામાં સરખાં નથી,

ખુદરતમાં એકસાન બે તણખાં નથી.

નવરોજ નામનો હાથ પોતાના હાથમાં દાબી તેણીની પાસે બેઠેલો હતો તેટલામાં બોલાવેલા બે મોટા દાકટરો હાજર થયા. તપાસ કરી નવરોજને હરસે કહી ગયા. “હવે થોડા વખતમાં પ્રાણ મુકી દેશે.”

દાકટરોના જવા પછી નામજો નવરોજને પોતાની બચગીની વાત નિચે પ્રમાણે કહી સમજાવી.

“નવરોજ તમે મને અત્યંત ખારથી અને માયાથી ચાહી છે પણ હું જે તમારી સાથે દમમાં રહેતી હતી તેમ થવા હું નાનપણમાં શીખી હતી. અને હું જે કહું છું તે તમે સાંભલો, પછી તમે પોતે અને માફ કરશો એમ મારી ખાતરી છે. હું દસ વરસની થઈ તેની અગાઉની વાત મને યાદ નથી પણ હું આસરે દસ વરસની હતી તે વાંરે હું વડોદરામાં હતી જ્યાં હું એક હસમુખી અને ખુશસુરત સ્ત્રી સાથે રહેતી હતી જે સ્ત્રી ખીજ કાઢ નહીં પણ મારી માય હતી. તેણી બેહદ ખારથી મને ચાહતી હતી જે ચાહા હું હજી લુલ્લી ગઈ નથી. ત્યાં થોડે થોડે દાહાડે એક પારસી

આવતો હતો જેને મારી માય મને બાવા કરી હાંક મરાવતી હતી. તે પારસી ઘણો રંગીલો ઇશકી પારસી હતો અને મને કાંઈ એવી માદ છે કે તેનું કામકાજ મુંબાઈમાં હતું. તે રહેતો હતો પણ મુંબાઈમાં. તે આવતો ત્યારે મારી માય એટલી ખુશી થતી કે કાંઈ વાત થઈ શકે નહીં. થોડા વખત પછી તે ઘણે લાંબે વખતે આવવા લાગ્યો અને તેથી મારી માય બહુ ખેચેન અને હેરાન રહેતી. એક દાહાડો મારી માય આગલ કોઈ શખ્સ આવી મારી માયને બાજુ ઉપર લઈ જઈ કાંઈ કહ્યું અને ચાલી ગયો. જે પછી મારાં માયને મેં ફરીથી હસતાં જોયા નહીં. થોડા દિવસમાં મારાં માય સઘણો સામાન વેચાવી નાખી મને લઈને જે ઘરમાં તમે મને પહેલાં જોઈ ત્યાં આવીને રહ્યાં. મારી માય પાસે થોડા પૈસા હતા તેથી અને પોતે સીવી સાંધીને બને તેટલી મહેનત કરતાં હતાં, તેમાંથી અમારું ગુજરાન ચાલતું હતું. મને કોઠામાંની સર જમશેદજી જીભાઈવાલી છોકરીઓની નીશાળમાં મુકી હતી, જ્યાં હું સઘણું શીખી હુશિઆર થઈ. હું જ્યારે સમજણની થઈ ત્યારે મેં મારા માયજીને ખુદરતી રીતે પુછ્યું કે મારા બાવા ક્યાં છે ?

આ સવાલથી મારા માયજીનું દુઃખ ઊભરાઈ આવ્યું અને રડવા લાગ્યાં, જે ઉપરથી મને તેવણની વાત સાંભળવાને વધારે અને વધારે મન થયું. એક દાહાડો મારી માયે નિચે પ્રમાણે મારી આગળ ટુકમાં ખુલાસો કરીધો:—

“નાજાં મારો દારાબશાહા નામનો માસીનો છોકરો હતો જેને ત્યાં આજ કંટલુક થયું પૈસાની રેલ છેલ થતી આવીછે. તે દેખાવમાં ઘણો ચત્ર અને ચાલચલણમાં બહારથી ઘણો પ્રમાણિક દીસવાથી મારો તેની ઉપર પ્યાર દોડ્યો. થોડુંક સુધી તે પ્યારથી પીડાઈને એક દાહાડો મને તે મળવા આવ્યો ત્યારે મેં તેની આગળ મારો પ્યાર જાહેર કરીધો, જે કંઈવારથી મને તેણે કહ્યું કે હું પણ તને ચાહું છું. પોતાની માયની નામરજીનું બાહાનું દેખાડી વડોદરે લઈ જઈને મારી સાથે લગન કરીધાં. દસ અગીયાર વરસ થોડા મહિના મુંબઈ તો થોડા દાહાડા વડોદરે કાહાડી એક દાહાડો મને હમેશ માફક આવી દસ હજાર રૂપીઆ આપી ખુશ ખુશાલીમાં વાત કરી ચાલી ગયો. થોડા દિવસ પછી એક દોસ્ત પાસે તેણે

કેહેવડાવ્યું કે હું બીજી પૈસાવાલી છોકરીને તારાં કરતાં વધારે ચાહું છું, વાસ્તે તારે મારે આજ પછી કાંઈ નહીં !

“ મારા માયનો કોઈ વાલી ન હોવાથી અને મારા માય તેને ખરાં દીલથી ચાહતાં હોવાના સળગને લીધે તેવળુ મુગે મોઢે દુઃખ ખમી મરી ગયાં. આવી રીતે મારાં માયજી ઉપર દુઃખ અને બેવકાઈ ગુજરવાથી મેં ઠેરાવ કીધો કે મારે કોઈ નરને વધારે કોહું આપવું નહીં.

હું તમને દિલમાં ચાહતી હતી પણ મેં ધારયું કે જો બાહારથી હું તમને ઘણી ચાહીશતો તમે મારી તરફ ઘણા બેદરકાર થશો. હું તો મરતી વખતે એમ કહું છું કે દુનિઆમાં સૌમાં થોડાજ ભરથારો પોતાની સ્ત્રીની તરફ ખરો પ્યાર ધરાવતા હશે, અને નવરોજી તમે તેમાના એક છેઓ, એ હું દીસોગ્ગનથી કહું છું. નવરોજી મને મારી ચાહ માટે માફ કરજો. બોલો નવરોજી તમે મને મારી બેઅદબી માટે માફ કરોછો કે નહીં ?”

“ બાપુશીથી મારું કશું છું.”

“ સારે હવે મને મરતી વખતે એટલુંજ કેહેવું છે કે મારી સાંકડી. અનેજ વેરાત થોડું તમારું અપાવેલું અને થોડું મારી માયનું છે. ગુલબાઈને મેં ઉછાછલાપણે અને વેર ભાવે આગલ રહી હેરાન કીધી છે તેના પરતાવાની ઇધાની તરીકે એ સઘલું જર જવેરાત વેચી તેની ઉપજ તેણીને બક્ષેશ આપવી. હું એ કામ માટે હવે ઘણી પરતાઉછું. બીચારી ગુલે મને કોઈ વખતે ફરીયાદ કરવાનું કારણ નથી આપ્યું.”

“ કમુલ છે. મારે તારી અરજ અતઃકરણથી કમુલ છે.”

મોહું અંધ.

બદીના દેવને તો જોડે સંતોષ નથી.

આદત્ત તેને પુજે તેમાં તેનું દોષ નથી.

પો

તાના આપની બહી વિષે પોતાની ખાતરી થયા પછી શીરીન પોતાના એરડામાંથી બાહાર નિકલી નહીં. કાંઈ બીજી

વાત હતે તો તેણી પોતાના આપને માફ કરી શકતે પણ ખુન! ખુનને માટે માફ કરી શકી નહીં.

તેણી ઝોરડામાં નિચી મુડીએ એમથી તેમ ફરતી ફરી બોલવા લાગી. મારાથી મારા આપને ફસાવાય તો નહીં! પણ મારો ચાહા હવે ખરી ગયો. અરે! કોઈ આગળ કહીએ કે દારાળશાહા નાણાવટી ખુની છે તો માને? જો દુનિયામાં સાધુના લેખાસ તજે ખુની જોવો હોયતો મારો આપછે.”

શરીને દીના કાકીને ઝોરડામાં ઉભાં રહેવા દીધાં નહીં અને દારાળે તેણીને થોડા રૂપીઆ લઈ પોતાને ગામ જવા કહ્યું. પછી દારાળ જમીન ઉપર ટીકતો હાથ સાથે હાથ અદાલી મનમાં બડબડવા લાગ્યો, “ મારી આજુઆજુ જનજ વણાય છે! તેમાં હું થોડા વખતમાં ફરી પડીશ! મારી શરીનેને પણ મારી છુપી વાત માલમ પડેલી દીસે છે! તેણીને કેમ માલમ પડ્યું! તેણી મને ફસાવે તો નહીં? નહીં, પણ ગમે તે થાય એ બધાઓના મોઢાં બંધ થવા જોઈએ ” એક ચાકર ઝોરડામાં દાખલ થયો તેને દારાળે પુછ્યું “ કેમ તેડી લાગ્યો ? ”

“ હા સાહેબ આ રહ્યા ” ચાકરે એક વાણીઆને દાખલ કીધો.

આ અહરથ એક જાડો અને બટકો નામે દાકતર ગગનદાસ હતો. અને દાકતર ગગનદાસના મોઢાં ઉપરથી ખુલ્લું હીવાની જોત જોતું દીસ્તું હતું કે તેવણ કોઈ અહરથ ઉઘાડીગીર હતા. તેવણ દાકતર હતા અને મોઢું અજ્ઞયજ જોતું એ કે તેવણ દરદીઓને પોતાને ધર રાખી આખો દાહાડો તેઓની માવજત કરવાના ચાહાના હેઠલ દોડિયા પેદા કરવાની તકબીર લઈ બેઠા હતા.

“ કેમ ગગનદાસ કેમ છો ? ”

“ શરીપેઠે દારાળશાહા શેઠ, કેમ તમને મને બોલાવવું પડ્યું ? ”

“ જુઓને આ ધરમાં લોકોને વેહેમ ભરાઈ ગયો છે તેથી કોઈને કોઈ બીહે છે અને પછી તેને ભેજની તાપ આવેછે અને બકબકારા કરે છે. હાલ મારા ધરમાં ચીતારો રાખ્યો છે અને તેને પણ એમજ થઈ આવ્યું. તે કાંઈ કાંઈ થેલું ગાડું બકે છે. તેથી મારો આ બંગલો છોડી મારે કોઠમાંજ જઈ રહેવું છે, અને તેથી તે બીચારાં મા આપ વચરના બીચારી હાલતના છોકરાને તમે તમારે ધર લઈ જઈ સંભાલ

સખો તો ફીક. જ્યાં સુધી તમે રાખો ત્યાં સુધી હું તમને તમારી મેહેનતનો લવાજમ આપતો જઈશ. મારો વિચાર એ છોકરાને સરકારને સ્વાધીન કરવાનો હતો. પણ મારી છોકરી એ છોકરા ઉપર ઘણી મેહેરખાતી રાખેય અને તેણી મને એમ કરવા ના કહેય.”

“ફીક છે, દારાબશાહા કમુલ છે. મારો તો એજ ધંધો છે. મારે ના શા માટે પાડવું નેહએ. પણ તે ક્ષેત્રો છોકરો ક્યાં છે તે દેખાડશો ?”

દારાબ ગગનદાસને લીમછના ઓરડામાં લઈ ગયો. ગગનદાસ મુગા રહી લીમછનો યદ્યકારો સાંભળવા ઉભા. લીમછનું મોઢું બીજી તરફ હતું અને તે કોર્સેજમાં જન્યે તર્ક શાસ્ત્ર ઉપર ભાષાણુ આપતો હોય તેમ ભાષાણુ કરતો હતો. તે સાંભળી ગગનદાસ દાકતર વિચારવા લાગ્યો કે “દારાબશાહા એને ગરીબ અને અરધી વગરતો કહેછે અને એતો બહુ શીખેલો દેખાયછે ! ફીક છે નેહએ તો ખરા કે આગળ શું માલમ પડેછે.”

તરતજ લીમછ દોલીઆ ઉપર હડી બેઠો થયો અને બોલવા લાગ્યો “અરે ! મારા બાપનું ખુન થયું આએ ઉતર તરફના ઓરડામાં મારા બાપને મોયી ! અએ દારાબ નાણાવટી ! મારા બાપનું વેર લઈશ ! તુ ક્યાં જવાનો છે ! ખુનનો ધનસાફ વાગ્યોછે !”

લીમછ એવું ઘણું બકવા લાગ્યો તે ધ્યાન દઇ સાંભળી ગગનદાસ સમજી ગયા કે જ્યાં છે ત્યાં આએ દારાબ આ લીમછને દુર કરવા માંગેછે.

“હા, દારાબશાહા એ તો તમારા ઘરની વાત કરેછે કાંઈ ઘરમાં ખુન થયું હતું. ?”

“નહીંરે સાહેબ ખુન શાનું.”

“તારે જુઓ એ એક દાહાડામાં સાર્ને થઇ જશે, ફકટ તે ઓરડામાં લઇ જઈને એને દેખાડીએ કે ને ખુન ક્યાં થયું છે ?”

“નહી નહી ! અહી કોઈ ઓરડા નથી કાંઈ દેખાડવાનું નથી, મેં કહ્યું તે તમારે ને કમુલ હોયતો હા કહો નહીં તો ના કહો.”

“મેં કહ્યુંને કે મારે કમુલ છે પણ આલશો શું ?”

“તમેજ માગી લઓ.”

“વરખ દાહાડે પાંચ હજાર રૂપીઆ લઈશ.” “ઘણાછે.”

“ધણાછે, પણ આ કેશ પણ નવાઈ જોવો છેને ? આમાં તમારું નામ બેલાયછેને. એ વાત કોઈ આવે ને શાંભાયે તો શક જાય કેને. તો એ દુનિ-આમાં જાણે જીવતો મરી ગયો છે તેમ થશે તો પાંચ હજાર કાંઈ ઘણા નહીં થયા.”

“હા ગગનદાસ મારી મતલબ તમે સમજી ગયા. તમે કેવા દુશિયાર દા-કતર છેઓ ! જો એને એકલો બંધ રાખો તો પાંચ હજાર રૂપિયા આપું.”

“તો એકલો નહીં તો ખીજી કોણ આવશે ? એકલોજ રહેશે તો.”

તે દહાડે રાતના દસ વાગ્યા પછી ગગનદાસ લીમજીને ગાડીમાં બે-સાડી પોતાને ઘર લઈ ગયા. તે વિષે ઘરમાં કોઈને ખબર પડી નહીં. રસ્તા-માં ગડબડ કરે નહીં માટે આગમજથી તેણે કેરી દવા પીવાડી રાખી હતી.

આશ્ત ડીપર આશ્ત.

મને તું બોલ, મને હેરાન કર,
મારા ખારને ચાહા મેસ્લે જર.
આશ્તો પાડ દુઃખ ખી હું ખમીશ,
મારા ખારને ચાહા તો તને હું નમીશ.

દારાએ તાલમેલથી દીના કાકીને ખેરવયાં પણ તેવણ સમજી ગયાં કે દારાબ મને ખેરવવા માગેછે. તેવણને શક આવ્યો. પણ તે એમ કે પેહેલી ધસી પડી અને હવે દારાબ પાયામાલ થઈ ગયો એવો કાંઈ તેમને વિચાર આવ્યો. જતી વખતે શીરીનતું ખારણું ડોક્યું પણ શીરીન અંદરથી ખારણું બંધ કરી ઉઘાઈ ગઈ હોય તેમ મુગી મુગી પડી રહી.

લીમછને લઇ જવા પછી દારાજે વિચાર કીધો, “હવે એ તો સ-
હીસલામત છે અને જ્યાંસુધી ગગનદાસના ગજવા ભરાશે ત્યાં સુધી ધા-
સ્તી નથી. ગગનદાસ પણ પામી ગયોછે ખરો, પણ તે દોડીઆની લાલ-
ચથી મુગો બેસશે. અરે ! પેલા પૃથ્વીક આસીઠથી કેવો નિકાળ આવી
ગયો હતે પણ—કોણ જાણે કોણ શેતાનજીદો મને નડ્યો. શીરીનની ચાલ
ચક્ષુ ઊપરથી તે પણ કાંઈ ધોડું જાણતી હોય એમ દીસેછે. તે તો
મને નડી નહીં હોય ? ખુદા જાણે, પણ તે કેટલું જાણેછે અને શું જા-
ણેછે તે મારે જાણવું જોઈએ. અરે ! આ કેવી રીતે ચિંતા ! જોઈ તો
ખરો એની સાથ વાત તો કરે.”

દારાજે શીરીનના ઓરડા તરફ જઈ આરણું ઠોકયું. અંદરથી
સાંકળ હતી અને જવાબ મળ્યો નહીં. બીજી વાર ઠોકયું. દાદ નહી. ત્રીજી
વાર દારાજે આરણું ઠોકયું અને બોલ્યો, “

“શીરીન હું છું, આરણું ઉઘાડ મને કામ છે.”

“ઓરડામાં પગલાં સંભળાંયા અને શીરીન આરણું આગલ આવી
અંદરથી બોલી, “બાવા મેહરબાની કરી મને સુધ જવા દો, મને કોઈ
સાથ વાત કરવા નથી ગમતી. મારું માથું બહુ ફાટી જાયછે.”

“વાર તેથી શું તું જરા આરણું નહીં ઉઘાડશે ! ચાલ, આરણું
ઉઘાડ ! એ આખો દહાડો થયો આરણું બધ સખી ઢોંગ શા વાસ્તે
કરી રહીછે !” “બાવા મને મરવા દો, મને સુવા દો.”

“જો આરણું નહીં ઉઘાડશે તો આરણાનો ચુરે ચુરો કરી નાંખી
હું અંદર આવીશ,” દારાજે દમમાંજ વાત રાખી.

શીરીનનું ઊતરી ગયલું મોઢું, દલગીરી ભરેલો દેખાવ, અને રડવા-
થી સુજી આવેલી આંખો જોઈ દારાજને હેત તો લાગ્યું પણ દમ ચાલુ
રાખ્યો. “

“કેમ શીરીન તું આજ આખો દહાડો થયો ઢોંગ કરી રહીછે. માથું
હુંજે તેથી આખો દહાડો ખામ ખી નહીં અને કોઈને આવવા નહીં દએ ?”

“મારું માથું બહુ દુઃખે છે, અને મને કાંઈ ચેત નથી પડતી. મને
કોઈને જોવા કે કોઈ સાથ વાત કરવા નથી ગમતી.”

“એમ છે ત્યારે દાકતરને બોલાવ. કીક છે હું હમણા દાકતરને તેડવા મોકલું છું.”

“દાકતરનું કાંઈ કામ તથા દાકતરથી મારું માથું નરમ પડશે નહીં, એ મારી ખાતરી છે. મારું કાંઈ સરદીનું કે ગરમીનું માથું નથી દુઃખતું.”

“શરીરનું તું ઘેલી થઈ ગઈ છે. સહવારના તેં મારી સાથે વાત કરી ધી તેમ કોઈ ધ્યાન વાતું માણસ નહીં કરે. તને છે શું?”

શરીરનું શું જવાબ આપવો અને કેમ કરવું તેનો વિચાર કરતી થોડો વાર બિભી રહી, બોલી,

“આવા મધ કાલે મને સ્વપ્ના આવ્યો, એવો સ્વપ્ના કે તેની યાદથી હું આજે આખો દહાડો હેરાન અને પરેશાન છું. એન નથી પડતું. ખાતું નથી ભાવતું. આવા મેં શું જોયું તે કહું?”

“જો કેલવાથી તારું હૈયું ખાલી થતું હોય તો કહે.”

“હૈયું તો હવે પેલી જોહાનમાં ખાલી થશે. બાકીની જીંદગી હવે કંગાલ હાલતમાં ગુજરે એવું ધારું છું. જીવો સાંભલો. મારા સ્વપ્નાની શરૂઆત તો એ કે આપણા ઘેરમાં જે આખરી માણસ છે તે ઘણો ભયમાં છે. તે કેવી જાતની ભયમાં હતો તે મને માલમ પડ્યું નહીં, પણ મને એવું લાગ્યું કે તેનો જાન ભારે જોખમમાં છે. મેં મારા મન સાથે ઘણીએ તકરાર કરીધી પણ હું નાચાર થઈ અને ખુદાની ખુદરત આગલ મારું કાંઈ ચાલ્યું નહીં, અને તેને જોખમમાંથી બચાવવાને હું મારો ઓરડો છોડી તેના ઓરડા બહાર ચાલી જઈને જોઉં તો ખરેશદ આખા ખાચારા લીમજીને પડતો મુકી નિરાંતે ધોરતી હતી.”

“એવા એવા સાધારણ સ્વપ્ના તો દરેક જણને આવે, તેથી શું આખો દહાડો ખાતું પીવું નહીં? લીમજી તરફ તને ઘણું હેત છે તેથી જિંદગીમાં પણ તારું ધ્યાન તેની તરફ ખેંચાય એમાં નવાઈ જેવું કાંઈ નથી.”

“સાભલો આવા, એતો ફક્ત ખાચારા લીમજીના જોખમની શરૂઆત છે. સ્વપ્નાને છેડો કાંઈ સાધારણ નથી. એ સ્વપ્નો ફક્ત ખાલી અને સેતાની છે, એવું ધારી હું બહાર નિકલવાની અણી બિપર હતી તેટલામાં બહારથી કોઈનાં પગલાં સંભળાયાં. જે છુપી ખુદરત મને

ચાલી ચલાવી ત્યાં લઇ ગઈ હતી તેજ ખુદરતે મને ભરાઈ જવા સુચવ્યું; અને હું કુરતની પછવાડે ભરાઈ ગઈ, તેટલામાં કાંઈ એક સપ્સ આ-
જુઆજુ બેતો આરતે આસ્તે એકકું પગલું ભરતો, અંદર આવ્યો,
અને લીમજીની દવા દોળી નાંખી તેમાં ઝેરી દવા નાંખી જેમ આવ્યો
તેમ નિકલી ગયો. બાવા, તે સપ્સનો ચેહેરો મેં બરાબર જોયો અને તેનો
ચેહેરો તમારા ચેહેરાને આખે હુણ મલતો આવેછે. ઓ ખુદા ! મારી ઉપર
દયા કર ! એ સ્વપ્નો હું કેમ ભુલી જાઉં ! ”

“ છટ ! એવા ખ્યાલી સ્વપ્ના જેનું મગજ બગડ્યું હોય તેને
આવેછે. ઘણા જનો એ ઊપરથી તદન ઘેલાં બની ગયાં છે, વાસ્તે સ-
ભાજને એવા ખ્યાલો અને સ્વપ્નાને મન ઊપર અસર કરવા દેતી ના,
નહીં તો ભરજીવાનીમાં આ દુનિઆનો લાગ કરી, મેડહાજિસમાં બાકીની
જીંદગી ગુન્નરવી પડશે. ”

દારાખની ઉપલી સલાહ ધમકી રૂપમાં હતી. શીરીને તેની દરકાર
કીધી નહીં, અને જવાબ આપ્યો “ બાવા મને જે દુઃખ થાય તે ખ-
મવાં કરતાં તદન ઘેલું થઈ જવું બેહતર છે. ”

દવા દોળી નાખી બીજી નામી તે ઝેરીજ હતી એ કેમ જાણ્યું ? ”

“ સ્વપ્નામાંજ તે માણસના જવા પકી, મેં તે દવા દાકતર
ખાસે તપાસાવી અને દાકતરે મને તપાસીને કહ્યું કે તેમાં પૂરીક આ-
સીદ હતી. ”

“ ખચીત આ સ્વપ્નો અબજોબ જેવો છે ! ચાલ શીરીન, સઘળા
દોંગ છોડી દે. કાલે અહીંથી આપણે કોટમાં જઈ રહીશું. અને તેટલામાં
જે તારું મગજ ઠેકાણે નથી લાવી તો જાણ કે મેડહાજિસના દાકતરના
સ્વાધીનમાં તને એકદમ આપીશ. ”

“ મેડહાજિસમાં. મોકલશો ! નહીં ? બસ એટલુંજ કે ? ”

“ હા, જો એમ કરવાને હું જરૂર જોઈશ તો આંચકી ખાઈશ
નહીં. હું તને સાફ કહું છું કે આજના જેવી તારી ચાલચલાણ હું કદી ખમ-
વાનો નથી. બીજાઓના ઘેલાપણાથી ઉપજતા ખ્યાલો સામે કેમ ટકાવ
કરવો તે મને સારી રવેશ માલમ છે. તને જો મારી શક્તિની ખાતરી
કરવી હોય તો આવ. તને કાંઈ દેખાડું. ”

દારાબે શીરીનને લીમજીના ઝોરડા આગળ લઇ જઇ કહ્યું. “શીરીન જે ધણીને માટે તને આવા ખોટા ખ્યાલી સ્વપ્ના આવેછે તે ગુમ થઇ ગયોછે, તું હવે તેને ફરીથી જોઇ શકશેજ નહીં.”

“ઓ ખુદા! અફસોસ! તેનો કોઇએ નાહક જીવ લીધો હશે.”

“જીવ મથી લીધો, પણ મુવા ખરાબર છે. તે તારા જેવો હતો. તેને ખોટા ખ્યાલો આવતા હતા, અને બકબરારો કરતો હતો, જેથી બીજાઓના મનમાં શક બિત્તન થતો હતો અને તેથી મારા બાપદાદાથી ઉતરતી એકઠી આબર જવાની વધી હતી. કોણ જાણે બીચારાનું મગજ કેમ બગડયું! હું શું કરું! બે દાકતરોએ તેને ઘેલો ઠેરવ્યાથી તેને એક ખાનગી ઇસ્પીતાલમાં મોકલાવી દીધો. હવે પછી કાંઇ બોલે તે અગાજી ખુબ સભાળ રાખજો.”

શીરીન એક બોલ બોલ્યા વગર પોતાનાં ઝોરડામાં ગઇ, જ્યાંજી ધડવા કીધી કે જે ખુદરતે લીમજીને ઝેર પીતો બચાવ્યો, તેજ ખુદરત તેનો નેગેહબાન થાઓ. બીજી સહવારે દારાબ શીરીનના ઝોરડામાં ગયો, પણ પક્ષી ઉડી ગયું હતું. જે ઘરમાં શીરીન નાનપણથી ઉધરી હતી, તે ઘર છોડી દઇ શીરીન ચાલી ગઇ હતી. દારાબ ઉપર આ વલી નવું વધન હતું.

મેહતાની વાત.

મેહતાની આગલ પૈસા શું છે, જાણુન છે લાચાર,
અફલાતુન પણ જીલે બા ખુશી જીતીઓનો માર.

જ્યારે ગુસતાદ નાદરસાહના ગુમ થઇ જવાની ખબર પેલી-
સને કરવાની ધાંધલમાં હતો, તેવારે પીરોજી પોતાની આ-
સખાસ ફરી વજેલાં અધારાના વિચારમાં ચકચુર થઇ બેઠી હતી. પોતાના

બોલા અને બલા વરના ગુમ થઇ જવા કરતાં પોતાની છોકરીના અ-
સાતક ગુમ થઇ જવાથી તેણીનું કલેજનું વીંધાઇ ગયું હતું. નાદરશાહ
તો કોઇ વિચિત્ર દોષ થઇ પડ્યો હશે પણ ગુલની હાલત તે કરતાં
અદનૈર હતી. શરમ, અપમાન, અને હલકાઇ! આ ત્રણ ચીજો તેણીની
ઉપર હુમલો કરીને હોયો જોઇએ, એમ પીરોજ માનતી હતી. હવે શું
કરવું તે સુઝ પડ્યું નહીં. એક પછી એક આફત પડતી જોઇ તેણી
એકામ બની ધ્રુવડ જવી એટલી, અને આ સઘણું ખરું બનતું હતું કે
ફક્ત સ્વપ્ના હતા તે કહી શકી નહીં. માણસની દલગીરીમાં એવો બી
એક વખત આવેલો કે જે રે દલગીરીના સંખ્યાબંધ હુમલાથી માણસ
એકામ બની જાય છે. પીરોજ પાક હતી, સાર હતી, સોલી હતી, ની-
રંદોષ હતી. કોઇને તેણીએ દલગીજ હોરાન નહીં કાઢ્યું હતું, તો તેના
નિરદોષ પ્રાણી ઉપર આફતનો મારો ચાલુ રહે એ અધિર થઇ ગયું. કહે-
વત છે કે 'ઇસ હાથ દે ચૌર ઇસ હાથ લે' તે ખરી છે. જેલસ્ત દોઝખ-
માં જઇએ ત્યારની વાત. હાલતો જેલસ્ત દોઝખ ચાલી જ છે. પીરોજ
બારીવાટે ઊભી રહી દલગીરીમાં ચકચુર થઈ રહી હતી, તે વારે તેણી
ભુલ કરતી હતી. એક બંદો જો બોદા ઉપરજ ધ્યાન રાખે તો પછી જે
આફત પડે તે સખુરીથી સહન કરે, અને દલગીરીમાં ચકચુર નહીં થાય
અને બોદા જે કરે તે ખરું એમ મક્કમ લાઇ એસે તે પાછલથી સુખી-
જ થાય છે. તેને માટે ભવિષ્ય ખુસાહીના સંબંધનું બનેલું હોય છે. પીરો-
જ ઉપર બોદાની મેહર હતી, બોદા પોતાના વહાલાં ઉપર હંમેશ પેહલાં
દુઃખ પાડે છે અને તે દુઃખ કટલી સખુરીથી તે ખમે છે તે જોતો રહે છે,
પણ જ્યારે દુઃખનો દરીઓ ભરાય છે ત્યારે આફતનું બીજું પાણી બોદા
રેડતો નથી, એટલું જ નહીં પણ તેનું પાણી આસ્તે આસ્તે પાછો કાઢા-
ડતો જાય છે.

પીરોજ બારીવાટે ઊભી હતી, તેનામાં એક બે ઘોડાની ઝડી બાજુ-
જુલુ કરતી ઘર આગલ આવી ઊભી. ઘોડાવાલાએ બારણું ઉઘાડ્યું તેવા-
માં ગુલ અંદરથી કોઇ કાલી સારીવાલી બાયડી સાથે નિકલી અને માલ
ઉપર ચઢી. પીરોજ તેને દાદર ઉપરજ જઇ ભેટી અને પુછપરછ કરવા
મંડી ગઇ. ગુલે તેણીને ધિરજ આપી, સઘલી બીના કહી સંભલાવી ઉ-

મેયું કે “આ બાઈની મદદથી હું સહીસલામત અહીં આવી પુગી છું.”
જે ઉપરથી પીરોજને પેલી બાઈને હજારો હજાર દુવા દીધી અને મે-
હનતની માફ માગી, જે માટે પેલી બાઈએ નિચે પ્રમાણે જવાબ દીધો:-

“આ છોકરી એક ખમ્મનો છે અને એ ખમ્મનો હું તમારે પાંછો
સ્વાધીન કરું છું. જો એ આટલા થોડા વારમાં મને પ્યારી થઈ પડી છે,
તો તમે એને કેટલાં ચાહતાં હોવા જોઈએ!” પીરોજનું હૈયું ખુશાલ
થઈ ગયું. તેણીએ ખુદના હજારો હજાર શુકર ગુજર કીધા અને ફરી
ફરી પેલી બાઈનો ઉપકાર માન્યો. પેલી બાઈ કે જે બીજું કોઈ નહીં,
પણ પેલા ચંડાલ નાનાભાઈ જંગબાહાદુરની નેકબાહ માતા હતી તેણીએ
પીરોજને કહ્યું કે, “બાઈ, હું હમણાંતો જઈ છું, પણ આ ગુલબાઈ
ઉપર મને પ્યાર લાગ્યો છે, માટે બનશે સારું હું એને મક્કા આવ્યા ક-
રીશ. મારા છોકરાની ચાલચલણ માટે મને ખેદ ઉત્તપન્ન થાય છે અને
હું તેની તરફથી માફ માગું છું. મારો છોકરો એવો નહીં હતો પણ તેની
ઉપર ખરાબ સોદબતની અસર થઈ છે. હવે તમે તમારી છોકરીને ધ-
રમાંજ રાખજો. નિશાબખીસાલ છોડી દેજો. હું તમારે લોકને માટે કામ-
કાજ મોકલાવતી જઈશ, તે ધરમાં બેસી કરજો. અને ગુલબાઈનો ભાઈ
બીન રોજગારી છે તેને પણ હું મારી લાગવગ લગાડી કોઈ આરી-
સમાં ઠેકાણે લગાડી આપીશ.”

જંગબાહાદુરની માય પીરોજને એક બહેનની માફક ભેટીને છુટી પડી
બાદ, પીરોજ પોતાના કુલ સાથે વાતચીતમાં મશગુલ થઈ, જેના હર
ખમાં તે પોતાના ભરથારને થોડોક વખત ભુલી ગઈ, પણ જો કે તેની
ચાહ તરતજ પાછી ફરી તોપણ ગુસ્તાદના આવવાની અને તેની તર-
ફથી બળર મલી, તેથી તેણીએ ગુલને, હાલતો અંજણીજ રાખી.

તેઓ બંને વાત કરતાં હતાં, તેટલામાં એક પારસી ઉપર આવ્યો
અને પુછવા લાગ્યો, “પીરોજબાઈ અહીં રહે છે?”

“ભાઈ, ક્યાં પીરોજ બાઈને પુછો છો?” ગુલે પુછ્યું.

“નાદરશાહ ચીનાઈના ધણીઆણીને.”

“હા, તે એવણું,” ગુલે પોતાની માયને દેખાડી કહ્યું.

“બાવા, કેમ શું કામ છે?” પીરોજએ પુછ્યું.

“હું તમારી સાથે કાંઈ ખાનગી વાત કરવા આવ્યો છું.”

“તમારું નામ શું બા? હું તો તમને ઓળખતી નથી.”

“મને તમે નથી ઓળખતાં?”

“નહીં બા, કાંઈ તમે મને ધ્યાનમાં આવોછો ખરા, પણ મને કાંઈ યાદ નથી આવતી.”

“તમે મને નહીં ઓળખતાં! તમે મને એક બે દહાડાની વાત ઉપર જોયો. હું દારાખ નાણાવટીની પહેડીનો વડો મહેતો છું. તમારા ગુમ થઈ ગયલા ધણીની ખચર ખુલ્લવા તમેજ કોઈ ખીજ શખ્સ સાથે આવ્યાં હતાં, નહીં વાર?”

“હાહાહા, જો કાંઈ તમને ખચર મલી હોય અથવા તમે કાંઈ જાણતા હોવો તો બા મને કહી દેઓ! હું કેવી દુઃખી છું તે તમે જાણોછો.”

“મને કાંઈ નહીં, અરે મને ધણું કહેવાતું છે. તમારા ધણી વિશે હમણા તો કાંઈ ખચર આપી શકતો નથી, પણ આજે હું આવ્યો છું તે એટલાજ માટે કે તમને કાંઈ હું મદદ કરી શકતો હોઉં તો તે મદદ આપવા હું તૈયાર છું.”

“હા બા, મને મદદની ધણી જરૂર છે. મને મદદ કરો! હું લાચાર છું! ઉપર બેઠો છે તે સિવાય મારો ખીજો કોઈ ખેરખાહ કે દાદ-ખાહ નથી!”

“પીરોજખાઈ, તમારો આગલનો તોર અને હમણાના દમમાં કેટલો ફેર પડી ગયો છે!”

“તમે મને આગલના ઓળખતા દેખાઓછો.”

“હા પીરોજખાઈ, હું તમને ધણાં વરસ થયાં ઓળખું છું.”

“તમારું નામ શું, બા?”

“મારું નામ ખરશેદજી મેહતા. આગલ હું મારસ્તર હતો.”

“મને ઓળખ આપો ભારે. એમતો મારા ધ્યાનમાં નહીં આવતા. મારી ઉપર કેવી આફત પડી છે બા! આહા! મારું ધ્યાન ક્યાં ઠેકાણેછો!”

“પીરોજખાઈ, તમે મને ક્યાંથી ઓળખો! મારી ઉપર ખુબપણ ના ગલખાયાં હું ફેરવાઈ ગયો છું. સાંભળો, મેં તમને આજે વીસ વર-સની વાત ઉપર જોયાં હતાં, તેવારે હું એક ખુદો અને તેથી બેડાજ,

ગરીબ માખાપનો બીખારી હાલતમાં જીવગી ગુજરતો છોકરો હતો. તે છતાં જીવાનીના જોરથી આખર દરકારમાં રહી માર્શ નામ કાઢાડી, મોટી પાયરીએ ચઢવાને મને ઉમેદ હતી, પણ બધી ઉમેદ એક પછી એક ગુમ થઈ ગઈ, અને હાલ આ હાલતમાં છું. વીસ વરસની અગાઉતમને કોઈ મારતર કોલમ્પસના વૃતાંતમાંથી ઇંગ્રેજમાં તરજીમો શીખવતો હતો તે કાંઈ ધ્યાનમાં છે? અને પછી મેં મહિનામાં તમને જે ઘણીએ ફારસી શર કરાવ્યું હતું તે શમ્સ કાંઈ ધ્યાનમાં છે?”

“હા હા, હવે તમને ઓળખ્યા. તે તમેજ હોવા જોઈએ, પણ ખર-શીદજી તે વખતમાં અને હાલમાં તમારા વચ્ચે પણ ઘણો તફાવત છે.”

“મને એ તફાવતની કાંઈ દરકાર નથી. જીવવું કેટલું છે? આજે અહીં છીએ અને કાલે મસાનમાં, તો પછી બધો દમ દમાત એક કોરે રહી ન્તયછે, સમજ્યાં? તમે મારી હાલત ઉપર રહેમ નજરથી જીવો છો એજ સંતોષકારક છે.”

“જે તમને મારી રહેમ અને દયાથી કાંઈ ફાયદો થતો હોય તો હું તે દેખાડવાને ઘણી ખુશી છું.”

“વાહવારે પીરોજખાઈ, તમને બધું મતલબનું જ્યાદ રહેતું દેખું! છેલ્લે સરવાલે એક કૂતરાંને મરાવે તેમ કુંદી પાક ખવડાવ્યો હતો તે તો તમને યાદ આવતું જ નથી!”

“કુંદી પાક! કૂતરાંની માફક! એ શું ખોલોછો? ખોદાને ખાતર કહો એમાં શું ભરમ છે?”

“અરે પીરોજખાઈ, તમે પાછલો વખત ભુલી ગયલાં દેખાવો છો!” મેહતાએ ટકોરમાં કહ્યું.

“નહીં ખરશીદજી, ખરાખર ખેસો અને એનો ખુલાસો કરો. તમારા અને મારા વચ્ચે કાંઈ ગેર સમજીતી થઈ હોય એવું દીસેછે.”

“મારનાર કે મરાવનાર ભુલે, પણ જેના હાડકાં ભાંગે તે તો મરે ત્યાંસુધી નહીં ભુલે. મારાં હાડકાં છુટાં પડ્યાં તે મને ખરાખર ખબર છે, પીરોજખાઈ, માર્યો મોદો કાંઈ હવે પાછો નહીં આવવાનો, સમજ્યાં?”

“ખરશીદજી, તમારાં એ બધાં ઉખ્યાણાં હું ખીજકુલ સમજી શકિત નથી. મેહરખાની કરી એનો ખુલાસો કરો.”

“ કમ્યુલ છે. તમે સતર વરસના હતા તે દહાડા તરફ ખાંછા ફરીએ તે દહાડે તમને સતરમું વરસ ઉગ્યું હતું. હું તેવારે તમને વરસ એકનો શીખવવા આવતો હતો અને હું તમારી યાદદારત શક્તિ વિષે બહુ તારીફ કર્યો જતો હતો. વારં, જે દહાડે તમારું વરસ ઉગ્યું, તે દહાડે તમારા દોરત આસનાવને જમવા બોલાવ્યાં હતાં. તમે તમારા ઓરડામાં કુલોનો સગાર કરતાં હતાં, તેવારે હું તમને શીખવવા આવ્યો, તે વારે મને ના કહેવામાં આવ્યું કે આજે લેશન નહીં, તેથી હું પાછો ફરવા જતો હતો, ત્યારે મારા જેવા રખડતા બીખારી ખુધાં માસ્તરને પણ મેહરબાની કરી તમે જમવાનું તેડુ કીધું. પીરોજખાં, હું તે દહાડો જીવીસ ત્યાં સુધી યાદ રાખીશ. મારી જીંદગીમાં એ દહાડાની ખીના મારા જીવનમાં કોતરાઈ રહી છે. હું બહુખી રીતે લુલવા માગું છું, પણ નહીં, તે લુલાતી નથી. હું દમ બાંધીને દારૂ પીજી છું કે તેની લેહરમાં હું તે દહાડો ભૂલું, પણ નહીં, મારો દારૂ બધો જીડી જાય છે. હું વીસ વરસે તમને મળ્યો પણ મારા સ્વપ્નામાં તમે દરરોજ આવો છો. હું તમને તે વખતે પીરોજ કહેતો હતો અને તેથી આજે પણ મને તેજ નામે હાંક મારવા દઓ. પીરોજ, તે દહાડાનો તમારો દેખાવ મારાં મન આગલ તાજે છે. મારા જેવો એક ઘેલો તમારી તારીફ કરે તેથી તમારે ખદ્દા નહીં થવું. હું તમારી સાથ સરખાવતાં તમારા પગ તળે ભયડાતી કીડી સમાન છું. તે વખતની તમારી લટકતી ચાલ, નરમ ભુરા બાલ, ગુલાબી ગાલ, અને ખીલોરી આંખ, પતલી કમર, પરવાલા સમ હોઠ મારી નજર આગલ છે. તમારાં વરસને દહાડે હું તમારા ઓરડાના સંગારમાં ઘેલો થઈ ભાગ લેતો હતો પણ લે વખતે તમે જાણતાં નહીં હતાં કે મારા દિલમાં પ્યારનો આતશ પજરતો હતો. તમે મારી જિપર માયા રાખતાં હતાં. અરે ! તમે કેટલું થોડું જાણતાં હતાં કે તમારો ગુલામ થઈ રહેવાને મારું મન થયું હતું. પીરોજ, હું તે દહાડે તો તદન ઘેલો ગાંડો બની ગયો. હું કોણ ? અને ક્યાં હતો ? તેથી ગાફેલ રહી તમે ખુશ્મસ્ત અને હું તમને ચાહતો હતો એટલું જ ધ્યાનમાં રહ્યાથી હું છોક ફાટ્યો અને મેં મારો પ્યાર જાહેર કીધો, અને મેં તમને તે કહી સંભળાવ્યો, પણ બીજી પળે તમે મારી સુદધી ઠોકણે લાવી મારું ગાંડપણું દેખાડી આપ્યું. તમે મને નરમાસથી જવાબ આપ્યો

હતો. પણ આહા ! તે સધલે બહારનો દેખાવ હતો. આહા ! જે બધી વાતનો છેડો લાંબ આવી રહેતો તો ઘટતો ઠપકો ખમી જઈ હું મારી જીંદગીના બાકીના દહાડા તમારી સુરતને મારી સુરત જાણી દુરથી પુજ્યા કરતે; પણ વાત તો લાંબી વધી. મારી આજે જ ભરેલી માસીથી તમે ધરાયાં નહીં. હું ધારતો હતો કે તમે મને માફ કીધો હશે, પણ તેમાં હું ઠગાયો. તમે ફક્ત બહારથીજ દયાનો દેખાવ ધારણ કીધો હતો પણ અંદરખાતેથી મારી ઉપર તમે બહુ ખદા થઈ ગયાં હતાં. હું બાગમાંથી હજી તો નિકળું નહીં તેટલામાં બે હમાસો મારી આગલ આવી મને તમારા બાવા આગલ બેચી લઈ ગયા, ત્યાં બુઢાજીએ નિચે નખાવી ચાપકે એવો તો નરમ કરી નાખ્યો કે મારા માંસમાં ફાટો પડી જખમ થયા, અને ઉઠવાને શક્તિ ઘટી ગઈ, અને તેવારેજ તેવણને મહેર આવી, ચાપકો બાળુ મુક્યો, પછી મલમપત્તા ચોપડાવી મને મારે ઘરે પોણિયાડી દીધો, ત્યાં મારી બેહરી જપાઈની માયની માવજતથી કેટલે દહાડે હું સારો થયો. મેં હજી એ વાત કોઈને કહી નથી, એ વાત મેં મારી છાતીમાં દાટી રાખી છે. પીરોગ, હું ગરીબ હતો, ખુંધો હતો, બીખારી હતો, તે છતાં હું એક આદમગદ હતો, અને તેથી તમારી ખુબસુરતી જોઈ, તમારી ઉપર માફ દિલ દોડ્યું. તમે મને ઠપકો આપી સમજાવ્યો, ત્યારે મેં માફ માગી, તે શુ પુરતી નહીં હતી કે તમે તમારા બાવાને કહી મારી ઉપર સેતમ વરસાવી વેર લીધું ? ”

“ ખરશેદજી, એ સઘલું ખોટું છે. મેં તે દહાડે મારા બાપ આગલ તમારા વાસ્તે ખીલકુલ વાત કીધી હતી નહીં. મેં તો આજે જાણ્યું કે તમારી ઉપર આ જુલમ ગુજર્યો. મને હવે યાદ આવેછે કે મને ફ્રેંચ શીખવવા એક મઝમ આવતી હતી, અને જેવારે તમે મારી સાથે વાત કરતા હતા, તે વારે તે પાસેના ઓરડામાં હતી, અને આપણુ વચ્ચે જે વાત થઈ, તમે મને જે કહ્યું, અને મેં તમને જે જવાબ આપ્યા, તે સઘલું તેણીએ સમજ્યું હતું. પછી તેણીએ મારા બાવાને કહી દેવાની મને ધમકી આપી. મેં તેને સમજાવી કે હોય, માણસ છે, કાંઈ જુરસામાં કામ દીધું અને શાંત પડી. માફ માગી તે ખસ છે. હું

અલાર સુધી નહીં જાણતી હતી કે તેણીએ જઈને મારા ખાતને કહી દીધું. તમે મને મહેનત અને ઉલટથી શીખવતા તેની કદર પીછાણી, હું તમારી તરફ ઉલટી આભારી હતી, તો હું આગલ રહી માર ખત્રાહું એ અને કેમ ? ”

“ પીરોજ, એ તમે સાચું બોલો છો ? ”

“ તમારે ગમે તો માનો. મારી પાસે તમારી ખાતરી કરવાને કાંઈ ખીજ સાબેતી નથી. ”

“ નહીં, હું માનું છું. આ તમારું મોહુંજ તે કહી આપે છે. સમ્બાધ તમારી આંખોમાં પ્રકાશી રહી છે. તમારી તરફ મેં ગેરમનસાઈ કીધી છે તેનો હવે કેમ બદલો વાળું ? કીક છે. પીરોજ, મારી ઉપર ભરસો રાખ. એમજ સમજ કે ખોદાએ તમને મદદ કરવા મને ઉભો કીધો છે. તમારા સઘલા હક તમારે સ્વાધીન કરાવીશ, અને આગલ રહી તમારા દુશ્મન દારાખને ફેળે પુગાડીશ. ”

નવરોજની ખાતરી.

એ ખરા પ્યાર તું કેટલા થોડાના દિલમાં છે !

તે થોડા પણ હાર અને મારની જલમાં છે.

ના જાં ગુજરી ગઈ. દોખમું પણ નજદીક હતું. તેથી આંધી-આંખોને નાજાંતું જીવવાનાં નાજુક બદન ગીધોને સ્વાધીન કરતાં ધણોવાર લાગ્યો નહીં. નવરોજ દક્ષગીર છે કરી દહાડો તો ખેસી રહ્યો નહીં. ખીજે દહાડો ઉગ્યો તે પણ પાણીના ડોળ માફક ચાલ્યો. ત્રીજે આગ્યો અને ઉડ્યાણું થયું. ચોથો આવ્યો ચારમરેળા. ચાર દહાડા લમનના અને ચાર દહાડા મોહોતના, પણ સજી પાછલથી થયું.

માર. લાગે કોણને ? જેને મરનારનું અતી કામ પડતું હોય તેને. બાકી ગ-
મે તેવી સગાઈ ધરાવતાં હોય તેને તો એકાદ બે દિન જરા ઘણું લાગ્યું,
નહીં લાગ્યું, ખસ. ખીચારા નવરોજના મનથી નાજાંજ દુનિઆ હતી
અને તેને લાગે તે સ્વભાવીક હતું. તેની આંખ આંસુએ અને આંસુ-
એજ ભરાતી તે મનાય તેવું હતું. તે દહાડામાં એકજવાર ખાતો. એકને
એક ઓરડામાં ભરાઈ બેસતો. છાતી માથું કુટી ખીમો કરતો અને હીંદુ-
ઓની અસલની સ્ત્રિઓની હિમાયત કરતો કે તેઓ સતી થતી હતી, તે
ઘણુંજ દુઃખ દુર કરનાર સાંધણ હતું. પારસીઓમાં એવો રેવાજ હતો
તો નવરોજ નાજાં સાથે જરૂર દુખમાં સાથે જઈ સુતો. પણ અફસોસ
કે તેવણ એકલાનાજ કમાણે એવી રસમ ન હતી.

એકારમ રૂઝને દહાડે જાણીતા લીલાંબિખાનાવાલા મેસરસ શીકશન
એન્ડ કુાં ના મેનેજરને તેડાવી નાજાંના જરૂર જવહેરનું જાહેર લીલાંબિ
કરી નાખવાનો હુકમ આપ્યો. લા તો પારસી મેનેજર જ્ઞાનમાં બહુ ધો-
તાલ તેથી તેણે જઈ તરતજ ન્યુસ પેપરમાં નિચે પ્રમાણે જાહેર ખ-
બર છપાવી:-

મેસરસ શીકશન એન્ડ કુાં આલતી તાં ૯ મી
મેંસપતવારે મીં નવરોજ નાનાલાઈ
નક્કીઆની

ખાનું નાજાંઆઈનું જાહેર લેલાઉમ કરશે.

જેના આંગ બપરતું કિમતી જવેરાત, આખા કોટમાં ફરી વળે.
તો નહીં મળે. ઉપલી ખાનું જવેરાત કારીગરી ભરેલું હોવાથી બહુ
ધ્યાન ખેંચે છે માટે તેને ખરીદવાનું મન થશે અને થશેજ. ફક્ત લેલા-
ઉમ થતી વખતે હાજર રહેવાને ઇલાતેમાસ કરીએ છીએ.

યાદ રાખવું કે આવા માલનું આ-
પેહલુંજ લેલાઉમ છે.

FICTION & Co.,
IMAGINARY STREET, Fort, Bombay.

ખીચારા નવરોજને નાજાંનું પાલેલું કુતરું બહું દિલાસો આપતું હતું; તે સિવાય ખીચુ દિલાસો આપનાર કોઈ હતું નહીં તે કુતરાનો શું થોડો દિલાસો? આગળ આવી વળગી વળગીને સમજાવતું પણ નવરોજ માનતા હતા નહીં.

લીલાઉનો હુકમ આપી, નવરોજ નાજાંની તેબલ ઉઘાડી તેમાંના કાગજ તપાસવા લાગ્યા. આજસુ નાજાંએ એવી રીતે ખાતુ રાખ્યું હતું કે નવરોજના દિલમાં ખાર નહીં હતે તે ખચીત ગોઠવતાં ગોઠવતાં કંચળી જતે. જેમ તેમ જુદાં પાડ્યાં, થોડાં ફાડી નાખ્યાં, અને બાકીના ગોઠવી બાંધી કાગજમાં લપેટી પોતાનો સીલ મારી ઉપર લખ્યું કે “મારા મરણ બાદ આ કાગજનું બદલ એમનું એમ બાળી નાખવું.”

નાજાં અને પોતાની વચ્ચે જે ખાર પત્રો ચાલ્યાં હતાં તે ખીજાં કાંચે તેનો તે નાખુશ હતો. કાગજમાં ફેંકાણે પાડ્યાં બાદ, તેણે કળત ઉઘાડી નાજાંની ચીજો તપાસવા માંડી. કોઈ ક્યાં અને કોઈ કેમ પડેલી, જ્યાંથી ઉચકે સાંજ મુકે તે કોણ? જે જાણતો હોય કે વ્યવસ્થા એ ખોદાને પેહોસા કાયદો છે તેજ જ્યાંથી લએ ત્યાં મુકે.

બધી ચીજો જોતાં, તેના હાથમાં મોતીઓથી જડી લાધેલી એક લોકાત નિકલી. તેની એક બાજુ ઉપર એક નોજીવાન રંગીલા અને છખીલા દેખાવની સ્ત્રીની રાખી હતી. જે જોતાંતે વાર નવરોજએ અટકલ કીધી કે તે મરનાર નાજાંની મરનાર માયની સખી હતી. લોકાતના પછવાડેના સોનાના પડ ઉપર “દ્વારાબ તરફથી આલાંને બેટ” એ શબ્દો લખેલા હતા.

તપાસતાં તપાસતાં નવરોજના મનમાં કાંઈ એવુંજ આવ્યું કે એ ઉઘડતી હોવી જોઈએ પણ પોતે ઉઘાડી શક્યોં નહીં, તેથી તે તરતજ કોટમાં એક નામીયા કારીગર પાસે ગયો અને તેને દેખાડી, પણ તે કારીગરીનું પણ કાંઈ નહીં વળ્યું. તે ઉપરથી તે તેના ઉરતાદ પાસે ગયો, જેને એક પ્રજામાં તે ઉઘાડી આપી. જોય છે તો અંદર એક જીવાન શખ્સની સખી. આ નોજીવાન શખ્સનું કોહું નવરોજના ખાતમાં હતું અને તેને નવરોજ બરાબર જાણખતો હતો.

દ્વારાબની દુકાન આગલથી ચાલતાં, નાજાંએ આપેલું સરનામું

સાંધે હોવાથી, તેને વિચાર આવ્યો કે “મારે નાનની મરતી વેળાની અરજ અદા કરવી જોઈએ. તેથી લાગલો તે મરઘાસેરીનો રસ્તો પુછતો ગયો, અને પીરોજનનું ઘર શોધી કાઢાડયું. નાના જેવા માળ ઉપર જઈ જોયછે તો સઘળું ત્યાં સાફસુફ હતું. ઘર ગરીબ હતું, પણ તેના રાખનારાં કાંઈ ઉંચા લોક છે એમ સાંખેત થતું હતું. ગુલ મીંસ મેરાયા એડજવર્યનું મોવેલ વાંચવી હતી, જે સાંભલતી પીરોજન એક ખુરસી ઉપર ગાલે લાથ દબ, પોતાની છોકરીના કોઠાંનો વધુ અભ્યાસ કરતી બેઠી હતી. નવરોજી જેવો દાખલ થયો કે બેઠ જણા મલાહજથી બેઠાં પીરોજનના કહેવાથી નવરોજીએ ખુરસી લીધી અને પછી તેવણે ગુલને કહયું કે “એક મરનારની છેલ્લી અરજથી તમને વાકેફ કરવા હું આવ્યો છું. તે મરનારે પોતાની નાની પુત્ર, પોતાનો કાંઈ વારસ નહોં હોવાથી, તમારે સ્વાધીન કરવાની મરતી વખતે ખાહેશ બતાવી છે.”

“અને તે મરનાર કોણ છે ?”

“તે મરનારનું નામ છુપું રાખવું જોઈએ. મરનારના ચોડાં રોકડ નાણાં મુંબજ બેંકમાં છે અને તેના જર જવહેરનું લીલાઉં કરી બધું એક રકમમાં તમને પુગાડવામાં આવશે. પુંજ કાંઈ ઘણી મોટી નથી. પચીસ ત્રીસ હજાર થશે.”

ગુલ કે જે અણીઆલાં ગરીબાઇના ચક્રર તળે કચડાતી હતી તેના મનથી તો પચીસ હજાર એ એક મોટી રકમ. તેણીની આંખમાં હરમના આંસુ આવી પડ્યાં કે હવે મારા માયને હું આરામે બેસાડીશ, પણ તરતજ તેણીએ આંસુ નુછી નવરોજીને પુછયું, “પણ સાહેબ, તમારી ખાતરી છે કે એ રકમ કમ્બલ રાખવામાં કાંઈ નામોશી તો નથી ? મરનારે પોતાનું નામ છુપાવા શામાટે અરજ કીધી છે ? તમારી આખર ઉપર કહો છો કે એ હું કમ્બલ રાખું તો મારા નામને તો કાંઈ અડચણ નથી ?”

“કસમ ખાવા એ હલકાઈ છે તોપણ તે મરનારને ખાતર હું તે મરનારના કસમ લઈ કહું છું કે એમાં કાંઈ નામોશી કે અડચણ નથી. મરનાર એક સ્ત્રી છે જેણે તમને જીવતાં જીવત બહુ દુઃખ દીધું હતું. તેણી મરતી વખતે પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરી તમને દુઃખ દીધું તેના બદલા તરીકે પોતાની મીલકત તમારે સ્વાધીન કરવા કહી નિરાંતે મુઠ. હું

મારું છું કે એક મરનારની વગર અડચણની છેલ્લી મરણ બળ નહીં લાવે તેના જેવો મીઠાસી અને મગરબ બીજો કોઈ નથી.”

“એમજ છે તો હું ખુશીથી કબુલ રાખીશ. માયજી તમને તો કાંઈ અડચણ નથી ?”

“હું તો કાંઈ અડચણ જોતી નથી. એવણ મારાં આદર્શો દેખાય છે અને હું નહીં ધારતી કે આપણાં જેવા એક માર્ગી માણસને વગર ઓળખાવે અડચણમાં નાખે.”

નવરોજીએ જવાબ આપ્યો, “હું તો અહીં ફક્ત મરનાની છેલ્લી મરણ બળ લાવવા આવ્યો છું.”

“પણ મને કાંઈ ધ્યાન નથી. મને એક જાણ સિવાય બીજા કોઈ-એ હેરાન કીધી નથી. અને તે સ્ત્રી નહીં પણ મરદ છે, જે પોતાના પૈસાના જોરે આ દુનિયામાં અલ્પ અને શેઠીયામાં ખપે છે.”

“મને માફ કરો. તે સ્ત્રી કોણ અને કયી તે તમને કહેવામાં નહીં આવશે. ખસ, હું જોઈને ખુશ છું કે તમે પાછાં સહી સલામત તમારાં માયને આત્મી મળ્યાં છો. તે મુવેલાંને વીસરી જાઓ, અને મારો વકીલ જેવારે તમને નાણા આપે તેવારે તે ખુશીથી લેજો. તેમાં કાંઈ હરકત નથી.”

આ ગોઠતેગો પછી નવરોજી ચાલી ગયા અને પોતાની દલગીરી વચ્ચે ખુશ થયા કે પોતાની નાજાનો પૈસો એક લાયક છોકરીને મળ્યો.

ત્યાંથી નિકલી નવરોજી પોતાની બાણીની કલબમાં જઈ, ત્યાંની રીડીંગ રૂમમાં જઈ બેઠા. વાંચવા ગમતું હતું નહીં, અને વાતે બેસવા બીલકુલ ભાવતું હતું નહીં. ન્યુસપેપર લાંબામાં લંબ સામે ટગર ટગર જોયા કીધું. ખ્યાલ બધો નાજાનો અને તેણીનોજ હતો. જોકે તેણી કયાં, ખ્યાર તે શું, તેની દલગીરી તે કેવી, તેથી તેણી બીલકુલ અસાવધ થઈ આ દુનિયા તજી ચાલી ગઈ હતી, તોપણ નવરોજી તેણીને કદી વીસરે એ માન્ય હતું નહીં. રીડીંગ રૂમમાં એકાદ બે જણા હતા ખસ, અને તેઓ નવરોજીને અછી પેટે પીછાણતા હતા, પણ શીખેલા હોવાથી કાલ કાંઈ પણ દિલાસો આપવાને ઘટતું નહીં ધારતા હતા, અને તે સસ્ત હતું. વેલામતનો બાણીતો કવિ અને લખનાર ગોલ્ડસ્મિથ પણ એમજ

કહે છે કે કવચતના દિવાસાથી દલગીરીની યાદ તાજી થાય છે.—
(premature consolation is but the remembrancer of sorrow).

કોણે લાંથી આવ્યું અને કોણે લાંથી ગયું તેનું આપણા શેઠ નવ-
રોજને બાન હતું નહીં. લાંથી સધલાં ચાલી ગયા. પણ જ્યારે એક
એકકસ શખ્સ લાં દાખલ થયો, ત્યારે તેનું ધ્યાન તેની તરફ ખેંચાયું.
આ શખ્સ દારાબ નાણાવટી હતો. તે એક ન્યુસપેપર લઈ એક આરામ
લેવાની ખુરસી ઉપર જઈ સુતો. દારાબ પોતાની છોકરી ક્યાં ગઈ તેની
ખોજમાં હતો, પણ થાકી જવાના સમયથી કલમમાં જઈ જરા આશા-
યસ લેવાના હેતુથી લાં આવી બેઠો હતો. તેનું જીગર ખસ્તેખ્વાર હતું.
પોતાના અતઃકરણના તાણા સમજતા સમજતાં તેના કાન બેઠર મારી ગ-
યા હતા, અને તે તદ્દન લાચાર થઈ ગયો હતો. હવે જુવો, આ લખોપતી-
ના પૈસા તેને કેવું સુખ આપે છે ?

નવરોજ બિડી તેની આગલ ચાલ્યા, ત્યારે દારાબે હસતો દેખાવ
ધારણ કરી પુછ્યું, “ કેમ નવરોજ કાંઈ ધણે દાહડે દેખાયા ? તમારી
ધણીઆણીની સોડમાંથી કાંઈ આજે છુટા થયા ? કેમ તમારા વચ્ચે અ-
નનવાવ થયો છે શું ? ”

નવરોજ જવાબ આપે તે અગત્ય તેની સામે ટીકી ટીકી બેસી
બિડા. દારાબની આંખો, તેના ચેહરાનો ઘાટ, તેની નજરમાં કોઈની યા-
દદાસ્ત તાજી કરતાં હતાં. ટુંકમાં જે નાજાં તેની આંખ આગલથી ખીસતી
હતી નહીં. તેને આજેકુલ મળતો દેખાવ, નવરોજ પોતાની સામે સુતેલા
દારાબમાં જોતો હતો.

નાણાવટી પણ પોતાના વિચારમાં મરી રહેલો હતો, તેથી નવરો-
જના મનમાં શું આવતું હતું તે સમજી શક્યો નહીં પણ એટલું પુછ્યું
કે, “ કેમ, આજે કાંઈ ધણા વિચારમાં છો ? ”

“ હા, વિચાર કાંઈ નહીં હોય ? આજે પાંચ દહાડા થયા મારી ધ-
ણીઆણી ગુજરી ગઈ છે. તમે તેણીને જોઈ હતી કે નહીં ? ”

“ નહીં, મેં તેણીને કાંઈ દહાડે જોઈ નથી ! ”

“ હાલ તેણીની સખી તો નથી પણ મારી પાસે તેણીની માયની

સખી છે. બસ માથે જોધ અને દીકરીને જોધ બરાબર છે, “એમ કહી નવરોજી જાણીજોધ દારાખને ચોંકાવા પેલી સખી દેખાડી, જે જોધ દારાખ પુષ્કળ ચોંક્યો.

“ તમે એને ઓળખતા દેખાવો છો. નહીં ? ”

દારાખ જવાબ શું આપે ? બસ, તેનો ચેહરોજ જવાબ આપતો હતો તે પુરતો હતો. નવરોજીએ તે ઉપરથી કહ્યું, “ ભટ પડી તારા તારા કામ ઉપર અને તારા સર સામાન ઉપર. એક છોકરીને ફસાવી પાછલથી તેને છોડી દઈ, બીજી નાર સાથે ફક્ત પૈસા ખાતર પરણ્યો ! મુવો તું. અભાગ્યો તું કે ખરા ખારથી આ દુનિયામાં તદ્દન બીન વાકેફ રહ્યો ! વારં તેણીને છોડી દીધી તો દીધી પણ તેણીને અને તેણીના નાણુક કોમલ બદન ગુલામ જેવા ફળ માટે કાંઈ ગુજરાન કરવાના પુરતાં સાંધણો પણ નહીં પુરાં પાડ્યાં ! જળજો તારો પૈસો. હા, જે સરકારનો અને મને મારા નામનો દર નહીં હતો તો તને તારાં કામ માટે પુરતો સવાદ ચખાડતો અને આજ આ જોહાંતથી એકદમ ખુદાની દરગાહમાં મોકલાવી દેતો, પણ મારી આખરને લીધે અને મારા નામને બદો નથી લગાડવા માગતો લેથી તેમતો હું કરી શકતો નથી, પણ સાંભળ, આજ પછી, તું મને મળે તો તું તારે રસ્તે ચાલ્યો જજે. આપણી લાંબી ઓળખાણ બસ અહીંજ આવી અટકશે તારા જેવાની હાજરીથી કલ્પ પણ કેટલી કમકમે છે તે પણ હું દેખાડી આપીશ.

નવરોજી સાંથી ચાલી ગયા. દારાખ બોલે શું ? સમ્યાધ પોતે પ્રબલ છે. જુકાઓ ગમે તેવા હારેમન જાદા હોય તોપણ એક તને નબલ સામ્યા માણસ આગળ તેઓ લાચાર રહે છે.

ખાવાઈ ગયલાનો ચેહરો.

કાને સાંભલો, નજરે દેખો, લેપણ કદાચ હોય તે ખોટું,
હમેશ કહેશે કે દુખ્યો, ગર જોયુંખી ખાતાં ગોતું ?

દા કતર ગગનદાસે જે ઇસપીતાલ રાખી હતી તે ખરું કહેતાં ઘેલા
માણસને સાજાં કરવા માટે નહીં, પણ સાજાં માણસને
ઘેલાં બનાવા માટે હતી. એક વાડીની છેક અંદરથી એક બંધ બસ
બરમાં જુદા જુદા ઓરડા કરી જુદી જુદી કીસમના માણસોને જુદા જુ-
દા ઓરડામાં જુદા જુદા રાખ્યા હતા. તેના દરદીઓનો મોટો ભાગ ફક-
ત તબીબી ઈલાજો અથવા જોખમ ભરેલા દુર કીધેલા નાચારો હતા. દાક-
તર ગગનદાસ કાંઈ કાચા નર નહીં હતા. તેવણની ચાલ ચલણ નિચલી
ખેતમાં સમાયલી છે:—

બાહારથી ભપકો, ઘવે ફટકો, જવા દે કટકો નહીં ધારવું,

ગનથી પટકો, દબ્બે નહીં ઠપકો કામ પોતાનું હોય સારવું.

આ દુનીઆમાં જે પાપી કાંમે થતાં હતાં તેમાં આ એક અતી પાપી
હતું. એક ભાગમાં ખરા દીવાના માણસોને રાખી, આકીના જેઓના
ગુજરાનને માટે મોટી રકમો વખત સર આવતી જતી તેઓને અંદરને
અંદર ફરવાને છુટ હતી. ચોકી પેહરા ઊપરના માણસોને તે યુવાએ એવા
હરી લીધા હતા, અને તેઓને જોઈતી ચીજ પુરી પાડવાને એવી ગોઠવણો
કીધી હતી કે તેઓને બાહર જવાની જરૂર રહે નહીં અને તેઓ કોઈને
કાંઈ કહે પણ નહીં.

સાવધોને ગાંડા બનાવી દુર કીધેલાંઓ પહેલાં કાલાવાલા કરી,
પછી સામે થાય તો પછી તેઓને આંધી, જાલીવાલા ઓરડામાં નાખે ત્યાં
તેઓ મસ્ત હાથી મીસાલ તફડી તફડી ફાંફાં મારે, અને અંદરને અંદર
પછી ચારે નહીં હોવે, તેઓ પોતાના નસીબને આધીન થઈ ઠેકાણે આવે.
આવી રીતે કુશમનોને દુર કરનારો પાસે ગગનદાસ તેઓની આખત

જીપર ધ્યાન આપી, તેઓને જેમ નીચવાય તેમ નીચવતા, અને તેમાંથી કર કસરે ખીચારા ભોગ થઈ પડેલાઓને સાદો ખોરાક આપી બાકીનું જેમ બને તેમ તપાસીને પોતાની તીજેરીમાં સેરવી દેતા. આવી રીતે જો કોઈ નહીં દીવાના હોય તે પણ દલગીરી અને નાસી પાસીથી દીવાના થઈ જાય. દીવાના થાય તો સારું પણ જો મરી જાય તો બહેતર ! આવી રીતે જીવતાં જીવત મુલેલાં નહીં તો ખીચું શું ?

સર્વે દરદીઓમાં હાલ જે દારાબ નાણાવટી તરફથી આવ્યો હતો તેમાં ગગનદાસને તકાકો હતો. પાંચ હજાર રૂપીઆ વરસ દહાડે ! બાબદ બણી જેખમ કારક અને જનને હાણી પુગાડે તેવી, તેથી ગગનદાસે 'આણુ વાપરયું હતું'. તે વાણીઆનો દીકરો હોવે પામી ગયો હતો કે દારાબના ગાજાં ગગડી ગયા છે તેથી જે માંગીશું તે મળશે.

હવે જો ખુશરને હાણી પુગે અને તેની સારી જતન નહીં થાય અને તેથી મરણ પામે તો ગગનદાસની આવકમાં ઘણો ઘટાડો થઈ જાય, તેથી ખુશરને તો વધારે-સારા ઓરડામાં વધારે દેખરેખ અને વધારે જતન તજે રાખ્યો, પણ તે ફક્ત ખીન દરદી સાથે સરખાવતાંજ વધારે. ખરેખર તો જે ઓરડામાં તેને રાખ્યો હતો તે બહુ એકાંત અને ખીલામણો હતો પણ ત્યાં તે દશએક દાહડામાં પોતાના ભાનમાં આવ્યો. ભાન આવતાં આંખના ડોળા ઉઘાડી આવ્યું, બાહુ નજર ફેંકી એકાંત અને અધારો ઓરડો જોઈ કમકમ્યો, અને આંખ મીચી નાખી પાછી ઉઘાડી. હજી તો મગજ નખડું હતું તેથી તે ક્યાં હતો અને તે ઓરડો કયો હતો તેનું તેને ભાન આવ્યું નહીં. પોતાના મનમાં તે અજાણ્ય થતો ભીત તરફ ટગર ટગર જેતો પડી રહ્યો. તેને પછી યાદ આવી કે આ ઓરડો તેને કોઈ દહાડે દીઠો નથી. તે છેલ્લાં ક્યાં હતો તેનું હજી ભાન આવ્યું હતું નહીં, પણ પછી આસ્તે યાદ આવતી ગઈ કે તે નાણાવટી હોલના ઝાડપાન અને મગમગાતથી ઘેરાયેલા ઓરડામાં હતો. આ વિચાર સાથે તેને પોતાની વહાલી શીરીન યાદ આવી અને શીરીન યાદ આવ્યાથી દારાબ નાણાવટી નજર આગલ આવ્યો. એવી રીતે ખુશરને બધી પાછલી વાત યાદ આવી, પ્યારે આ ઓરડામાં તે કેમ આવ્યો અને આ ઓરડો કયો એનો વિચાર કરતાં, તેણે અટકળ કીધી કે દારાબે મારો બકબકારો સાંભળી, રખેને કો

ધને શક આવે અને તેથી ફસી જાય તેથી ઊત્તર દિશા તરફના પેલા પડત ઓરડામાંના એકાદ ઓરડામાં નાખ્યો હશે એવો વિચાર તેને આવ્યો. જેમ પગો વહેતી ગાંધ તેમ તેની ખાતરી થતી ગાંધ કે તે હજી ના-જાવડી હોલમાંજ છે.

“હા,” ખુશરૂ મત સાથે બૂમડાવા લાગ્યો, “તેઓએ મને આ એકાંત ઓરડામાં કાઢાડ્યો છે. પેલા ખુનીને ધારતી લાગી હશે કે રખેને હું તેને ફસાવી દઉં. અલખતાં, અહીં કોઈ આવે ખી નહીં અને હું તેને કહું પણ નહીં. પણ અજયબ છે કે તેણે મને જીવતો રહેવા દીધો! એ બધી વાત શું શીરીનને ખબર હશે! દારાળ પકડો ખુની છે કે મને જે કોઈ ખીજે ઠેકાણે દુર કરતે તો ફસી જવાને સંભવ રહેતે! પણ દારાળના ધરમા હું તો લીમજીના ધારણ નામે રહેલો છું. કોણ જાણે, મારા બકબકારામાં હું કોણ છું તે જણાવી તો નહીં દીધું હોય? નહીં. એમ નહીં હોય. એમ હતે તો મને પેલી જોહાન પોંહોચાડી દેવામાં દારાળ વખત ખોલતે નહીં. હું ધારૂ છું કે હું નાદરશાહનો છોકરો છું તેથી તે હજી ખીનવાકેફ છે. અજયબ જેવી વાત છે કે ધરના જે ભાગમાં તેણે મારા બાપને ઠાર કીધો તેની નજદીકજ મને લાવી રાખ્યો!”

આ વાત યાદ આવતાંને વાર દારાળના ધરમાં પંથરાયલી ભુત પ-લીદની વારતા યાદ આવી અને જેકે તે પોતે ભુતની વાત હસી કાઢાડી માનતો નહીં હતો તે છતાં, તેનું મગજ નબલું પડી જવાથી પોતે એકસો હોવાથી અને સઘલું ચુપ હોવાથી તેના દિલમાં વહેમ ભરાવા લાગ્યો અને ધુન્ડરાં છુટવા લાગ્યાં અને ખીહને-રડવા લાગ્યો, “ઓ ખુદા! હું કોણ છું તે જાણી મને આવા દોજખમાં નાખ્યો હોય એ ખુદરતી છે, પણ એમાં કેટલું ધાટકીપણું સમાયલું છે! અરે! જે વાત ખરી હોય કે માણસનો જીવ પોતાના ખોંખામાંથી નિકળી આજ દુનીઆમાં ભમ્યા કરે છે, તો આએજ કોઈ ઓરડામાં મારા બાપને ઠાર કરવામાં આવ્યો હતો તો મારો બાપ અહીં મને દેખાવો જોઈએ.”

આ બોલ તેના મોઢાંમાંથી નિકળ્યા નહીં તેટલાંમાં એક દેખાવ તેની નજરે પડ્યો, જે જોતાંને વાર ખુશરૂ બેઠો થયો અને એક ચીચી-આરી પાડી પાછો બેભાન થઈ પડ્યો.

પ્રકરણ ૪૫.

શિક.

બોલાં સામેલી વિના શકમાં પછાત,
શકમાં વેહસો જો પોતે હોય કમલ.

એક બાળુએ દારાખ નાણાવટી નાંજના નવરોજીથી પાણી ઉતાર થઇ કલખમાંથી ગયા, બાદ તે પોતાની છોકરીની તલાસમાં ધણો ફર્યો. પોલીસને ખબર આપી, ન્યુસપેપરમાં જાહેર કાધુ પણુ શીરીને કાંઇ જાહેર ખબરને દાદ આપી નહીં. તે શીરીનને એક ઘાટકી માણસના મતલબી ખારથી ચાહતો હતો. પોતાની છોકરીને ચાહવામાં આ દુનીયામાં ફક્ત એકજ મળહ તેના મનથી બાકી રહી હતી તે પણુ હવે જતી રહી, અને તેનો ગમ તેને મજબુત લાગ્યો, પણુ તે પોતાની મતલબથી ધણે દરજજે ઓછો હતો. તેણી તેની છુપી વ્રાત જાણતી હતી એ વિષે તેને ખાતરી હતી, અને તેણી રખેને ફસાવી દેએ તેની તેને મોટી ધાસ્તી હતી. તેણી શું તેને ફસાવે ? નહીં, કદી નહીં. પણુ જો ખુશર માફક, મગજ ઉપર અસર થવાથી, બેજાંની તાપ આવે અને બકબકારમાં વાત ફેડી દેએ તો ? આહા ! જો પાપીઓને પાપનો પસ્તાવો કેવો થાય છે તેની તેઓને આગલથી ખબર પડતી હોય, જો તેઓને પાછળથી કેટલી ધાસ્તી, કેટલી અગવડ, કેટલી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે તેની ખબર આગલથી પડતી હોય તો માન્યકારક છે કે તેઓ પોતાના હાથ ખાપી કરમો કરતાં ખાંચે ખરા.

શીરીનની ખોલ ધણી કાંધી પણુ ફેકટ ! છુપી પોલીસના સીપાઇ ઓને ધણે ટેકાણે વીખેરી મુક્યા હતા પણુ જ્યાં શીરીન ગઈ હતી ત્યાં કાંઈને મોકલવાને ખુદરતે તેને કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં. તેણી સહચારમાં

પોહારમાં જિઠી કાળી સાડી પેહરી, આગમાં ફરતી હોય તેવે બાહાને ત્યાં-
થી સદી જઈ સ્તેશન ઉપર જઈ ટીકીત કરાવી, લાગલી સુરત જઈ, ત્યાંના
સ્તેશન ઉપર જતરી, એક માડીમાં બેસી ચોક્કસ ઠેકાણે, વગર વિચાર
કરવે, ગાડી ઉભી રખાવી જતરી હતી.

ખીજી બાજુ ઉપર ખતલા ખુદાએ પીરોજની મુલાકાત લીધા પ-
છી ત્રણ ચાર દહાડે પીરોજને એક કાગળ મળ્યું જે લખનારના અક્ષ-
ર પીરોજને બરાબર ધ્યાનમાં હતા. કાગળમાં નિચે પ્રમાણે લખેલું હતું:-

“તમારા બાપે મને કુંદી પાક જીલાબ્યો હતો તેને માટે હું અત્યાર
સુધી તમને તકસીરવાર ગણતો હતો, પણ તમારા ખુદાસા પછી હું ત-
મને ગેર ધનિસાક કરતો હતો તેને માટે દલગીર છું, અને તે દલગીરી દે-
ખાડવા માટે હું તમને કહી મથો હતો કે હું મારી બનતી કોશેશે તમને
મદદ કરીશ. હું જેની ઉપર કુરઆન છું તેને કેટલી મદદ કરી શકું છું
તે તમે જોશો. આજથી સાતમે દહાડે બરાબર આએજ વારે, બપોરે બાર
વાગે, તમે તમારી છોકરી સંગાત દારાખ નાણાવટીની પેહડી ઉપર આ-
વજો. ત્યાં તમને નહીં ધારેલું, નહીં જોયેલું, નહીં સાંભળેલું સુખ દેખા-
ડવાને હું મગરબ થઈશ. હું છું તમારો સેવક, **ખરશેદજીમેહતા.**”

નહીં ધારેલું ! નહીં જોયેલું ! કે નહીં સાંભળેલું ! અને તેખી વળી
સુખ, એ શબ્દો પીરોજને વારંવાર વાંચ્યા કીધા અને પછી બોલી,

“આહા ! ભરથાર વિનાતુ ખીજુ મોડું સુખ તે શું હોય ? જે
ખરશેદજી મારા મુવેલા ભરથારને જીવતો કરે તોજ હું નહીં ધારેલું અને
નહીં જોયેલું સુખ જેઉ છું એમ કહી શકાય.”

તેણી ઉપર એક પછી એક દુઃખ પડતું જતું હતું. વર મારયો
મથો, છોકરીને કોઈ ઉપાડી ગયું, પણ તેણી પાછી આવી નહીં તેટલા-
માં ખુશરનો પટ્ટો લાગો નહીં. કાગળને ઉપર કાગળે લખતાં એકે
જવાબ મળે નહીં ! ખુશરએ તેણીને ફક્ત દાદરની પોસ્ત આશીસમાં
કાગળ લખતા કહ્યું હતું, ખીજુ સરનામું તો તેણે આપ્યું હતું નહીં.
પછી વાટ જોવા પછી, પીરોજને આગાહી થઈ કે મારો છોકરો કોઈ
જગે મળે. આજરો અને બીજારો હોવો જોઈએ, નહીંતો તે પાતાલમાંથી
પણ કાગળ લખ્યા વગર રહે નહીં, એ મારી ખાતરી છે.”

તેણી ખુશરના મોકલેલા રૂપીઆ ઉપર ગુજરાન કરતી હતી, અને તેણી પાસે હવે કાંઈ હતું નહીં કે ખરચ ચલાવે, તેથી ખતલા ખુધાનું કાગળ મળ્યા પછી ખીજે દહાડે દાદરે જવા નિકલી. ગુલને મલેલો, ખોદાઈ ખુદરતે મોકલેલો ભેદ ભર્યો પૈસો, હજી તેમના હાથમાં આવ્યો હતો નહીં, અને ખુશર તરફના કાગળની વાટ જોતાં જોતાં ડોળા તણાઈ આવ્યા હતા, અને તેણીની છાતી ધારતીથી ધપકવા લાગી કે મારા હેતુ-વંતા દીકરાને શું થયું હશે. દાદરખાતે જઈ પુછપરછ કરતાં માલમ પડ્યું કે કાગળ તો બધાં પોસ્ત આશીસમાં પડેલાં હતાં. તે પોસ્ત આશીસનો વડો ખુશરને કોલજમાંથી ઓળખતો હતો. અને તે હતો તો ખુશર પોતાની માયથી ખરી ખીના છુપાવી શક્યો હતો. તેને ખુશરએ આગમથી બાણાલી રાખ્યો હતો કે મારે વાસ્તે કોઈ ખચર પુછવા આવે તો કહેજે કે બા હું તેને ઓળખતો નથી, અને તેથી પીરોગના સવાલનો પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે, “બાઈ, હું તેને ઓળખતો નથી. હા, એક પારસીનો છોકરો પેતાના કાગળે વારંવાર લઈ જતો હતો, પણ તે આજ કેટલા દહાડા થયા જણાયો નથી. તેના કેટલાં કાગળે અહીં આવીને પડેલાં છે.”

સાંથી નિકલી પીરોગ બગલાઓમાં અને રસ્તે વાટેના લોકોને પુછવા લાગી કે ખરશેદજી નાદરશાહ-ચીનાઈ ક્યાં રહે છે; તો તેના જવાબમાં સઘલાંઓ કહેતાં કે “એ નામ હમે આજે પહેલુંજ સાંભલીએ છીએ.” દુકાને દુકાન બગલે બગલે ભટક્યા પછી થાકી જઈ કટાલી, નાસીપાસ તેણી પાછી ફરી, ઘર ગઈ, જ્યાં ગુલે પોતાની માયને દીલાસો આપવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહીં.

“માયજી, ખુશર સહીસન્નામત હશે. બાજુતાં નહીં કે માઠા સ. મચ્ચાર હવા માફક ઉઠી આપણા કાન ઉપર આવ્યા વગર રહે નહીં? આદમ જાતે આશા કદી છોડવી નહીં જોઈએ. જો તે અજારી હોય અને પોતે લખવાને અશક્ત હોય તો તેના શેઠના ઘેરમાંના કોઈનાથી દિલમાં ખુદા રહેમ મુકતે અને તેઓ આપણને લખી જણાવતે. કોણ જાણે, ખરશેદજી મેહતા જે સુખ દેખાડવા માગે છે તે ખુશરને લગતું કાંઈ નહીં હોય. માય, આશા રાખો, જોમેદ છોડી નહીં દેઓ, હિમત રાખો, ખોદા ઉપર વીસવાસ ધરો, નસીબતે આધીન થાવો.”

અલખતાં વર અને છોકરો ખોદાએ જેથી લીધો તો એક ગુલ જેવી બધી અને દીલાસો આપવામાં બાહાદુર છોડી પીરોજને સુખ દેખાડવાને હેયાત હતી. અને તેમાં પીરોજને થોડો તો દીલાસો હતો. “ઓ ખોદા, મારા છોકરાને મારી સાથે મેળવ અને પછી મોહત આપ કે હું તારી દરગાહે આવી સુખમાં દાહાડા કાહાડું” આવી રીતે દુખના બોળ તળે કન્યડાછ પીરોજ હાથ મારતી હતી.

આવી રીતે પીરોજના દુઃખમાં અને ગુલને પૌતાની માથને દીલાસો આપવામાં છ દહાડા વહી જતાં વાર નહીં લાગ્યો. સાતમે દહાડે જલદી ખાઇ લઇ, અગીઆર વાગે પીરોજ અને ગુલ કપડાં બદલવા મંડ્યાં અને બદલી રહી ઘરમાંથી બાહાર નિકળ્યાં અને દારાળની આશીસે ગયાં, જ્યાં તેઓને એકદમ દારાળ નાણુવડી આગળ લઇ જવામાં આવ્યાં. અરશેદજી ખુધા દારાળની આગળજ ઊભેલા હતા.

પાછું આવ્યું.

ખોદા તારી ખુદરત કેવી ન્યારી છે,
તું મારે તોજ મરે, બાકી નાચારી છે.
આદમ મારે જખ શકી ધુઓ ને ખાક;
ગર મરજી નહીં તારી ઓ કીરતારે પાક.

ખતલા ખુધાએ દારાળ નાણુવડીને એક કાગળ લખી તે-
ડાળ્યો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે “મારા મેહરબાન શેઠ,
સેહરમાં બધે ખુમાટો ઉડી રહ્યો છે કે તમારી તીબેરીનું તળીઉં નથી,
તેટલા માટે તપાસ લેવા જરા તમેજ પોતે આવી જાઓ તો સારું. કાલે
બપોરે બાર વાગતે મેં કોઇ ઘરાકને બોલાવેલું છે અને તેની સાથે કામ

ખહુ અને અતી અગત્યનું છે, ખરોખર આર વાગતે આવવાને જરા ત-
મારા શરીરને તસદી આપજો. લા. ખરશેઠજી મેહતા.”

આ કાગજ દારાળના કોટના મકાનમોજ મોકલાવવામાં આવ્યું હતું
જે પુગવાથી દારાળ ત્રણેક મીનીટનો આવીટ્થાં બેસે હતો. નાદરશાહના
બે લાખ રૂપીઆના જોરથી પેહડી પગભર થઈ હતી, પણ હરામના ના-
ણા વડે પેહડી ક્રેટલી ટકે ? આજ ક્રેટલું થયું કામ બગડ્યું હતું અને
પૈસાની ખુણ તાણ પડતી હતી, અને દસગણા બે લાખ હોયતોજ પેહ-
ડીમાં નવો છવ મુકાય એવું રાધાઈ રહ્યું હતું. પેહેલાં નાદરશાહના પૈ-
સાંમાંથી નાના નાના માગનારાઓ જિતાવવા પડી જઈ પૈસા લેવા આવ્યા
હતાં તેઓને મળ્યાથી તેઓની ધારતી નરમ પડી હતી. અને તેથી પાછા
પૈસા મુકી ગયા હતાં પણ પછી એકાદ બે મોટે ખાંચરેથી માગણી થતી
ગઈ ત્યારે તળીયું આવતું ગયું, અને શેહેરમાં પાછી હવા સાથે ખુમ
ભેલાઈ કે પેહડીના ટાંડીઆ દીલા થયાછે અને ચાલવાને અશક્ત છે.
આજ ક્રેટલો વળત થયો દારાળ પોતાની હાલતથી વાકેફ હતો, પણ તેની
મતલબ એ હતી કે પોતાની નાદારી જાહેરમાં મેલી લોકોને ગભરાતમાં
નાંખી પોતાની હલકાઈ કરી ગરીબાઈને હાથેકરી બોલાવવી, તેના કરતાં
જ્યાં સુધી મોજમજલ કરી ખાઈ પી લેનાય ત્યાં સુધી મુજે મોઢે ચલા-
વ્યા કરવું, પછી કહેવત છે નેમ રડશે ર વાલો.

ખીજ મેહતાઓને થોડીજ ખબર હતી કે પેહડીની કમર વાંકી વલી
ગઈ છે. જાણનારમાં જાણનાર ત્રણ જણા હતાં. એક ખુદા, ખીજે દા-
રાળ, અને ત્રીજે ખતલો ખુદો. તે જો ફાડવા માગે તો એક ટુકકામાં
સોય બોકવાથી જેવી અસર થાય જેવી અસર એક પલમાં કરી શકે
પણ તેની ઉપર તેને પુરતો વીસવાસ હતો તે તેને જેમ નવાજાય તેમ
નવાજતો અને ખતલો પણ દારાળને જેમ નીચવાય તેમ નીચવતો, પણ
હવે વખત ભરાઈ ગયો હતો. ફરેસ્તાઓથી દેખી શકાયું નહીં. દેવો પણ
આવા કામે બેઈકાંપતા હતાં.

“કેમ ખરશેઠ કેમ મને બોલાવવું પડ્યું. પહેડી તને સોંપીછે. તું
તારે ગમે તે કર.”

“શું કરું ? મારું કપાલ ! દોડીઆં લેવા આવે તેને શું જવાબ આપું.

તીજેરીનું તો તળીયું લાગે છે અને માગનારાઓ તો ખારણેના કાઠીઆ વાડી બીખારીઓની માફક શીટતાં નથી. ગામનાં લોકોની જીભ બહુ લુલી થઈ ગઈ છે, તેઓનાં મોઢાં હું કેમ બંધ કરું.”

એવી વાતો કરેછે તેટલાં પીરોળ ગુલને લઈ દરવાજે ઉંઘાડી દાખલ થઈ જેને જોઈ દારાબ એક ગળ જોટલો ચોંકી બોલ્યો, “ખતલા, ખતલા, આએ ખાયડીઓને ખાહાર કાઢાડ, હું એઓને મલવા માંગતો નથી. ડાકણો કોણ જાણે ક્યાંથી આવેછે? બોલ, ખતલા, તેં મને અહીં શું કામ બોલાવ્યો છે. મારે ઘર જવું છે, મારા જીવને ઠીક નથી.”

“જરા જીવને નિરાંત રાખો. આ સ્ત્રીઓ ડાકણો નથી. એ તો જીવતાં માણસો છે. (પીરોળ તરફ ફરીને) બેસો, ખાઈઓ બેસો. લેઓ આ ખુરસી. દારાબશાહને તમારા આવવાની ખબર નથી, પણ હું સમજ પાડું છું.”

પીરોળ અને ગુલ ખુરસી લઈ બેઠાં. પીરોળનું મોઢું ઊતરી ગયું હતું. દારાબ ધણો ઉસ્કેરાય ગયો હતો અને આ બે સ્ત્રીના દાખલ થવાથી તેના આંગમાં અન્નએળ જેવી ધાસ્તી પેદા થઈ. ખતલા સામે ડોળા કાઢાડી જોયું તો તેના મોઢાં ઉપરથી માલમ પડ્યું કે તેને છેડવામાં બહુ જોખમ છે, પણ જેનો પીતો ઉસકેરાયો તેને આવતા વખતનો વિચાર કરવાને સુઝ ક્યાંથી પડે? તેનો દાખો રાખેલો ગુસ્સો એક દમ ખતલા ઉપર વરસવા લાગ્યો.

“લુઆ! બેશરમ! મારી સાથે નાફરમાની કરેછે! ચાલ લઈ જ તારી ઓળખીતીઓને અહીંથી! રજ વગર અહીં કોઈને લાવવાનો હુકમ નથી.” “એ સ્ત્રીઓ કાંઈ મને મલવા નથી આવી, એ તો આ દુનીઆમાં તમારા માગનારા છે. એ લોકોને તમારી ઊપર દાવો છે અને તે પણ કાંઈ જેવો તેવો નહીં અંહી સમજ્યા શેઠ મારા?”

“દીવાનો થયોછે! આ બીખારી છેકરીઓને મારી ઉપર શું દાવો હોય!” દારાબે તેટલાજ ઉસ્કેરાયેલા સાદે કહ્યું, જેના જવાબમાં પીરોળ બોલી ઉઠી.

“તરકટો રચી બીખારી હાલતમાં લાવવાર તો તું છે. મારા ખ્યારા ધણીનું ખુન કરનાર તરીકે તને પકડાઈ તો તું શું કહેશે? પાપ મોડે-

થી પકડાય, પણ તે પકડાયા વગર રહેતું નથી. મોડે થા વેહેલે તે ફેળે પુગેછે. જો આ જોહાનમાં નહીં તો પછી ખુદાની દરબારમાં તો છેજ. ખોદા કરેને તેઓને પેલી જોહાનમાં સારી જગ્યા મળે ! ”

દુશ્મન દારાળ દમામમાંજ સામી ખોરડુઓ ઉપર દમાલુ ધણુ રાખવા ગયો પણ કાંઈ વળ્યું નહીં. દરેક રીતે ખતલો સામે થઈ શક્યો, અને પછી બોલ્યો “આલો બાઈ ખુન અને ફાંસી, ઇનસાફ અને દરબારની વાત વખત મળવે થયા કરશે, પણ હાલતો કાંમે આવ્યાં છેઓ તે કામ કરો. (દારાળ તરફ ફરી) દારાળ શેઠ આ બાઈઓ પૈલી કોલ્-ગવાટર સ્તીમરમાં ચીન જનાર પેલો ભોલો નાદરશાહ ચીનાઈ બે લાખ રૂપીઆ પાંચ ટકા વીઆજે મુકી ગયોછે, તે લેવા આવીછે.”

દારાળ તાણી તોડીને હસવા લાગ્યો પણ તે હસવાના ઢોંગ હતા. તેના પેટમાં તો બળતાં બળતાં હતાં “મારા ભલા ખતલા, તું દીવાનો થયોછે. કોઈ દાકતરને બોલાવી તારું ભેજું તપાસવું પડશે, અને જરૂર પડે તો દીવાનશાળામાં મોકલાવવો જોઈયે. ”

“ નહીં દારાળ શેઠ હજી મગજ ગયું નથી, જય ત્યારે ભલે દાકતરને બોલાવજો. તમને તો ટેવ છે કે કોઈ માંગવા આવે કે કોઈ તમારા માટે બોલે તેને ગાંઠો ઠેરવી દીવાનશાળામાં ધકેલી દેવો. વાહવા! એબી એક બચી જવાની અછી રીત છે, અને એ રીત પણ કોઈ કાચા આસામીને સુઝ પડે નહીં, અંહ! દારાળ શેઠ હાલતો મેહરબાની કરી આ બાઈને બે લાખ રૂપીઆ અને દસ હજાર રૂપીઆ વીઆજના આપો. એવણને ધણી મરી ગયો છે અને એવણના નામ ઉપર બધું ચડાવી ગયો છે. હજી વકીલને લાં જઈ “ પાવર ” (power) લીધો નથી, પણ તમારે તો પછી આપવા અને હમણા પણ આપવા. લઓ આ તમારી સહી સાથની રસીદ પણ તૈયાર છે. ” એમ કહી ખતલાએ પોતાના ગજવામાંથી એક કાગળ કાઢાડ્યું જે ઉપર દારાળ ગભરાતી આંખો વતી કગરટગર જોતો દંગ થઈ બેઠો, અને પુછ્યું “ તું એ ક્યાંથી લાવ્યો ? તને એ ક્યાંથી મળી ? ” પણ તેનાથી બરાબર બોલાયું નહીં ખતલાએ ભાગા તુટા બોલ સાંભળ્યાથી જવાબ આપ્યો, “ એ તમે મને પુછશો એવી મને આગલથી ખબર હતી અને તેથી જવાબ આપવાને હું

તૈયાર છું. જે રાત્રે નાદરશાહ ગભરાતો અકસાતો તમારી પાસ રૂપિયા પાછા લેવા આવ્યો. ત્યારે તમે તેને તમારી લાઇબ્રેરીમાં બેસાડવા કહ્યું તમને યાદ હશે કે વરસાદના દહાડા હોવાથી વરસાદનો દગલો તેની સાથે હતો. વાઈ તે દગલો ખીચારા બોલા નાદરશાહે જે ઓરડામાં પેહેલાં દાખલ થયો ત્યાંજ ખુરસી ઉપર મુક્યો હતો અને જ્યારે હું રેશન ઉપરથી ગાડી જતી રહેવાના ઢોંગ કરી પાછા ફર્યો તે વારે મેં તે દગલો જેમતો તેમ પડેલો જોયો. મને દરેક ચીજ તપાસવાની ટેવ હોવાથી મેં તે દગલો હાથમાં લીધો અને તપાસતાં તપાસતાં ગળવું પણ તપાસી જોયું તો તેમાંથી એ રસીદ મારા હાથમાં આવી. એ મને છુપી ખુદરતે મારી પાસેજ રાખવા કહી તેથી મેં તે મારા ગળવામાં સેરવી દીધી. આએજ કે જીવો સાહેબ ? જે રસીદને વાસ્તે અડધી રાત્રે હાથમાં બતી લઈ તમે ગળવાં ખોલવા ગયા હતા તે આએજ રસીદ. તમારી અગાઉની મેં મારા સ્વાધીનમાં લીધી હતી. તમારું બધું કામ અડધું અડધું હોય છે. નાદરશાહને ખંજરથી જાગેલ કીધો તે કામ પણ અડધું ! તમે અત્યાર સુધી એમ સમજેછો કે તે ઉંડા ગારમાં કોહી સળડતો હશે પણ તે ખોટું છે. ” આ છેલ્લા શબ્દો સાંભલી પીરોજન બોલી ઉઠી, “ ત્યારે શું મારા ધણીનું આ ચંડાલે ખુન કીધું અને તે તમે જાણતા હતા તે છતાં કોઈને જણાવ્યું નહીં !

“ સજર કરો, ધિરજ પકડો, અને જોયા કરો, મેં તમને લખ્યું હતું કે નહીં જોયલું અને નહીં ધારેલું સુખ તમને દેખાડીશ તે ખરું છે. ” ખરશેદજી ખુધાએ પીરોજને થંડી પાડી.

“ ચાલો મીઠા દારાખશાહ જે ડાહ્યા હોવો તો હમણાને હમણા આ બાઇઓને રૂપિયા આપો. આએ રસીદ મારા હાથમાં કેમ આવી તેની હવે લાંબી વાત કરો નહીં. ”

“ એ ચીઠી ખોટી છે ! ” દારાખે તોતડું બોલી કહ્યું.

“ એમ છે ? ત્યારે ઇનસાફની અદાલતમાં જવું પડશે. ત્યાં ખોટી છે એમ સાંખેત કરો. પણ એટલો વિચાર કરજો કે ઇનસાફની અદાલતમાં જવાથી ‘નાણાવટી હોલ’માંની તા. ૨૬ મી જુનને દીવસની ખીનાં જાહેરમાં મુકવી પડશે. ” ખતલાએ છેલ્લા બે બોલ દારાખના કાનમાં કહ્યા.

“ ઠીક છે હું રૂપીઆ આપીસ, પણ વખત લાગશે, ” દારાખે નાચારીથી જવાબ આપ્યો.

“ એક દાહાડો નહીં ! એક કલાક નહીં ! તમારી પેહેડીનો ભરમ હું નાણું છું. હમણાને હમણા આએજ ઘડીમાં આ આઘએને રોકડ નાણું મલવાં જોઈએ. બીજું તમારે લખી આપવું પડશે કે તમે સુરતની વાડી ને લખાણની રહે તમારા સ્વાધીનમાં લીધી તે લખત ખોટું છે. ”

“ હું હરજેજ એમ કરનાર નથી ! ” નાણાવરીએ સામો થઈ જવાબ આપ્યો, અને પછી એકદમ જનુંનમાં આવી ઉભો થઈ ખતલાનો તોટો પકડી ખોલ્યો. “ નિચ ! ઠગારા ! કૃતરા ! તું મારા હજારો રૂપીઆ ખાઈ ગયો અને તને મેં પાલ્યો અને તુંજ મને ફસાવે છે ! મારા ગુલામ, મારા બચરચી, મારા વાસણ બિગડનારા કરતાં પણ નિચ, તું મને ફસાવા આજ્યો છે. ”

પણ તાલીમયાજ ખતલાની એકજ છાપટ ખસ હતી, તેની એક છાપટે દારાખ બાજુ ઉડી પડ્યો અને ઉભો થઈ પોતાની જગ્યા પાછો બેઠો.

“ સાહેબ તમે શેઈ છે, તેની મને કાંઈ દરકાર નથી. આજુબાજુની આશીસોમાં ખાલી વાત જશે તો તમારી કજેતી થસે. નહીં માનસો તો પસતાવું પડશે. હાલ બે લાખ અને પચ્ચીસ હજાર સીલક છે તેમાંથી ગુપચુપ આ આઘને આપી કાહાડો પછી તમે પેહેડીને તાણું મારી મુગા મુગા કોઈ ગામ પોચારા માપી જાઓ. ”

“ ઠીક છે ત્યારે તેમાંથી બે લાખ અને દસ હજાર રૂપીઆ આએ છોકરીને આપ. એ જો પેદા નહીં પડી હોતે તો હું આવી હાલતે આવી નહીં પડતે ! ”

ખતલાએ રૂપીઆ પીરોજ આગલ ધરી કહ્યું,

“ લેવો પીરોજખાઈ આએ તમારા વરના રૂપીઆ છે. વાડી વીધેનું લખત ખોટું છે એમ તમને લખી અપાઉં છું. ”

પણ પીરોજએ રૂપીઆને હાથ નહીં લગાડ્યો અને બોલી “ મને એ રૂપીઆ કશી જોઈતા. મારા વરને ઠાર કીધો તેને માટે ઇનસાફ જોઈએ છે ! આ સાંભલી દારાખ પસીને ગરકાવ થઈ ગયો અને બોલ્યો, “ મારીજ આશીસમાં એક દગાખોર અને એક દેલી સ્ત્રી આવી મને પજવે તે

મારાથી કેમ ખમાય ! ઉભાં રહો હું ધક્કા મરાવી બાહર કાઢાડું ! ”

એમ બોલી હમાલને બોલાવવા તેજલ ઉપર પડેલા ચંગ ઉપર હાથ મુક્યો પણ તે વગાડ્યો નહીં, ત્યારે ખતલાએ કહ્યું, “વગાડો, વગાડો સાહેબ ચંગ વગાડો, તમે નહીં વગાડો તો લાઓ હું વગાડું” એમ કહી ખતલાએ ચંગ વગાડ્યો, તે પણ એક વખત નહીં બે વખત નહીં પણ ત્રણ ટકારી ! “શું કરેછે ? ગાંડો છે ? ” દારાળ બોલ્યો. “ એની મત લખ એ સાહેબ કે જેમ તમે વેપારમાં નિષ્ફળ થયા તેમજ તમે ખુન કરવામાં પણ શબ્દો નહીં (પીરોજ તરફ ફરી) પીરોજ, તમને ધનસાફ મલશે, પણ તમે બાઈ માણસને તસદી આપવાની કાંઈ જરૂર નથી. નાદરશાહ પોતે પોતાની ઉપર ખુનના હુમલાનો ધનસાફ મેલવશે.”

આ છેલ્લા બોલ બોલે તેટલાં નાદરશાહ ચીનાઈના હાથમાં પીરોજ ભેટેલીજ છે ! મુવેલો જીવતો થયો એવું આતો થયું !

જમાનાની ગીરદસ તલે આવ્યાથી ચીનાઈના ચેહેરા ઉપર ફેરફાર થયો હતો તેનો ખુશસુરત ચેહેરો મરી જઈ સોરાઈ ગયો હતો.

“એ સ્વપ્ના તો નથી ! નહીં નહીં ! ખારા નાદર તુંજ નાદરછે નહીં ? મને કેટલું ખમયું પડ્યું છે ! ” ખતલાએ દારાળને ફરીથી કહ્યું “ જુઓ સાહેબ મેં તમને નહીં કહ્યું કે તમે તમારું કામ સંપૂર્ણ કરવાને શક્તિ વાન નથી. તમે ઘણાખી દોડવા જાઓછો પણ ત્યાંને ત્યાં ! ”

દારાળ હાથ મારવા લાગ્યો. તેના સુખનો અંત આવ્યો. તેના નામનો નાશ થયો તેનું મોઢું બાંધ થઈ તેની જીભ તણાઈ ગઈ હતી. પશ્ચાતાપ તે તો સમજતો હતો નહીં. ગરીબાઈમાં આવ્યો તેનો તેને ઘણો ગમ હતો.

પ્રતાપો.

આ પેહેડીના ઓરડામાં જે થોડી વાર ગભરાત થયો હતો તે બંધ પડી સધલાં તાનુખીમાં ગરકાવ થયાં અને ચુપ ઉભાં પછી ખતલા ખુધા- એ તે ચુપકીદી તોડી નિચે પ્રમાણે લખાણુ પ્રતાપો કીધો :

“ દારાબશાહ, જ્યારે તમે આ ખીચારા બક્ષા શખ્સને તમારા દાદર ખાતેના અધારા ગારમાં નિચે નાખ્યો ત્યારે તમારે જરા જોવું તો હતું કે તમારું કામ સીદ્ધ થયું છે કે નહીં ? કામ કરવું તો ચોક્કસ કરવું એમાં ડાહ્યાપણુ છે ” અને તમારા જોયો એક કામકાજનો નર એવું ડાહ્યાપણુ નહીં દેખાડે એ અભયજન જોવું છે પણ હું સમજું છું કે તમારું કામ એટલું કમકમાત ઉપગ્નવનાર. હતું કે બલા પેહેલવાનની હિમત મરી જાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી, ગમે તે હોય પણ તમે તમારું કામ અધુરું કીધું અને જ્યારે હું ગાડી ચુકી જવાને બાહાને તમારા બંગલે પાછો ફર્યો તે ફક્ત ખુદરતે આ શખ્સનો જીવ બચાવવા મને પાછો ફેરવ્યો હતો. તમે મને ઉતાવલા થઈ ગાડી જોડાવી આપી મને ખેરવવાની વેતરણુ કીધી તે ઉપરથી મને તમારી હીલચાલ જીપર ધણો શક જિત્વન થયો, અને તેથી મેં ગાડી ચુકવાનું બાહાનું રજુ કીધું. હું પછવાડેનાં દુકે રરતે આવ્યો ત્યારે મને બાગમાં કોઈએ દીધો હતો નહીં. હું જ્યારે જિત્તર દિશાના તમારાં પડત મથક આગળ આવી પુગ્યો ત્યારે થોડે દુરથી ફાટમાંથી બતી મારી નજરે પડી. ફાલકાં ગમે એટલાં મજબુત હોવા છતાં તમારું કામ છુપું રહી શક્યું નહીં. હું છોક આગળ આવ્યો અને ફાટમાંથી અંદર શું થાય છે તે જોવાની આદેશ ધરાવતો હતો. પણ અંદર જોવાનું કામતો ખીજના બા-

અમાં હતું. તે શપ્ત મને પેહેલાં દેખાયો નહીં હતો. પણ આગલ આવવે મેં તેને ઓલખ્યો. તમારો ખુદો ધરાની માલી નાક ખોસી સઘલું ફાટમાંથી જો તો હતો. હું તેને જોઈ ત્યાંથી ચાલી ગયો અને જમવાના ઓરડામાં ગયો, જ્યાં વરસાદના દગલામાંથી તમારા હાથની બે લાખની રસીદ મારે સ્વાધીન આવી. પાંચ એક મીનીટ થઈ એટલે તમે આવ્યા. તમારો એહેરો, તેમજ તમારી હીલચાલે મને કહી આપ્યું કે કાંઈ ભયંકાર બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ. જો કે તમે ઘણી હિમતને તેડી, કાંઈ બન્યું નહીં હોય તમે તેમ દેખાડવા જતા હતા પણ તેમાં તમે તદ્દન ઠોકડાતા હતા. જ્યારે તમે સુધ ગયા ત્યારે જે ફાટમાંથી મને દીવો દેખાયો હતો તે તરફ મેં ચાલું મુક્યું. જમને હજી જોઈ નહીં તેટલામાં ધરાની માલી તદ્દન બે ભાન થઈ પડેલો. હું તેની આગલ ગુઠણું મંડીએ પડ્યો અને જોયું તો તે બેભાન હાલતમાં હતો. તે ઉપરથી મારી ખાતરી થઈ કે કાંઈ ભયંકાર અને નજર ફાડી નાખનાર કામ બન્યું હોવું જોઈએ. મેં પેલી ફાટમાંથી જોયું પણ કાંઈ દેખાયું નહીં. સઘલું અંધારું હતું. આ શપ્તનો જન મારા હાથેજ બચનાર હતો. તેથી મને તરતજ યાદ આવ્યું કે તમારા બાવાના વખતમાં હું અહીં આવતો હતો ત્યારે મેં કોઈ એકના મોઢે મેં તે ઓરડામાં જવાનો છુપો માર્ગ છે એવું સાંભળ્યું હતું. મેં ઠરાવ કીધો કે, એ માર્ગ કોઈની રીતે ફાંફા મારી શોધી કાઢાડવો. હું પેહેલા તો પાછો ઘરમાં ગયો અને પછી સઘલાં સુધ જાય અને બધું શાંત થાય તેની રાહ જોતો મને દેખાડેલાં ઓરડામાં બેઠો. બધાં ઉઘાડ ગયા પછી એક ચાકર જાગતો હતો. તેની પાસે એક ફાનસ માંગ્યું જે લઈ મારી પૈસાની પાકીત પડી ગઈ છે તે શોધી કાઢાડવાના બાહાને હું બાહાર નિકળ્યો. આ બતીની મદદથી હું તે છુપો માર્ગ શોધી શક્યો. અંદર મુશીબતથી ગયો પણ મને ત્યાંના દાદર ઉપર ચડી ઓરડામાં જવાની બીલકુલ ફરજ પડી નહીં. દાદરની નીચેજ આ શપ્ત બેભાન પડેલો મારી નજરે પડ્યો. મેં તરતજ વાંકાવલી જોયું અને નાડ હાથમાં પકડી છાતી ઉપર હાથ મુકી જોયો તો મને માલમ પડ્યું કે ખુની હીચકારો, અધુરો કાચો નર છે. ખભાં ઉપર જખમ કરેલો હોવાથી મેં મારો નાક નુછવાનો રૂમાલ ફાડી તે વતી જખમ

ઉપર મજબૂત પાટો બાંધ્યો અને પછી સારે ભાગ્યે ત્યાં બાજુ ઉપર ઘાસનો ઢગલો પડેલો હતો, જેને બાંધી તરાઇ બનાવી તે ઉપર મેં અનરને સુવાડ્યો.

આટલું કરી હું પાછો બાહાર નિકલી, ઘરમાં ગયો અને મારા ઓરડામાં સુઈ જવાને બહાને બારણું બંધ કરી અંદર જંગૂત બેઠો. અર્ધા એક કલાકમાં સઘલાં ઘરમાં થયલાં ખુનથી તદ્દન ખીનવાડેક રહી મીઠી ઉંઘમાં પડ્યાં. તમને તો ઉંઘ આવી હોય એમ હું માનતો નથી. પછી હું આસ્તે રહી બારણું ઉંઘાડી વાડીમાંથી બાહાર નિકલી જઈ એક પાસેના હોટેલમાં ગયો. તે હોટેલના માલેક સાથે નાનપણથી ઓળખાણ હોવાથી મને તેણે ગભરાઈને આટલી મોટી રાત્રે જવાનું મને કારણ પૂછ્યું. મેં તેને કહ્યું કે કાંઈ કામ સારું એક જણે મને સહવારના પોલોરમાં ચાર વાગે બોલાવ્યો છે, પણ ગાડી ચુકી જવાથી હું તારે ત્યાં આવ્યો છું, કે તું મને તારી ગાડી આપે તેમાં બેસી જઈ કે મારું કામ અટકે નહીં. મને મોટી ખુશીથી ગાડી આપવામાં આવી, જે મેં તમારા બંગલા આગલ લાવી ઉભી રાખી; પછી અંદર જઈ મહા મુશકેલીએ એકલો આ નરને બાહાર કાઢાડી બાહાર લઈ ગયો અને ગાડીમાં નાખ્યો. જો મારી જીંદગીમાં મને મુશકેલી પડી હોય તો આ બીચારાના બેભાન શરીરને ઘસડતાં પડી હતી. ગાડી આસ્તે આસ્તે હાંકતો મેં એક ઘર આગલ લઈ જઈ ત્યાં ઊભી રાખી. મારી ખાતરી હતી કે આ શખ્સને હું છુપાવી શકીશ. તે ઘર દાક્ટર ગગનદાશનું હતું, જેણે ખાનગી દીવાન શાળા રાખી છે, ગગનદાશને તમેતો ઓલખો છો. મેં તમને પોતે એકવાર ઓલખાણ કરાવી હતી તે મને યાદ છે. ગગનદાસ મારો નિશાળનો જોડીઓ હોવાથી જો હું થોડા બી રૂપોઆ આપવા કબુલું તો તે ઘણી ખુશીથી આ નરને છુપાવશે એવી મારી ખાતરી હતી. જ્યારે મેં મારા બખીલ મીત્ર દાક્ટર ગગનદાસને મીઠી નિદ્રામાંથી જગાડ્યા. મેં તેને કહ્યું કે મારા એક સગાએ ઘેલાપણામાં આવી પોતે પોતાને જખમી કીધો છે અને તેથી હું તેને તમારે ત્યાં રાખવા લઈ આવ્યો છું. મેં જે વારે સખી દિલથી સારી રકમ આપવા કહી ત્યારે દાક્ટર શાહે બના ડોલા ખુશાલીથી વધારે ચકચકવા લાગ્યા. સઘલું નક્કી થયું. તેણે

નાદરશાહને તપાસ્યો. પોતાને હાથે પીઠની બાજુએ ખંભા ઉપર પોતે જખમ કરે એ મનાય એવું નહીં હતું અને તે દાકતર સમજી મુઠમાં હસી વાત ખાઈ ગયો, પણ મને કાંઈ વધારે સવાલ કીધા નહીં.

“ હવે પીરોજ, તમે મને પુછો કે મને સઘનું ખબર હોવા છતાં બધી વાત છુપી રાખી તેનું કારણ શું ? તો તેના જવાબમાં કહું છું કે હું નાદરશાહને નામે એલખતો હતો, અને મારા દિલમાં તમારી ઉપર શુ-રસો હતો તમારી આગલ મારો ખરો ખ્યાર જાહેર કીધો, તે અને તમારા બાવાના આજ્ઞાના મારની યાદ હોવાથી, વાત છુપી રાખી તમારી ઉપર વેર લેવું એવો મેં ઠરાવ કીધો. જ્યાંસુધી તમે મારી આગલ ખુલાસો કીધો ત્યાં સુધી હું એમ સમજતો હતો કે તમે મને આગલ રહી માર ખવાડ્યો હતો. બીજું કારણ એ કે વાત છુપી રાખવાથી દારાબની ગરદન હાથમાં આવી અને જેટલાં ગમે એટલાં દોડીયાં વેતરવાને હું શક્તિવાન થયો; પણ જે દહાડેથી મારી અને તમારી નજર એક થઈ તે દહાડેથી તમારી હાલત બેધ મને દયા આવી અને મને પરતાવો થવા લાગ્યો, તે દહાડેથી મારું દિલ બરફ મીસાલ પીંગલી ગયું. વાત વધુ છુપી રાખી શક્યો નહીં અને વલી તમારે મોંઢે સઘલો ખુલાસો થયલો સાંભલી મારી દયા વધતી ગઈ, મારું અંતઃકરણ વધારે ડાંખવા લાગ્યું અને ખ્યારની યાદ તાજી થઈ. તરતજ દાકતર ગગનદાસને જઈ મળ્યો અને સમજાવ્યો કે મારો હાલત બગડી ગઈ છે તેથી હું વધારેવાર લવાજમ આપી શકતો નથી—એટલે બસ નાદરશાહને મારે સ્વાધીન કરવા તે કમુલ થયો. તે વારે દાકતરે મને ખુલ્લું કહ્યું કે નાદરશાહ તદ્દન સાબ્દે થયો છે અને કાંઈ પણ કામ કરવાને શક્તિવાન છે મેં નાદરશાહને મારી સાથે લઈ જઈને રાખ્યો. પણ અમને ત્યાં એક જણને પાછલ મુઠી આવવાની ફરજ પડી. તે તમારો ખુશર હતો. તમારો છોકરો સારા ભાગ્યે કે માઠા ભાગ્યે, આ ચંડાલ દારાબની ભલી છોકરીની મેહરબાનીથી ત્યાં છુપે નામે ચાક-રી રહ્યો પણ ખુનથી વાકેફ છે એવું ધારી આગે દારાબે તેને તેની ખીમારીમાં ઘેલો ઠેરવી દુર કીધો, પણ સારા ભાગ્યે તે ગગનદાસના હાથમાં આવ્યો. ખુદરતના કરવાથી બાપ દીકરા એકજ છાપરાં તલે સાથે મળ્યા. કેમ દારાબશાહ, વાત કેવી રસીલી છે ? ખુશરને હોડવવામાં કાંઈ ઘણી મે-

હનત નથી. ગગનદાસને કુટ્ટીઆં મલતાં બંધ થાય તો એક કલાક વધુ ઉભો રાખે એવો તે આસામી નથી; અને જ્યારે તેને માલમ પડશે કે તેનો મુરખાપી દારાબ તો એક ખુની અને દગાખોર દુશ્મન છે તો પછી આપણું કામ વધારે સેદલ થશે. બસ, સ્પહેજો, મારી વાત અહીં પુરી થાય છે.”

“ઉભા રહો! ઉભા રહો! દાકતરને બોલાવો દાકતરને બોલાવો” નાદરશાહ બોલી ઉઠ્યો. “મને એણે હેરાન કીધો છે પણ બોદા એનું બહુ કરશે; અરે એ તદ્દન બેભાન થયો છે!”

દારાબ તદ્દન મુઠમાં મીસાલ બેસુદ્ધ થઈ ખુરસી બિપરથી નિચે પડ્યો. કેટલા દિવસનું બમતું મગજ એકદમ જતું રહ્યું. આજ કેટલુંક થયું તે નજીવી ચીજથી ચોકતો હતો અને તેની છતી ધપકતી હતી અને તેના દુઃખનું છેવટ આવ્યું.

ખતલા ખુદાની વાત, નાદરશાહનું પાછું આવવું, અને નાશ અને પાપાગાલીનો સભવ એ ત્રણ ચીજો તેની મગજ શક્તિ ગમે તેવી મજબુત હતી, તોપણ તે બિપર અસર થઈ શકી અને તે એવી હાલતમાં આવી પડ્યો કે ખુરામાં ખુરા દુશ્મનને પણ દયા આવે.

એક દાકતર, બીજો દાકતર, એ પ્રમાણે દજ્જનએક દાકતર ત્યાં આવી પુગ્યા અને સઘજાંઓ સાથે મની દારાબની હાલત ઉપર વાદવીવાદ કરતા; દારાબને લખ્યો થયો અને મગજ જતું રહ્યું. એ વાત સંધલી શેર બજારમાં પથરાઈ, અને જેઓ તેની પેહડીના પોકલપણા વિષે અગમચેતી કરતાં હતાં, તેઓના ડોળામાં વધારે તેજ બિમેરાઈ, તેઓનાં અનું ભવથી ભરેલાં ખમાં બાંધ્યા થતાં હતાં. એક બોલતો, “વાત ઘણી બેહકી ગઈ” તેને બીજો જવાબ આપતો “કેમ જાણ્યું કે હાથે કરી છવપર નથી કીધું?”

દાકતરના કેહવા મીસાલ દારાબની હાલત કદી સુધરી નહીં. નાદરશાહે દારાબને ખતલા ખુદાને સ્વાધીન કીધો. તેને લઈ જતી વેળા ખતલો બોલ્યો, “એને ચાહનાર આખી દુનિયામાં એક છોકરી મિવાય ક્ષમ નથી, અને તે પણ ઘર છોડી ચાલો ગઈ છે. બાકીના દહાડા એ મારા ઘરમાં કાઢાડશે. એક દરદીને સાજો કરવા પાછલ પૈસો ખરચવાના

સવાખ કરતાં ખીજુ સવાખ કયુ આલા છે. ચાલો, એને અહીંથી જલદી રવાના કરવો જોઈએ. લોકને ખબર પડતાં અહીં ધડો ધડ પોતાના ના-
ણાંની માગણી કરનારાનાં ટોળાં થશે. ”

તરતજ ખતલાએ દારાખને સોનાપુરની ગલીમાં પોતાને ધરે ર-
વાના કીધો. દારાખનો દાદર ખાતેનો ખંગલો તદ્દન ખાલી હતો પણ તે
ઉપર માંગનારોનો જાપતો થશે એમ ધારી ડહાપણથી તેણે પોતાની
સલામત ભરેલીજ જગ્યે લઈ ગયો, જ્યાં કેટલાક મહિના એભાન હાલ-
તમાં રહ્યા બાદ એક દિવસે તેવીજ હાલતમાં દારાખે પોતાનો
પ્રાણ મુક્યો.

આ પ્રમાણે એક શખ્સ કે જેણે આ દુનિયાની દરેક મોજ મ-
જાહ ભોગવી પૈસાના ઘોડા ઉપર કુદી કુદી, અંતે પૈસાથીજ ખ્વાર થઈ,
સુધ્ધ બુધ્ધ ખોલી, રીખી રીખી મુવો, ત્યારે પારકાને પૈસે ગીધોને દ-
વાર ગયો, અને હજારો રાંડીરાંડો અને ગરીબોની હાથ પાછલ મુકીને
આલતો થયો.

ખીજુ બાજુ ઉપર, નાદરશાહ પોતાની સુરતની વાડીમાં જઈ પો-
તાના સઘલાં સરસામાન અને જુનાજ નોકરો વચ્ચે અમનચમનમાં રહે-
વા લાગ્યો. ફરીથી પીરોજ પોતાની વાડીના સુગંધી પુષ્પોને વાસ લ-
ઈ શકી. ફરીથી ગુલને પોતાના વહાલાના માનીતા ઝાડ નીચે જઈ એ-
સવાને બની આવ્યું. તેઓ ખુશરૂને છોડવી લઈ ગયાં હતાં, અને આ
નાતું કુટુંબ પોતાની આગલી હાલતમાં સુખ ગુજરવા લાગ્યું. આ બાઈ
એહનને વલી ખીજુ સુખ પ્રાપ્ત થયું. તે એ કે એક દહાડે તેઓ સાથે
ફરતાં હતાં, તેવામાં એક છોકરાને ચીતાર પાડતો અને તેની પાસે એક
સુંદર છોકરીને એટલી તેઓએ દીડી. તે છોકરી ખુશરૂની વાહલી શીરીન
હતી, અને તે ચીતારો ગુલનો ખ્યારો શોહલ હતો. શીરીન આપને તજ
બાઈને જઈ મળી હતી. શોહલ ધરાનથી કેટલાક વખતનો પાછો ફર્યો
હતો અને સુરતમાં હાલ સારી હાલતમાં રહેતો હતો, અને પોતાની
વહાલી ગુલને દુડતો, તેણીનો હાથ મેળવવાની આશામાં પુર હતો. નાદર

શાહના કુટુંબને ત્યાંથી ગયલાં જાણી, પછી જ્યારે તેને માલમ પડ્યું કે તે વાડી દારાબ નાણાવડીના હાથમાં આવી છે ત્યારે તેણે અજબબી ઉપજ તેથી તેણે પોતાની બેદન પાસેથી તેનો ખુલાસો મંગાવ્યો હતો, પણ ખુલાસાને બદલે શીરીન પોતે ત્યાં આવી હતી. તેણીએ ખુલાસો કીધો હતો નહીં, પણ ભરમમાંજ કહ્યું કે હું ત્યાં સાથ વધારેવાર રહી શકિત નથી.

શીરીનને શાખાશી ઘટે છે કે પોતાના ભાઈને પણ ત્યાં પોતા પોતા વિષે કાંઈ કહ્યું નહીં. સુરતમાં જ્યારે તેના મોહતની ખબર મળી ત્યારે તેણી દલગીર થઈ તેમજ ખુશી થઈ કે ચાલો, ખોદાની દરખાસ્તો છેજ, પણ આ દુનિયામાંતો પાપ ઠંકાઈ ગયું.

ભાઈએ બેદનોના મલવાથી અજબબ જાતની વાતો શરૂ થઈ, અને હવે શોહલે ગુલ આગલ ભરમ ખોલ્યો કે હું દારાબ નાણાવડીનો છોકરો છું અને મને તેની ચાલચલણ પસંદ નહીં પડે હું તેનાથી દુર રહ્યો. ગુલે તે વખતે શોહલને કાંઈ કહ્યું નહીં કે તારા બાપને લીધે આટલું અમારી જીપર દુઃખ પડ્યું. પણ ગુલે શોહલને પૂછ્યું, “ શોહલ, તારો ખાદ્ય બદલાયો નથી, તે છતાં મને મુશ્કેલીમાં એક દોનસતમાં મને જોઈ તે છતાં તું ત્યાંથી ચાલી ગયો તેનું કારણ શું ? ”

શોહલે દિલો જાનથી ગુલની ખાતરી કીધી અને કહ્યું “ હા, હું દોનસતમાં હતો મને યાદ છે કે હું એક તારા જેવી છોકરીને જોઈ ચોંક્યો. તેનું કારણ તારો અને તેનો ચેલરો ઘણો મળતો આવતો હતો. હું શું જાણું કે તું મુશ્કેલીમાં હતી ? ”

સાથે ફરતાં વાત કરતાં તેઓ ચાલવા લાગ્યાં અને શોહલ અને ગુલ છુટાં પડ્યાં. તે વારે શોહલે કહ્યું, “ ગુલ, હવે હું તારી માય પાસે આવી તને પરણવા તૈયાર છું. હું હવે તને સુખી રાખવાને પુરતો શક્તિ વાન છું. મારાં નસીબે મને સારી ચારી આપી અને તેથી ધરાનમાં મારાં પીકચરો ઘણાં વખણાય છે. હું હાલ પૈસાવાલો થયો છું અને હજી સારા ભવિષ્યની આશ રાખું છું. મારા બાપનું નામ તારાથી ધુપાવી એ

મારી આગલી હાલત તને પેલ્યાં કહી નહીં, તેથી તું મને માફ કરશે, એવી આશા છે. મારો આપતો હવે મરી ગયો છે. ખોદા તેને માફ કરે ! ”

દુકમાં, તેઓ ફરીફરીને ઘર પાછાં ફર્યાં. જવા અગાઉ પુશરએ પણ પોતાનો ખ્યાર શીરીન આગલ ખુલ્લો કાઢ્યો અને તેના જવાબમાં શીરીને કહ્યું કે હું તો તને ઘણાં લાંબા વખતની ચાહું છું.

તેજ રાત્રે ગુલ અને પુશરએ પોતાના મા બાપ આગળ એ વાત કીધી, જે વાત તેઓને બીજકુલ પસંદ પડી નહીં અને ‘ જાડ તેવાં ફળ ’ એ કહેવત કહી સંભળાવી. તેઓએ પોતાનાં છોકરાંને પાછાં વારયાં, પણ છોકરાંઓની હઠ આગલ ઘણીવાર મા બાપો હારે છે તેમ ગુલ અને પુશર આખરે માય બાવાને હા ભણાવી શક્યાં.

તે દહાડા પછી તેઓ એક એકને ઘરે જવાં લાગ્યાં, જે ઉપરથી પીરોગ અને નાદરશાહની ખાતરી થઈ કે દારાખ અને તેનાં છોકરાં વચ્ચે આશમાન અને જમાન વચ્ચેનો તફાવત હતો. દુક મુદતમાં તેઓના લગ્ન થયાં અને તેઓ પુશ પુશીમાં રહેવા લાગ્યાં અને તેઓ સઘળાં સાથેજ રહ્યાં.

શોહલ અને પુશર જેઉ ચીતારો જાણુતા હોવાથી એક એકને મદદના થઈ પડ્યા.

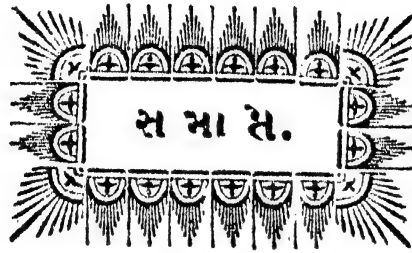
નાનના નવરોજીએ નાનનો વારસો ગુલને સ્વાધીન કરાવ્યો અને પછી તેવણ, તેમજ ખતત્રો ખુદો જેઉ પોતાની પુલમાંથી એકાંત જીંદગી ગુનરી ખુદાની યાદમાં દહાડા કાઢાડવા લાગ્યા.

નાનાભાઈ સમજાવ્યાથી નહીં સમજાયા, અને એક દાહાડો લુચ્યાઓની ટોલીમાં ફસી જવાથી વગર ભાડેનાં ઘરમાં જઈ રહ્યા.

પેલી મતલબી જરખાઈનો પૈસો સાફ થયો અને લુખે મરવાથી વાસણુ ઉગ્મરવા રહી. તેણીની છોકરીઓ મોટી થઈ પણ ઉઠાવ થયો નહીં. જે ડોશાભાઈ વકીલના તેણીએ કાન ભર્યા હતા તે પરણું તો યસ ગુલ સાથે, નહીં તો કુવારો રહું એવો ઠરાવ કરી કુવારોજ રહ્યો. પેલા બીજા વકીલ મેરવાનજી થોડા દિવસમાં બેહસ્ત નશીન થયા.

કર અને જો આ દુનિયામાં છે. બેહસ્ત અને દોળખમાં જમ્યો
તે અગાઉ બેહસ્ત દોળખ અહીં જોવાનું છે. સંકટ વચ્ચે સમુદ્રી રાખવા-
થી બદલો મળે છે. યાદ રાખવું કે

નેકીમાં પાર અને બદીમાં ચાર,
નેકીમાં પાર અને બદીમાં હાર,
નેકીમાં ચાર અને બદીમાં માર.
છે તે જોદાની ખુશી બેશક અપરંપાર.

મુ'બઈ.

મસજીદ બંદર ઇસ્ટેશનની સાંજે,
એ જોયો જુદાશ એન્ડ વહરનાકયુલર છાપખાનામાં છાપ્યું છે.

આ ચોપડીના

આગત્રથી મહારાક થઈ મદદ કરનારાઓના મુખારક

નામની ટીપ—

નામો.

નકલ.

નામો.

નકલ.

સર દીનશા માનેકજી પીટીટ. ... ૧	શેઠ ફરદુનજી મેરવાનજી બનાજી ૧
શેઠ નશરવાનજી માનેકજી પીટીટ ૧૫	„ નશરવાનજી ખરશેદજી બનાજી ૧
દા. બીખાજી એદલજી ધાસવાલા ૨	„ અસપદીઆર ખોદાદાદ ધરાની ૧
શેઠ ખરશેદજી એદલજી ધાસવાલા ૨	„ ખેરામજી દાદાભાઈ પોંચખાના- વાલા ... ૧
„ ધનજીભાઈ કાવશજી મેરજીના ૧	„ કાવશજી જમશેદજી પારખ... ૧
„ હોરમસજી કાવશજી ગોલવાલા ૧	„ આદરજી હોરમસજી ઘડી- આલી ... ૧
„ કુવરજી કાવશજી અરાજીણીઆ ૧	„ આખ જરખાઈ દાદાભાઈ ખાન... ૧
„ શોરાખજી ફરામજી ગજદર... ૧	શેઠ ખરશેદજી એદલજી શાજન પોરવારા ... ૧
„ શોરાખજી હોરમસજી લાકડાં વાલા ... ૧	„ અરદેશર ખરશેદજી દાડવારા ૧
„ દાદાભાઈ ફરદુનજી વજીફદાર... ૧	„ દોરાખજી રશતમજી ... ૧
„ મનચેરજી ધનજીભાઈ શેઠના ૧	„ કાનજીભાઈ દોરાખજી મીઠાઈ- વાલા... ૧
„ જોહાંગીરજી ખરજોદજી સન- બના ... ૧	„ અરદેશર એદલજી કેમેશરી વાલા... ૧
ખાઈ દીનખાઈ જમશેદજી લીલાઉ- વાલા ... ૧	„ પેશતનજી માનેકજી મારકર... ૧
શેઠ મનચેરજી ફરામજી ખાન... ૧	„ જમશેદજી કાવશજી દીક ... ૧
„ રતનશા દાદાભાઈ પોંચા... ૧	„ ખાઈ દોશીખાઈ રશતમજી શરાફ ૧
„ નશરવાનજી ફરામજી ભમગરા ૧	શેઠ શાવકશા દાદાભાઈ માસ્તર... ૧
„ ખમનજી મેરવાનજી મોખેદજી ૧	„ અરદેશર ગુ. મનચેરજી મોદી ૧
„ ફરામજી શોરાખજી ભાવનગ- રીઆ ... ૧	„ દોશાભાઈ લવજીભાઈ શેઠના ૧
„ માનેકજી ખુરશીદજી થાણેવાલા ૧	„ દોરાખ દસ્તુર પેશોતન શાજનના ૧
„ રતનજી ફરદુનજી ખખાતા... ૧	„ શોરાખજી પાલનજી વાદરેવાલા ૧
„ નશરવાનજી કુવરજી આરસકીન ૧	„ પેશતનજી હોરમસજી માસ્તર ૧
„ માનેકજી દીનશાજી બેનેત... ૧	„ નશરવાનજી જોહાંગીરજી કેરા વાલા ... ૧
„ અરદેશર શોરાખજી ભર્યા... ૧	„ દાદાભાઈ દોરાખજી કાપડીઆ ૧
„ કેખશર પેશતનજી બોનશેતર ૧	„ રતનજી બેજનજી આગા ... ૧
„ એક જરથોસ્તી ... ૧	„ દાદાભાઈ લવજીભાઈ કરન- જીઆ... ૧
„ ફરામજી ખરશેદજી વોચમેકર ૧	„ નશરવાનજી નાનાભાઈ ખાઈશ... ૧
„ ખમનજી દીનશાજી પીટીટ... ૧	„ વેરા રજખખલી ચાંદાભાઈ ... ૧
„ દીનશાજી રશતમજી મુલાફી રોજ... ૧	„ ખાઈ હમાખાઈ પીરોશાજી ચલા... ૧
„ કાવશજી આદરજી રાદેલીઆ ૧	
„ કેખશર એદલજી શેઠના ... ૧	

નામો.

નકલ.

નામો.

નકલ.

શેઠ શેરીઆદળ પેશતનળ ઉમરી
ગર... .. ૧
,, જમશેદળ દોરાયળ ચીનાઇ ૧
,, પેશતનળ દાદાભાઇ આલીઆ ૧
,, અરશેદળ પીરોળ મુલાંશીરોજ ૧
,, નશરવાનળ ખેરામળ સેકરે-
તરી ૧
,, ફરામળ દીનશાળ પીટીટ... ૧
,, મનચેરળ હોરમસળ જસા
વાલા... .. ૧
,, યમનળ એદલળ માલીસ. ૧
,, જવાળ શાપુરળ ધનળમાઇ. ૧
,, શોરાયળ જાંગીરળ કેરાંવાલા ૧
,, રસતમળ અરશેદળ શોખેદાર ૧
,, એદલળ કાવશળ પટેલ... ૧
,, યમનળ શાપુરળ ચોધીઆ. ૧
,, મુસ્તાદળ દોરાયળ કુપર... ૧
,, પી. એમ. મોદી... .. ૧
,, નશરવાનળ જોહાંગીર બોગા. ૧
,, શાપુરળ નવરોળ મેહતા... ૧
,, જમશેદળ નાનાભાઇ રૂપેનશર ૧
,, દોરાયળ શાપુરળ કેબીનેત
મેકર... .. ૧
,, અરશેદળ કાવશળ મોદી ... ૧
,, અરજેદળ હોરમશળ શેઠના. ૧
,, દીનશાળ કાવશળ શેઠના... ૧
,, જગમોહનદાશ ત્રીભોવનદાસ. ૧
,, હીરળભાઇ હોરમળ મોટાભા
ઇના ૧
,, પીરોશાળ શાપુરળ પસતા. ૧
,, લીમળભાઇ હોરમળ દોધી. ૧
,, રતનળ જમશેદળ દુઆશ... ૧
,, પેશતનળ ફરામળ મશાની. ૧
,, અરદેશર દીનશાળ કલાણી. ૧
,, રસતમળ નવરોળ બિનવાલા. ૧
,, માનેકળ પેશતનળ કરંજીઆ ૧
,, નશરવાનળ જમશેદળ રત

નાગર ૧
,, રસતમળ હીરાળ માદન... ૧
શેઠ ફરામળ હોરમળ દુઆશ ... ૧
,, ફરામળ દોરાયળ જશાવાલા ૧
,, રસતમળ હોરમસળ ગજદર ૧
,, હોરમસળ શોરાયળ મેહતા ૧
,, દોરાયળ દીનશાળ ચારીઆ ૧
,, દોરાયળ શોરાયળ પાલખી-
વાલા... .. ૧
,, ફરામળ પાલનળ પાલખી-
વાલા... .. ૧
,, જમશેદળ નવરોળ વાદરેવાલા ૧
,, રસતમળ નશરવાનળ દારખા-
નાવાલા ૧
આઇ જરઆઇ જમશેદળ રતનાગર ૧
શેઠ અરશેદળ ધનળ કરનળઆ ૧
,, રસતમળ નશરવાનળ ખરાશ ૧
,, એદલળ મેરવાનળ બુચા ... ૧
,, દોશાભાઇ દાદાભાઇ બીલીમો-
રીઆ... .. ૧
આઇ કુવરઆઇ દોરાયળ પટેલ... ૧
શેઠ દોરાયળ દોશાભાઇ મીસ્ત્રી... ૧
,, પીરોશા પેશતનળ દીવેચા... ૧
,, આપુળ નશરવાનળ ... ૧
,, એદલળ દોરાયળ રાનળ ... ૧
મોખેદ કેખશરજમશેદ ધરાની... ૧
શેઠ નશરવાનળ રતનળ કુપર ... ૧
,, ફરામળ પેશતનળ ખરાશ... ૧
,, દોશાભાઇ પાલનળ મીસ્ત્રી... ૧
,, કુવરળ બેજનળ બેલીફ ... ૧
,, કાવશા અરજેદળ ધરાની ... ૧
,, ગુલામ અલી દાઉદ ... ૧
,, કાવશળ ખેરામળ ... ૧
,, દાદાભાઇ જામાશળ કેકવાલા ૧
,, મેસર્સ તી. એસ. રામચંદર
એન્ડ કાં ૧
શેઠ નશરવાનળ રસતમળ તીની ૧

નામો.

નકલ.

નામો.

નકલ

શેઠ પરવેશજી દાદાભાઈ ફોટોગ્રાફર ૧
 ,, માનેકજી કાવશજી ... ૧
 ,, ફરામજી પેશતનજી ભમગરા ૧
 ,, યરજીદજી ભીખાજી સરકારી ૧
 ,, જાફરભાઈ ખાકીભાઈ મરચંડ ૧
 ,, ખાકીભાઈ પદમશી મરચંડ ૧
 ,, માનેકજી જમશેદજી ચાંદના ૧
 ,, પાલનજી રશતમજી ધડીયાલી ૧
 ,, જમશેદજી હોરમશજી કીતર ૧
 ,, બેજનજી એદલજી મોઢવાલા ૧
 ,, કાવશજી ખરશેદજી મેહતા... ૧
 ,, માનેકજી શાપુરજી શેઠના ... ૧
 ,, કાવશજી માનેકજી દમનીઆ ૧
 યાધ જાધજી દાદાભાઈ કોપર ... ૧
 શેઠ શોરાયજી હોરાયજી કોપર ... ૧
 ,, હોરમસજી નવરોજી વેથુના... ૧
 યાધ કુવરયાધ રશતમજી દાકતર
 ખોરી... ... ૧
 શેઠ રશતમજી દીનશાજી ... ૧
 ,, નશરવાનજી બેજનજી દસ્તુર ૧
 ,, ધનજીભાઈ જમશેદજી હાત-
 રીઆ... ... ૧
 ,, માનેકજી યરજીદજી ખંખાતા ૧
 ,, શોરાયજી ખરશેદજી મેહતા ૧
 યાધ રતનયાધ હોરમશજી રાણીના ૧
 શેઠ જમશેદજી માનેકજી ગવરનર ૧
 ,, નશરવાનજી માનેકશા ઇજનેર ૧
 ,, દીનશાજી ફરામજી દાવર ... ૧
 ,, પેશતનજી દાદાભાઈ સુરત-
 વાલા... ... ૧
 ,, આદરજી બેજનજી પક્ષમખર ૧
 શેઠ ખરશેદજી કુવરજી મોદી ... ૧
 ,, મનચેરજી હોરમજી ગાડીવાલા ૧
 ,, આર. દી. ઉતવાલા ... ૧
 ,, એદલજી રશતમજી રીપોરતર ૧
 ,, રશતમજી મોટાભાઈ નાલા
 શેઠ... ... ૧

શેઠ શોરાયજી રશતમજી બોધશ ૧
 ,, હોરમસજી પેશતનજી આલીવારા ૧
 ,, રનછોડદાસ પ્રેમજી ... ૧
 ,, મનચેરજી કાવશજી કુતાર... ૧
 ,, દાઉદભાઈ મુશાભાઈ ... ૧
 ,, ડોસાભાઈ કાવસજી સરાફ... ૧
 ,, ખરશેદજી એદલજી ફેરાવાલા ૧
 ,, રશતમજી શોરાયજી કેવરાના ૧
 ,, દીનશા કાવશજી ઉમરીગર ૧
 ,, હોરમજી રશતમજી ધડીઆલી ૧
 ,, નશરવાનજી પેશતનજી કોપર ૧
 ,, મેરવાનજી ડોશાભાઈ પાંઉગલા ૧
 યાધ જરયાધ પેશતનજી દીનશા
 વકીલ ૧
 શેઠ હોરાયજી પાલનજી દારવાલા ૧
 ,, રશતમજી હોરાયજી મીસ્ત્રા... ૧
 ,, એદલજી પાલનજી ખાનસાહેબ ૧
 ,, જોહાંગીરજી નશરવાનજી ઓ-
 ગરા ૧
 ,, શોરાયજી બેરામજી પટેલ ... ૧
 ,, જોહાંગીરજી માનેકજી ચોકસી ૧
 ,, મનચેરજી દાદાભાઈ ચોકસી ૧
 ,, ભીખાજી શોરાયજી દારવાલા ૧
 ,, રશતમજી પાલનજી મુક્લા... ૧
 ,, ધનજીભાઈ મેરવાનજી ... ૧
 યાધ હીરાયાધ દાદાભાઈ રમવાલા ૧
 ,, રતનયાધ ફરામજી કપતાન ૧
 ,, દાદી યરજીદજી લામ ... ૧
 ,, ખરશેદજી નશરવાનજી દાર-
 વાલા... ... ૧
 ,, અમનજી મનચેરજી ગાંદેવીઆ ૧
 ,, અરદેશર બેરામજી બનાજી... ૧
 ,, યરજીદજી રશતમજી આલી-
 આ... ... ૧
 ,, બેજનજી એદલજી સુનાવાલા ૧
 ,, જાંગીરજી એદલજી સકલાત-
 વાલા... ... ૧

નામો.

નકલ.

નામો.

નકલ.

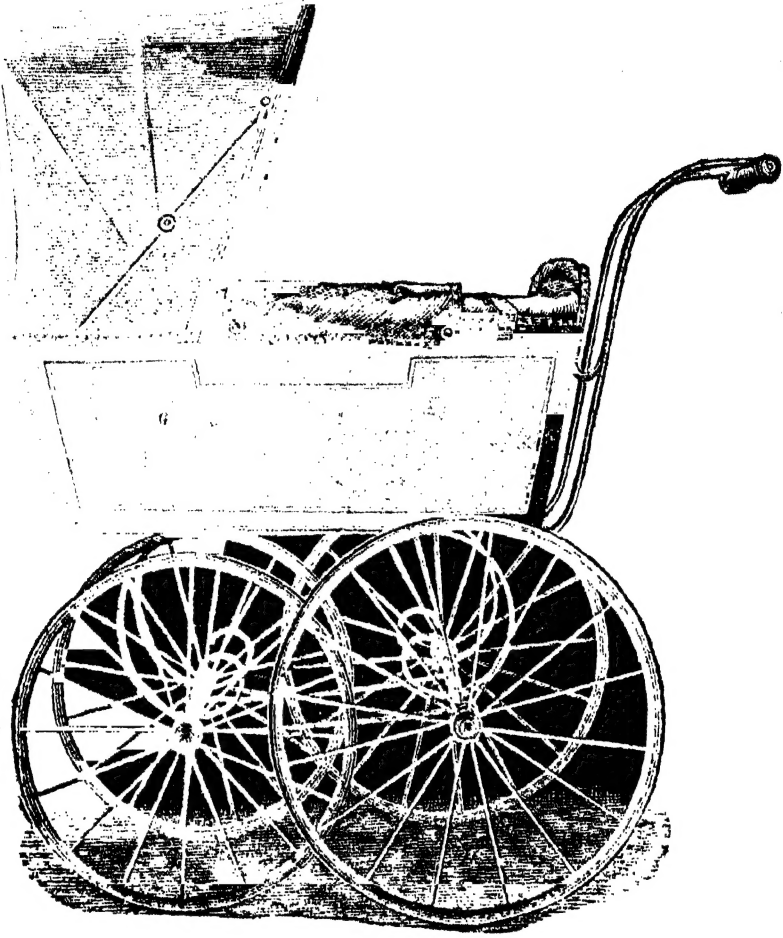
અનનુમન ઇસલામ લાઇબ્રરી ...	૧	શેઠ ડોશાભાઈ જેહાંગીર ગજદર	૧
શેઠ મેરવાનજી પેશતનજી મેહર		„ જરીવાલા બાલુભાઈ ડાહ્યાભાઈ	૧
હોમજી ...	૧	„ દેશાઈ નારણસીંગજી ચંદ્રસી-	
„ દાદાભાઈ નવરોજી મોદી ...	૧	ગજી... ..	૧
બાઈ જરબાઈ નશરવાનજી ચાંદા-		„ બેરામશા લીમજી મરચંત...	૧
ભાઈ ...	૧	„ શોરાબજી પેશતનજી ગોડી-	
શેઠ જી. નશરવાનજી રીપોરતર...	૧	વાલા... ..	૧
„ આદરજી દાદાભાઈ કાપડીઆ	૧	શા. મગન જીવરાજી...	૧
બાઈ મોતીબાઈ કાવશજી દારવાલા	૧	શેઠ ફરામરોજ બમનજી જશા-	
શેઠ દીનશાજી હીરજીભાઈ ધડી-		વાલા... ..	૧
આલી ...	૧	„ બમનશા શોરાબજી જન-	
„ રશતમજી બેરામજી ઇજનેર	૧	વાલા... ..	૧
„ નાદરશાહ હીરાજી બારીઆ	૧	„ કેપશર મનચેરજી એદન-	
„ ખરશેદજી અરદેશર ઇરાની	૧	વાલા... ..	૧
„ હમદ જુસબ ...	૧	„ જેહાંગીરશાહ ડોશાભાઈ રા-	
„ નજર હુશનભાઈ તાંબા-		ડેલીઆ ...	૧
વાલા...	૧	„ રસતમજી ફરામજી માસ્તર	૧
„ નામદાર ખરશેદજી ઇરાની...	૧	Mr. D. D. Mistri. ...	1
„ જમશેદજી રશતમજી કરક-		શેઠ પ્રાણુલાલ હરખચંદ ...	૧
રીઆ ...	૧	„ જેહાંગીર બેરામજી દલાલ ..	૧
„ બેરામજી રશતમજી કેરાંવાલા	૧	„ દારાશા પેશતનજી એદનવાલા	૧
„ બમનશા નવરોજી પીઆચ	૧	„ નવરોજી જેહાંગીર મોદી ...	૧
„ મનચેરજી કાવશજી દાવર...	૧	„ ફરામજી રશતમજી પોંચા ...	૧
„ નાદરશાહ શીરોજશાહ પન-		„ સી. એસ. માળુ. ...	૧
થકી... ..	૧	„ અરદેશર દોરાબજી ગાર્દ ..	૧
„ મેરવાંનજી રસતમજી દલાલ	૧	„ મેરવાનજી મનચરજી ગજ-	
„ નવરોજી રતનજી તારાપોર-		દર... ..	૧
વાલા ...	૧	„ મનોહરદાસ ત્રીભોવનદાસ...	૧
બાઈ પીરોજબાઈ પેશતનજી ...	૧	„ જમશેદજી નવરોજી દાવર...	૧
શેઠ પીરોશા શોરાબજી તાલીઆ-		„ રસતમજી ખરશેદજી માદન	૧
રખાન ...	૧	„ પરશોતમદાશ ભાઈચંદ ...	૧
શેઠ શોરાબજી અરદેશર પારખ...	૧	„ ખરજેરજી રશતમજી બાદશાહ	૧
„ હોરમસજી રસતમજી કરકજીઆ	૧	બાઈ સુનાબાઈ નશરવાનજી બેનેત	૧
„ રસતમજી મનચેરજી કરક-		શેઠ મોનેકજી અશલાજી દારવાલા	૧
રીઆ ...	૧	„ દોરાબજી ખરજેરજી દોરીઆ	
કેરાંચીવાલા હશનઅલી ગુલા-		વાલા... ..	૧
મહુશેન ...	૧	„ નવરોજી પાલનજી દરખવર	૧

નામો.	નકલ.	નામો.	નકલ.
શેઠ નવરોજી દોરાબજી દાફવાલા. ૧		મવાલા... ... ૧	
,, પેસતનજી બીખાજી દેશાધ. ૧		શેઠ નસરવાનજી મનચેરજી મોદી ૧	
,, રૂશતમજી બરજેરજી ખીલી		,, બમનજી બરશેદજી કામા... ૧	
મોરીઆ ૧		,, દાદાભાઈ સોરાબજી રૂસતમ	
શા. હીરાચંદ અમરશી ... ૧		ખાન ૧	
શેઠ રતનજી રૂસતમજી ગોધપો		ખાઈ મેરખાઈ નશરવાનજી વાડીઆ ૧	
રીઆ ૧		ખાઈ જરખાઈ તે ગુ. હીરજીભાઈ	
,, બમનજી લીમજીભાઈ મેહેતા. ૨		પતેલ... .. ૧	
,, કાવસજી દોરાબજી ધજનેર... ૧		શેઠ પેસતનજી ડોસામાઈ નવલાઈ	
,, રૂસતમજી રતનજી વાડીઆ. ૧		શેઠજીના ૧	
,, હોરમજી દાદાભાઈ જીલા ... ૧		,, મેરવાનજી કાવશજી સુરતી... ૧	
,, તૈએબઅલા કરીમજી ... ૧		,, કાવશજી એદલજી વાડીઆ. ૧	
,, બરજેરજી કાદરજી દુઆશ. ૧		,, મેરવાનજી પેસતનજી વાડીઆ ૧	
,, જમસેદજી કાવસજી દાતરા. ૧		,, રૂસતમજી નવરોજી ખીલી	
,, પેસતનજી એદલજી દાફવાલા. ૧		મોરીઆ ૧	
ખાઈ સુનાખાઈ તે પેસતનજી બેરા		,, સોરાબજી ધનજી દાવર ... ૧	
મજી સતાના ૧		,, કાવશજી દીનશાજી તા. ભા	
શેઠ બરજેરજી દાદાભાઈ મેમવાલા ૧		ધઓ... .. ૩	
,, એદલજી જીવનજી દુઆશ... ૧		,, મનચેરજી દોરાબજી દીનશાજી	
,, બરશેદજી મેરવાનજી સરકારી ૧		એદનવારા ૧	
ખાઈ પીરોજખાઈ માનેકજી તારા		,, ધનજીભાઈ જમસેદજી જશા	
પોરા વારા ૧		વાલા... .. ૧	
શેઠ અરદેશર દાદાભાઈ ગાસવારા ૧		,, ફરામરોજ રૂસતમજી જોશી. ૧	
હોરા ગુલામ હુશન અબદુલ હુશન ૧		,, મેરવાનજી દીનશાજી દાદાભાઈ ૧	
શેઠ બરસેદજી પેસતનજી ઉમરીગર ૧		,, રતનજી મેરવાનજી પતેલ... ૧	
ધરાની મેરવાન રૂસતમ સલામત. ૧		,, અરદેસરજી જમસેદજી ભડ્યા ૧	
શેઠ એદલજી પેસતનજી ધાલા... ૧		,, મેરજીભાઈ બમનજી કાશીનાથ ૧	
,, હાજી સુલેમાન હાજી સુમાર		,, દીનશાજી ખાપુજી પોશવારા. ૧	
વીકાતોરીઆ ૧		,, પીરોશાજી રૂશતમજી રૂસતમ	
,, ફરદુનજી જમસેદજી મજગામ		ફરામના ૧	
વાલા... .. ૧		દાકતર નાદરશાજી હોરમજી એ	
,, મંગલદાસ કલીઆનદાશ મુલજી ૧		દલજી સુખીઆ... .. ૧	
,, દીનશાજી દાદાભાઈ મુનશી... ૧		શેઠ હોરમજી રૂસતમજી માસતર ૧	
,, દોરાબજી ઉકરજી ઉમરીગર ૧		,, મનચેરજી નશરવાનજી ... ૧	
,, જમસેદજી પેસતનજી તારાચંદ ૧		,, બરજેરજી રૂસતમજી તુરકી. ૧	
,, માનેકજી કાવસજી તાડીવાલા ૧		,, ફરામરજી સોરાબજી દીવેઆ	
,, સોરાબજી હીરજીભાઈ માલેગા.		,, પીરોશાજી પેસતનજી દીવે	

નામો.	નકલ.	નામો.	નકલ.
શેઠ સોરાબજી દાદાભાઈ શેઠના...	૧	શેઠ રસતમજી દીનશાજી પતેલ.	૧
ડા. કાનજી દુવારકાદાસ ...	૧	,, નવરોજી હીરજીભાઈ એરાવીયા	૧
શેઠ મનચેરજી મેરવાનજી દાદીના.	૧	માસતર ગોરધનદાસ આતમારામ	૧
,, દાદાભાઈ હોશનજી. ...	૧	બાઈ સુનાબાઈ દોશાભાઈ નવરોજ	૧
,, અરદેશરજી કરામજી ...	૧	જી પીઆજી ...	૧
,, જમસેદજી સોરાબજી શેઠના.	૧	હોરા વીશાભાઈ ધભરાધમ ...	૧
,, નાનાભાઈ નશરવાનજી શાએર	૧	શેઠ દોશાભાઈ બેજનજી ડાકતર.	૧
,, મેરવાનજી દાદાભાઈ કેમશરી	૧	,, બમનજી પાલનજી નીકલશન	૧
વારા... ...	૧	,, કરામજી સોરાબજી ...	૧
,, રસતમજી ખરશેજી પતેલ.	૧	,, કાવશજી કરામજી દાવર ...	૧

એસ. સી. માનુ.

બચાંઓની ગાડીની

કીંમત—રૂ ૧૫) થી રૂ ૫૫) સુધી.

મુખ્યમાં તથા દેશાવરોમાં બચાંઓની ગાડીનો ખપ દરરોજ વધતો જાય છે, તેથી નીચે શહી કરનારને પોતાના મુખ્યના તેમજ દેશાવરોનાં આહવાને જણાવવાને મોટી ખુશી ઉપજે છે કે હમોએ વેલાત ખાતે એક આખરદાર પેહુડી સાથે હમણાજ ખાશ બંદોબસત કરીઓ છે. જેથી ખંબસ સાઈ જત જતની અને તરેહવાર બચાંઓની ગાડીઓ હીંદુશ-
ની હવાને માફક આવે એવી ગાઈવણ કીધી છે. હમારી દુકાને જાયુક

ગાડીઓ માફકસર ભાવે મલશે. ભાવ એવા રાખેલા છે કે ગાડીઓની મજબુતી, ખુબસુરતી અને ઊંચા સામાન સાથે શરખાવતાં એવા ભાવે ખીજે ઠેકાણે એવી ગાડીઓ મલી શકવાની નથી.

ઉપલી ગાડીઓ વતરોગે હમારી દુકાને તરેહવાર જતનોં મીલીનરી, ખયાંઓ તથા બાનુઓને પેહેરવા લાયક ખુટોં, સુજ તથા પોલકાઓને શાર મખમલ, શાલગરેને દહાડે તથા પરણતાં જોડાં ને મુખારકખાદીના ભેટ આપવા લાએક કારડો, આલખમ, ખયાંઓને રમવાના રમકડામાં મોટાં ખેશના લાએક તથા ચલાવા લાએક ઘોડાઓ, નવી નવાઇના અચરતી ખમાડે એવા સંચાના રમકડાં, તરેહવાર જતના ડાલ, ગાડીમાં મુકવાની કુશનો, તરેહવાર પરફીઉમરી વીજેરે ડરેશને લગતો શરવે જોઇતો શોભા-યમાન સામાન મલી આવશે. એક વખત નજરે જોઆથી સામાનની ખાતરી થશે, દેશાવરવાલા સાહેબો જે ખરીદી લખશે તે મોટી ખુશી સાથે વરદી માફક માલ મોકલી દીધામાં આવશે. દેશાવરના સાહેબોએ જોરડર મોકલતી વેલા નાણું રોકડું મોકલવું કે વેદ્યુ પેએબલની મારફતે મંગાવવું અથવા અતરે હવાલો લખી મોકલવો. એ શીવાએ તાજ માછલી, દારકામ, વાઇનના આરડરો શંભાલથી ખજવવામાં આવે છે.

એસ. સી. માન્ગુ—નંબર ૨૦ મેડો સ્ટ્રીટ, સાઉનડી કુંપનીની દુકાનની પડોસમાં તથા ખાંચ પીકેટ રોડ કરાફરડ મારકેટ આગલ ગોકલદાસ તેજપાલની હાસપીતાલની સામે લખવું.

ENGLISH IDIOMS TRANSLATED.

PARTS I, II & III

BY

RASTAMJI HORMASJI MISTRI.

Price One Anna each.

Sold at

131, BAZAR GATE STREET, FORT

BOMBAY.

ગમગોસાર.

મોટાં કદનું એક સરતું ગુજરાતી માસીક.

લવાજમ વરસ ૧ નો ૩. ૧૧.

૪૦-૪૮૪, અખદુલ રહેમાન સ્ત્રીત, તથા કોતમાં
ખબરગેત સ્ત્રીતમાં મીં શાપુરજી કરામજી માદન તથા
મીં પીરેશા દીનશા મુકાદમનાં યુક દીપો.

શાયદા.

ઈંત્રેજી સાહીત્ય ખરાખર ખીજું સાહીત્ય નથી,
માટે તે લાખાના વિદ્વતાના પુસ્તકો તેમજ નવા છપાતાં
જુદાંજુદાં ચોપાન્યાંમાં આવતી નવી ઉપયોગી. ખાખ-
તો-જ્ઞાન તથા વાર્તાદીપી-એકી વખતે આ માસીકમાં
ભેગી કરેલી જગ્યાએ લખાણ કસાયેલી જુની લેખણ-
થી થયેલું હોવાથી વાચનારને પૈસા ખરચી દિલ કચ-
વાવાનો સખખ મળશે નહિ.— જીં ખં માસતર.

અધીપતિ વિશે જામે જમશેદ કહે છે—

“આ ભાગ્યશાળી પારસી ગુજરાતી સાહીત્યના
ખાખમાં કોઈ કાચો યા નવો સવો નથી. જ્યોએ પર-
શીઅન તેલસનાં લેખતદાર વાળમે ઉઠાવ્યાં હશે તેઆ
મીં જીલાઈ ખરશેદજી કાપડીયાને છેલાં ૧૫
વરશની વાત ઉપર પીછાણી યુકા હશે.... મીં કાપડ-
યાનો અંત્રેજી વાચનનો શોખ ખોહોલો છે.... જો તેવણ
ચાહે તો સારી સંભાળ અન દુર અંદેશીથી રુમુસા-
થ પ્રજા ઉપયોગી ખાખતો ઈંત્રેજી ભણતર મધેથી એક
સરસ ઝવેરીની મીશણ ઘુંડી કાઢાડી તેવણ ગુજરાતી
આલમની અંછી સેવા ખજાવી શકશે.... થોડાક વખત
ના અરસામાં આપણાં જુનામાં જુના માસીકને પણ
તકર મારી શકશે.... કાંય નહિ મીં કાપડયા એક આ-
ઈદીઅલ માસીકને તેમનાં ખંતીપણા, ખોહોલા વાંચન,
અલીઆસ, અન સારા તેસ્તથી જનન આપી શકે.”

